

ในการประชุมวิชาการนานาชาติระดับโลกด้านปฐพีวิทยาครั้งที่ 17 ณ ศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ ระหว่าง 14 - 21 ส.ค. 2545 นักวิจัยจากสหรัฐฯ ท่านหนึ่งเปิดเผยว่าประเทศไทยมีแนวโน้มการแปรสภาพเป็นทะเลทรายในอีก 18 ปีข้างหน้า แต่สิมา โมรากุล อธิบดีกรมพัฒนาที่ดินในขณะนั้น ได้แย้งว่าเป็นไปไม่ได้ยาก เพราะประเทศไทยตั้งอยู่ในแถบมรสุมเขตร้อน ซึ่งมีฝนตกค่อนข้างชุก รวมทั้งลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่ลุ่มน้ำท่วมถึง จึงมีการสะสมธาตุอาหารอยู่ตลอด อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่โดยปกตินั้นจะเกิดอย่างค่อยเป็นค่อยไป ใช้ระยะเวลาเป็นร้อยหรือเป็นพันปี เว้นแต่มีกระบวนการเร่งของมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้อง เช่น การทำลายป่า ซึ่งจะทำให้เกิดการชะล้างพังทลายของดิน เป็นต้น (ผู้จัดการ 02/03/45)

อย่างไรก็ดี หากพิจารณาปัญหาใหญ่ของทรัพยากรดินจะพบว่า พื้นที่ราว 1 ใน 3 ของประเทศประสบปัญหาการชะล้างพังทลาย โดยเฉพาะในพื้นที่ลาดชันที่ถูกบุกรุกทำลายป่า ส่วนการแพร่กระจายของดินเค็มก็เป็นปัญหาใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และมีแนวโน้มรุนแรงมากขึ้น นอกจากนี้ยังมีปัญหาดินขาดอินทรีย์วัตถุ ปัญหาความเสื่อมโทรมของคุณภาพดินอันเกิดจากสารพิษที่ตกค้างในภาคเกษตร อุตสาหกรรม และชุมชน ฯลฯ

ปัญหา

ปัญหาการชะล้างพังทลายของดินนับเป็นปัญหาใหญ่ โดยทั้งประเทศมีพื้นที่การพังทลายถึงร้อยละ 41.94 หรือ 134.5 ล้านไร่ ในจำนวนดังกล่าวจัดเป็นพื้นที่ที่มีการสูญเสียดินในระดับปานกลางถึงขั้นรุนแรงที่สุดถึง 109 ล้านไร่ หรือร้อยละ 34.05 ของพื้นที่ประเทศ ทั้งนี้ภูมิภาคที่ประสบปัญหาหนักสุดคือภาคเหนือและตะวันตก โดยกินเนื้อที่เกินกว่าครึ่งของเนื้อที่ภาค คือ 54.5 ล้านไร่ หรือ ร้อยละ 50.89 และ 14.88 ล้านไร่ หรือร้อยละ 51.66 ตามลำดับ

ส่วนภาคใต้มีอัตราการสูญเสียดินต่อพื้นที่มากที่สุดอยู่ระหว่าง 0-50 ตัน/ไร่/ปี เนื่องจากสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่สูง มีเทือกเขากระจายอยู่ทั่วไป รองลงมาคือภาคเหนืออยู่ระหว่าง 0-38 ตัน/ไร่/ปี¹

สำหรับตัวเลขพื้นที่ที่ดินขาดอินทรีย์วัตถุ ในการจัดทำแผนพัฒนาทรัพยากรที่ดินในช่วงแผนพัฒนา ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 - 2549) กรมพัฒนาที่ดินระบุว่า ทั่วประเทศมีอยู่ 98.7 ล้านไร่ หรือร้อยละ 30.7 (www.ldd.go.th)

ทั้งนี้จัดเป็นดินทรายประมาณ 6 ล้านไร่ โดยกระจายอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือประมาณ 3 ล้านไร่ เป็นดินลูกรังและดินตื้น ซึ่งเป็นดินที่มีชั้นลูกรังหรือเศษหินกรวดเป็นชั้นหนาแน่นในระดับความลึก 50 ซม. ทั่วประเทศพบประมาณ 52 ล้านไร่ (www.thai.net) เป็นพื้นที่ที่ประสบปัญหาดินเปรี้ยวจัด 9.4 ล้านไร่ ส่วนใหญ่พบในบริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางตอนใต้ กินอาณาบริเวณประมาณ 5.6 ล้านไร่ ครอบคลุมพื้นที่ จ. ปทุมธานี กรุงเทพมหานคร นนทบุรี นครนายก ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา ชลบุรี อโยธยา นครปฐม สุพรรณบุรี และบางส่วนของจังหวัดสระบุรี นอกจากนี้เป็นดินเปรี้ยวตามชายฝั่งทะเลของภาคตะวันออกและบริเวณฝั่งตะวันออกของภาคใต้อีกประมาณ 3.8 ล้านไร่ (กองติดตามประเมินผล 2546) ขณะที่ปัญหาดินกรดที่ทำให้ดินขาดความสมดุลของธาตุอาหาร ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการปลูกไม้ผลนั้น ทางกรมพัฒนาที่ดินระบุไว้ 21.6 ล้านไร่ และสำหรับพื้นที่ดินเค็ม ตัวเลขอยู่ที่ 21.7 ล้านไร่ ส่วนใหญ่เกิดขึ้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประมาณ 17.8 ล้านไร่ หรือร้อยละ 82 โดยมีความเค็มในระดับต่าง ๆ ซึ่งสำหรับดินระดับความเค็มน้อยและปานกลางนั้นส่วนใหญ่เป็นที่ลุ่มใช้ทำนา ซึ่งได้ผลผลิตเฉลี่ยต่ำประมาณ 10 - 15 ตัน/ไร่ ส่วนพื้นที่ดินเค็มจัด ปัจจุบันเป็นพื้นที่ว่างเปล่าเสื่อมโทรม มีคราบเกลือบนผิวดิน

นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ที่มีศักยภาพในการแพร่กระจายของดินเค็มอีกประมาณ 21.9 ล้านไร่ทั่วประเทศ ใน

¹ ฐานรายละเอียดเพิ่มเติมเกี่ยวกับการชะล้างพังทลายและอัตราการสูญเสียดินในหนังสือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2542-2543 บทประมวลสถานการณ์เรื่อง "ดินและแร่ธาตุ" หัวข้อย่อย "ปัญหา" หน้า 16 - 17

ดินและแร่ธาตุ 1.1

ดินเค็มภาคตะวันออกเฉียงเหนือ		
ระดับความเค็ม	จำนวนพื้นที่ (ล้านไร่)	หมายเหตุ
เค็มน้อย	12.6	
เค็มปานกลาง	3.7	พอใช้เพาะปลูกได้
เค็มจัด	1.5	ไม่ทำการเกษตรไม่ได้
รวม	17.8	

จำนวนนี้อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 19.6 ล้านไร่ (www.ldd.go.th) โดยเป็นตัวเลขที่ประเมินเพิ่มขึ้นจากเมื่อปี 2543 ถึง 200,000 ไร่

สำหรับในภาคกลาง บางพื้นที่ก็ประสบปัญหาดินเค็มด้วยเช่นกัน โดยสาเหตุหลักมาจากการเลี้ยงกุ้งกุลาดำในพื้นที่น้ำจืด² ซึ่งมีการนำเกลือหรือน้ำทะเลมาใช้ และเกิดการสะสมของเกลือในดินบริเวณบ่อกุ้งและพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งเป็นที่นาและสวนผลไม้ (รายงานสถานการณ์สิ่งแวดล้อมประเทศไทย พ.ศ. 2544)

นอกจากนี้แล้ว การเร่งพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งส่งผลให้เกิดการขยายตัวทั้งในภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม ก็ทำให้มีการนำสารเคมีมาใช้ในการผลิตเพิ่มมากขึ้น³ ขณะที่ขาดการจัดการที่ดีพอ ทำให้เกิดมลพิษตกค้างในดิน (กองดินตามธรรมชาติ, 2546)

จากการที่กรอ.ได้ว่าจ้างบริษัทที่ปรึกษาคึกภามลพิษในดินจาก 3 กลุ่มอุตสาหกรรม ประกอบด้วยโรงงานฟอกหนัง จ.สมุทรปราการ โรงงานหลอมแบตเตอรี่เก่า จ.ราชบุรี และโรงงานรีไซเคิลน้ำมันเครื่องในกรุงเทพฯ 4 แห่ง พบว่าดินที่อยู่โดยรอบโรงงานฟอกหนังมีการปนเปื้อนของสารโครเมียมสูงมาก ส่วนโรงงานหลอมแบตเตอรี่เก่ามีการปนเปื้อนของสารตะกั่วและกรดซัลฟริก โดยเบื้องต้นวิเคราะห์คร่าว ๆ แล้วพบว่า มีการปนเปื้อนของสารอันตรายแต่ละประเภทสูงกว่าดินบริสุทธิ์ถึง 10 เท่า (กรมการตรวจ 24/01/44)

ทั้งนี้ ที่ผ่านมายังไม่เคยมีการกำหนดมาตรฐานการปนเปื้อนของดินเป็นการเฉพาะ มีเพียงมาตรฐานด้าน

² สถานการณ์เรื่องน้ำในรอบปี 2544 และ 2545 ได้เผยแพร่ประมวลสถานการณ์เรื่อง "ทะเลและทรัพยากรชายฝั่ง" หัวข้อ "การเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำ" หน้า 194 - 197 และดูรายละเอียดเพิ่มเติมในหนังสือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2540 - 2541 ส่วน "กรณีดินในรอบสองปี" เรื่อง "ทำนบกึ่งกุ้งกุลาดำในพื้นที่น้ำจืด รัฐเลือกน้ำจืด เติมน้ำจืดในบ่อ" หน้า 368 - 377

³ ดูรายละเอียดในประมวลสถานการณ์เรื่อง "ขยะและสารอันตราย" หัวข้อ "สถานการณ์ภาพรวมและผลกระทบ" หน้า 366 - 367 และ "เกษตรกรรม" หัวข้อ "สารเคมีทางการเกษตร" หน้า 259 - 262

สาเหตุดินเค็ม

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ปัญหาดินเค็มในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นผลเนื่องมาจากสภาพทางธรณีวิทยาที่มีชั้นดินเกลือกระจายอยู่ใต้ดิน โดยดินเกลือที่หนาแน่นที่สุด ได้แก่ แอ่งโคราชและแอ่งสกลนคร พบว่ามีปริมาณเกลืออย่างน้อยถึง 18 ล้านตัน อย่างไรก็ตาม แม้สภาพดินเค็มในอดีตจะมีปัญหาอยู่บ้างแต่ก็ไม่รุนแรงดังเช่นปัจจุบัน เนื่องจากเดิมแถบนี้สภาพพื้นที่ป่าเป็นจำนวนมาก ดินไม่ช่วยให้ดินชุ่มชื้น ทำให้ได้เกลือไม่ละลายเกลือขึ้นมา อีกทั้งการย่อยสลายของอินทรีย์วัตถุยังเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้โครงสร้างเกลืออยู่ในรูปที่ไม่แสดงความเป็นกรด จนมาในระยะหลังที่มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะการใช้ประโยชน์ที่ดิน ด้วยการเปิดป่าขยายพื้นที่เพาะปลูก การทำนาเกลือสินเธาว์ โดยเฉพาะวิธีที่ใช้น้ำลงปล่ละลายเกลือในที่ดินแล้วสูบน้ำละลายเกลือขึ้นมา หลังจากนั้นมีการปล่อยน้ำทิ้งสู่สิ่งแวดล้อม ดังนั้นในหน้าแล้งจะพบว่าดินเป็นขุย มองเห็นเป็นเกล็ดขาวโพลน รวมทั้งแหล่งน้ำในธรรมชาติและดินของชาวบ้านเริ่มเค็ม อันเป็นสาเหตุของปัญหาความขัดแย้งในหลายพื้นที่¹

นอกจากนี้ การพัฒนาแหล่งน้ำจากหน่วยงานต่าง ๆ ของภาครัฐเอง ก็ถือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการแพร่กระจายดินเค็ม โดยที่ผ่านมา หน่วยงานเหล่านี้มักทำไปโดยไม่ได้ศึกษาสภาพพื้นที่ว่ามีชั้นเกลือหนาแน่นใหญ่อยู่ใต้ดินหรือไม่ โดยเฉพาะโครงการของ-ซิ-มูล² ซึ่งเพียงดำเนินโครงการในระยะที่ 1 ก็ได้ก่อให้เกิดการแพร่กระจายของดินเค็มอย่างเห็นได้ชัด³

ที่มา : www.thai.net; ผู้จัดการ 01/11/45; มติชน 09/04/44

ดูรายละเอียดในบทสัมภาษณ์ หัวข้อ "นายสมิทธิ์สินธนา" และในข้อเขียนหน้า 40 - 41

ดูรายละเอียดในบทสัมภาษณ์เรื่อง "น้ำ" หัวข้อย่อย "โครงการผันน้ำโขง-ชี-มูล" หน้า 56 - 59

ดูรายละเอียดในบทสัมภาษณ์เรื่อง "น้ำ" หัวข้อย่อย "โครงการผันน้ำโขง-ชี-มูล" หน้า 54 - 55

คุณภาพน้ำและอากาศเท่านั้น ล่าสุดทางคณะกรรมการควบคุมมลพิษภายใต้กระทรวงทรัพยากรฯ จึงได้กำหนด

มาตรฐานคุณภาพดินขึ้น ซึ่งอยู่ในระหว่างรอพิจารณาของ คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ก่อนประกาศเป็น พ.ร.ก. บังคับใช้ต่อไป โดยมาตรฐานใหม่นี้จำแนกเกณฑ์เป็น 2 ประเภท คือดินบริเวณที่พักอาศัยและดินบริเวณโรงงาน อุตสาหกรรม ครอบคลุมการปนเปื้อนของสาร 4 ประเภท ได้แก่ สารประกอบอินทรีย์ระเหยง่าย สารโลหะหนัก สารกำจัดศัตรูพืชและสัตว์ และสารพิษอื่นๆ (กรมควบคุมมลพิษ 2545)

การแก้ปัญหา

ภาพรวม

ในแผนพัฒนา ฉบับที่ 9 กรมพัฒนาที่ดินกำหนด เป้าหมายในการลดปัญหาการชะล้างพังทลายของดิน ไม่น้อยกว่า 5 ล้านไร่ และฟื้นฟูปรับปรุงบำรุงดินที่มีปัญหา ทั้งดินเปรี้ยว ดินเค็ม ดินขาดอินทรีย์วัตถุ ไม่น้อยกว่า 10 ล้านไร่ ภายในปี 2549 (www.idd.go.th) ซึ่งกลยุทธ์ปี 2545 ประกอบด้วย 6 เรื่อง คือ 1) สำรวจจำแนกประเภทที่ดิน กำหนดเขตการใช้ที่ดิน และติดตามสถานการณ์การใช้ที่ดิน 2) ปรับปรุงการจัดการทรัพยากรที่ดินเชิงบูรณาการตาม นโยบายของกระทรวงเกษตรฯ 3) พัฒนาแนวทางการวิจัย การจัดการทรัพยากรที่ดิน 4) พัฒนาระบบถ่ายทอด เทคโนโลยีและเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ 5) พัฒนาระบบ ข้อมูลและสารสนเทศด้านทรัพยากรที่ดินให้ครอบคลุมทั่วประเทศ 6) ปรับปรุงระบบงานและพัฒนาขีดความสามารถ ของบุคลากร (ผู้จัดการ 18-19/08/44, ข่าวสด 22/08/44)

ในส่วนการพัฒนาสารสนเทศข้อมูลดินและการใช้ประโยชน์ที่ดินประกอบด้วย 1) การสร้างระบบฐาน ข้อมูลแผนที่กลุ่มชุดดินมาตราส่วน 1 : 50,000 2) การ สร้างระบบฐานข้อมูลแผนที่ประเภทการใช้ที่ดินมาตราส่วน 1 : 50,000 ที่แสดงผลข้อมูลการใช้ที่ดินและการเปลี่ยนแปลง การใช้ที่ดินในภูมิภาคต่าง ๆ 3) การสร้างระบบฐานข้อมูล แผนที่การจำแนกประเภทที่ดินในเขตป่าไม้ถาวร 4) พัฒนาระบบการวิเคราะห์ระบบฐานข้อมูลกลุ่มชุดดิน สำหรับ วิเคราะห์ปัญหาการใช้ที่ดิน การจัดลำดับความรุนแรงของ ปัญหา และปริมาณเนื้อที่ปัญหาด้านการใช้ที่ดินในพื้นที่ เพื่อ ใช้ประกอบการจัดทำโครงการพัฒนาที่ดินในพื้นที่ 5) จัด ทำระบบโปรแกรมวิเคราะห์และกำหนดระบบการประเมิน คุณภาพที่ดินสำหรับการจำแนกเขตการปลูกพืชเศรษฐกิจ เพื่อการแข่งขันและการเกษตรพอเพียงด้วยระบบอัตโนมัติ

6) จัดทำฐานข้อมูลการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน ในการติดตามสถานการณ์การใช้ที่ดินของประเทศ ตลอดจน ปรับปรุงฐานข้อมูลการใช้ที่ดินในปัจจุบัน (ผู้จัดการ 14/11/44)

นอกจากนี้ กรมพัฒนาที่ดินมีแผนจัดทำแผนที่ เสี่ยงภัยต่อการเกิดดินถล่ม และแผนที่พื้นที่เสี่ยงต่อการ เกิดภัยแล้งอัตราส่วน 1 : 200,000 รวมทั้งแผนที่พื้นที่ เสี่ยงต่อการเกิดภัยแล้งของพื้นที่ที่มีประวัติเคยเกิดภัยแล้ง ในเดือนต่าง ๆ มาตราส่วน 1 : 50,000 คาดว่าจะจัดทำ แล้วเสร็จในปี 2546 ในเบื้องต้นพบว่า พื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากภัยแล้งปกติมีประมาณ 57.79 ล้านไร่ และหาก ปริมาณน้ำฝนลดลงจากเดิมร้อยละ 10 จะมีพื้นที่ที่ได้รับ ผลกระทบเพิ่มเป็น 75.48 ล้านไร่ ทั้งนี้ การจัดทำแผนที่ ดังกล่าวจะเป็นข้อมูลสำคัญในการตัดสินใจแก้ปัญหาภัยแล้ง และจัดทำแผนโครงการอนุรักษ์ดินและน้ำของกรมพัฒนา ที่ดินต่อไป (ผู้จัดการ 16/05/45)

ส่วนเรื่องดินถล่ม พบว่าภาคเหนือเป็นภูมิภาคที่มี หมู่บ้านเสี่ยงต่อดินถล่มในระดับรุนแรงมากที่สุด รอง ลงมาคือภาคใต้ (www.idd.go.th)

ในส่วนงานอนุรักษ์ กรมพัฒนาที่ดินมีนโยบายที่ จะผลักดันให้หมู่บ้านพัฒนาที่ดินทั่วประเทศประมาณ 500-600 แห่งให้เป็นหมู่บ้านเกษตรอินทรีย์ โดยใช้ปุ๋ยพืชสด ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยอินทรีย์น้ำในการปรับปรุงดิน ตลอดจนใช้สาร สกัดจากพืชในการกำจัดศัตรูพืช เพื่อเป็นแบบอย่างให้ หมู่บ้านอื่นนำไปปฏิบัติ (ผู้จัดการ 06/08/45) รวมถึงมีโครงการ คลินิกดิน ซึ่งให้บริการตรวจสอบวิเคราะห์ดินแก่เกษตรกร และให้คำแนะนำเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาดินที่เกิดจากดิน รวมทั้งแนะนำวิธีการปรับปรุงดิน ซึ่งปัจจุบันเปิดดำเนินการ คลินิกดินเคลื่อนที่แล้วที่ จ. อุบลราชธานี เชียงใหม่ สงขลา และสระบุรี (ผู้จัดการ 30/07/45)

สำหรับการป้องกันการพังทลายของดิน กรมพัฒนา ที่ดินได้ทุ่มงบประมาณดำเนินการปลูกหญ้าแฝก โดยในปี 2544 มีการปลูก 200 ล้านกล้า ครอบคลุมพื้นที่ 500,000 ไร่ ใน 69 จังหวัด เพื่อเก็บกักความชุ่มชื้นและเสริม ประสิทธิภาพในการดักตะกอนดิน (ผู้จัดการ 03-04/02/44)

การแก้ปัญหาดินเค็ม

เพื่อการแก้ปัญหาดินเค็ม กรมพัฒนาที่ดินได้จัด ทำแผนที่ภาพรวมของแหล่งพื้นที่ดินเค็มในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้งหมด ว่ามีชั้นดินเกลือที่บริเวณใดบ้าง และ

ได้ส่งแผนที่ดังกล่าวพร้อมทั้งข้อมูลเรื่องนี้ให้กับหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ประกอบการตัดสินใจก่อนที่จะมีการดำเนินโครงการพัฒนาแหล่งน้ำ หรือโครงการใช้ที่ดินที่อาจจะกระทบต่อชั้นหินเกลือให้แพร่กระจายมากขึ้น ถึงกระนั้น แหล่งข่าวในกรมพัฒนาที่ดินระบุว่า หน่วยงานเหล่านั้นมักไม่ค่อยนำข้อมูลดังกล่าวไปใช้ประกอบการตัดสินใจมากนัก จึงเป็นสาเหตุให้เกิดการแพร่กระจายของดินเค็มมากขึ้น (มติชน 09/04/44)

นอกจากนี้ ยังมีความพยายามจากภาครัฐในการออกกฎหมายเพื่อควบคุมการทำนาเกลือสินเธาว์ การเวนคืนพื้นที่ดินเค็ม เป็นต้น รวมทั้งการแก้ปัญหาด้านโครงสร้างฟิสิกส์ของพื้นที่ดินเค็ม ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนทิศทางน้ำ การปลูกพืชทนเค็มเพื่อปรับปรุงสภาพดิน ซึ่งเป็นเทคโนโลยีที่ประสบความสำเร็จมาแล้วในหลายประเทศ เช่น ญี่ปุ่น สหรัฐฯ ฟินแลนด์ ออสเตรเลีย และอิสราเอล โดยสวทช. ได้นำเทคโนโลยีชีวภาพนี้มาใช้ทดลองพัฒนาพื้นที่ดินเค็มขนาด 40 ไร่ ในเขตลำน้ำเสียวใหญ่ อ. บรบือ จ. มหาสารคาม ด้วยการปลูกพืชที่ทนต่อสภาวะดินเค็มเพื่อปรับปรุงสภาพดิน โดยอย่างน้อยต้องทนต่อสภาวะความเค็มได้ไม่ต่ำกว่าร้อยละ 4 ของความเค็มเกลือ (โดยทั่วไปน้ำทะเลมีความเค็มประมาณร้อยละ 3) ขณะที่พื้นที่ในเขตบรบือมีความเค็มมากที่สุดในประเทศ คืออยู่ในระดับร้อยละ 10

ผลการศึกษาพบกลุ่มพืชที่ทนเค็มได้สูง อาทิ มะขาม พุทราไทย ขนุน มะขวิด พืชตระกูลส้ม ส่วนกลุ่มไม้ป่าที่เป็นไม้เบิกน้ำได้ดี เช่น นนทรีป่า โกงก้อ และ

ดินเบ็ด เป็นต้น นอกจากนี้ คณะนักวิจัยยังแนะนำวิธีการปรับปรุงสภาพดิน โดยในช่วงฤดูฝน ควรนำพืชคลุมดิน เช่น หญ้า หรือไม้พุ่ม เช่น โสนแอฟริกันและโสนคางคก ไปปลูกทิ้งไว้ 1 ปี จะทำให้ความเค็มของดินลดลง (กรุงเทพธุรกิจ 11/06/44, 21/06/44)

ด้านสำนักงานพัฒนาที่ดินในสังกัดกรมพัฒนาที่ดินก็มีการทดลองปลูกพืชเพื่อแก้ปัญหาดินเค็มด้วยเช่นกัน โดยตั้งเป็นพื้นที่ทดลองที่ใหญ่-ขามเรียง ต. เมืองเพี้ยอ. บ้านไผ่ จ. ขอนแก่น แล้วนำเอาเทคโนโลยีและพืชจากต่างประเทศมาใช้คลุมดิน เช่น หญ้าดิกซ์ เพื่อป้องกันไม่ให้ดินเค็มแพร่กระจายและปลูกโสนแอฟริกันเพื่อดูดซับดินเค็ม หลังจากนั้นใช้น้ำชะล้างหน้าดินที่เค็มไปรวมไว้ในแอ่งกระถินออสเตรเลีย ก่อนจะปล่อยออกไปตามร่องน้ำและรวมกันที่แก่งละว้า ซึ่งเป็นการลดดินเค็มในพื้นที่

อย่างไรก็ตาม ชาวนาในพื้นที่ต่างไม่เห็นด้วยกับวิธีการดังกล่าว โดยสะท้อนปัญหาว่า ชาวบ้านไม่สามารถปฏิบัติตามวิธีการของกรมพัฒนาที่ดินได้จริง อีกทั้งการปลูกโสนแอฟริกันก็จะต้องส่งผลกระทบต่อยาวนาน เวลาจะปลูกข้าวแต่ละปีต้องเสียเวลาตัดฟัน แถมโสนประเภทนี้ยังตัดยาก โดยเห็นว่าควรจะปลูกปอเทืองซึ่งเป็นพืชพื้นเมืองของไทยมากกว่า แต่ติดที่เมล็ดพันธุ์มีราคาแพง ชาวบ้านไม่สามารถจัดซื้อเองได้ นอกจากนั้น วิธีการที่เสนอให้ล้างหน้าดินแล้วเอาไปขังรวมกันที่แก่งละว้า การทำเช่นนี้จะทำให้ปัญหาดินเค็มขยายวงกว้างมากขึ้นอีก เพราะในเวลาหน้าแล้ง ชาวบ้านก็ต้องสูบน้ำจากแก่งเข้าพื้นที่นาของตนและใช้อุปโภคบริโภค (กรุงเทพธุรกิจ 12/07/45)

แร่ธาตุ

การผลิต การใช้ และการส่งออก

ในปีปฏิทิน 2544 การผลิตแร่มีมูลค่ารวมทั้งสิ้น 24,227.7 ล้านบาท เพิ่มขึ้นจากปี 2543 ร้อยละ 4.72 กลุ่มแร่ที่มีมูลค่าการผลิตมากที่สุดได้แก่กลุ่มแร่เชื้อเพลิงและพลังงาน คือลิกไนต์ ซึ่งมีมูลค่าการผลิตคิดเป็นร้อยละ 40.48 ของมูลค่าการผลิตแร่ทั้งหมด รองลงมาได้แก่กลุ่มแร่ที่ใช้ในอุตสาหกรรมซีเมนต์ และกลุ่มหินอุตสาหกรรมเพื่อการก่อสร้าง

สำหรับการใช้แร่ภายในประเทศในปี 2544 มีมูลค่า 24,213.7 ล้านบาท เพิ่มขึ้นจากปี 2543 ร้อยละ 5.17 แร่ที่มีการใช้มากที่สุดคือลิกไนต์ คิดเป็นร้อยละ 40.26 ของมูลค่าการใช้แร่ทั้งหมดภายในประเทศ ส่วนกลุ่มแร่ที่มีมูลค่าการใช้รองลงมา ได้แก่หินปูนที่ใช้ในอุตสาหกรรมซีเมนต์ และกลุ่มแร่โลหะพื้นฐานคือสังกะสี ตามลำดับ

ภาวะการส่งออกและนำเข้าแร่ของไทยมีแนวโน้มสูงขึ้นเช่นกัน โดยในปี 2544 พบว่ามีการส่งออกแร่มูลค่า 10,144.9 ล้านบาท เพิ่มขึ้นจากปี 2543 ร้อยละ 15.45

กิมและแรรู 1.2

ผลผลิตและการใช้แร่ภายในประเทศ ปี 2544				
แร่	ผลผลิต		การใช้	
	ปริมาณ (มตรีกตัน)	มูลค่า (ล้านบาท)	ปริมาณ (มตรีกตัน)	มูลค่า (ล้านบาท)
● ลิกไนต์	19,616,996	9,808.5	19,497,860	9,748.9
● หินปูน				
- หินอุตสาหกรรม - ซีเมนต์	49,984,286	3,993.7	45,519,058	3,869.1
- หินอุตสาหกรรม - ก่อสร้าง	38,217,840	2,675.2	36,672,795	2,567.1
- หินอุตสาหกรรมอื่นๆ	1,879,818	159.8	1,895,901	161.2
● ยิปซัม*	6,190,814	2,977.8	1,744,229	839.0
● แร่สังกะสี	88,664	665.3		
● สังกะสี				
- โลหะสังกะสี			51,990	2,341.0
- โลหะผสมสังกะสี			20,655	1,130.8
● เฟลด์สปาร์				
- โซเดียม (บด)	10,360	14.5	195,457	273.6
- โซเดียม (ก้อน)	671,127	469.8	20,585	14.4
- โพแทสเซียม (บด)	4,438	10.6	4,776	11.5
- โพแทสเซียม (ก้อน)	24,618	41.9	5,735	9.8
● หินบะซอลต์ (หินอุตสาหกรรม)	4,856,676	485.7	4,686,101	468.6
● แก้วหิน	852,565	426.3	867,988	434.0
● โคลไรต์	871,308	372.3	162,128	69.2
● ดินบุก***	2,383	346.7	4,115	806.7
● หินดินดาน (หินอุตสาหกรรม)	3,364,211	302.8	3,183,096	286.5
● แกรนิต์				
- หินอุตสาหกรรม	2,545,592	254.6	2,339,407	233.9
- หินประดับ*	6,659	30.0	9,078	40.9
● ดินขาว				
- ค้างแก้ว	168,063	161.3	152,527	146.4
- ยิงไม้ล้าง	125,133	48.2	96,555	37.2
- ฟิลเลอร์	13,520	25.7	13,673	26.0
● บอลเคลย์	341,272	187.7	319,301	175.6
● ทรายแก้ว	513,880	179.9	504,652	176.6
● แอสน์ไฮโดรต์	310,720	149.4		
● หินอ่อน				
- หินประดับ*	19,563	68.5	22,699	79.4
- หินหินอ่อน*	294,883	66.3	293,000	65.9
● แบริต์				
- ก้อน	2,879	4.4		
- แกรนด์โกลนเจอร์ (บด)	17,500	70.3		
- แกรนด์เคมี (บด)	3,180	21.1		
● หินแอนดิไซด์ (หินอุตสาหกรรม)	404,371	40.4	404,926	40.5
● โซโอไลต์ (หินอุตสาหกรรม)			430,217	30.1
● ควอร์ตซ์	48,908	36.7		
● อื่นๆ		132.3		129.8
● รวมมูลค่า		24,227.7		24,213.7

ที่มา : อ่างข้อมูลและสถิติ การสำรวจและวางแผน กับทรัพยากรธรณี กระทรวงอุตสาหกรรม
(ทั้งฉบับเป็นหรือฉบับย่อ)

หมายเหตุ : * หน่วยเป็นลูกบาศก์เมตร ** หน่วยเป็นตันในรูปก้อน *** ดินบุกใช้ในรูปแบบใช้ในรูปแบบ

โดยกลุ่มแร่โลหะพื้นฐานมีการส่งออกมากที่สุด รองลงมาได้แก่กลุ่มแร่ที่ใช้ในอุตสาหกรรมเหล็กและเหล็กกล้า และกลุ่มแร่ที่ใช้ในอุตสาหกรรมซีเมนต์ ตามลำดับ (กระทรวงการคลังและพาณิชย์)

ส่วนการนำเข้าแร่ของไทย ในปี 2544 มีมูลค่า 21,620.1 ล้านบาท เพิ่มขึ้นจากปี 2543 ร้อยละ 22.74 โดยแร่ที่มีมูลค่านำเข้ามากที่สุดคือถ่านหินรวมทุกชนิด รองลงมาได้แก่สินแร่และหัวแร่ดิบ และสินแร่และหัวแร่สังกะสี (กองศุลกากร กรมศุลกากร 2545)

การกำหนด

สถานการณ์ภาพรวม

ขณะที่สถานการณ์การผลิต การใช้ และการส่งออกแร่ชี้ให้เห็นถึงแนวโน้มการขยายตัว แต่ในอีกทางหนึ่งก็พบว่าเมืองหลายแห่งที่ภาคเอกชนได้รับประทานบัตรไปแล้ว แต่ไม่มีการพัฒนาตามแผน อันสืบเนื่องจากผลของภาวะเศรษฐกิจตกต่ำตั้งแต่ปี 2540 (ผู้จัดทำ 20/12/44) ขณะเดียวกันก็มีผู้ที่ได้รับสัมปทานบางรายลักลอบขยายพื้นที่โดยไม่ได้รับอนุญาต หรือมีการลักลอบดำเนินการต่อพื้นที่สัมปทานหมดอายุแล้ว ซึ่งคิดเป็นมูลค่าความเสียหายปีละหลายร้อยล้านบาท (ผู้จัดทำ 18/06/44)

ทั้งนี้กรมทรัพยากรธรณีระบุว่า ในปี 2544 มีเมืองแร่ที่เปิดดำเนินการอยู่ 1,217 ราย และมีเมืองที่มีใบอนุญาตแต่ไม่ได้ดำเนินการอีก 411 ราย (กรมทรัพยากร 18/06/44) ส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มแร่ดิบและหินปูน ซึ่งมีจำนวนมากกว่า 100 ประทานบัตร (ผู้จัดทำ 20/12/44) ในส่วนของเมืองถ่านหิน พบว่ามีผู้ถือประทานบัตร 25 ราย ถือครองประทานบัตรถ่านหินรวม 146 แปลง ในจำนวนนี้

ดินและแร่ธาตุ 1.3

การส่งออกแร่ ปี 2544		
แร่	ปริมาณ (เมตริกตัน)	มูลค่า (ล้านบาท)
● ดินบุก		
- โลหะดินบุก	18,575	3,602.3
- ตะกั่วดินบุก	254	108.1
- โลหะดินบุกผสมเหล็ก	699	60.8
- โลหะดินบุกผสมตะกั่ว	121	22.4
- กากโลหะผสมที่มีดินบุกเจือปน	98	9.2
● แทนทาลัม		
- ผงโลหะแทนทาลัม	91	1,689.4
- ผงแทนทาลัมเพนทอกไซด์	53	555.9
- ผงแทนทาลัมไฮดรอกไซด์	47	481.2
- เศษแทนทาลัม	25	25.4
● ยิปซัม (ก้อน)	4,245,283	2,064.4
● สังกะสี		
- โลหะสังกะสี	984	45.1
- โลหะผสมสังกะสี	5,823	275.4
● เฟลด์สปาร์		
- โซเดียม (ก้อน)	228,710	154.7
- โซเดียม (บด)	108,805	95.2
● โคลไรต์ (ก้อน)	587,988	214.3
● ผงโคลัมเบียไฮดรอกไซด์	350	168.9
● แร่ตะกั่ว	13,900	142.4
● แอนไฮไดรต์	264,020	128.6
● บอลเคลย์	27,312	100.8
● แบไรต์		
- ก้อน	19,500	28.8
- เกรดโคลนจาเซ (บด)	5,215	13.7
- เกรดเคมี (บด)	1,917	12.9
● อื่นๆ		145.0
● รวมมูลค่า		10,144.9

ที่มา : ฝ่ายข้อมูลและสถิติ กองวิชาการและวางแผน กรมทรัพยากรธรณี กระทรวงอุตสาหกรรม

มีการผลิตเพียง 41 แปลง หยุดการผลิตชั่วคราว 67 แปลง และยังไม่เคยมีการผลิตเลย 38 แปลง (กรมทรัพยากรธรณี ไม่ทราบปี) ขณะที่เหมืองเถื่อนนั้น ปรากฏว่ามีจำนวนมาก กว่า 276 ราย (กรุงเทพมหานคร 10/06/44)

กลางปี 2544 สุริยะ จึงรุ่งเรืองกิจ รว. อุตสาหกรรมในขณะนั้น จึงมีคำสั่งชะลอการอนุญาตประทานบัตร และต่อประทานบัตรทำเหมืองแร่ เหมืองหิน และเหมือง ถ่านหินทั้งหมดไว้ก่อน⁴ (ผู้จัดการ 18/06/44) โดยระบุสาเหตุว่า

เนื่องจากมีผู้ร้องเรียนเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมมาตลอด จึงต้องวางเกณฑ์เข้มงวด พร้อมทั้งระบุนโยบายว่า การพิจารณาให้สัมปทานเหมืองต่าง ๆ ก่อนหน้านั้นเป็นไปอย่างรวดเร็ว ไม่รัดกุม (ผู้จัดการ 06/06/45) ทำให้มีเหมืองที่ได้รับ ประทานบัตรแต่ไม่ได้ดำเนินการเป็นจำนวนมาก มีการผลิตแร่มากเกินความต้องการของตลาด ส่งผลให้ราคาแร่ ตกต่ำ รวมถึงปรากฏการณ์กลบทำเหมืองเถื่อนเป็นจำนวนมาก ซึ่งหากปล่อยให้เป็นไปในระยะยาว จะทำให้รัฐสูญเสียรายได้จากการจัดเก็บค่าภาคหลวงหลายพันล้านบาท

(กรุงเทพธุรกิจ 10/07/44)

นโยบายดังกล่าวส่งผลให้ตลอดทั้งปี 2544 มีการอนุมัติประทานบัตรให้แก่เอกชนเพียงรายเดียว คือบริษัท เค.ซี. ไมนิ่งโปรดักส์ จำกัด ซึ่งขออนุญาตทำเหมืองหิน ใน จ. กาญจนบุรี โดยเป็นการอนุญาตตั้งแต่ช่วงต้นปี

เมื่อสิ้นปีจึงมีเหมืองหินและเหมืองแร่ในส่วนของ ภาคเอกชนที่ค้างรอการพิจารณาออกประทานบัตรถึง 58 แปลง เป็นแหล่งหิน 38 แหล่ง และแหล่งแร่ 20 แหล่ง ในจำนวนนี้มีแหล่งหินที่อยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 เอ จำนวนหลายแปลง (กรุงเทพธุรกิจ 04/12/45) เป็นเหตุให้ทางภาคเอกชน ร้องเรียนและทวงถามถึงความคืบหน้าในการขอประทาน บัตรและต่ออายุประทานบัตรอยู่ตลอดเวลาทั้งปี ซึ่ง รว. อุตสาหกรรมได้ชี้แจงกับภาคเอกชนว่า จะชะลอการอนุญาต ประทานบัตรไว้ก่อนจนกว่าการพิจารณาปรับเกณฑ์ การจัดเก็บผลประโยชน์จะแล้วเสร็จ (กรุงเทพธุรกิจ 28/03/46)

แต่แล้วภายหลังจากที่กลุ่มผู้ประกอบการเหมืองแร่ รายย่อย 15 บริษัท รวมถึงกลุ่มผู้ประกอบการเหมืองหิน ใน จ. สระบุรี ได้เข้าพบ รว. ในช่วงต้นปี 2545 เพื่อ ขอให้เร่งอนุมัติประทานบัตรเหมืองที่ผู้ประกอบการยื่น ขอมานับเป็นเวลาเกือบปี โดยอ้างว่าได้ผ่านขั้นตอนการ พิจารณาของคณะกรรมการพระราชบัญญัติแล้วแล้ว (กรุงเทพ ธุรกิจ ผู้จัดการ 25/01/45) นับตั้งแต่เดือน มี.ค. เป็นต้นมา กระทรวงอุตสาหกรรมก็ได้ทยอยอนุญาตประทานบัตรให้ แก่เอกชนเรื่อยมา รวมทั้งสิ้น 52 แปลง เป็นเหมืองหิน 35 แปลง ซึ่งส่วนใหญ่ คือจำนวน 12 แปลง เป็นของ บริษัทปูนซิเมนต์ไทย จำกัด ที่ดำเนินการอยู่ในพื้นที่ป่า สงวนแห่งชาติ เขต อ. แก่งคอย จ. สระบุรี

สรุปว่า ในปี 2544 - 2545 มีการอนุญาตประทาน

⁴ ดูรายละเอียดในหัวข้อถัดไป หัวข้อย่อย "การอนุญาตประทานบัตร" หน้า 17 - 19

กิตติและบรรณานุกรม 1.4

ประเภทฉบับกร ปี 2544-2545 (ภาคแรก)

ลำดับ ที่	ประเภทบัตร ที่	ผู้ถือประเภทบัตร	ชนิดแร่	เนื้อที่ (ไร่)	กองที่	อายุ (ปี)	ตั้งแต่	สถานที่
1	28476/15503	บริษัทเค.ซี. ไมนิ่งโปรดักส์ จำกัด	หินอุตสาหกรรมชนิดหินปูน (เพื่ออุตสาหกรรมก่อสร้าง)	200-2-54	ด. รามหาโย อ. พนมทวน จ. กาญจนบุรี	10	25 มี.ค. 44	ป่าไม้
2	29166/15506	บริษัททอเวอริตี้ มีนนิ่ง จำกัด	แคลไซต์	72-3-66	ด. โคกตูม อ. เมืองลพบุรี จ. ลพบุรี	25	26 มี.ค. 45	ที่ดินกรรมสิทธิ์ (โฉนด) ที่ดินเดิมสร้างตนเอง
3	29169/15506	บริษัททอเวอริตี้ มีนนิ่ง จำกัด	แคลไซต์	27-2-83	ด. โคกตูม อ. เมืองลพบุรี จ. ลพบุรี	25	28 มี.ค. 45	ที่ดินกรรมสิทธิ์ (โฉนด) ที่ดินเดิมสร้างตนเอง
4	29956/15509	บริษัทพี.ที.เอ.คอมมัลติวู๊ด จำกัด	หินอุตสาหกรรมชนิดหินปูน (เพื่ออุตสาหกรรมก่อสร้าง)	172-3-06	ด. ไทยอุดม อ. คลองหาด จ. สระแก้ว	10	28 มี.ค. 45	ป่าสงวนแห่งชาติ
5	21009/15510	ห้างหุ้นส่วนจำกัด สิบแก้วดำน	เฟลด์สปาร์	41-0-60	ด. บ้านบึง อ. สวนผึ้ง จ. ราชบุรี	10	28 มี.ค. 45	ป่าสงวนแห่งชาติ
6	23432/15513	บริษัทเขาแก้ว คอนสตรัคชั่น จำกัด	หินอุตสาหกรรมชนิดหินปูน (เพื่ออุตสาหกรรมก่อสร้าง)	79-1-20	ด. บางเดย อ. เมือง จ. พังงา	10	6 มิ.ย. 45	ป่าสงวนแห่งชาติ ที่ดินกรรมสิทธิ์ (โฉนด) ที่ น.ส. 3
7	26201/15514	ห้างหุ้นส่วนจำกัด สันเรจิริบูล	เฟลด์สปาร์	168-1-99	ด. กุรุจิง กิ่ง อ. เนบพิดา จ. นครศรีธรรมราช	10	6 มิ.ย. 45	ป่าสงวนแห่งชาติ ลุ่มน้ำชั้นที่ 2
8	25943/15515	บริษัทเที่ยงใหม่รัฐพล จำกัด	หินอุตสาหกรรมชนิดหินปูน (เพื่ออุตสาหกรรมก่อสร้าง)	260-0-17	ด. ป่าพล อ. บ้านโป่ง จ. ลำพูน	10	6 มิ.ย. 45	ป่าสงวนแห่งชาติ
9	25941/15516	บริษัทโรงโม่หินแม่ป่าไม่ จำกัด	หินอุตสาหกรรมชนิดหินปูน (เพื่ออุตสาหกรรมก่อสร้าง)	38-2-73	ด. ป่าไม่ อ. ลี้ จ. ลำพูน	10	6 มิ.ย. 45	ที่ น.ส. 3
10	29957/15517	บริษัทพี.ที.เอ.คอมมัลติวู๊ด จำกัด	หินอุตสาหกรรมชนิดหินปูน (เพื่ออุตสาหกรรมก่อสร้าง)	71-3-57	ด. ไทยอุดม อ. คลองหาด จ. สระแก้ว	10	6 มิ.ย. 45	ป่าสงวนแห่งชาติ
11	31111/15519	บริษัทมีนนิ่งโปรดักส์เซลล์ ดีเวลอปเม้นท์ จำกัด	บอเคลย์	31-0-98	ด. เวียงพางหลง อ. เวียงป่าเป้า จ. เชียงราย	11	6 มิ.ย. 45	น.ส. 3 ก.
12	30221/15521	ห้างหุ้นส่วนจำกัด ศรีชลลล	ยิปซัม และแอนไฮไดรต์	52-2-98	ด. ลิดล อ. เมือง จ. ยะลา	10	12 ก.ค. 45	น.ส. 3 ก. โฉนด ลุ่มน้ำชั้นที่ 5
13	30218/15522	บริษัทยูนิแมส ไมนิ่งแอนด์ เทรคคิง จำกัด	ยิปซัม และแอนไฮไดรต์	95-3-38	ด. นาสาร อ. บ้านนาสาร จ. สุราษฎร์ธานี	25	11 ก.ค. 45	โฉนด น.ส. 3 น.ส. 3 ก.
14	31864/15523	บริษัทเส.เชมราลูมิเนียม จำกัด	หินอุตสาหกรรมชนิดหินบะซอลต์ (เพื่ออุตสาหกรรมก่อสร้าง)	154-2-90	ด. สิวีเชีย อ. น่ายัน จ. อุบลราชธานี	6	11 ก.ค. 45	ป่าสงวนแห่งชาติ
15	30769/15525	บริษัทนาแดงอินดัสทรี จำกัด	สังกะสี	246-0-65	ด. พระธาตุแดง อ. แม่สอด จ. ตาก	15	11 ก.ค. 45	ป่าสงวนแห่งชาติ ลุ่มน้ำชั้นที่ 1 เอ ลุ่มน้ำชั้นที่ 2

กัมขะประธนา 1.4 (ต่อ)

ประกาศนียบัตร ปี 2544-2545 (ภาคเอกชน)

ลำดับ ที่	ประเภทบัตร ที่	ผู้ถือประเภทบัตร	ปีบัตร	เมื่อ (ร)	ท้องที่	อายุ (ปี)	ตั้งแต่	สภาพขึ้นที่
31	14087/15542	บริษัทปูนซีเมนต์ไทย (แก่งคอย) จำกัด	หินอุตสาหกรรมชนิดหินปูน หินอุตสาหกรรมชนิดหินดินดาน (เพื่ออุตสาหกรรมซีเมนต์)	170-3-06	ต. บ้านป่า และ ต. ท่าคล้อ อ. แก่งคอย จ. สระบุรี	25	27 ก.ย. 45	ป่าสงวนแห่งชาติ
32	32443/15543	บริษัทปูนซีเมนต์ไทย (แก่งคอย) จำกัด	หินอุตสาหกรรมชนิดหินปูน หินอุตสาหกรรมชนิดหินดินดาน (เพื่ออุตสาหกรรมซีเมนต์)	187-3-49	ต. ท่าคล้อ อ. แก่งคอย จ. สระบุรี	25	27 ก.ย. 45	ป่าสงวนแห่งชาติ
33	32440/15544	บริษัทปูนซีเมนต์ไทย (แก่งคอย) จำกัด	หินอุตสาหกรรมชนิดหินปูน หินอุตสาหกรรมชนิดหินดินดาน (เพื่ออุตสาหกรรมซีเมนต์)	226-2-89	ต. ท่าคล้อ อ. แก่งคอย จ. สระบุรี	25	27 ก.ย. 45	ป่าสงวนแห่งชาติ
34	32436/15545	บริษัทปูนซีเมนต์ไทย (แก่งคอย) จำกัด	หินอุตสาหกรรมชนิดหินปูน หินอุตสาหกรรมชนิดหินดินดาน (เพื่ออุตสาหกรรมซีเมนต์)	259-0-23	ต. ทับกราว และ ต. บ้านป่า อ. แก่งคอย จ. สระบุรี	25	27 ก.ย. 45	ป่าสงวนแห่งชาติ
35	32445/15546	บริษัทปูนซีเมนต์ไทย (แก่งคอย) จำกัด	หินอุตสาหกรรมชนิดหินปูน หินอุตสาหกรรมชนิดหินดินดาน (เพื่ออุตสาหกรรมซีเมนต์)	295-0-66	ต. ทับกราว ต. ท่าคล้อ และ ต. บ้านป่า อ. แก่งคอย จ. สระบุรี	25	27 ก.ย. 45	ป่าสงวนแห่งชาติ
36	32441/15547	บริษัทปูนซีเมนต์ไทย (แก่งคอย) จำกัด	หินอุตสาหกรรมชนิดหินปูน หินอุตสาหกรรมชนิดหินดินดาน (เพื่ออุตสาหกรรมซีเมนต์)	289-3-34	ต. บ้านป่า และ ต. ทับกราว อ. แก่งคอย จ. สระบุรี	25	27 ก.ย. 45	ป่าสงวนแห่งชาติ
37	17301/15548	บริษัทปูนซีเมนต์ไทย (แก่งคอย) จำกัด	หินอุตสาหกรรมชนิดหินปูน หินอุตสาหกรรมชนิดหินดินดาน (เพื่ออุตสาหกรรมซีเมนต์)	292-2-94	ต. บ้านป่า อ. แก่งคอย จ. สระบุรี	25	27 ก.ย. 45	น.ส. 3 น.ส. 3 ก.
38	32442/15549	บริษัทปูนซีเมนต์ไทย (แก่งคอย) จำกัด	หินอุตสาหกรรมชนิดหินปูน หินอุตสาหกรรมชนิดหินดินดาน (เพื่ออุตสาหกรรมซีเมนต์)	291-3-34	ต. บ้านป่า อ. แก่งคอย จ. สระบุรี	25	27 ก.ย. 45	น.ส. 3 น.ส. 3 ก.
39	28487/15550	บริษัทซีเอสเอแก้ว จำกัด	หินอุตสาหกรรมชนิดหินปูน หินอุตสาหกรรมชนิดหินดินดาน (เพื่ออุตสาหกรรมซีเมนต์)	161-2-18	ต. หนองไธ้ อ. อุทัย จ. สุพรรณบุรี	10	27 ก.ย. 45	ป่าสงวนแห่งชาติ
40	25103/15552	บริษัทเอ็ม เอส อินดัสทรีล ซีพีทลาย จำกัด	หินปูน	93-3-13	ต. บ้านป่า อ. บ้านไร่ จ. อุทัยธานี	10	27 ก.ย. 45	ป่าสงวนแห่งชาติ
41	31088/15556	บริษัทปูนซีเมนต์ไทย จำกัด	หินอุตสาหกรรมชนิดหินปูน หินอุตสาหกรรมชนิดหินดินดาน (เพื่ออุตสาหกรรมซีเมนต์)	53-0-04	ต. ไพศาลี อ. ปรางค์กู่ จ. สุรินทร์	8	27 ก.ย. 45	ที่ดินกรรมสิทธิ์ (โฉนด)
42	26971/15553	บริษัทปูนซีเมนต์ไทย จำกัด	หินปูน	291-2-20	ต. เขาค้อ อ. วังสะพุง จ. เลย	25	27 ก.ย. 45	ป่าสงวนแห่งชาติ
43	26972/15559	บริษัทปูนซีเมนต์ไทย จำกัด	หินปูน	205-3-04	ต. เขาค้อ อ. วังสะพุง จ. เลย	25	27 ก.ย. 45	ป่าสงวนแห่งชาติ
44	26973/15560	บริษัทปูนซีเมนต์ไทย จำกัด	หินปูน	211-0-08	ต. เขาค้อ อ. วังสะพุง จ. เลย	25	27 ก.ย. 45	ป่าสงวนแห่งชาติ
45	25572/15561	บริษัทปูนซีเมนต์ไทย จำกัด	หินปูน	221-2-28	ต. นาทม อ. เมือง จ. สุรินทร์	10	27 ก.ย. 45	ป่าสงวนแห่งชาติ

ประกาศฉบับที่ 2544-2545 (ภาคลง)

ลำดับ ที่	ประเภทบัตร ที่	ผู้ถือประเภทบัตร	ชนิดแร่	เนื้อที่ (ไร่)	กองที่	อายุ (ปี)	ตั้งแต่	สภาพพื้นที่
46	31083/15564	บริษัทสุริยทรัพย์ จำกัด	หินอุตสาหกรรมชนิดหินบะซอลต์ (เพื่ออุตสาหกรรมก่อสร้าง)	84-2-42	ด. สายย อ. เมือง จ. สุรินทร์	10	27 ก.ย. 45	ป่าสงวนแห่งชาติ
47	31087/15565	บริษัทสุริยทรัพย์ จำกัด	หินอุตสาหกรรมชนิดหินบะซอลต์ (เพื่ออุตสาหกรรมก่อสร้าง)	52-0-79	ด. ประดิษฐ์ อ. ปราสาท จ. สุรินทร์	10	27 ก.ย. 45	ที่ดินกรมสิทธิ (โฉนด) น.ส. 3
48	28084/15566	บริษัทปูนซีเมนต์เอเชีย จำกัด (มหาชน)	หินอุตสาหกรรมชนิดหินดาน (เพื่ออุตสาหกรรมปูนซีเมนต์)	90-3-88	ด. หน้าพระลาน อ. เฉลิมพระเกียรติ จ. สระบุรี	25	27 ก.ย. 45	พื้นที่นิคมสร้างตนเอง
49	28609/15567	ห้างหุ้นส่วนจำกัด เภาใหญ่ อุตสาหกรรม	หินอุตสาหกรรมชนิดหินปูน (เพื่ออุตสาหกรรมก่อสร้าง)	139-2-57	ด. หน้าพระลาน อ. เฉลิมพระเกียรติ จ. สระบุรี	10	27 ก.ย. 45	ป่าธรรมชาติ พื้นที่นิคมสร้างตนเอง
50	23436/15568	บริษัทยูไนเต็ดสินทรัพย์ จำกัด	หินอุตสาหกรรมชนิดหินปูน (เพื่ออุตสาหกรรมก่อสร้าง)	28-2-14	ด. บางเดย อ. เมือง จ. พังงา	10	2 ต.ค. 45	น.ส. 3
51	25607/15571	บริษัททองขาว จำกัด	หินอุตสาหกรรมชนิดหินปูน (เพื่ออุตสาหกรรมก่อสร้าง)	269-1-17	ด. ศาลาลัย อ. ชนแดน จ. เพชรบูรณ์	10	2 ต.ค. 45	ป่าสงวนแห่งชาติ
52	28470/15572	บริษัทพีแอนด์.เอส.โมลิ่ง จำกัด	โคลไบลิต	230-2-89	ด. วังดัง อ. เมือง จ. กาญจนบุรี	10	2 ต.ค. 45	ที่ดินกรมสิทธิ (โฉนด)
53	30400/15573	บริษัทปิยะกิจโยธการ จำกัด	หินอุตสาหกรรมชนิดหินปูน (เพื่ออุตสาหกรรมก่อสร้าง)	116-3-98	ด. แม่ทะ อ. แม่ทะ จ. ลำปาง	10	31 ต.ค. 45	ป่าสงวนแห่งชาติ

ที่มา : ส่วนควบคุมสัมปทานและจัดเก็บรายได้ สำนักงบประมาณและสัมปทาน 2546

บัตรทำเหมืองประมาณ 70 แปลง โดยเป็นการอนุญาต
ประทานบัตรให้กับภาคเอกชนทั้งสิ้น 53 แปลง ซึ่งส่วน
ใหญ่เป็นเหมืองหินเพื่ออุตสาหกรรมก่อสร้างและแทบ
ทั้งหมดเป็นการอนุมัติในปี 2545

เหมืองถ่านหิน

เดิมทีคาดกันว่า ในปี 2544 จะมีการเปิดให้เอกชน
ประมูลเหมืองถ่านหินในเขตพื้นที่สงวนตามมาตรา 6 ทวิ
แต่ในที่สุดก็เลื่อนเวลาออกไป

แนวคิดเรื่องนี้เกิดขึ้นในสมัยที่สุวัจน์ ลิปตพัลลภ
เป็น รมว. อุตสาหกรรม โดยมีการให้เหตุผลว่า ถ่านหิน
สำรองของประเทศเริ่มลดลง และบางแห่งใกล้หมด พร้อม
กับระบุว่า หากเปิดประมูลล่าช้า ในอีก 5 - 6 ปีข้างหน้า อาจ
ต้องมีการนำเข้าถ่านหินจากต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น (ผู้จัดการ
18/05/44) ถึงปีละไม่ต่ำกว่า 2 - 3 ล้านตัน (ผู้จัดการ 13/09/44)

มาตรา 6 ทวิ

มาตรา 6 ทวิ เพื่อประโยชน์ในการดำเนินการ
สำรวจ การทดลอง การศึกษาหรือการวิจัยเกี่ยวกับแร่ ให้
รมต. โดยอนุมัติของ ครม. มีอำนาจประกาศใน
ราชกิจจานุเบกษากำหนดพื้นที่ใด ๆ เป็นเขตสำหรับ
ดำเนินการสำรวจ การทดลอง การศึกษา หรือการวิจัย
เกี่ยวกับแร่ได้

ภายในเขตที่กำหนดตามวรรคหนึ่ง ผู้ใดจะยื่น
คำขออาชญาบัตร ประทานบัตรชั่วคราว หรือประทาน
บัตรไม่ได้ เว้นแต่ในกรณีที่มี รมต. เห็นสมควรให้อยื่น
คำขอได้เป็นการพิเศษโดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา

เมื่อหมดความจำเป็นที่จะใช้เขตพื้นที่เพื่อ
ประโยชน์ดังกล่าวตามวรรคหนึ่ง ให้ รมต. ประกาศ
ยกเลิกในราชกิจจานุเบกษา

ที่มา : สภานายความแห่งประเทศไทย และมูลนิธิโลกสีเขียว.

รวมกฎหมายสิ่งแวดล้อม

เมื่อสุริยะ จึงรุ่งเรืองกิจ เป็น รมว. อุตสาหกรรม
จึงมีคำสั่งให้กรมทรัพยากรธรณีจัดทำรายละเอียดพื้นที่
แหล่งสำรวจถ่านหิน โดยระบุว่า การตัดสินใจที่จะเปิด
ประมูลหรือไม่นั้นจะพิจารณาควบคู่ไปกับนโยบายเรื่อง
พลังงาน เนื่องจากถ่านหินส่วนหนึ่งจะถูกนำมาใช้เป็นเชื้อ
เพลิงในการผลิตกระแสไฟฟ้า (ผู้จัดการ 18/05/44; ข่าวสด 03/08/44)

ขณะที่พืชพันธุ์ สัตว์ชาวล รมช อุตสาหกรรม มี ทำที่สนับสนุนแนวทางดังกล่าวชัดเจนกว่า ด้วยการระบุ เหตุผลการเปิดประมูลว่า ต้องการให้เกิดการใช้ทรัพยากรที่ หลากหลายในการผลิตกระแสไฟฟ้า และลดต้นทุนการผลิต เนื่องจากในปัจจุบันใช้ก๊าซธรรมชาติเป็นหลักเท่านั้น (ผู้จัดทำ 18/03/45)

22/03/44

สำหรับเกณฑ์ในการคัดเลือกเอกชนที่จะได้รับ ประทานบัตร จะพิจารณาถึงแผนในการสกัดก๊าซมีเทนจาก ถ่านหินมาใช้ประโยชน์ประกอบด้วย เพื่อให้การใช้ ประโยชน์ถ่านหินมีประสิทธิภาพมากขึ้น (ผู้จัดทำ 18/03/45)

ทั้งนี้แหล่งถ่านหินที่จะนำไปเปิดประมูลประกอบด้วย แหล่งถ่านหิน จ. ลำปาง แหล่งสินบุน จ. นครศรีธรรมราช แหล่งเคียนซา จ. สุราษฎร์ธานี แหล่งบัว จ. น่าน แหล่งบึง จ. พะเยา แหล่งเชียงม่วน จ. พะเยา แหล่งวังเหนือ จ. ลำปาง แหล่งแจ้ห่ม - เมืองปาน จ. ลำปาง แหล่งห้างฉัตร - เสริมงาม จ. ลำปาง แหล่งแม่ทะ จ. ลำปาง แหล่งแม่สอด - แม่ระมาด จ. ตาก ซึ่งทั้งหมดนี้มีปริมาณถ่านหินสำรอง ทั้งหมด 816 ล้านตัน (มติชน 27/10/44)

อย่างไรก็ตาม จวบจนสิ้นปี 2545 ก็ยังไม่มี การเปิดประมูล เนื่องจากต้องรอความชัดเจนอีกครั้งภายหลัง การปรับโครงสร้างหน่วยงานราชการใหม่ในช่วงปลายปี 2545 ตามนโยบายปฏิรูประบบราชการ (ผู้จัดทำ 18/03/45)

ด้านภาคล มัฒนาพืช อธิบดีกรมทรัพยากรธรณี เปิดเผยว่า ปัจจุบันแหล่งลิกไนต์ในประเทศไทยมีปริมาณ สำรองกว่า 1,500 ล้านตัน เพียงพอต่อความต้องการใช้

ภายในประเทศและส่งออกอีกหลายสิบปี สำหรับความ ต้องการลิกไนต์ในการผลิตกระแสไฟฟ้าของ กฟผ. ยังมี เพียงพออีกกว่า 50 ปี เพราะได้เตรียมเปิดเหมืองในพื้นที่ แอ่งเวียงแหงในอีกระยะ 5 ปีข้างหน้า ทำให้โครงการเปิด เหมืองลิกไนต์ในเขตสงวนตามมาตรา 6 ทวิ บางแห่งยัง ไม่มีความจำเป็น

ขณะที่บริษัทบ้านปู จำกัด (มหาชน) ซึ่งเป็นธุรกิจที่ ทำเหมืองลิกไนต์เป็นหลัก ก็มีแผนที่จะชะลอการลงทุน ธุรกิจเหมืองลิกไนต์ในประเทศลง หลังจากแหล่งถ่านหินที่ อ. ลี้ จ. ลำพูน จะต้องปิดลงในปลายปี 2546 โดยจะหันไป ลงทุนเปิดเหมืองลิกไนต์ในประเทศเพื่อนบ้านแทน เช่น อินโดนีเซีย จีน เวียดนาม ลาว และพม่า เป็นต้น (มติชน 22/03/45)

สำหรับลิกไนต์แหล่งเวียงแหง จ. เชียงใหม่ และ แหล่งสบ้าย้อย จ. สงขลา ที่ กรม. มีมติเห็นชอบตาม กพข. ให้กันพื้นที่ทั้งสองแหล่งให้ กฟผ. เพื่อใช้เป็นเชื้อเพลิง ในการผลิตกระแสไฟฟ้า (มติชน 17/10/44 ข่าวสด 20/03/45) ใน ส่วนของแหล่งเวียงแหง ขณะนี้อยู่ในระหว่างการศึกษาผล กระทบสิ่งแวดล้อม โดย กฟผ. ได้ว่าจ้างทีมนักวิชาการ ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ดำเนินการ⁵ (ผู้จัดทำ 04/10/44) ส่วนแหล่งถ่านหินที่สบ้าย้อย มีการประชาสัมพันธ์โครงการ ขึ้นมาในพื้นที่อีกครั้ง หลังจากที่เคยชะลอไป⁶

ทั้งนี้ปรากฏว่า มีประชาชนในพื้นที่คัดค้านการทำ เหมืองทั้งสองแห่งนี้โดยกว้างขวาง (กรุงเทพธุรกิจ 04/12/44 ข่าวสด 28/03/45)

ก้นและแร่ธาตุ 1.5

ปริมาณสำรองและคุณสมบัติของถ่านหินจากแหล่งที่สำคัญในประเทศไทย					
แหล่งถ่านหินสำคัญ	ปริมาณสำรอง (ล้านตัน)	ค่าความร้อน (kcal/kg)	ความชื้น (ร้อยละ)	ซีเกา (ร้อยละ)	กำมะถัน (ร้อยละ)
๑. แอมะ จ. ลำปาง	1,408.0	2,201	29.19	27.48	2.90
๒. สบ้าย้อย จ. สงขลา	323.8	2,069	25.68	37.37	1.22
๓. เวียงแหง จ. เชียงใหม่	80.2	3,700	23.00-32.00	13.00-15.00	0.40-1.00
๔. ลี้ จ. ลำพูน	28.0	1,295-2,662	11.69-36.42	17.79-44.72	0.05-2.32

ที่มา: คัดแปลงจากข้อมูลของกรมไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย (www.egat.co.th)

⁵ ดูรายละเอียดในบทที่เกี่ยวกับนี้ หัวข้อ "โครงการเหมืองถ่านหินเวียงแหง" หน้า 30 - 32

⁶ ดูรายละเอียดในบทประมวลสถานการณ์เรื่อง "พลังงาน" หัวข้อย่อย "ถ่านหิน" หน้า 307 - 308

เหมืองตะกั่ว

ในส่วนของการทำเหมืองตะกั่ว แม้ปริมาณการใช้แร่ตะกั่วในประเทศมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นตามการเติบโตของอุตสาหกรรมยานยนต์ ซึ่งต้องใช้โลหะตะกั่วในการผลิตแบตเตอรี่ แต่ปรากฏว่าในรอบ 2 ปีนี้ ไม่มีการอนุญาตประทานบัตรให้กับเอกชนรายใด (กรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ 2546)

ส่วนเหมืองแร่บริเวณเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร จ. กาญจนบุรี ซึ่งเป็นแหล่งที่มีศักยภาพแร่ตะกั่วที่ใหญ่ที่สุดในประเทศ ก็ไม่มีแห่งใดเปิดดำเนินการอย่างเป็นทางการเลยในปัจจุบัน เนื่องจากกรมป่าไม้ไม่อนุญาตให้ใช้พื้นที่มาตั้งแต่ปี 2541 ซึ่งยังเป็นประเด็นที่มีความขัดแย้งในทางนโยบายอยู่จนปัจจุบัน⁷

เหตุผลสำคัญเนื่องจากการทำเหมืองตะกั่วในบริเวณ จ. กาญจนบุรีที่ผ่านมาก่อให้เกิดผลกระทบสิ่งแวดล้อม โดยมีการปนเปื้อนของตะกั่วในลำห้วยคลิตี้จนทำให้ชาวบ้านล้มป่วยด้วยพิษตะกั่วเป็นจำนวนมาก⁸

อย่างไรก็ดี การเปลี่ยนแปลงปริมาณการผลิตตะกั่วในประเทศก็แทบไม่มีผลสะท้อนต่อความต้องการใช้โลหะเลย ทั้งนี้เพราะว่า แร่ตะกั่วที่พบในประเทศไทยส่วนใหญ่มี 2 ชนิด คือ แร่ตะกั่วซัลไฟด์ในรูปของกาสิโนและแร่ตะกั่วคาร์บอเนตในรูปของเซรไซต์ โดยชนิดแรกพบในสัดส่วนมากกว่า กล่าวคือ จากปริมาณแร่ตะกั่วสำรองที่คำนวณ ณ สิ้นปี 2542 ว่ามี 8.62 ล้านเมตริกตันนั้น ร้อยละ 78 เป็นแร่ตะกั่วซัลไฟด์ แต่ประเทศไทยยังไม่มีโรงถลุงแร่ตะกั่วชนิดนี้ ผลผลิตที่ได้ส่วนใหญ่จึงเป็นไปเพื่อการส่งออก

ขณะเดียวกัน โลหะตะกั่วที่ใช้ภายในประเทศส่วนใหญ่มาจากการนำเข้า โดยในปี 2543 พบว่า มีการนำเข้าถึงร้อยละ 75 ส่วนที่เหลือเป็นโลหะที่ได้จากการหลอมตะกั่วเก่าหรือรีไซเคิลถึงร้อยละ 22 มีเพียงร้อยละ 3 เท่านั้นที่ได้จากการถลุงใช้เองภายในประเทศ

ยิ่งกว่านั้น ปัจจุบันประเทศไทยมีผู้ประกอบการผลิตตะกั่ว 5 ราย ทว่ามีเพียงรายเดียวที่ใช้แร่ตะกั่วเป็น

วัตถุดิบ คือบริษัทโลหะตะกั่วไทย จำกัด ที่เหลือเป็นการผลิตจากการหลอมตะกั่วเก่าที่ใช้แล้ว ได้แก่ บริษัทไทยโซลันนัฟเพอร์เมทัล อินเตอร์เนชั่นแนล จำกัด บริษัทเบอร์โซ เมทัลส์ จำกัด ห้างหุ้นส่วนจำกัดเลียงฮวดหล่อ หลอมโลหะ และห้างหุ้นส่วนจำกัดวงศ์ตระกูลโลหะกิจ

และหากพิจารณาปริมาณการผลิตตะกั่วที่ผ่านมาในอดีต จะพบว่า ปริมาณการผลิตเปลี่ยนแปลงขึ้นลงตามราคาโลหะตะกั่วในตลาดโลก ซึ่งในอนาคตมีแนวโน้มลดลง (พิชัย, 2544)

ประเด็นสำคัญจึงเป็นเรื่องของการชั่งน้ำหนักระหว่างความจำเป็น ณ ปัจจุบันในการทำเหมืองตะกั่วกับผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นและผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชน

เหมืองทองคำ

ปัจจุบันมีการเปิดให้เอกชนเข้าพัฒนาเหมืองทองคำ 2 บริเวณ หนึ่งคือแหล่งแร่ชาติรีซึ่งอยู่บริเวณรอยต่อของ จ. พิจิตร เพชรบูรณ์ และพิษณุโลก บริษัทโครไมนิ่ง จำกัด ได้รับประทานบัตรบนเนื้อที่ราว 1,200 ไร่ ประเมินว่ามีโลหะทองคำ 32.8 ตัน โลหะเงิน 98 ตัน รวมมูลค่าทั้งสิ้น 10,600 ล้านบาท การสำรวจเริ่มต้นมาตั้งแต่ปี 2538 และเปิดเหมืองอย่างเป็นทางการเมื่อ 12 ธ.ค. 2544 มีกำหนดระยะเวลาทำเหมือง 14 ปี และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม 5 ปี (ผู้จัดการ 13/12/44, 110 ปีกรรมทรัพย์การธรณี)

อีกแห่งหนึ่งคือแหล่งภูทับฟ้า ที่ ต. เขาหลวง อ. วังสะพุง จ. เลย ของบริษัททุ่งคำ จำกัด ซึ่งได้รับประทานบัตรจำนวน 3 แปลงไปเมื่อวันที่ 27 ก.ย. 2545 รวมเนื้อที่ประมาณ 780 ไร่ โดยพื้นที่บางส่วนอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 เอ และเป็นพื้นที่ ส.ป.ก. คาดว่ามีศักยภาพการผลิตทองคำ 5 ตัน (ไทยรัฐ 20/08/45; กรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ 2546)

ส่วนกรณีการตื่นทองที่บริเวณเขาพนมพา จ. พิจิตร หลังจากที่กระแสข่าวว่ามีชาวบ้านหลายรายร่ำรวยจากการขุดแร่หาทองในบริเวณดังกล่าวแพร่สะพัดไปในวงกว้าง

⁷ ดูรายละเอียดในบทเดียวกันนี้ หัวข้อ “เหมืองตะกั่วรอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร” หน้า 32 - 35

⁸ ดูรายละเอียดของปัญหากรณีนี้ได้หนังสือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2542 - 2543 บทประมวลสถานการณ์เรื่อง “ดินและแร่ธาตุ” หัวข้อย่อย “กรณีสารตะกั่วโรงแต่งแร่คลิตี้” หน้า 31 - 34 และหนังสือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2540 - 2541 บทประมวลสถานการณ์เรื่อง “ดินและแร่ธาตุ” หัวข้อ “เหมืองแร่” หน้า 49 - 50. ส่วนความคืบหน้าของกรณีนี้ดูในบทเดียวกันนี้ หัวข้อ “กรณีโรงแต่งแร่คลิตี้” หน้า 28 - 29

เมื่อต้นปี 2544 ผู้คนจากทุกสารทิศก็พากันเข้ามาชูดทอง เลี้ยงโชคมากขึ้น

มีรายงานของทางราชการระบุว่า นับจากที่ชาวบ้าน เริ่มลักลอบขุดแร่เมื่อปี 2542 จนถึงต้นปี 2544 มีผู้เสียชีวิตแล้ว 31 ราย ได้รับบาดเจ็บสาหัส 37 ราย และมีการดำเนินคดีในข้อหาบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ถึง 168 คดี อย่างไรก็ตามก็เชื่อกันว่ามีผู้ที่ได้รับอุบัติเหตุจากดินถล่มเสียชีวิตมากกว่าตัวเลขทางการหลายเท่า (ผู้จัดการ 13/03/44)

เพื่อแก้ปัญหา อบจ. พิจิตร จึงได้ยื่นขอประทาน บัตรทำเหมืองทองจากกรมทรัพยากรธรณี โดยได้รับอายุ ประทานบัตร 6 ปี (ผู้จัดการ 24/10/44) และได้รับอนุญาตจาก กรมป่าไม้ให้ใช้พื้นที่ในเขตป่าหนองปลาไหล - หัวดง - เขาทราย - เขาเจ็ดลูก ต. หนองพระ อ. วังทรายพูน จ. พิจิตร เนื้อที่ 114 ไร่ มีกำหนดระยะเวลา 10 ปี (ผู้จัดการ 29/04/44) ภายใต้เงื่อนไขให้จัดทำแนวเขตแสดงพื้นที่ที่ได้รับอนุญาต ในกระบวนการร่อนแร่ให้ทำเขื่อนเก็บมูลดินทรายป้องกัน ไม่ให้ตะกอนไหลลงห้วย และต้องฝังกลบหลุมที่เกิดขึ้นให้เป็นพื้นราบ (ผู้จัดการ 13/06/44)

ต่อมา อบจ. พิจิตร ได้ตราข้อบัญญัติองค์การบริหาร ส่วนจังหวัด ว่าด้วยการทำกิจการเหมืองแร่ทองคำเพื่อเรียก เก็บค่าธรรมเนียมจากประชาชน โดยมีกรมว่าจ้างโรงไม้ เอกชนมาขุดดินในบริเวณที่ได้ประทานบัตร แล้วดลละเอียด ให้ได้ขนาด 0.2 มล. แล้วจำหน่ายแก่ประชาชนในอัตรา ฤๅละ 40 บาท (ผู้จัดการ 12/12/44) นอกจากนี้ยังกำหนดให้นัก แสวงโชคแต่ละคนสามารถร่อนทองได้ไม่เกิน 10 ฤๅ/วัน พร้อมกับวางมาตรการไว้ว่า หากมีผู้สมัครจำนวนมากก็อาจ ต้องจับสลากและมีบัตรคิวก่อนหลัง (ผู้จัดการ 12/11/44)

อย่างไรก็ดี ภายหลังจากการเปิดเหมืองเมื่อวันที่ 30 ม.ค. 2545 (ผู้จัดการ 30/01/45) ปรากฏว่ามีผู้ให้ความสนใจ เข้าร่อนแร่อย่างคับคั่งเพียงวันแรกเท่านั้น โดย อบจ. พิจิตร มีรายได้จากการจำหน่ายดินปนแร่แก่ประชาชนในวัน ดังกล่าวเป็นเงิน 20,080 บาท เทียบกับยอดจำหน่ายของ หั้งเดือน มีเพียง 27,240 บาท เท่านั้น (ผู้จัดการ 07/03/45)

ต่อมา อบจ. พิจิตรจึงต้องเปิดหลุมที่ 12 ซึ่งคาด ว่ามีสายแร่ทองคำมากที่สุด เขาพนมพาจึงกลับมาคึกคัก ด้วยนักเลี้ยงโชคอีกครั้งหนึ่ง แม้จะไม่มากเท่าตามเป้าที่ คาดไว้แต่ก็มีกำไร (ผู้จัดการ 28/10/45)

ทั้งนี้ ก่อนหน้านั้นเจ้าหน้าที่กรมทรัพยากรธรณีได้ รายงานว่า ในพื้นที่มีแร่ทองคำที่มีความสมบูรณ์เหลืออยู่

น้อยมาก เนื่องจากการลักลอบขุดไปก่อนหน้านี้แล้ว เบื้องต้นคาดว่าเหลืออยู่เพียง 3 - 4 ใน 10 ส่วนจากเดิม

(ผู้จัดการ 12/11/44)

ด้าน อพช. นำโดยสุรพงษ์ กองจันทึก ผอ. ศูนย์ ศึกษาทะเลทรายและพัฒนา ได้ออกโรงเตือนรัฐบาลในภาวะ ตื่นทองว่า การทำเหมืองแร่ทองคำมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างยิ่ง เนื่องจากการใช้สารเคมีหลายชนิด (ข่าวสด 28/10/44) โดยเฉพาะโซเดียมไซยาไนด์และโซเดียม ไฮดรอกไซด์ในกระบวนการแยกแร่ทองคำออกจากหิน (ผู้จัดการ 12/12/44) ซึ่งประเทศที่พัฒนาแล้วต่างพยายามลด และควบคุมการทำเหมืองแร่ทองคำอย่างเข้มงวด พร้อมทั้ง ยกตัวอย่างอุทยานแห่งชาติเยลโลว์ สโตน ในสหรัฐฯ ซึ่งเป็นอุทยานแห่งชาติที่สมบูรณ์และเป็นมรดกโลกแห่งแรก แต่ก่อนหน้าจะถูกทางยูเนสโกขึ้นบัญชีดำให้เป็นพื้นที่สภาวะ อันตราย เนื่องจากทางตอนเหนือของอุทยานมีการทำ เหมืองทอง และมีการทิ้งน้ำเสียและกากสารเคมีที่ใช้ในการ แต่งแร่ลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะ ทำให้สารพิษไหลสู่ภายใน บริเวณอุทยานฯ กระทั่งรัฐบาลสหรัฐฯ ต้องยอมใช้เงินกว่า 2,600 ล้านบาทซื้อเหมืองคืนจากนายทุน เพื่อตัดปัญหา ผลกระทบสิ่งแวดล้อม (ข่าวสด 28/11/44)

ความเป็นมาของการตื่นทองเขาพนมพา

พื้นที่เขาพนมพา ต. หนองพระ อ. วังทรายพูน จ. พิจิตร อยู่ในความดูแลของกรมป่าไม้ กรม ทรัพยากรธรณีได้เข้าไปสำรวจแหล่งแร่ทองคำในพื้นที่ ดังกล่าวตั้งแต่ปี 2534 ต่อมาในปี 2540 จึงส่งเสริมให้ เอกชนดำเนินการสำรวจเพื่อทำเหมือง แต่เอกชนที่ได้ อาชญาบัตรพิเศษสำรวจแร่ติดปัญหาหลายด้าน จึงยุติ การสำรวจลงในปี 2541 แล้วหลังจากนั้นไม่นาน ก็มี ชาวบ้านเข้ามาลักลอบขุดดินเอาไปก่อกองแร่ทองคำ

ทั้งนี้ กรมทรัพยากรธรณีระบุว่า พื้นที่ดังกล่าว เป็นแหล่งแร่ทองคำที่มีความอุดมสมบูรณ์อย่างยิ่ง กล่าว คือมีปริมาณทองคำเฉลี่ยต่อหน่วยมากถึง 100 กรัมต่อ เนื้อหินปนแร่ทอง 1 ตัน เทียบกับแหล่งชาติรีที่เป็น แหล่งลัมปทานของบริษัทไครโน มีผลสัมบูรณ์ ของแร่ทองคำเพียง 2.7 - 3.2 กรัมต่อน้ำหนักหนึ่ง ร้อยล ดดังกล่าวจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้เกิดภาวะตื่นทองขึ้น

ที่มา : ผู้จัดการ 24/10/44

นอกจากการอนุญาตประทานบัตรให้แก่ภาคเอกชนและหน่วยงานปกครองท้องถิ่นแล้ว กรมทรัพยากรธรณียังได้ดำเนินการสำรวจแหล่งแร่ทองคำเพิ่มเติมจากพื้นที่รอยต่อของ จ. สระแก้ว และปราจีนบุรี ขยายไปยัง จ. ชลบุรี และระยอง โดยผลการบินสำรวจธรณีฟิสิกส์พบแร่ทองคำในหลายพื้นที่ของ จ. ระยอง แต่ต้องรอผลการสำรวจในรายละเอียดว่ามีศักยภาพเพียงพอที่จะพัฒนาต่อไปหรือไม่ (ผู้จัดการ 27/05/44)

เหมืองโปแตชอาเซียน

ภายหลังจากที่ดำเนินการก่อสร้างโครงการไปบางส่วน การพัฒนาเหมืองแร่โปแตชอาเซียน อ. บำเหน็จณรงค์ จ. ชัยภูมิ⁹ ก็ประสบปัญหาหยุดชะงักเพราะต้องรอเงินกู้จาก OECF อีก 350 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ซึ่งมีเงื่อนไขว่ากระทรวงการคลังต้องเป็นผู้ค้ำประกัน ขณะที่สถานภาพของบริษัทไม่ได้เป็นรัฐวิสาหกิจ ทำให้กระทรวงการคลังไม่สามารถค้ำประกันเงินกู้ให้ได้

ในที่สุดรัฐบาลปัจจุบันจึงได้มีนโยบายให้บริษัทร่วมทุนโปแตชอาเซียน จำกัด จัดหาเงินกู้เองในรูปแบบการหาพันธมิตรร่วมทุน ซึ่งผลจากการออกประกาศเชิญชวนปรากฏว่า มีบริษัทเอกชน 6 รายที่แสดงความสนใจ (ผู้จัดการ 27/05/45) พร้อมกันนั้นได้เรียกชำระทุนส่วนที่ค้างจ่ายจากผู้ถือหุ้นเดิมอีก 50 ล้านบาท (ผู้จัดการ 28/05/45)

ทั้งนี้หากสามารถคัดเลือกบริษัทร่วมทุนเพิ่มเติมได้ก็จะดำเนินการก่อสร้างอุโมงค์ปล่องที่ 2 และโรงงานผลิตปุ๋ยได้ในปี 2546 และคาดว่าจะสามารถผลิตแร่โปแตชได้ในปี 2549 นอกจากนี้กระทรวงอุตสาหกรรมมีนโยบายศึกษาการพัฒนาอุตสาหกรรมต่อเนื่องประเภทเคมีภัณฑ์ (กรมทรัพยากรธรณี ไม่ปรากฏปี พ.ศ.) โดยประเมินว่าจะเกิดมูลค่าเพิ่มอีก 21,000 ล้านบาท ได้เมกนีเซียมคลอไรด์ทดแทนการนำเข้าอีกปีละ 11,000 ล้านบาท และส่งออกโซดาแอสที่เป็นผลพลอยได้อีกปีละ 5,000 ล้านบาท

อย่างไรก็ดี สิ่งกีดขวางภายหลังหากโครงการแล้วเสร็จ ก็จะสามารถต่อสู้ทางการตลาดกับเหมืองโปแตชที่ใหญ่เป็นอันดับ 3 ของโลกที่กำลังมีการผลักดันให้เกิดขึ้น

บริษัทเอกชน 6 ราย ที่สนใจเป็นพันธมิตรร่วมทุน

1. บริษัท Basic International Development Corporation ประเทศสหรัฐอเมริกา
2. บริษัท Batern Engineering Limited ประเทศอิสราเอลร่วมกับญี่ปุ่น
3. บริษัท Cementation Skanska ประเทศสวีเดน
4. บริษัท Ferrostaal ประเทศเยอรมนี
5. บริษัท Marubeni Energy & Chemical Project Corporation ประเทศญี่ปุ่นร่วมกับแคนาดา
6. บริษัท T.S.B. Trading ประเทศไทยร่วมกับจีน

ที่มา : ผู้จัดการ 27/05/45

ใน จ. อุดรธานี¹⁰ ได้อย่างไร เนื่องจากการประมาณการว่า ขณะที่ต้นทุนการผลิตโปแตชที่บำเหน็จณรงค์จะอยู่ที่ตันละ 110 เหรียญสหรัฐ โดยตัวเลขนี้ไม่ได้คำนวณรวมต้นทุนการกำจัดของเสียและเกลือเข้าไปด้วย แต่ต้นทุนรวมค่าดำเนินการทั้งหมดของเหมืองโปแตชที่อุดรธานีกล่าวกันว่า อยู่ที่ตันละ 45 เหรียญสหรัฐเท่านั้น ส่วนราคาดูโปแตชในตลาดโลกอยู่ที่ประมาณตันละ 120 - 130 เหรียญสหรัฐ

สาเหตุสำคัญเป็นเพราะแร่ที่บำเหน็จณรงค์เป็นแร่แคนาไรต์ ซึ่งมีเมกนีเซียมคลอไรด์ปนอยู่ การผลิตปุ๋ยจึงต้องเพิ่มขั้นตอนแยกเมกนีเซียมออกไปด้วยต้นทุนจึงสูงกว่า ขณะเดียวกันในขั้นตอนแต่งแร่โปแตช 1 ตันก็ต้องใช้น้ำมากกว่าถึง 3 เท่า ซึ่งน้ำเสียที่เกิดขึ้นก็จะก่อปัญหาหาคาเป็นเงาตามตัวด้วยเช่นกัน (กมลวิทย์ 2545)

เหมืองเพชร

ในปี 2545 พิชัย สุทธิवाल รอง อุตสาหกรรมได้มอบหมายให้กรมทรัพยากรธรณีเร่งผลักดันให้เอกชน

⁹ ดูความเป็นมาโครงการและความคืบหน้ารอบปี 2542 - 2543 ได้ในหนังสือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2542 - 2543 บทประมวลสถานการณ์เรื่อง "ดินและแร่ธาตุ" หัวข้อ "โครงการเหมืองโปแตชอาเซียน" หน้า 29 - 30

¹⁰ ดูรายละเอียดในบทเดียวกันนี้ หัวข้อ "เหมืองแร่โปแตชอุดรธานี" หน้า 35 - 40

ลงทุนสำรวจทำเหมืองเพชรในอำเภอไทยและทะเลอันดามัน โดยเฉพาะบริเวณ จ. พังงา ซึ่งในอดีตเคยมีประวัติขุดพบเพชรปะปนมากับแร่ดีบุก

ก่อนหน้านี้ กรมทรัพยากรธรณีได้เคยทำหนังสือด่วนสอบถามไปยังนายโมฮัมเหม็ด อัลฟาเยด ประธานกรรมการบริษัทแกรนด์โรดส์ จำกัด แห่งประเทศอังกฤษ เพื่อถามถึงความต้องการทำเหมืองแร่เพชรในทะเล จ. กระบี่ และพังงา เนื้อที่ประมาณ 2,000 ไร่ (ผู้จัดการ 16/07/44) เนื่องจากแหล่งดังกล่าวอยู่ในเขตสัมปทานแร่ดีบุกของบริษัทดังกล่าว (มาตรา 23(2/44)) ดังนั้น การทำเหมืองบริเวณนี้จึงจะได้แร่ดีบุกเป็นผลพลอยได้ (ผู้จัดการ 16/07/44)

อย่างไรก็ตาม การทำเหมืองแร่ในทะเลที่ผ่านมาได้ก่อผลกระทบสิ่งแวดล้อม โดยปรากฏว่ามีการลักลอบปล่อยน้ำเสียลงสู่ทะเล กระทั่งต่อปะการังและท้องทะเล โดยเฉพาะกรณี จ.ภูเก็ต กรมทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สภาผู้แทนราษฎร จึงได้เรียกประชุมหน่วยงานที่เกี่ยวข้องชี้แจงปัญหา พร้อมทั้งกำชับกรมทรัพยากรธรณีติดตามตรวจสอบการทำเหมืองแร่ในทะเลไม่ให้กระทบสิ่งแวดล้อม (กฎหมายพิเศษ 23/07/44)

แนวนโยบายและปัญหา

ผลจากการปฏิรูประบบราชการเมื่อวันที่ 2 ต.ค. 2545 กรมทรัพยากรธรณีซึ่งเดิมสังกัดกระทรวงอุตสาหกรรมได้มีการปรับเปลี่ยน โดยในส่วนของดินและทรัพยากรของกรมเดิมได้โอนย้ายไปสังกัดกระทรวงทรัพยากรฯ โดยใช้ชื่อเดิมคือกรมทรัพยากรธรณี ซึ่งมีหน้าที่ในการสำรวจรวมทั้งบริหารจัดการน้ำใต้ดิน แต่ในส่วนของการยังคงอยู่ภายใต้กระทรวงอุตสาหกรรม โดยยกกระดับจากกองการเหมืองแร่ เป็นกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ (กปร.ก. 16/07/44) มีหน้าที่ในการอนุญาตประทานบัตรและควบคุมการทำเหมือง สำหรับกองเชื้อเพลิงธรรมชาติได้ยกฐานะขึ้นเป็นกรม สังกัดกระทรวงใหม่คือกระทรวงพลังงาน

การอนุญาตประทานบัตร

เมื่อกระทรวงอุตสาหกรรมมีนโยบายชะลอการอนุญาตประทานบัตรเหมืองเมื่อปี 2544 ในทางหนึ่งก็ได้สั่งการเร่งรัดให้กรมทรัพยากรธรณีตั้งคณะกรรมการขึ้น

มาพิจารณาตรวจสอบเหมืองเอกชนที่ไม่มีใบอนุญาต และกรณีของเหมืองที่ใบอนุญาตหมดอายุ พร้อมกันนั้นยังมีการวางแนวทางที่จะเพิ่มค่าธรรมเนียมสำหรับผู้ประกอบการที่ได้รับสัมปทานแล้วแต่ไม่ดำเนินการ (กฎหมายพิเศษ 16/07/44) เนื่องจากถือว่าเป็นการไปกันสิทธิ์ของผู้อื่น โดยเฉพาะโครงการที่มีการลงทุนขนาดใหญ่ เช่น โครงการขุดเจาะปิโตรเลียม และเหมืองถ่านหิน เป็นต้น โดยต้องมีการศึกษาช่องทางทางกฎหมายก่อนว่า ในทางปฏิบัติจะสามารถเรียกคืนได้หรือไม่ ซึ่งอาจใช้เกณฑ์การไม่ใช้ประโยชน์ 2 ปี (ผู้จัดการ 20/12/44)

นอกจากนี้ยังมีแนวนโยบายที่จะเปลี่ยนแปลงการจัดเก็บผลประโยชน์ตอบแทนพิเศษนอกเหนือจากค่าภาคหลวง จากที่ปัจจุบันจัดเก็บในอัตราร้อยละ 0.1 จากมูลค่าแร่ 50 ล้านบาทขึ้นไป เป็นการจัดเก็บในอัตราก้าวหน้าตั้งแต่ร้อยละ 0.1 - 2.0 และจะจัดเก็บในอัตรา 2 เท่าของอัตราปกติในกรณีที่ขอประทานบัตรทำเหมืองในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 เอ และ 1 บี เนื่องจากเป็นพื้นที่อ่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมและสังคมสูงกว่าการทำเหมืองในพื้นที่ที่กรมสิทธิ์ของเอกชน (ผู้จัดการ 28/02/45) ซึ่งจากการประเมินของกรมทรัพยากรธรณีพบว่า ช่วงที่ผ่านมาเรามีมูลค่าหินปูนจากการต่ออายุประทานบัตรรวมถึง 16,000 ล้านบาท แต่ผลประโยชน์พิเศษที่รัฐได้รับมีเพียง 28 ล้านบาท (กฎหมายพิเศษ ผู้จัดการ 25/01/45)

ดินและแร่ธาตุ 1.6

แนวทางการจัดเก็บผลประโยชน์ตอบแทนการอนุญาตประทานบัตรในอัตราก้าวหน้า	
ช่วงมูลค่าการลงทุน (ล้านบาท)	อัตราค่าตอบแทน (%)
● 50 - 2,500	0.1
● 2,500 - 7,500	0.5
● 20,000 - 50,000	1.0
● 50,000 ขึ้นไป	2.0

ที่มา : ผู้จัดการ 26/02/45

ด้วยเหตุนี้จึงมีการตั้งข้อสังเกตว่า คำสั่งชะลอการอนุญาตประทานบัตรนั้น นอกจากเป็นไปเพื่อวางแผนนโยบายการจัดเก็บผลประโยชน์ของภาครัฐให้มีประสิทธิภาพมากกว่าที่จะคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจากการทำเหมืองแล้ว ยิ่งไปกว่านั้นยังพบว่า การปรับเปลี่ยนเกณฑ์การจัดเก็บผลประโยชน์ก็เป็นได้แค่เพียง

แนวคิด เพราะในเวลาเดียวกันกับที่มีความพยายามวางหลักเกณฑ์ใหม่ให้เอกชนต้องจ่ายค่าตอบแทนแก่รัฐมากขึ้นนั้น พ.ร.บ. ทรัพยากรธรรมชาติก็กลับออกมาตรากฎใจผู้ประกอบการในการทำเหมือง อาทิ “บรรลดย่อนการจัดเก็บผลประโยชน์พิเศษในอัตราร้อยละ 10 ในกรณีที่ผู้ประกอบการชำระงวดเดียว ส่วนการผ่อนชำระของผู้ประกอบการรายใหม่จะได้รับการปลอดชำระใน 2 ปีแรก และไม่คิดดอกเบี้ยในช่วงปลอดหนี้ ขณะที่ผู้ประกอบการรายเก่าที่ผ่อนชำระก็สามารถขอรับการชำระคืนเกณฑ์นี้ได้ด้วยเช่นกัน (มติชน 18/07/44)

ขณะเดียวกันก็มีนโยบายเร่งรัดที่จะออกใบอนุญาตประทานบัตรเหมืองหินโดยเร็วควบคู่ไปด้วย โดยเฉพาะในแหล่งที่มีข้อขัดแย้งเรื่องการจัดสรรพื้นที่และในพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 เอ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ประกอบการเข้าสู่ระบบตามกฎหมาย (กรุงเทพธุรกิจ 10/11/11)

นอกจากนี้ กรมทรัพยากรธรณียังมีโครงการเร่งรัดการสำรวจและประเมินศักยภาพทรัพยากรแร่ ซึ่งรองรับโดยมติ ครม. 6 ก.ค. 2542 โดยวางจ้างเอกชนสำรวจและประเมินศักยภาพแร่ในพื้นที่ 60 แห่ง เนื้อที่เป้าหมาย

รวม 36,400 ตร.กม. ระยะเวลาดำเนินการ 7 ปี (พ.ศ. 2543 - 2549) เพื่อค้นหาแหล่งแร่ที่มีศักยภาพสูง แล้วเปิดให้เอกชนขอลิขิตในการลงทุนสำรวจชั้นรายละเอียดเพิ่มเติม และพัฒนาเป็นเหมืองแร่ต่อไป (กรมทรัพยากรธรณี 2544)

สำหรับพื้นที่ศักยภาพสูงทางแร่เพิ่มเติมที่กำหนดไว้เดิมมี 345 พื้นที่ เนื้อที่รวม 74,900 ตร.กม. แบ่งเป็น แร่โลหะพื้นฐาน 134 พื้นที่ แร่ทองคำ 25 พื้นที่ แร่ดีบุก- wolfram-แร่หายาก 88 พื้นที่ แร่โครเมียม-นิกเกิล 4 พื้นที่ แร่รัตนชาติ 28 พื้นที่ และแร่ฟลูออไรด์ - แบไรต์ - เฟลด์สปาร์ 66 พื้นที่ ซึ่งหลายพื้นที่ได้รับการพิสูจน์ยืนยันจากการสำรวจติดตามภาคพื้นดินแล้วว่า เป็นแหล่งแร่ที่มีคุณค่าในเชิงพาณิชย์ (กรมทรัพยากรธรณี ไม่ปรากฏปี (ก))

อย่างไรก็ดี ช่วงก่อนสิ้นปี 2545 เมื่อสมศักดิ์ เทพสุทิน เป็น รมว. อุตสาหกรรมคนใหม่ภายหลังการปฏิรูประบบราชการ แนวคิดในการชะลอและตรวจสอบความเหมาะสมในการอนุญาตประทานบัตรก็ถูกประกาศออกมาอีกครั้ง โดย รมว. ให้ชื่อว่า ได้มอบหมายให้กรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ไปกำหนดความเหมาะสมในการจำกัดประทานบัตรทำเหมืองแร่ประเภท

กิมและแร่ธาตุ 1.7

พื้นที่เป้าหมายการสำรวจแร่ ภายใต้โครงการเร่งรัดการสำรวจและประเมินศักยภาพทรัพยากรแร่				
ปี	แหล่งสำรวจแร่	พื้นที่ (ตร. กม.)	ศักยภาพแร่	บริษัทที่ดำเนินการสำรวจ
2543	พื้นที่เขาฉกรรจ์ ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของ จ. สระแก้ว	700	ทองคำ โคโรไมต์ แมงกานีส	บริษัท โอ อาร์ ดี ซี เอ็กซ์พลอเรชั่น แอนด์ ไมนิ่ง จำกัด
	พื้นที่ท่ามะเขือ ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของ จ. ชุมพร และ จ. ประจวบฯ	700	ทองคำ ดีบุก	บริษัท จี เอ็ม ที คอร์ปอเรชั่น จำกัด
2544	พื้นที่แม่สลอด ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของ จ. ตาก และ จ. กำแพงเพชร	600	สังกะสี	บริษัท วอเตอร์ รีซอร์ซ เอ็นจิเนียริง จำกัด
	พื้นที่อุ้มผาง ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของ จ. ตาก และ จ. นครสวรรค์	600	สังกะสี	บริษัท โรฟท์เทนเบิร์ก จำกัด
	พื้นที่ไทรโยค ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของ จ. กาญจนบุรี และ จ. ราชบุรี	600	ดีบุก	บริษัท จี โอ ไทย บริการ จำกัด
	พื้นที่บ่อทอง ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของ จ. ฉะเชิงเทรา จ. ชลบุรี และ จ. ระยอง	600	ทองคำ	บริษัท เลน (ประเทศไทย) จำกัด
	พื้นที่พะโต๊ะ ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของ จ. ระนอง จ. ชุมพร และ จ. สุราษฎร์ธานี	600	ดีบุก และแร่ หายากจำพวก โคลิมนไบต์ - แทนทาลัม	บริษัท จี โอ ไทย บริการ จำกัด

ที่มา : กรมทรัพยากรธรณี 2544

พื้นที่เป้าหมายการสำรวจแร่ ภายใต้โครงการเร่งรัดฯ ในช่วงปี 2545 และ 2546

2545

- พื้นที่ลพบุรี - ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของ จ. ลำปาง ลำพูน ตาก และเชียงใหม่
- พื้นที่ทุ่งสเลียม - ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของ จ. สุโขทัย ลำปาง ตาก และแพร่
- พื้นที่เหมืองปราย - ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของ จ. พิษณุโลก พิจิตร และเพชรบูรณ์
- พื้นที่โป่งน้ำร้อน - ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของ จ. จันทบุรี ฉะเชิงเทรา และสระแก้ว
- พื้นที่ระยอง - ครอบคลุมพื้นที่บางส่วนของ จ. ระยองและจันทบุรี

2546

มีแผนว่าจ้างสำรวจอีก 13 พื้นที่

ต่าง ๆ เพื่อให้ปริมาณการผลิตกับความต้องการของตลาดสอดคล้องกัน เนื่องจากที่ผ่านมาได้มีการให้ประทานบัตรมากเกินไป จนเกิดปัญหาการผลิตล้น ส่งผลให้ราคาโดยรวมตกต่ำ อาทิ แร่สังกะสีราคาตกลงจากตันละ 1,000 เหรียญสหรัฐ เหลือเพียง 700 เหรียญสหรัฐ แร่ใยหินราคาตกลงจากตันละ 20 เหรียญสหรัฐ เหลือเพียง 11 เหรียญสหรัฐ เป็นต้น

พร้อมกันนี้ รมว. อุตสาหกรรมยังระบุว่า ในกรณีที่หากพบว่าการให้ประทานบัตรทำเหมืองแร่ชนิดใดมากเกินไป ก็อาจจะงดให้ประทานบัตรหรือไม่ต่ออายุประทานบัตรให้ (กรุงเทพธุรกิจ 06/11/45)

จึงเป็นเรื่องที่ต้องจับตาต่อไปว่า แนวทางแก้ไขที่ถูกประกาศใหม่นี้จะมีผลในทางปฏิบัติจริงหรือไม่ เพียงใด

การแก้ไข พ.ร.บ. แร่

จากสำคัญอีกประการในช่วง 2 ปีนี้ที่สะท้อนความมุ่งมั่นในการพัฒนาเหมืองมากกว่าคำนึงถึงผลกระทบสิ่งแวดล้อม คือการแก้ไข พ.ร.บ. แร่ พ.ศ. 2510 เพื่อเปิดให้เอกชนทำเหมืองได้ดินในระดับความลึก 100 เมตรได้ โดยไม่จำเป็นต้องขออนุญาตจากเจ้าของที่ดิน (ผู้จัดการ 20/11/45)

เรื่องนี้ปรากฏเป็นข่าวในช่วงกลางปี 2544 เมื่ออพช. ออกโรงคัดค้าน ซึ่งขณะนั้นร่าง พ.ร.บ. แร่ ฉบับใหม่ผ่านความเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎรเป็นที่เรียบร้อยแล้วอยู่ในระหว่างขั้นตอนการพิจารณาของวุฒิสภา ทั้งนี้การผลักดันร่างดังกล่าวเข้าสู่ ครม. อย่างเร็วแบบนับถือนับตั้งแต่ปี 2543

สาระสำคัญของการแก้ไขกฎหมายคือการเพิ่มนิยามการทำเหมืองได้ดิน ซึ่งเป็นการทำเหมืองด้วยวิธีการเจาะเป็นปล่องหรือโถงลึกลงไปใต้ผิวดินในระดับความลึก 50 เมตรขึ้นไป พร้อมกับเปิดโอกาสให้เอกชนสามารถขอประทานบัตรและทำเหมืองในที่ซึ่งเป็นการมรดกที่ส่วนบุคคลได้ โดยไม่จำเป็นต้องได้รับความยินยอมจากเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดิน รวมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงขนาดพื้นที่การขอประทานบัตรทำเหมืองได้ดิน จากเดิมที่กำหนดไว้ครั้งละไม่เกิน 300 ไร่ เพิ่มเป็น 10,000 ไร่ และมีการขยายอายุอาชญาบัตรพิเศษจาก 3 ปีเป็น 5 ปี (กรุงเทพธุรกิจ 26/4/45)

เครือข่าย อพช. ที่เป็นหัวหอกในการคัดค้าน ได้ยื่นหนังสือต่อประธาน กมธ. สิ่งแวดล้อม วุฒิสภา และประธาน กมธ. วิสามัญพิจารณาร่าง พ.ร.บ. แร่ ระบุว่ากฎหมายฉบับนี้ไม่สอดคล้องหลายประการ โดยเฉพาะขัดแย้งกับรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2540 และกฎหมายที่เกี่ยวข้องอีกหลายฉบับ รวมถึงขาดการคำนึงถึงผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่จะติดตามมา กล่าวคือ

- โฉนดของกฎหมาย กฎหมายใหม่นี้ขัดต่อมาตรา 29 ของรัฐธรรมนูญที่ระบุว่า การจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้จะกระทำมิได้ เว้นแต่ที่รัฐธรรมนูญกำหนดไว้และเท่าที่จำเป็นเท่านั้น และจะกระทบกระเทือนสาระสำคัญแห่งสิทธิและเสรีภาพนั้นไม่ได้ ซึ่งเงื่อนไขการจำกัดสิทธิตามมาตรา 48 และ 49 นั้นใจความสำคัญคือการจำกัดสิทธิเพื่อการต่าง ๆ ต้องเป็นในรูปของการชดเชยค่าทดแทนที่เป็นธรรม นั้นหมายความว่า ถ้ารัฐจะดำเนินการ ต้องตรากฎหมายเวนคืนที่ดิน หรือในรูปของเอกชนกับเอกชนก็ต้องมีการซื้อขายยินยอมตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

ประกอบกับหลักแดนแห่งกรรมสิทธิ์ตามหลักสากลและประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ในมาตรา 1335 ระบุว่า โฉนดแห่งกรรมสิทธิ์นั้นกินถึงเหนือพื้นพื้นที่ดินและใต้พื้นดินด้วย (กรุงเทพธุรกิจ 25/4/45)

- ในประเด็นด้านสิ่งแวดล้อม มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า

กฎหมายดังกล่าวเป็นการเปิดทางให้มีการทำเหมืองขนาดใหญ่ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์และที่ดินของเอกชน โดยไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยาอื่นๆ เช่น ป่าไม้ และไม่มีมาตรการป้องกันและจัดการปัญหาครอบคลุมตามสภาพทางธรณีวิทยาที่แตกต่างกัน กล่าวคือการทำเหมืองในแถบภาคอีสานอาจเกิดปัญหาขุมน้ำมัน ส่วนเมืองที่มีพื้นที่รองรับเป็นหินปูนอาจเกิดปัญหามลพิษซึมลงชั้นใต้ดิน ซึ่งจะไหลไปตามโครงของเขาคูบุน และไปเปิดออกในระหว่างที่ทางไกลออกไปได้ ขณะที่ระดับความลึก 50 เมตร ในทางวิศวกรรมถือว่ามีความเสี่ยงสูงในกรณีที่เกิดโครงสร้างทางธรณีวิทยาไม่สามารถรองรับได้ ดังเช่นพื้นที่ในเขตกรุงเทพฯ ปริมณฑล เป็นต้น (กัสนาวจ และไพรจิตรรา 2544, กัสนาวจและไพรจิตรรา 2545)

ส่วนการเปิดให้มีการทำเหมืองใต้ดินเป็นแปลงขนาดใหญ่ได้ถึง 10,000 ไร่ นั้น จะทำให้การควบคุมดูแลในเรื่องการจัดการและป้องกันผลกระทบทำได้ยากมากขึ้น นอกจากนั้นบทบัญญัติที่ว่า หากเกิดความเสียหายใด ๆ นอกเขตสัมปทานที่สงสัยว่าจะมีสาเหตุมาจากการดำเนินงานของเหมืองนั้น ให้ผู้ที่ได้รับความเสียหายหรือหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องเป็นผู้พิสูจน์ก็เป็นไปได้ยาก เนื่องจากประชาชนและรัฐคงไม่มีงบประมาณเพียงพอในการพิสูจน์ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ (กัสนาวจและไพรจิตรรา 2545)

ขณะที่โครงการเหมืองโปแตชซึ่งเป็นการทำเหมืองใต้ดินขนาดใหญ่ ที่หลายฝ่ายเชื่อว่าเป็นที่มาของการผลักดันการแก้ไขกฎหมายดังกล่าว ก็คาดว่าจะก่อผลกระทบมหาศาล โดยเฉพาะการแพร่กระจายของเกลือในสิ่งแวดล้อม การแย่งชิงน้ำ (ผู้จัดกร 06/11/44) การปนเปื้อนของแหล่งน้ำใต้ดิน (กรุงเทพฯธุรกิจ 01/11/45) และปัญหาแผ่นดินทรุดในระยะยาว

ข้อวิจารณ์อีกประการหนึ่งก็คือ การที่ร่าง พ.ร.บ. แร่ฉบับใหม่ไม่ได้ปรับปรุงส่วนที่เป็นจุดอ่อนของ พ.ร.บ. แร่เดิมที่ประกาศใช้มาตั้งแต่ปี 2510 ซึ่งมีความล้าสมัย โดยเนื้อหาส่วนใหญ่กล่าวถึงการขออนุญาต การควบคุมการซื้อขายแร่ และการแต่งแร่ ในลักษณะมุ่งส่งเสริมการประกอบการอุตสาหกรรมเหมืองแร่เป็นสำคัญ จึงแทบไม่มีมาตรการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมที่เท่าทันกับความเสี่ยง

ของปัญหา อีกทั้งกฎหมายเดิมยังให้อำนาจกับเจ้าหน้าที่รัฐโดยกว้างขวางด้วย

ยกตัวอย่างมาตรา 49 ที่เปิดโอกาสให้ประชาชนและ อบต. สามารถคัดค้านการทำเหมืองได้ภายใน 20 วัน หลังจากที่ผู้ประกอบการได้ยื่นคำขอและเจ้าหน้าที่รัฐจังหวัดได้สำรวจโดยติดประกาศไว้ที่ว่าการอำเภอ สุนี ไชยรส อนุกรรมการเพื่อการศึกษาและตรวจสอบกรณีปัญหาเหมืองแร่ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชน แสดงความเห็น ว่า ในทางปฏิบัติเป็นไปได้ยากที่ชาวบ้านจะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ เพราะโดยมากชาวบ้านไม่ทันที่จะได้รับรู้และก็ไม่ได้อะไรเลยไปว่าการอำเภอบ่อย ๆ

อีกทั้งคำคัดค้านนี้เป็นเพียงข้อมูลประกอบการตัดสินใจของหน่วยงานรัฐเท่านั้น บทบัญญัติดังกล่าวไม่ได้รับรองสิทธิชุมชนแต่อย่างใด

นอกจากนี้ในการกำหนดโทษ ตามมาตรา 138 ผู้ประทอนบัตรที่ก่อให้เกิดแร่ที่มีพิษหรือสิ่งอื่นที่มีพิษเป็นอันตรายแก่บุคคล สัตว์ พืช หรือทรัพย์สิน ต้องระวางโทษปรับไม่เกิน 2,000 บาท ซึ่งเป็นโทษปรับที่ต่ำมาก ดังกรณีของโรงแต่งแร่คลิตี้ที่ทำให้เกิดการปนเปื้อนของสารตะกั่วในลำห้วย ถูกปรับสูงสุดเพียง 2,000 บาทเท่านั้น (สรุปสถานการณ์ปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชน กรณีโรงโม่หิน - เหมืองแร่) กลายเป็นบทลงโทษที่เทียบกันไม่ได้กับความผิดที่ได้กระทำลงไป¹¹

ทว่า ใน พ.ร.บ. ฉบับใหม่กลับไม่ได้จัดการกับข้อบกพร่องเหล่านี้

อย่างไรก็ดี ในที่สุดเมื่อวันที่ 28 ก.ย. 2544 วุฒิสภาก็ผ่านร่าง พ.ร.บ. แร่ ด้วยคะแนน 133 ต่อ 17 เสียง แต่มีการปรับแก้กฎหมายตาม กมธ. เสียงข้างน้อยในมาตรา 12 มีใจความว่า หากพื้นที่ที่ขอประทานบัตรไม่ใช่ที่ว่างทั้งหมด ผู้ยื่นคำขอต้องได้รับความเห็นชอบจากเจ้าของที่ดินกรรมสิทธิ์ก่อน (มติชน 28/09/44)

ทั้งยังมีการตั้ง กมธ. ร่วมของทั้งสองสภาขึ้นเพื่อพิจารณาหาข้อสรุปเกี่ยวกับความเห็นแย้งกัน ในมาตรา 12

จากการประชุมของคณะ กมธ. ร่วมเพื่อพิจารณาร่าง พ.ร.บ. แร่ . (ฉบับที่...) เมื่อวันที่ 4 เม.ย. 2545 ที่ประชุมเห็นชอบให้คงหลักการไว้เช่นเดิม เพียงแต่ปรับเปลี่ยน

¹¹ ดูรายละเอียดของปัญหากรณีนี้ได้ในหนังสือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2542 - 2543 บทประมวลสถานการณ์เรื่อง "ดินและแร่ธาตุ" หัวข้อย่อย "กรณีสารตะกั่วโรงแต่งแร่คลิตี้" หน้า 31 - 34 และหนังสือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2540 - 2541 บทประมวลสถานการณ์เรื่อง "ดินและแร่ธาตุ" หัวข้อ "เหมืองแร่" หน้า 49 - 50

กติกและแนร่ราร 1.8

เปรียบเทียบ พ.ร.บ. แร่ฉบับแก้ไขเพิ่มเติมกับฉบับเดิม

พ.ร.บ. แร่ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม	พ.ร.บ. แร่ พ.ศ. 2510	เหตุผลคัดค้าน
1. อาชญาบัตรพิเศษมีอายุ 5 ปี	1. อาชญาบัตรมีอายุ 3 ปี	1.1 ในการแก้ไข พ.ร.บ. แร่ เมื่อเทคโนโลยีสูงขึ้น การสำรวจควรใช้เวลาน้อยลง ไม่จำเป็นต้องแก้ไข 1.2 การให้โอกาสสำรวจงานขึ้นเป็นการปิดโอกาสผู้อื่นที่จะสำรวจบ้าง
2.1 เมืองแร่ได้ดินมีประทานบัตร ไม่เกินรายละ 10,000 ไร่	2.1 เมืองแร่มีประทานบัตรไม่เกิน 300 ไร่	2.1 เดิมขอได้หลายแปลงอยู่แล้ว และของเสียที่เพิ่มขึ้น 33.33 เท่าไม่มีการกล่าวถึง
2.2 ครม. จะเพิ่มพื้นที่ให้อีกเท่าไรก็ได้	2.2 ไม่กำหนดอำนาจ ครม. ให้เพิ่มได้	2.2 เป็นการให้อำนาจ ครม. อย่างไม่จำกัด
3. ลึกเกิน 100 ม. ไม่ต้องขอความยินยอมจากเจ้าของที่ดินหรือผู้ครอบครอง	3. ไม่มีกำหนด ให้หลักกฎหมายทั่วไปคือ ต้องได้รับความยินยอมจากเจ้าของที่ดินหรือผู้ครอบครอง	3. ขัดหลักสิทธิทรัพย์สินในกฎหมาย รธน. และหลักแผนกรรมสิทธิตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
4. ความเสียหายนอกเขตประทานบัตรให้ ผู้เสียหายเป็นผู้พิสูจน์	4. ไม่มีกำหนด	4. ขัด พ.ร.บ. ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ม. 36 ที่ให้ผู้ก่อให้เกิดการแพร่กระจายหรือรั่วไหลของมลพิษต้องรับผิดชอบ นอกเขต
5. ถ้าเขตพื้นที่ซึ่งขอประทานบัตร มีไขเป็น ที่ว่างทั้งหมด ผู้ยื่นคำขอต้องแสดงหลักฐานต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ว่าผู้ขอจะมีสิทธิทำเหมืองในเขตพื้นที่ได้ (ม. 50)	5. ถ้าที่ซึ่งขอประทานบัตรเป็นที่อื่นมีไขที่ว่าง หรือมีที่อื่นมีไขที่ว่างรวมอยู่ในเขต ผู้ยื่นคำขอต้องแสดงหลักฐานให้เป็นที่ยอมรับต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ว่าผู้ขอจะมีสิทธิทำเหมืองในเขตพื้นที่ได้ (ม. 50)	5. เปิดให้ไม่ต้องแสดงหลักฐานในกรณี เป็นที่ว่างบางส่วน คัดการตรวจสอบ และการมีส่วนร่วมของนายอำเภอ ออกไป

ที่มา : ผู้จัดการ 28/05/45

ระดับความลึกในการทำเหมืองใต้ดิน จากเดิมกำหนดไว้ 50 เมตร เป็น 100 เมตร โดยที่ไม่จำเป็นต้องได้รับการยินยอมจากเจ้าของที่ดินเช่นเดิม นอกจากนี้มีการแก้ไขเพิ่มเติมจากร่างเดิมในบางประเด็น คือไม่อนุญาตให้ทำเหมืองใต้ดินในเขตอุทยานแห่งชาติหรือเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าโดยเด็ดขาด และมีการจัดทำหมวด 4/1 ว่าด้วยการทำเหมืองใต้ดินขึ้นมาใหม่ทั้งหมด เพื่อให้คุ้มครองและเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากขึ้น กล่าวคือ *ผู้ตรวจ 28/05/46*

(1) ระบุให้ผู้แจ้งความจำนงค์ขอประทานบัตร มีการปรึกษาหารือเบื้องต้นกับผู้มีส่วนได้เสีย แต่ขั้นตอนนี้เป็นความสมัครใจว่าผู้ขอประทานบัตรจะดำเนินการหรือไม่

(2) เมื่อรายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมผ่านการพิจารณาแล้ว ให้ตั้งกองทุนขึ้นมาสับสนุนการศึกษาวิจัยโครงการของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยเงินมาจากผู้ขอประทานบัตรและเงินอุดหนุนจากกองทุนอื่น ๆ

แล้วให้จัดประชาพิจารณ์หรือรับความคิดเห็นจากผู้มีส่วนได้เสียในโครงการเพื่อใช้ประกอบการตัดสินใจของ รมต.

(3) หลังจากได้รับประทานบัตรแล้ว กำหนดให้ต้องประชุมผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จัดตั้งคณะกรรมการผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตรวจสอบการทำเหมือง โดยให้ผู้ทำเหมืองจัดสรรเงินกองทุนสนับสนุนการจ้างผู้เชี่ยวชาญช่วยเหลือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตรวจสอบ

จอห์น อิงการณ เลขาธิการ กมธ. ร่วมฯ ให้ความเห็นว่าแม้กฎหมายฉบับนี้จะดูเหมือนเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้น จากเดิมที่เมื่ออีไอเอผ่านแล้วชาวบ้านก็จะไม่มีส่วนร่วมใดๆ เลย แต่ถึงอย่างไร กฎหมายใหม่นี้ก็ไม่ได้ให้สิทธิชุมชนมีโอกาสตัดสินใจว่าโครงการได้เพียงระบุให้ รมต. ต้องอ่านเอกสารข้อมูลความเห็นจากการประชาพิจารณ์ประกอบในการตัดสินใจอนุมัติประทานบัตรเท่านั้น สุดท้ายอำนาจลึกลับก็อยู่ที่ รมต.

ภายหลังจากที่คณะ กมธ. ร่วมฯ สรุปผลข้างต้น ขั้นตอนต่อไปก็เป็นการนำเสนอร่างกลับสู่การพิจารณาของ

วุฒิสภาและสภาผู้แทนราษฎร โดยในระหว่างการพิจารณาของวุฒิสภา นพดล มั่นทนจิตร อธิบดีกรมทรัพยากรธรณี ได้กล่าวยอมรับว่า ในสัญญาที่ทำไว้กับบริษัทเจ้าของเหมืองโปแตชที่ จ. อุตรธานี ไม่มีเงื่อนไขผูกมัดใดที่เอื้อให้กับบริษัทเอกชน เพียงแต่ต้องมีการปรับปรุงกฎหมายเพื่อให้สามารถทำเหมืองได้ดินได้ (ผู้จัดการ 31/06/45)

หลังจากร่างกฎหมายดังกล่าวผ่านการพิจารณาของวุฒิสภาและสภาผู้แทนราษฎรเป็นที่เรียบร้อย ก่อนที่จะมีการนำขึ้นทูลเกล้าฯ เพื่อประกาศใช้ปรากฏว่ามี ส.ว. จำนวน 77 คน เข้าชื่อเพื่อยื่นให้ศาลรัฐธรรมนูญตีความว่าการตราบัญญัติดังกล่าวขัดต่อรัฐธรรมนูญหรือไม่ แต่ท้ายสุด คณะตุลาการศาลรัฐธรรมนูญได้วินิจฉัยเมื่อวันที่ 26 พ.ย. 2545 ระบุว่า ร่างกฎหมายฉบับนี้ไม่ถือเป็นการขัดรัฐธรรมนูญ เนื่องจากเห็นว่าความลึกกระดับ 100 เมตร นั้นเป็นความลึกในระดับเกินกว่าที่จะสามารถใช้สอยที่ดินได้ตามปกติทั่วไป ประกอบกับได้รับการยืนยันตามหลักโครงสร้างทางธรณีวิทยาว่าไม่เป็นอันตรายต่อผู้อยู่อาศัยบนผิวดิน อีกทั้ง พ.ร.บ. แร่ ยังมีบทบัญญัติที่ให้ความคุ้มครองและช่วยเหลือชดเชยเจ้าของที่ดินหากได้รับผลกระทบเพิ่มเติมไว้ด้วย (ผู้จัดการ 27/11/45)

คำชี้ขาดของศาลรัฐธรรมนูญนี้มีผลให้กฎหมายดังกล่าวสามารถนำขึ้นทูลเกล้าฯ และมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ 1 ม.ค. 2546 เป็นต้นไป ท่ามกลางการประกาศกล่าวของชาวบ้านในพื้นที่ทำเหมืองโปแตชที่จะคัดค้านโครงการอย่างยิ่งที่สุด

ปัญหาและผลกระทบ

เหมืองหิน

ผลกระทบสำคัญประการหนึ่งจากการทำเหมืองหินคือปัญหาเรื่องฝุ่นละออง ซึ่งส่งผลกระทบต่อสุขภาพแม้ในระยะหลัง ภาครัฐจะมีมาตรการลดผลกระทบ ด้วยการกำหนดค่ามาตรฐานควบคุมการปล่อยฝุ่นละอองจากโรงโม่ บดย่อยหิน รวมทั้งติดตั้งระบบกำจัดฝุ่นละออง แต่ยังคงปรากฏผู้ป่วยด้วยโรคจากฝุ่นหินและระบบทางเดินหายใจ (กรุงเทพธุรกิจ 06/02/44)

จากการเปิดเผยของกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข เมื่อต้นปี 2544 เกี่ยวกับสุขภาพของประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงเหมืองและโรงโม่หินในพื้นที่

4 จังหวัด คือสุพรรณบุรี ชลบุรี สระบุรี และราชบุรี พบว่ามีประชาชนกว่า 200,000 คนเสี่ยงต่อการเป็นโรคซิลิโคสิส อันเนื่องมาจากได้รับฝุ่นติดต่อกันเป็นระยะเวลานาน (กรุงเทพธุรกิจ 18/01/44)

นอกจากปัญหาด้านสุขภาพแล้ว ในหลายพื้นที่ยังพบว่า การทำเหมืองยังส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศในท้องถิ่นและผลกระทบเชิงสังคม กระทั่งถูกชาวบ้านในพื้นที่คัดค้าน กลายเป็นชนวนแห่งความรุนแรงและความขัดแย้ง ดังที่พบว่า ในบรรดาเรื่องราวร้องเรียนที่เข้ามายังคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน เรื่องร้องเรียนที่ได้รับมากที่สุดเป็นปัญหาจากการทำเหมืองหินและโรงโม่หิน โดยบางแห่งอนุมัติไปแล้วและเกิดผลกระทบ บางแห่งอยู่ในขั้นตอนการขอประทานบัตร ขณะที่บางแห่งประทานบัตรหมดอายุแล้ว แต่ยังคงดำเนินการอยู่ อย่างไรก็ตาม ทั้งหมดนี้เกินกว่าครึ่งมีความรุนแรงเกิดขึ้น เช่น มีการข่มขู่ แก่งแย่งที่ต่อสู้อย่างรุนแรงเสียชีวิต มีการจับกุมชาวบ้านดำเนินคดี เป็นต้น ขณะที่กลไกของรัฐไม่สามารถรองรับสิทธิเสียงของชาวบ้านได้

กรณีภูผา จ.หนองบัวลำภู

การคัดค้านของชาวบ้านที่ดำเนินมายาวนานในกรณีที่บริษัทศิลาโชคชัยจำกัดขอประทานบัตรระเบิดหินบริเวณภูผา ในพื้นที่ ต. ดงมะไฟ อ. สุวรรณคูหา จ. หนองบัวลำภู ยังคงยืดเยื้ออยู่ในช่วง 2 ปีนี้

6 ก.พ. 2544 คณะชาวบ้านถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

หลังจากนั้นคณะกรรมการพิจารณากรณีการขอประทานบัตรใช้ทรัพยากรธรรมชาติของจังหวัดมีมติว่า ในการพิจารณาเรื่องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติทุกเรื่อง ให้อำเภอท้องที่และอบต. เสนอความเห็นของราษฎรในพื้นที่ให้คณะกรรมการพิจารณาทุกราย ทว่า นายอำเภอกลับยังคงรายงานรับรองว่าไม่มีราษฎรในท้องที่ใกล้เคียงคัดค้านอีกต่อไป

ต่อมาทางจังหวัดได้มอบหมายให้ สภ.อ. สุวรรณคูหา ตรวจสอบพฤติกรรมผู้ร้องเรียนทั้งหมด ผลสืบสวนสรุปว่า ผู้ยื่นฎีกาเคยมีชื่ออยู่ในกลุ่มกำนันทองม้วน คำแจ่ม และเป็นกลุ่มผู้ต้องสงสัยค้ายาบ้า สำหรับเหตุผลในการคัดค้าน เพราะต้องการเรียกร้องผลประโยชน์จากผู้ได้รับประทานบัตร ผลการคัดค้านจากกลไกของรัฐดังกล่าว ทำให้ผู้ยื่นฎีกากำหนดถอนการถวายฎีกาในเวลาต่อมา

ความเป็นมาการคัดค้านเหมืองหินและโรงโม่หินภูผายา

เริ่มมีการแสวงหาการขอประทานบัตรแหล่งหินบริเวณภูผายา ภูผาโง่ มาตั้งแต่ปี 2538 โดยชาวบ้านบริเวณใกล้เคียงต่างไม่เห็นด้วย และมีการลงรายชื่อชาวบ้านเพื่อเตรียมคัดค้าน แต่ไม่กี่วันหลังจากนั้น เกณฑ์รายชื่อคัดค้านก็ถูกลบทิ้งเสียชีวิต ซึ่งยังไม่สามารถจับตัวคนร้ายได้จนปัจจุบัน

ในปีถัดมา ดุสิต ตริววัฒนสุวรรณ บริษัทศิลาโชคชัย จำกัด ได้ยื่นคำขอประทานบัตรเหมืองแร่ไดโอมิตต์ใกล้สี่เหลี่ยมที่ 200 ไร่ ต่อมาขอเปลี่ยนแปลงเป็นเหมืองหิน โดยในขณะนั้นพื้นที่ ต. ดงมะไฟยังไม่ได้ถูกกำหนดเป็นแหล่งหิน จนเมื่อ 3 ก.ย. 2541 กระทรวงอุตสาหกรรมจึงได้มีประกาศฉบับที่ 12 กำหนดแหล่งหินอุตสาหกรรม (เพิ่มเติม) บริเวณเขาผางาม ต. ดงมะไฟ

ในการนี้ชาวบ้านในนามชมรมอนุรักษ์ภูผาป่าไม้ ได้คัดค้านการตั้งโรงโม่หินแทนเนื้อที่ที่กำหนดไว้ใน พ.ร.บ. แร่ พ.ศ. 2510 มาตรา 49 นั่นคือมีการส่งรายชื่อคัดค้านพร้อมที่อยู่ออย่างเปิดเผยต่อนายอำเภอสุวรรณภูมิกายใน 20 วันหลังจากที่มีการตีพิมพ์ประกาศของประทานบัตร แต่ปรากฏว่าทางอำเภอและจังหวัดกลับรายงานว่ามีผู้คัดค้าน ขณะเดียวกันในการประชุม อบต. ดงมะไฟ ได้อนุญาตให้มีการทำเหมือง โดยที่กำนันทองวัน คำแถม ประธานบริหาร อบต. ไม่ได้เข้าร่วมประชุม จึงภายหลังกำนันทองวันได้ทำหนังสือร้องเรียนถึง ผวจ. ลงวันที่ 23 มี.ค. 2542 ระบุว่า การกระทำครั้งนี้ไม่เป็นไปตามขั้นตอน เพราะมีการปิดประกาศไม่ครบ 20 วันตามระเบียบ และในการประชุม อบต. เพื่อพิจารณาอนุมัติในครั้งนี้ ตนในฐานะกำนันดงมะไฟไม่ได้เข้าร่วมประชุม สาเหตุเพราะไม่ทราบเรื่องมาก่อน

แต่แม้กำนันทองวัน พร้อมกับผู้คัดค้านอีกหลายคนก็ยังเสียชีวิตเมื่อวันที่ 22 เม.ย. 2542 ซึ่งจนถึงปัจจุบันยังไม่สามารถจับตัวคนร้ายได้อีกเช่นกัน

ช่วงเวลาดังกล่าว มีกลุ่มชาวบ้านหลายกลุ่ม พระสงฆ์ และสมาชิกเกษตรกรภาคอีสาน (สกาอ.) ยื่นหนังสือคัดค้าน โดยให้เหตุผลว่าพื้นที่นี้เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่ประชาชนในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียงได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เพราะเป็นต้นน้ำลำธาร เป็นที่หาของป่า เป็นแหล่งพักพิงพืชพันธุ์สัตว์และบริเวณแหล่งท่องเที่ยวสำคัญของจังหวัด อีกทั้งเป็นที่ตั้งสำนักสงฆ์โรเรียน ที่ทำการเกษตรและที่ตั้งชุมชน อย่างไรก็ดี ภายหลังที่เจ้าหน้าที่ของรัฐเข้าเจรจา มีหลายกลุ่มที่ถอนตัวร้องออกไป

กระทั่ง 2 มี.ย. 2542 กรมทรัพยากรธรณีได้แจ้งสื่อขอความเห็นถึง ผวจ. อ้างประเด็นที่ชาวบ้านจำนวนมากกว่า 100 คน

คัดค้านว่า เพื่อต้องการอนุรักษ์และพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัด ปลายเดือนเดียวกัน ผวจ. จึงมีคำสั่งแต่งตั้งคณะทำงานตรวจสอบพื้นที่ในประเด็นดังกล่าว ซึ่งมีการตั้งข้อสังเกตกันว่า การแจ้งเรื่องและตั้งคณะทำงานนี้เป็นเพียงการประเดิมสำคัญในการคัดค้านของชาวบ้าน จากเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่เป็นเรื่องการท่องเที่ยวอย่างเดียว

สำหรับการประชุมคณะทำงาน แม้ผู้เข้าร่วมประชุมส่วนใหญ่จะเห็นว่าไม่เหมาะสมจะพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว แต่ก็มีผู้ไม่เห็นด้วยหลายคน

อารยา นันทโพธิ์เดช ผอ. สำนักงานสิ่งแวดล้อมภาค 6 ขอนแก่น ตั้งข้อสังเกต 3 ประเด็น คือ 1) การระเบิดหินบริเวณผางาม-ผางามใต้ ถือเป็นการระเบิดหินแหล่งใหม่ ควรให้ความสำคัญโดยเปรียบเทียบกับเศรษฐกิจกับสิ่งแวดล้อมว่าตั้งเป็นแหล่งหินแล้วจะมีผลกระทบหรือไม่ 2) มีการทำโม่ในรอบ ๆ ผา แสดงว่าน่าจะเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร อีกทั้งเสียงและการสั่นสะเทือน ผ่นละอองจากการโม่หินจะกระทบตึกชาวบ้าน 3) การเดินทางลำคั้งเขตประทานบัตรจะต้องผ่านหมู่บ้านหลายหมู่บ้าน หากมีการดำเนินการจะต้องมีรถบรรทุกหินผ่านไปมาทุกวัน จึงเห็นควรให้มีการลงประชามติตามรัฐธรรมนูญใหม่

ด้านประเสริฐ ลือละมัย ผอ. ททท. ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เขต 5 แสดงความเห็นไว้ว่า ถ้าไม่มีการระเบิดแหล่งหินนี้ก็สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ถ้าไม่มีความจำเป็นเกินไป เห็นควรรักษาแหล่งนี้ไว้

ส่วนอรุณ กิมมณี หัวหน้าอุทยานประวัติศาสตร์ภูพระบาท เปิดเผยมุมมองว่า จากการสำรวจพบว่าสภาพเขื่อนสีก่อนประวัติศาสตร์ที่ภูผายา ทางไปทางทิศเหนือของพื้นที่กำหนดแหล่งหินประมาณ 2 กม. จึงเห็นควรให้มีการกำหนดเงื่อนไขบางประการ เพื่อหลีกเลี่ยงและป้องกันรักษาแหล่งภาพเขียนสีนี้นี้ไว้

ต้นปี 2543 มีการอนุญาตให้ใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าภูผาลอยเพื่อทำเหมืองแร่จำนวน 175 ไร่ โดยระบุว่า พื้นที่ที่อนุญาตเป็นภูเขาสองลูกเตี้ยๆ รอบภูเขามีลักษณะเป็นดินลูกรัง และไม่ใช่วัฒนที่ทางโบราณคดีที่สำคัญแต่อย่างใด ขณะที่เจ้าของเหมืองได้ทำหนังสือถึงอธิบดีกรมทรัพยากรธรณีว่า ผวจ. ซึ่งแจ้งกรณีชาวบ้านคัดค้านว่าได้ประชุมตกลงเป็นที่เข้าใจกันเรียบร้อยแล้ว โดยหลังจากนั้นร.มว. อุตสาหกรรมได้ส่งนามอนุญาตประทานบัตรเมื่อวันที่ 25 ก.ย. 2543 กำหนดอายุประทานบัตร 10 ปี

ช่วงเวลาเดียวกัน มีรายงานจากทางตำรวจระบุว่า ทางโรงไม้หินได้แจ้งความเกณฑ์คัดค้านและชาวบ้านกว่า 200 คน ขอร้องเข้าทำลายเพิงพักคนงานและวัสดุก่อสร้างเสียหาย โดยทางตำรวจได้ออกหมายจับแกนนำ 12 คน

17 ส.ค. 2544 ที่ประชุมคณะกรรมการกลั่นกรองฯ มี พวจ. เป็นประธาน มีมติเห็นชอบกับการซื้อ มี ใช้ และ ขนย้ายวัตถุระเบิดจำนวน 40,000 ลูกของเจ้าของเหมือง โดยสามารถฝากเก็บ ณ สภ.อ. สุวรรณคูหาได้ พร้อมทั้งเห็นชอบให้โรงไม้หินศิลาโซคชัยภัทรเข้าใช้พื้นที่ป่าสงวนเพิ่มเติมเพื่อทำเหมืองอีก 50 ไร่ ใน ต. ดงมะไฟ

ในวันเปิดโรงไม้หินวันที่ 10 ต.ค. ปีเดียวกัน มีชาวบ้านกว่า 100 คนชุมนุมคัดค้าน ตำรวจถือโอกาสจับกุมแกนนำ 1 คน ขอร้องเพลิงและทำลายทรัพย์สินของผู้อื่น หลังจากนั้น มีการทยอยจับผู้ต้องหาเพิ่มเติมอีก 5 คน ส่งฟ้องศาลจังหวัดหนองบัวลำภู ภายหลังมีคณะครูมาช่วยประกันตัว 12 คน ไหวงเงินประกันตัวถึงคนละ 250,000 บาท

ด้านชาวบ้านได้ร้องเรียนต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ และ กมธ. การมีส่วนร่วมของประชาชน วุฒิสภา โดยคณะทำงานทั้งสองชุดได้ลงพื้นที่ตรวจสอบข้อเท็จจริง และเข้าพบสุทนต์ สาริบุตร พวจ. (พวจ. คนใหม่) ขอให้ระงับการดำเนินงานของโรงไม้

ในวันที่ 14 ต.ค. รมว. มหาดไทยสั่งการไปทางจังหวัดให้ระงับการดำเนินการของโรงไม้ไว้ชั่วคราว แต่ปรากฏว่าผู้ประกอบการยังคงนำเครื่องมืองหนักลงพื้นที่ รวมทั้งมีการถางและโค่นป่าบางส่วนเพื่อลงมือระเบิดหิน

สำหรับสถานการณ์ปัจจุบัน ผู้คัดค้านได้ดำเนินการฟ้องศาลปกครอง โดยศาลปกครองมีคำสั่งให้ระงับการทำเหมืองหินชั่วคราวแล้ว เพื่อดำเนินการในชั้นศาลต่อไป

กรณีเขาชะอางกลางทุ่ง จ. ระยอง

กรณีการทำเหมืองหินของ หจก. หาญกิตติชัย ในพื้นที่เขาชะอางกลางทุ่ง ต. ห้วยทับมอญ กิ่ง อ. เขาชะเมา จ. ระยอง กลับมาเป็นประเด็นขึ้นอีกเมื่อปียะ ปีเตอร์เซ ยื่นขอใบอนุญาตประกอบกิจการโรงงานใหม่อีกครั้งในพื้นที่เดิม ในนามของบริษัทหะระยงศิลาเพชร เมื่อวันที่ 19 มี.ค. 2544 โดยครั้งนี้ อบต. ห้วยทับมอญให้ความเห็นชอบ แต่ในการประชุมไม่มีการแจ้งเรื่องนี้ให้ชาวบ้านและกลุ่มอนุรักษ์ในพื้นที่ทราบ

จากนั้นในวันที่ 1 พ.ค. หลังจาก อบต. ห้วยทับ

ความเป็นมาการคัดค้านเหมืองหินและโรงไม้หินเขาชะอางกลางทุ่ง

หจก. หาญกิตติชัย โดยปียะ ปีเตอร์เซ ได้ยื่นคำขอประทานบัตรทำเหมืองหินในพื้นที่แห่งนี้ตั้งแต่เมื่อปี 2535 เพื่อทำเหมืองหินเป็นสำหรับอุตสาหกรรมฟอกน้ำตาล ภายหลังมีการเปลี่ยนแปลงชนิดแร่และแก้ไขแผนผังโครงการเป็นกรทำเหมืองหินอุตสาหกรรมชนิดหินปูนเพื่อการก่อสร้างที่บริเวณเขาชะอางกลางทุ่ง และได้ยื่นขอประทานบัตรอายุ 10 ปี เมื่อวันที่ 13 ต.ค. 2540 แต่ยังไม่ได้ดำเนินการขัณฑ์ เนื่องจากต้องขออนุญาตประกอบกิจการโรงไม้และย่อยหินก่อน

ในระหว่างนั้นชาวบ้านได้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาจนมีคำสั่งผ่านสำนักพระราชเลขานุการฯ ถึงอธิบดีกรมทรัพยากรธรณี ให้ระงับการให้สัมปทานระเบิดหิน ซึ่งกรมทรัพยากรธรณีได้ทูลเกล้าฯ เสนอว่า คำขอประทานบัตรได้ผ่านความเห็นชอบจากสภาตำบลห้วยทับมอญ และรายงานข้อเท็จจริงการพิจารณาจาก สผ. แล้ว แต่จะตรวจสอบสภาพพื้นที่อีกครั้ง ซึ่งหากเห็นว่าอาจมีผลกระทบต่อชุมชนใกล้เคียง ก็จะกำหนดมาตรการในการทำเหมืองเพิ่มเติม

ด้าน หจก. หาญกิตติชัย เพ่งขออนุญาตตั้งโรงไม้เมื่อ มี.ค. 2543 แต่ปรากฏว่าทางสภา อบต. ห้วยทับมอญมีมติไม่อนุญาต ด้วยเหตุผลว่ามีชาวบ้านต่อต้าน หจก. หาญกิตติชัยจึงมีหนังสือถึงอุตสาหกรรมจังหวัด ขอถอนใบคำขออนุญาตประกอบกิจการโรงงานเมื่อวันที่ 24 พ.ค. 2543 ซึ่งดูเหมือนจะเป็นการถอยยอมพับโครงการแต่การถอยถอยกลับไม่เป็นเช่นนั้น

ต่อกรณีนี้ สผ. มีความเห็นว่า ในช่วงระยะทางระหว่างการอนุญาตประทานบัตรกับการขอประกอบกิจการโรงไม้มีการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ กล่าวคือ สวนยางเปลี่ยนไปเป็นสวนทุเรียน จำนวนประชากรมีเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงการบริหารส่วนท้องถิ่นจากสภาตำบลเป็น อบต. และเปลี่ยนแปลงเขตการปกครองจากพื้นที่ อ. แกลง เป็น อบต. กิ่ง อ. เขาชะเมา เหล่านี้ส่งผลทำให้ระดับของผลกระทบเปลี่ยนแปลงไปด้วย

มอญมีมติเพียง 4 วัน นรินทร์ โพธิ์แดง ประธานกลุ่มคุ้มครองสิ่งแวดล้อมกิ่ง อ. เขาชะเมา ซึ่งเป็นแกนนำคัดค้านก็ถูกยิงเสียชีวิต

อย่างไรก็ตาม สมาชิกกลุ่มคุ้มครองสิ่งแวดล้อม กิ่ง อ. ชะเมา ยังคงยืนหยัดต่อสู้ด้วยการยื่นหนังสือคัดค้านมติของสภา อบต. ต่อบลัดอำเภอ และ ผวจ. รวมถึงอุตสาหกรรมจังหวัดระยอง จนกระทั่งการตายของนรินทร์กลายเป็นข่าวดังและได้รับความสนใจจากสาธารณชนในวงกว้าง ส่งผลให้เกิดการตรวจสอบ โดยกิ่ง อ. ชะเมา ได้ทำหนังสือถึง ผวจ. ให้ระงับการอนุญาตดังกล่าวไว้ก่อน เนื่องจากพบข้อสงสัยว่า ครั้งแรกสภา อบต. มีมติเมื่อ 26 เม.ย. 2543 ไม่เห็นชอบ แต่เมื่อ 27 เม.ย. 2544 กลับเห็นชอบ นอกจากนี้พบว่าข้อมูลไม่ตรงกัน คือฉบับเดิมระบุระยะห่างจากชุมชนหนาแน่น 300 เมตร แต่ฉบับที่เห็นชอบระบุว่าห่างจากชุมชน 3,000 เมตร

ขณะที่อุตสาหกรรมจังหวัดระยองตรวจสอบพบว่า บริษัทระยองศิลาเพชรได้สร้างอาคารและติดตั้งเครื่องจักรแล้ว แม้จะยังไม่ประกอบการ แต่ก็ถือว่ามีความผิดตาม พ.ร.บ. โรงงานอุตสาหกรรม พ.ศ. 2535

ในส่วนของชาวบ้านได้แจ้งสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 4 ว่าพบแหล่งโบราณคดีที่เขาชะอังกกลางทุ่ง ซึ่งต่อมากรมศิลปากรได้มีหนังสือลงวันที่ 6 ก.ย. 2544 ถึงอธิบดีกรมทรัพยากรธรณีระบุว่า บริเวณดังกล่าวเป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ อายุประมาณ 2,000 - 4,000 ปี ที่แสดงถึงการตั้งถิ่นฐานในยุคแรกของมนุษย์ในภาคตะวันออก ดังนั้นจึงสมควรอนุรักษ์ไว้

กรณีดังกล่าวนำไปสู่การแต่งตั้งคณะกรรมการระดับจังหวัดขึ้นและมีมติให้หน่วยงานต่าง ๆ มีการประสานงานกันอย่างรอบคอบก่อนที่จะพิจารณาตัดสินใจ โดยต่อมา กรมศิลปากรได้มีหนังสือถึงอธิบดีกรมทรัพยากรธรณี แจ้งว่าแม้แหล่งโบราณคดีเขาชะอังกจะยังไม่ได้ขึ้นทะเบียน แต่ก็ได้รับการคุ้มครองตาม พ.ร.บ. โบราณสถานฯ พ.ศ. 2504 ขณะที่การออกประทานบัตรไม่ได้พิจารณาเงื่อนไขของการเป็นแหล่งโบราณคดี จึงเห็นควรเพิกถอนการอนุญาต

กรณีบ้านขมภู จ. พิษณุโลก

ความขัดแย้งอันเนื่องมาจากการทำเหมืองหินและโรงโม่หินในพื้นที่บ้านขมภู ต. ขมภู อ. เนินมะปราง จ. พิษณุโลก ซึ่งตั้งอยู่ในหุบเขาบริเวณน้ำชายขอบของอุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง ผิดเขียมนานตั้งแต่ก่อนปี 2540

ความเป็นมาการคัดค้านเหมืองหินและโรงโม่หินบ้านขมภู

พื้นที่บ้านขมภูมีผู้ประกอบการโรงโม่หิน 2 ราย คือโรงโม่หินอนุวัติการศิลาของ หจก. อนุวัติการศิลา และโรงโม่หินศิลาขมภูของ บริษัทเรียดเอนด์สโตน

ในปี 2540 ชาวบ้านขมภูได้รวมกลุ่มกันในชื่อคณะกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมกลุ่มน้ำขมภู (คอกล.) เพื่อเรียกร้องให้ทางราชการสั่งปิดโรงโม่ทั้ง 2 แห่ง เนื่องจากได้รับความเดือดร้อนจากฝุ่นละออง เสียงดังจากการระเบิดหิน รวมทั้งทำลายต้นน้ำลำธาร โดยประธานบัตรของโรงโม่ศิลาขมภูหมดอายุเมื่อ 31 มี.ค. 2540 และอยู่ในระหว่างการขอต่อใบอนุญาต ส่วนใบอนุญาตประกอบการโรงโม่หมดอายุเมื่อ 31 ธ.ค. แต่ปรากฏว่ายังมีการดำเนินการอยู่ ขณะที่ประธานบัตรของโรงโม่อนุวัติการศิลาอายุถึง 23 ธ.ค. 2543

9 มี.ค. 2541 อบต. ขมภู มีมติไม่เห็นชอบการขอต่อประทานบัตรของผู้ประกอบการทั้งสองราย และมีมติให้เพิกถอนประทานบัตรของ หจก. อนุวัติการศิลา ที่ลักลอบระเบิดหินนอกเขตพื้นที่ประทานบัตร 2 ไร่ ซึ่งจากการตรวจสอบภายหลังพบว่า บริเวณดังกล่าวมีแหล่งโบราณคดีที่สำคัญถึง 5 จุด ได้แก่ แหล่งโบราณคดีวัดขมภู แหล่งโบราณคดีเนินกระเบื้อง แหล่งโบราณคดีถ้ำกล้วย แหล่งโบราณคดีวัดน้ำขุนตาค้าน และแหล่งโบราณคดีวัดถ้ำพระ

การเข้าร้องเรียนปัญหาดังกล่าวต่อหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ทำให้เจ้าของเหมืองทั้งสองรายต้องหยุดประกอบการชั่วคราว กระทั่ง 27 ก.ค. 2543 อุตสาหกรรมจังหวัดพิษณุโลกกลับมีหนังสือถึงเจ้าของ หจก. อนุวัติการศิลา แจ้งอนุญาตให้เปิดทำเหมืองในเขตประทานบัตรได้ต่อไป ทั้งที่อายุประทานบัตรกำลังจะหมดลงในเดือน ต.ค.

เหตุการณ์ดังกล่าวสร้างความไม่พอใจให้กับกลุ่มชาวบ้านที่ไม่เห็นด้วยกับการทำเหมืองอย่างย่ำ ยืนหนังสือร้องเรียนกับส่วนราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ขณะเดียวกันก็เกิดการจัดตั้งมีอบต.เมืองขึ้นใหม่ขึ้น โดยกลุ่มสนับสนุนได้ยื่นข้อร้องเรียนกับ ผวจ. และ นร. ด้วยเช่นกัน

18 ธ.ค. 2543 มีการประชุมของคณะกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรม ที่ประชุมมีมติให้กรมทรัพยากรธรณีร่วมกับทางจังหวัดจัดประชุมพิจารณารับฟังความคิดเห็นของประชาชน

สำหรับในรอบ 2 ปีนี้ปรากฏว่าได้เกิดความรุนแรงขึ้นจนถึงขั้นมีการลอบสังหารพิทักษ์ โตนวูช แกนนำฝ่ายคัดค้าน ในวันที่ 17 พ.ค. 2544 ในระหว่างที่การตรวจสอบการทุจริตเรื่องการให้ที่ดินของโรงโม่หินกำลังดำเนินไปอย่างเข้มข้น โดยก่อนหน้านี้ในช่วงต้นปี 2544 วิจารย์ ไชยนันท์ ผวจ. พิษณุโลก มีประกาศยกเลิกการประกอบกิจการโรงโม่ทั้งสองแห่ง เนื่องจากใบอนุญาตทั้งหมดหมดอายุลงแล้ว พร้อมทั้งเตรียมจัดประชาพิจารณ์รับฟังความเห็นของประชาชน

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทำให้ทางจังหวัดเลื่อนการประชาพิจารณ์ออกไป เพื่อรอการสืบสวนดำเนินคดี

ถึงแม้ว่าในเวลาต่อมาเจ้าหน้าที่ตำรวจจะจับผู้ต้องหาได้ แต่การสอบสวนในชั้นศาลเพิ่งจะเริ่มต้นในช่วงครึ่งหลังของปี 2545 ขณะที่ทางด้านของโรงโม่ แม้จะหยุดดำเนินการตามประกาศของจังหวัด แต่ก็ไม่ได้ขนย้ายเครื่องจักรออกนอกพื้นที่ และในช่วงกลางเดือน ก.ค. 2545 ปรากฏมีการขนย้ายหินออกจากโรงโม่อย่างต่อเนื่อง กระทั่งชาวบ้านเคลื่อนไหวคัดค้านจึงชะงักไป แต่สำหรับการเรียกร้องของชาวบ้านเรื่องการนำเครื่องจักรออกนอกพื้นที่ซ่อมแซมถนนที่ชำรุด รวมทั้งการมอบงบประมาณเพื่อฟื้นฟูพื้นที่ที่ถูกทำลายทางโรงโม่ไม่สนใจที่จะเจรจาแต่อย่างใด

กรณีดอยแม่เอกรู จ. เชียงราย

การทำเหมืองบริเวณดอยแม่เอกรู ต. ผางาม อ. เวียงชัย จ. เชียงราย เป็นอีกกรณีหนึ่งที่มีการสังหารแกนนำคัดค้าน โดยในช่วงปี 2545 กลุ่มผู้คัดค้านถูกคุกคามอย่างหนักจากผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น จึงได้ร้องเรียนต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนให้ช่วยยับยั้งการระเบิดหินและขอยกเลิกของทุกบริษัท รวมทั้งจะมีการอนุมัติเพิ่มเติมบริเวณหลังถ้ำแม่เอกรู ในพื้นที่หมู่ 1 ต. ผางาม และให้ถอนเครื่องจักรออกจากพื้นที่แล้วอนุรักษ์เป็นแหล่งท่องเที่ยว

2 ธ.ค. คณะอนุกรรมการฯ จึงเดินทางตรวจสอบพื้นที่ พบว่าบริเวณดอยแม่เอกรูเป็นแหล่งตาน้ำสำคัญของลำห้วยบริเวณนั้นและมีระบบลำเหมืองที่เป็นน้ำกินน้ำใช้และใช้ทำการเกษตรสำหรับพื้นที่นับพันไร่ นอกจากนี้ยังทราบว่าหน่วยงานของรัฐมีแผนที่จะให้ประทานบัตรเพิ่มเติมแก่บริษัทอื่นที่เหลื่อเพื่อทำเหมืองบนเขาทั้งหมด คณะอนุกรรมการฯ จึงเข้าพบ ผวจ. และได้ข้อตกลงเบื้องต้นว่า ทางจังหวัดจะไม่อนุญาตให้มีการระเบิดหินกับพื้นที่อื่น ๆ ที่

ความเป็นมาการคัดค้านการระเบิดหินดอยแม่เอกรู

บริเวณดอยแม่เอกรูถูกกำหนดเป็นพื้นที่แหล่งหินอุตสาหกรรมเมื่อ 7 ธ.ค. 2538 โดยมีผู้ยื่นขอประทานบัตรกับซื้อเนื้อที่พื้นที่หลายราย ซึ่งกรมทรัพยากรธรณีได้จัดสรรพื้นที่แหล่งหินให้กับผู้ขอ 5 ราย ประกอบด้วย

- บริษัทเวียงชัยถาวร จำกัด เจ้าของคือสมบุรณ์ เวียงชัยณรงค์ ส.ส. เขต 5 จ. เชียงราย พรรคไทยรักไทย ได้รับประทานบัตรชั่วคราวตั้งแต่ปี 2539 ส่วนค่ารอประทานบัตรได้ผ่านการพิจารณาของ สท. เมื่อ 17 ก.พ. 2543 และได้รับประทานบัตรทำเหมืองเมื่อ 11 ก.ค. 2545 อายุประทานบัตร 10 ปี ตั้งแต่ 31 ธ.ค. 2539 - 12 ธ.ค. 2549

- ทจก. เชียงรายชนวงศ์ ได้รับประทานบัตรแล้วเช่นกันเมื่อวันที่ 11 ก.ค. 2545

ส่วนผู้ประกอบการอีก 3 ราย อยู่ในระหว่างปรับปรุงรายงานวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ได้แก่ กลุ่มบริษัทเบิร์ตออย จำกัด บริษัทสโตนวิล์ จำกัด และ ทจก. หาดุกิตติชัย

ทั้งนี้ กลุ่มผู้คัดค้านในนาม "กลุ่มอนุรักษ์ขุนน้ำเอกรู" ได้เริ่มร้องเรียนมาตั้งแต่สมัยรัฐบาลชวน หลีกภัย เนื่องจากได้รับผลกระทบจากการทำเหมือง โดยส่งหนังสือคัดค้านไปยังหน่วยงานต่าง ๆ แต่ไม่มีหน่วยงานใดเข้ามาแก้ไขปัญห

ในหนังสือร้องเรียน ชาวบ้านระบุว่าพื้นที่สัมปทานเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารและมีธรรมชาติที่สวยงาม นอกจากนั้นการทำเหมืองก่อให้เกิดฝุ่นละอองและเสียงดังรบกวนสัตว์ป่า

กำลังขอประทานบัตร ส่วนโครงการที่มีการระเบิดหินแล้วสามารถระเบิดต่อไปตามพื้นที่ที่ได้รับอนุญาต แต่หากพบว่าผลกระทบต่อน้ำในถ้ำได้ถูกเขา จะต้องหยุดการระเบิดทันที

ด้านกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่ได้ทำหนังสือชี้แจงต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนว่า จากการตรวจสอบเท็จจริงพบว่า ผู้ร้องเรียนไม่ได้คัดค้านการทำเหมืองของผู้ประกอบการรายเดิม 2 ราย แต่คัดค้านการออกใบอนุญาตให้กับผู้ขอรายใหม่ ด้วยเหตุผลที่เกรงผลกระทบที่มีต่อน้ำ

แต่แล้วในวันที่ 20 ธ.ค. บุญยง อินต๊ะวงศ์ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านร้องห้า หนึ่งในกลุ่มผู้คัดค้าน ก็ถูกยิงเสียชีวิต บริเวณหน้าบ้าน

27 ธ.ค. คณะอนุกรรมการฯ เดินทางไปพบกับรอง ผวจ. เชียงราย ผู้กำกับการภูธร นายอำเภอเวียงชัย และอุตสาหกรรมจังหวัด ขอให้มีคำสั่งยุติการระเบิดหินชั่วคราว และเข้าไปตรวจสอบหินที่ถล่มลงมาในทางน้ำ รวมทั้งเร่งรัดให้ตำรวจคลี่คลายคดีโดยด่วน นอกจากนี้ ได้เดินทางไปเยี่ยมครอบครัวผู้เสียชีวิต พบว่าบรรยากาศในหมู่บ้าน ชาวบ้านต่างหวาดผวา และชาวบ้านที่คัดค้านหลายรายถูกข่มขู่

กรณีเขาควนเหมียง จ. ตัง

ในปี 2544 บุญพิทย์ สุณาเสวีวงศ์ ประธานกรรมการบริษัทโจอมทองศิลา นักธุรกิจผู้รับเหมารายใหญ่ และเจ้าของโรงโม่หินใหญ่ที่สุดใน จ. ตัง ยื่นเรื่องต่อคณะกรรมการกำหนดแหล่งหินสำหรับการทำเหมืองหินและอุตสาหกรรมจังหวัดตัง ให้ประกาศพื้นที่เขาควนเหมียง อ. ห้วยยอด เป็นแหล่งหินอุตสาหกรรม ซึ่งคำขอผ่านการพิจารณาเมื่อ 18 มิ.ย. 2545

ในขั้นตอนหลังการยื่นขอประทานบัตร มีการติดประกาศที่ทำการกำนัน ซึ่งชาวบ้านได้ยื่นหนังสือคัดค้านทั้งต่อสำนักงานทรัพยากรธรณีจังหวัด ผวจ. และนายอำเภอภายในระยะเวลา 20 วัน ตามที่กฎหมายกำหนด แต่ อบต. ปากแจ่ม กลับลักไก่ลงมติเห็นชอบเมื่อวันที่ 1 ส.ค. 2545 การทำเหมืองด้วยคะแนนเสียง 14 ต่อ 0

ชาวบ้านฝ่ายคัดค้านให้ข้อมูลว่า อบต. ปากแจ่ม มีมติไปโดยไม่บอกให้ชาวบ้านรู้ โดยก่อนหน้าที่ อบต. มีมติ 1 วัน ผู้นำหมู่บ้านเพิ่งมีการนัดหารือ ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่เพิ่งจะรับทราบว่าจะมีการให้ประทานบัตรทำเหมืองหินในบริเวณดังกล่าว

สำหรับเหตุผลที่ชาวบ้านคัดค้าน เพราะเขาควนเหมียงหรือเขาถ้ำแร่นี้เป็นป่าอุดมสมบูรณ์ พบรอยเท้าเสี้ยนผา กูบรี กล้วยไม้หายาก เช่น รองเท้านารี นอกจากนี้ ภูเขายังทำหน้าที่ช่วยกักบังลมให้กับชาวบ้านหมู่ 1 และหมู่ 3 ตลอดจนเขาลูกนี้ยังมีถ้ำหลายแห่งที่ชาวบ้านนำหนังตะลุงที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์มาเก็บไว้ในถ้ำ และมีพิธีไหว้ครูทุกครั้งก่อนแสดง ถ้ำเหล่านี้จึงมีคุณค่าต่อจิตใจและวัฒนธรรมของชาวบ้านอย่างยิ่ง

ส่วนความคืบหน้าของการทำเหมือง ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนรอการพิจารณาจากหน่วยงานต่าง ๆ ในระดับพื้นที่ และการอนุญาตประทานบัตร

กรณีเขานาค จ. อุทัยธานี

2 ต.ค. 2545 ชาวบ้าน อ. ท้าพัน กว่า 30 คน ยื่นหนังสือถึงสุริยะ จึงรุ่งเรืองกิจ รมว. อุตสาหกรรม กรณีที่ทางราชการมีคำสั่งให้โรงโม่ศิลาทรัพย์สุวรรณหยุดระเบิดหินเขานาค ต. ชี้อย อ. ท้าพัน จ. อุทัยธานีแล้ว แต่เจ้าของเหมืองกลับยังคงหลายหินต่อไป สร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้าน ส่งผลกระทบต่อแหล่งโบราณคดีที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียง รวมถึงทำลายสภาพแวดล้อมและแหล่งท่องเที่ยวของจังหวัด

ต่อกรณีดังกล่าว กรมทรัพยากรธรณีชี้แจงว่า ทางกรมได้เห็นชอบตามที่จังหวัดเสนอคือไม่อนุมัติประทานบัตร แต่กระบวนการต้องรอให้เจ้าของประทานบัตรทำเรื่องขอถอนหรือไม่อุตสาหกรรมจังหวัดจะต้องทำหนังสือขอให้ยกเลิกมา ทางกรมจึงจะดำเนินการยกเลิกประทานบัตรได้ ซึ่งขณะนี้อุตสาหกรรมจังหวัดอยู่ในระหว่างประมวลข้อมูล

สำหรับประเด็นที่ชาวบ้านต้องการให้ยกเลิกแหล่งหินเจ้าหน้าที่กรมทรัพยากรธรณีชี้แจงว่า ตามกระบวนการเป็นเรื่องที่ต้องใช้เวลา เพราะต้องประมวลเรื่องนำเข้าที่ประชุมคณะกรรมการแหล่งหินของกรมทรัพยากรธรณี หลังจากนั้นค่อยเสนอเข้าสู่การประชุมคณะกรรมการแหล่งหินที่มีตัวแทนจากทุกฝ่ายเข้าร่วมประชุมอีกทีหนึ่ง (มติชน 03/10/45)

เหมืองแร่

การทำเหมืองแร่ในหลายพื้นที่ ก่อให้เกิดการปนเปื้อนของโลหะหนักในสิ่งแวดล้อม โดยแทบทุกกรณียังคงเป็นปัญหาเรื้อรังมาจนปัจจุบัน แม้จะยุติการทำเหมืองไปแล้วก็ตาม อาทิ การปนเปื้อนโลหะจากการทำเหมืองดีบุกในลำห้วยคลองทะเลซึ่งเป็นต้นน้ำของแม่น้ำปัตตานี การแพร่กระจายของสารหนูจากการทำเหมืองแร่ดีบุกใน อ. ร่อนพิบูลย์ จ. นครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นปัญหาที่ยังไม่สามารถแก้ไขได้มานานเกินกว่า 10 ปี นอกจากนี้ยังมีกรณีการปนเปื้อนสารตะกั่วในลำห้วยคลิตี้อันเกิดจากโรงแต่งแร่คลิตี้ อันเป็นกรณีที่มีความเคลื่อนไหวในการเรียกร้องการแก้ไขปัญหามากที่สุดในช่วง 2 ปีนี้

โรงแต่งแร่ตะกั่วคลิตี้

โรงแต่งแร่คลิตี้ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าน้ำโจน และอยู่ห่างจากแนวเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรเพียง 6 กม. การรั่วไหลจากกระบวนการแต่งแร่ก่อให้เกิดการสะสมของตะกอนตะกั่วและน้ำซึนซ่านที่มีสารตะกั่วปนเปื้อนเกินมาตรฐานตลอดระยะทาง 19 กม. จนถึงท้ายน้ำก่อนบรรจบกับลำคลองงู และไหลลงสู่อ่างเก็บน้ำเขื่อนศรีนครินทร์อีกทอดหนึ่ง โดยในช่วง กม. ที่ 12 ของลำห้วย มีประชาชนตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยประมาณ 47 ครัวเรือน มีสมาชิกหมู่บ้านประมาณ 300 กว่าคน ซึ่งหลายคนล้มป่วยด้วยโรคพิษตะกั่ว

ความ (ไม่) คืบหน้าการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม จากการตรวจวัดคุณภาพน้ำและตะกอนดินท้องน้ำครั้งที่ 8 ของคพ. เมื่อต้นปี 2544 ผลยังพบสารตะกั่วในตัวอย่างสิ่งแวดล้อมในปริมาณสูงยกเว้นตัวอย่างน้ำ โดยปริมาณการปนเปื้อนของตะกั่วในตะกอนบริเวณริมตลิ่ง พบว่ามีค่าสูงในระดับความลึกมากกว่า 30 ซม.

ส่วนความพยายามขุดลอกตะกอนดินริมฝั่งลำห้วยช่วงระยะ 2.5 กม. แรกจากโรงแต่งแร่ที่ทำไปในปี 2542 ไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ โดยผลจากการวิเคราะห์พบว่า ภายหลังจากขุดลอก มีแนวโน้มการเคลื่อนย้ายของการสะสมของสารตะกั่วลงสู่ท้ายน้ำมากขึ้น อันเกิดจากการพัดพาของสายน้ำ ผู้เชี่ยวชาญที่โรงแต่งแร่ว่าจ้างมาและจากกรมทรัพยากรธรณีจึงแนะนำให้มีการขุดลอกตะกอนดิน

อีก เพื่อป้องกันการฟุ้งกระจายของสารตะกั่ว โดยต่อมา มีการวางแผนที่จะก่อสร้างฝายหินทิ้งบริเวณใต้โรงแต่งแร่จำนวน 2 แห่งขึ้นแทน คือบริเวณ กม. ที่ 4.5 และ กม. ที่ 8 เพื่อดักตะกอน แล้วค่อยขุดลอกบริเวณหน้าฝาย

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านในพื้นที่และศูนย์ศึกษาห้วยทรายและพัฒนา เสนอให้มีการฟื้นฟูทั้งลำห้วยตลอดระยะทาง 19 กม. เพราะการฟื้นฟูเพียงบางจุดไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้จริง ที่สำคัญชาวบ้านจำเป็นต้องบริโภคสัตว์น้ำในลำห้วยซึ่งมีสารตะกั่วสะสมอยู่ในห่วงโซ่อาหารทำให้ยังคงเสี่ยงด้วยพิษตะกั่ว นอกจากนั้น ได้เรียกร้องให้มีการฟื้นฟูกองสินแร่ที่ยังเหลืออยู่ และย้ายตะกอนดินที่บริษัทขุดลอกจากลำห้วยไปฝังกลบอย่างถูกวิธี เนื่องจากการนำตะกอนดังกล่าวไปกองไว้ริมลำห้วย ห่างจากตลิ่งเพียง 50 - 100 เมตรเท่านั้น ซึ่งง่ายต่อการรั่วไหลลงสู่ลำห้วยอีกครั้ง

22 มี.ค. 2544 ที่ประชุมคณะทำงานเพื่อแก้ไขปัญหาการสะสมของตะกั่วในสิ่งแวดล้อมบริเวณเหมืองคลิตี้ เห็นชอบกับแบบรายละเอียดของเขื่อนดักตะกอนกึ่งถาวร และหลุมฝังกลบตะกอนดิน และกรมป่าไม้ได้อนุญาตให้คพ. เข้าใช้พื้นที่สร้างเขื่อนดักตะกอนในเวลาต่อมา (คพ.

ครบประชุมครั้งที่ 2544)

9 พ.ย. 2544 มีการประชุม รมว. และ รมช. 4 กระทรวง ประกอบด้วย กระทรวงอุตสาหกรรม กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่ง

ดินและแร่ธาตุ 1.9

ปริมาณตะกั่วทั้งหมดในตัวอย่างน้ำห้วยคลิตี้ (มก./ลิตร)				
จุดเก็บตัวอย่าง	ระยะห่างจากโรงแต่งแร่ (กม.)	ครั้งที่ 7 (2 - 5 ธ.ค. 43)	ครั้งที่ 8 (17 - 19 ก.พ. 44)	ครั้งที่ 9 (27 - 30 พ.ย. 44)
KC1 (เหนือโรงแต่งแร่)	0.5	0.0047	0.00098	0.0027
KC2	0.1	0.016	0.0083	0.013
KC3	2.5	0.031	0.022	0.022
KC4	4.5	0.052	0.027	0.032
KC4/1	8.0	0.082	0.039	0.043
KC5	12	0.057	0.059	0.063
KC6	15	0.256	0.029	0.037
KC7	18	0.042	0.030	0.026
KC8	19	0.040	0.044	0.028
มาตรฐาน		0.050		

ที่มา : กรมควบคุมมลพิษ, 2546

หมายเหตุ : คู่มือการตรวจครั้งที่ 1 - 6 ได้โน้ตหนังสือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2542-2543 ตารางนี้แสดงค่าเฉลี่ย

ดินและแร่ธาตุ 1.10

ปริมาณตะกั่วในตะกอนดินท้องน้ำห้วยคลิตี้ (มก./กก.)				
จุดเก็บตัวอย่าง	ระยะห่างจาก โรงแต่งแร่ (กม.)	ครั้งที่ 7 (2 - 5 ธ.ค. 43)	ครั้งที่ 8 (17 - 19 ก.พ. 44)	ครั้งที่ 9 (27 - 30 พ.ย. 44)
KC1 (เหนือโรงแต่งแร่)	0.5	502	152	452
KC2	0.1	102,574	10,531	48,225
KC3	2.5	49,418	46,341	44,975
KC4	4.5	42,154	51,664	45,175
KC4/1	8.0	23,845	26,850	30,850
KC5	12	19,328	28,322	29,350
KC6	15	25,518	13,361	19,550
KC7	18	30,719	18,490	21,225
KC8	19	25,015	21,135	15,925

ที่มา : รายงานฉบับพิเศษ 2546
หมายเหตุ : ผลการตรวจครั้งที่ 1 - 6 ได้ในห้วงสถานการณ์น้ำท่วมล้นไทย 2543/2544 ผลการตรวจครั้งที่ 11 พบว่า 33

แวดล้อม และกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน (มติชน 09/11/44)

สำหรับมติของที่ประชุมระบุให้ยกเลิกประทานบัตรและใบอนุญาตโรงแต่งแร่คลิตี้ รวมทั้งเร่งรัดให้ คพ. ฟื้นฟูลำห้วยคลิตี้ตามแผน และขนย้ายกองสินแร่ทั้งหมดออกจากพื้นที่ โดย คพ. ได้ก่อสร้างเขื่อนดักตะกอนทั้ง 2 จุดเสร็จในช่วงต้นเดือน ก.พ. 2545

ในการตรวจสอบตัวอย่างน้ำและตะกอนดินในลำห้วยคลิตี้ครั้งที่ 9 ยังคงพบสารตะกั่วในตัวอย่างตะกอนดินท้องน้ำปริมาณสูงอยู่เช่นเดิม เว้นแต่ตัวอย่างน้ำที่ลดลงจนอยู่ในระดับปกติ

กลางปี 2545 คพ. ได้ทวงถามไปถึงบริษัทตะกั่วคอนเซนเตรตส์ ในเรื่องการฟื้นฟูลำห้วย เนื่องจากบริษัทมีหน้าที่สูบน้ำตะกอนบริเวณหน้าเขื่อนออกไปฝั่งกลบอย่างถูกวิธี แต่ทางบริษัท อ้างว่ายังไม่สามารถเดินทางเข้าพื้นที่ได้ เนื่องจากเส้นทางขาดจากน้ำหลากในช่วงฤดูฝน

แต่แล้วจนกระทั่งสิ้นปีก็ยังคงไม่มีการดำเนินการสูบน้ำตะกอนออกจากลำห้วยแต่อย่างใด

มาตรการจัดการผลต่อเนื่องด้านสุขภาพ ส่วนมาตรการป้องกันปัญหาด้านสุขภาพของชาวบ้าน นอกจากให้การรักษากับชาวบ้านที่ป่วยด้วยโรคพิษตะกั่วแล้ว ศูนย์ศึกษาฯ เจริญและพัฒนาได้นำโปรตีนเกษตรไปแจกเพื่อ

ทดแทนการบริโภคสัตว์น้ำในลำห้วย แต่ก็ช่วยเหลือได้เพียงชั่วคราว (กรุงเทพธุรกิจ 06/01/44; มติชน 08/01/44) ขณะที่กระทรวงสาธารณสุขแนะนำให้ชาวบ้านหลีกเลี่ยงการกินน้ำจากลำห้วย รวมทั้งปลาและไก่ เพราะเป็นพฤติกรรมเสี่ยงที่จะทำให้ได้รับสารตะกั่วเพิ่มขึ้น (มติชน 21/03/44)

ศศิณี เกลิมลาม นักศึกษาคณะวิศวกรรมศาสตรมหาวิทยาลัยรังสิต แสดงความเห็นว่ แม้หลายหน่วยงานจะให้ความช่วยเหลือด้วยการแจกโปรตีนเกษตร แต่ชาวบ้านก็ไม่สามารถรับประทานเป็นอาหารได้ตลอดเวลา (กรุงเทพธุรกิจ 18/02/44) ขณะที่การแก้ไข้ปัญหาของกรมอนามัยด้วยการต่อประปาภูเขา แม้จะมีสารตะกั่วน้อย แต่เนื่องจากเป็นแหล่งหินปูน ประปาเขาจึงมีระดับความเข้มข้นของแคลเซียมคาร์บอเนตมาก จึงเกรงว่าหากดื่มไปนาน ๆ อาจทำให้เกิดโรคหัวใจได้ ส่วนแผนการฟื้นฟูลำห้วยของ คพ. นั้นต้องใช้เวลานาน 5 - 10 ปี จึงไม่ทันห้วงที่กับผลกระทบสุขภาพที่เกิดขึ้นกับชาวบ้าน

สำหรับแนวทางการฟื้นฟูที่ศศิณีเสนอคือ ควรสร้างเขื่อนดักตะกอนเพิ่มขึ้นอีก และขุดลอกตะกอนดินออกทั้งลำห้วยตลอดระยะทาง 9 กม. เพื่อบำบัดพิษในลำห้วยให้หมดไป เนื่องจากชาวบ้านมีความจำเป็นต้องบริโภคสัตว์น้ำ (กรุงเทพธุรกิจ 04/04/45)

กรณีเด่น

โครงการเหมืองถ่านหินเวียงแหง

ลักษณะโครงการและเหตุผลความจำเป็น

โครงการเหมืองถ่านหินเวียงแหง จ. เชียงใหม่ ถูกหยิบยกขึ้นพิจารณาอีกครั้งเมื่อ กฟผ. ต้องการใช้ถ่านหินเป็นเชื้อเพลิงในการผลิตกระแสไฟฟ้ามากขึ้นเพื่อลดต้นทุนทางการเงิน แต่ กฟผ. ไม่ได้ตั้งใจจะใช้ถ่านหินจากเวียงแหงเพื่อการผลิตไฟฟ้าโดยตรง โครงการนี้มุ่งจะนำถ่านหินจากแหล่งเวียงแหงมาใช้สมทบถ่านหินจากแหล่งแม่เมาะ เพื่อ

ความเป็นมาเหมืองถ่านหินเวียงแหง

การสำรวจถ่านหินที่เวียงแหงเริ่มขึ้นครั้งแรกเมื่อปี 2526 และมีการสำรวจชั้นละเอียดในปี 2530 ต่อมาในปี 2531 กรมฯ จึงได้มีมติให้กันพื้นที่ให้ กฟผ. เข้าใช้ประโยชน์

การสำรวจครั้งนั้นพบว่า ปริมาณถ่านหินที่แอ่งเวียงแหงมีประมาณ 80 - 90 ล้านตัน โดยถ่านหินที่พบเป็นถ่านหินคุณภาพดีกว่าที่แม่เมาะ กล่าวคือมีค่าความร้อนสูง มีชื้นต่ำ และมีส่วนกำมะถันต่ำ คือมีประมาณร้อยละ 0.40 - 1.00

อย่างไรก็ดี การศึกษาความเป็นไปได้ในการลงทุนช่วงปี 2530 - 2535 พบว่า การนำถ่านหินจากแหล่งนี้มาใช้ยังไม่คุ้มค่า กฟผ. จึงได้ส่งคืนพื้นที่นี้ให้กับกรมทรัพยากรธรณีในปี 2535

ต่อมาเมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ทำให้เชื้อเพลิงนำเข้ามีต้นทุนสูงขึ้น ประกอบกับถนนหนทางที่เข้าสู่แหล่งถ่านหินมีความสะดวกมากขึ้น กฟผ. จึงได้ทบทวนโครงการในปี 2541 เนื่องจากเกรงว่า หากมีการนำแหล่งดังกล่าวเปิดประมูลจะทำให้ไม่สามารถประมูลสู่ผู้ประกอบการเอกชนได้

ที่มา : คณะทำงานโครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคเหนือ.
ไม่ปรากฏปี; www.egat.or.th; ผู้จัดการ 03/09/44

ให้เชื้อเพลิงในการผลิตไฟฟ้าที่โรงไฟฟ้าแม่เมาะมีคุณภาพดีขึ้น อันจะช่วยบรรเทาปัญหามลพิษทางอากาศ¹² ที่เป็นสาเหตุของปัญหาสุขภาพของคนในพื้นที่¹³

ที่ผ่านมา ปัญหาดังกล่าวทำให้ กฟผ. จำเป็นต้องลดกำลังการผลิตในช่วงฤดูหนาวลง หรือต้องซื้อถ่านหินที่มีคุณภาพดีกว่าจากเอกชนมาผสม เพื่อลดสัดส่วนของกำมะถันลง หรืออีกทางหนึ่งก็คือการลงทุนติดตั้งเครื่องดักจับก๊าซซัลเฟอร์ไดออกไซด์ (กลุ่มศึกษาและติดตามปัญหาเหมืองถ่านหินเวียงแหง, ไม่ปรากฏปี)

เหตุผลที่สำคัญอีกประการที่จูงใจให้ กฟผ. ออกเดินเครื่องโรงไฟฟ้าที่แม่เมาะอย่างเต็มที่ เพราะโรงไฟฟ้าถ่านหินลิกไนต์เป็นโรงไฟฟ้าที่มีต้นทุนค่าเชื้อเพลิงต่ำที่สุดคือ 0.50 บาท/หน่วย โดยต้นทุนค่าเชื้อเพลิงที่แม่เมาะอยู่ที่ 0.37 บาท/หน่วย ส่วนต้นทุนค่าเชื้อเพลิงของก๊าซธรรมชาติอยู่ที่ 1.15 บาท/หน่วย และน้ำมันเตาอยู่ที่ 1.94 บาท/หน่วย

อย่างไรก็ตาม ตัวเลขต้นทุนค่าเชื้อเพลิงที่แม่เมาะนี้ไม่ได้รวมต้นทุนทางด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพเข้าไว้ด้วย โดยเมื่อปี 2538 เคยมีการศึกษาพบว่า ต้นทุนทางสุขภาพที่เกิดจากการผลิตไฟฟ้าจากลิกไนต์ที่แม่เมาะสูงถึง 1.26 บาท/หน่วย ซึ่งมีค่ามากกว่าต้นทุนเชื้อเพลิงที่ประเมินไว้เดิมถึงเกือบ 4 เท่า (เศรษฐี, 2540)

แต่ในการเสนอโครงการนี้ เหตุผลสนับสนุนที่ กฟผ. ยกมาอ้างก็คือ จะช่วยประหยัดงบประมาณในการจัดซื้อถ่านหินมูลค่าปีละกว่า 500 ล้านบาท และลดการพึ่งพาน้ำมันจากต่างประเทศ (มติชน 17/10/44) รวมทั้งเป็นการยืดอายุโรงไฟฟ้าแม่เมาะ ซึ่งถือเป็นโรงไฟฟ้าถ่านหินที่ใหญ่ที่สุดของไทย

ทั้งนี้ในการคำนวณหาจุดคุ้มทุนทางเศรษฐกิจ กฟผ. คาดว่าจะสามารถขุดถ่านหินมาใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์จากแอ่งเวียงแหงได้ประมาณ 14.23 ล้านตัน เพียงพอต่อการใช้งานประมาณ 15 - 20 ปี คิดเป็นมูลค่าไม่น้อยกว่า 7,500 ล้านบาท

¹² ดูเรื่องในหนังสือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2542 - 2543 บทประมวลสถานการณ์เรื่อง "พลังงาน" หัวข้อ "มลพิษที่แม่เมาะ" หน้า 346 - 348 และหนังสือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2540 - 2541 บทประมวลสถานการณ์เรื่อง "พลังงาน" หัวข้อ "มลพิษที่โรงไฟฟ้าแม่เมาะ" หน้า 290 - 296

¹³ ดูรายละเอียดในเล่มเดียวกันนี้ บทประมวลสถานการณ์เรื่อง "อากาศ" หัวข้อ "มลพิษจากโรงไฟฟ้าถ่านหินและเหมืองถ่านหินแม่เมาะ" หน้า 131 - 136

สำหรับพื้นที่โครงการ ตั้งอยู่ห่างจากตัวอำเภอเวียง
แหงไปทางทิศเหนือประมาณ 7 กม. บริเวณท่าเหมืองและ
ที่ตั้งเดิมพื้นที่ประมาณ 9 ตร.กม. ครอบคลุมพื้นที่ 8 หมู่
บ้าน ใน 3 ตำบล ได้แก่ บ้านกองลม ต. เมืองแหง บ้านปางป๋อ
ม่วงป๋อ มหาดู สามปู ต. แสนให้ และบ้านจอง ม่วงเครือ
ห้วยไคร้ ต. เปียงหลวง โดยแบ่งพื้นที่ที่ดินเป็น 3 แห่ง
พื้นที่ทำเหมืองของโครงการอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ และ
มีบางส่วนอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติและป่าลุ่มน้ำแม่ฝาง

ในส่วนการทำเหมืองจะใช้วิธีการทำเหมืองเปิด
เป็นระยะเวลา 17 ปี โดยปีที่ 1 จะมีการขุดเปิดเปลือกดิน
ให้ถึงชั้นถ่านหิน แล้วฉั้่นน้ำจากห้วยโป่งอ่างไหลผ่านพื้นที่
ทำเหมืองทางใต้เข้าสู่ห้วยผักกูด และเริ่มผลิตถ่านหินใน
ปีถัดไป โดยในปีที่ 2 และ 3 จะเริ่มผลิตถ่านหินปีละ
ประมาณ 500,000 เมตริกตัน ควบคู่ไปกับการขุดเปิดหน้า
เหมือง และหลังจากปีที่ 4 เป็นต้นไป จะผลิตถ่านหินปีละ
1,000,000 ตัน (กลุ่มศึกษาและติดตามปัญหาเหมืองถ่านหินบริเวณแหง,
ไม่ปรากฏปี)

ทั้งนี้ กรม มีมติให้ กพพ. ใช้พื้นที่ในครั้งใหม่นี้
แล้วเมื่อ 25 ก.ย. 2544

สำหรับแผนการขนส่งถ่านหินจากบ่อเหมืองไปยัง
โรงไฟฟ้าแม่เมาะมีระยะประมาณ 300 กม. แต่เนื่องจาก
เส้นทางเข้าสู่ อ. เวียงแหงต้องลัดเลาะผ่านเทือกเขา จึง
กำหนดจุดขนถ่ายถ่านหินระหว่างเส้นทางขึ้นที่บ้านแม่จา
อ. เชียงดาว โดยในช่วงจากเหมืองเวียงแหงไปยังบ้านแม่จา
คาดว่าจะใช้รถบรรทุก 10 ล้อ บรรทุกได้ 12 ตัน/เที่ยว
ส่วนระยะจากบ้านแม่จาไปโรงไฟฟ้าแม่เมาะ คาดว่าจะใช้
รถบรรทุกขนาด 21 ตัน/เที่ยว นอกจากนี้มีการกำหนดเส้น
ทางในแต่ละช่วงไว้ 2 เส้นทาง เพื่อบรรเทาปัญหาการจราจร

ข้อห่วงใยเรื่องผลกระทบ

แม้เหมืองเวียงแหงจะมีขนาดเล็กกว่าเหมืองที่
แม่เมาะถึง 15 เท่า และไม่มีการสร้างโรงไฟฟ้า แต่แอ่ง
เวียงแหงก็มีความเสี่ยงกว่าที่แม่เมาะด้วย (กรุงเทพธุรกิจ 04/12/44)
อีกทั้งที่ตั้งเหมืองอยู่ห่างจากชุมชนที่ใกล้ที่สุดเพียง 700
เมตรเท่านั้น ขณะที่การทำเหมืองก็เป็นกิจกรรมที่มีผล
กระทบสิ่งแวดล้อมมากไม่แพ้การผลิตไฟฟ้าที่ใช้ถ่านหิน
เป็นเชื้อเพลิง (มติชน 2540)

ทั้งนี้ผลกระทบที่ชาวบ้านหาวดเกรงและมีวิเคราห์
ดังนี้

เส้นทางขนส่งถ่านหินระหว่าง เหมืองเวียงแหง - โรงไฟฟ้าแม่เมาะ

1. ช่วงเหมืองเวียงแหง - บ้านแม่จา มี 2 เส้น
ทาง คือ

1.1 เหมืองเวียงแหง - บ้านจอง - บ้านแกน้อย -
บ้านเมืองนะ - บ้านนาหวาย - บ้านแม่จา ระยะทาง
83 กม. โดยเป็นถนนลูกรัง 39.5 กม. ที่เหลือเป็น
เส้นทางบนเทือกเขาสูงชัน

1.2 เหมืองเวียงแหง - บ้านปางควาย - บ้าน
เลา - บ้านขุนคอง - บ้านแม่จา ระยะ 64 กม. เป็น
เส้นทางบนเทือกเขาสูงชัน สำหรับเหมืองเวียงแหง
ไปบ้านปางควายเป็นเส้นทางที่ต้องสร้างใหม่ ซึ่งจะต้อง
ผ่านพื้นที่ป่าอนุรักษ์ชั้น 1 เอ เป็นระยะทางประมาณ
10 กม.

2. ช่วงบ้านแม่จา - โรงไฟฟ้าแม่เมาะ จ. ลำปาง
มี 2 เส้นทาง คือ

2.1 บ้านแม่จา - อ. แม่แตง - อ. แม่ริม -
จ. ลำพูน - จ. ลำปาง - เหมืองแม่เมาะ ระยะทาง
223 กม.

2.2 บ้านแม่จา - อ. พัว - อ. เวียงป่าเป้า -
อ. วังเหนือ - อ. แจ้ห่ม - จ. ลำปาง - เหมืองแม่เมาะ
ระยะทาง 215 กม.

1. ฝุ่นละออง ฝุ่นละอองจากเหมืองเกิดขึ้นใน 3
ขั้นตอน คือจากการขุดหน้าดิน จากการขุดถ่านหิน และจาก
การขนส่ง โดยฝุ่นจะมีสารพิษที่เป็นอันตรายมากมาย เช่น
กำมะถัน แมกนีเซียม คาร์บอน อะลูมิเนียม แคดเมียม เป็นต้น
ในกรณีที่แม่เมาะนั้น ในช่วง 5 ปีย้อนหลัง พบว่า
หมู่บ้าน 3 แห่งที่อยู่บริเวณรอบเหมือง มีคนตายจากโรคที่
เกิดจากระบบทางเดินหายใจเป็นจำนวน 275 คน และขณะ
นี้ยังรักษาตัวอยู่ที่โรงพยาบาลแม่เมาะอีก 200 คน

ขณะที่ลักษณะภูมิศาสตร์ของ อ. เวียงแหง มี
ลักษณะเป็นแอ่งกระทะที่มีภูเขาสูงล้อมรอบ โดยปกติพื้นที่
ที่มีภูเขาล้อมรอบสูงตั้งแต่ 15 เมตร อากาศภายในจะไม่
มีการเปลี่ยนแปลง กระแสลมจะหมุนอยู่ที่เดิม ประกอบกับ
พื้นที่มีอากาศปิดเกือบตลอดทั้งปี (มีฤดูหนาว 5 เดือน
ฤดูฝน 5 เดือน) หากมีการทำเหมือง เชื่อว่าผลกระทบ
จะเกิดขึ้นรุนแรงด้วยเช่นกัน

2. กลิ่น เมื่อถ่านหินลู่ใหม่จะเกิดสารซัลเฟอร์ไดออกไซด์ ซึ่งเป็นอันตรายต่อสิ่งมีชีวิต ทั้งพืชและคน สารชนิดนี้ไม่มีสี ไม่ไวไฟ มีกลิ่นเหม็นมาก มีฤทธิ์ทำลายเยื่อทางเดินหายใจและปอด โดยการลู่ใหม่จะพบใน 3 บริเวณ คือที่ลานกองถ่านหิน ในบ่อเหมือง และที่ทิ้งดิน ยิ่งไปกว่านั้นเมื่อสารซัลเฟอร์ไดออกไซด์ที่ลอยอยู่ในอากาศทำปฏิกิริยากับน้ำจะเปลี่ยนเป็นกรดกำมะถัน และหากชะลงมากับน้ำฝนก็จะเป็นฝนกรด

3. น้ำ การทำเหมืองแร่จะต้องใช้น้ำจำนวนมากในการแยกตะกอนดินออกจากแร่ อาจส่งผลให้น้ำใต้ดินแห้ง ชาวบ้านไม่สามารถขุดน้ำบาดาลได้ เพราะการขุดหลุมลงไปลึก ๆ จะต้องสูบน้ำใต้ดินออก เพื่อป้องกันการระเบิด (เคยมีเหตุระเบิดเนื่องจากเมื่อขุดลงไปเรื่อย ๆ น้ำดินจะบางลง แรงดันน้ำใต้ดินจะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ผลคือน้ำจะระเบิดคล้ายภูเขาไฟ ห่มบ้านเรือน และทรัพย์สิน)

นอกจากนี้ น้ำเสียที่เกิดจากการทำเหมืองยังมีสารพิษปนเปื้อนเป็นจำนวนมาก ตลอดจนตะกอนโลหะหนักจากบ่อบำบัดอาจไหลซึมสู่น้ำบ่อของชาวบ้านและแหล่งน้ำใต้ดินอื่น ยิ่งกว่านั้น บริเวณที่ตั้งเหมืองอยู่ใกล้กับต้นน้ำแม่แตง ซึ่งนอกจากจะใช้เป็นแหล่งน้ำในการเกษตรของชาวบ้านตลอดสายแล้ว ยังเป็นแหล่งน้ำดิบผลิตประปาของเมืองเชียงใหม่ ดังนั้นหากเกิดการปนเปื้อนขึ้น ก็ส่งผลกระทบต่อประชาชนในวงกว้าง

4. การทำลายป่า ตามโครงการจะมีการตัดถนนผ่านป่าอนุรักษ์ชั้น 1 เหนือระยะทาง 10 กม. หรือประมาณ 50 ไร่ ย่อมมีผลกระทบต่อปริมาณน้ำแม่แตง เสียงดัง และความสั่นสะเทือนจะส่งผลกระทบต่อสัตว์ป่า (กลุ่มศึกษาและติดตามปัญหาเหมืองถ่านหินเวียงแหง ไม่ปรากฏปี)

5. การอพยพของประชากร ทั้งการอพยพออกจากพื้นที่ที่จะกลายเป็นเหมืองและการอพยพเข้ามาของแรงงานต่างถิ่น ล้วนกระทบต่อโครงสร้างทางสังคมของชุมชนในพื้นที่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ รวมถึงผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมที่จะเกิดขึ้นเมื่อเหมืองปิดตัวลงในอีก 15 - 20 ปี ข้างหน้า (เดชรัด 2546)

ส่วนในการขนส่งถ่านหิน คาดว่าจะก่อให้เกิดปัญหาฝุ่นละอองเสียงดัง และความเสี่ยงต่อการเกิดอุบัติเหตุ ซึ่งจากการคำนวณอย่างหยาบ ๆ พบว่า หากมีการผลิตถ่านหิน 1,000,000 ตัน/ปี ก็จะมีรถบรรทุก 10 ล้อวิ่งจากเหมืองไปยังบ้านแม่จางถึงวันละ 456 เที่ยว และรถบรรทุก

ขนาด 21 ตัน วิ่งจากบ้านแม่จางไปโรงไฟฟ้าแม่เมาะถึงวันละ 264 เที่ยว (กลุ่มศึกษาและติดตามปัญหาเหมืองถ่านหินเวียงแหง ไม่ปรากฏปี) นอกจากนี้ระหว่างเปลี่ยนถ่ายถ่านหินที่บ้านแม่จางก็มักจะเกิดฝุ่นละอองจำนวนมากเช่นกัน

ที่สำคัญ ต้นทุนเชื้อเพลิงที่เวียงแหงจะต้องรวมค่าขนส่งจากเหมืองไปยังโรงไฟฟ้าแม่เมาะด้วย ซึ่งคาดว่าค่าขนส่งจะสูงถึง 400 บาท/ตัน (มติชน 17/10/44) จึงไม่แน่ว่าจะคุ้มหรือไม่

ส่วนประเด็นความจำเป็นของการทำเหมืองเวียงแหงที่มีต่อระบบพลังงานไฟฟ้าโดยรวมของประเทศ พบว่า ปัจจุบันไทยมีกำลังการผลิตสำรองถึงร้อยละ 43 มากกว่าเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดไว้ร้อยละ 15 ไปมากทีเดียว และเมื่อพิจารณาถึงปริมาณการผลิตและความต้องการไฟฟ้าของภาคเหนือ จะพบว่าในปี 2543 โรงไฟฟ้าต่าง ๆ ในภาคเหนือมีการผลิตพลังงานไฟฟ้าถึง 19,200 ล้านหน่วย แต่มีการบริโภคไฟฟ้าเพียงแค่ 6,915 ล้านหน่วย หรือไม่ถึงร้อยละ 40 ของที่ผลิตได้เท่านั้น อีกร้อยละ 60 ส่งไปใช้ในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ขณะเดียวกัน กฟผ. ยังมีทางเลือกในการซื้อถ่านหินจากแหล่งอื่น ๆ หรือควบคุมให้การดำเนินการของเครื่องจักรขุดเจาะซัลเฟอร์ไดออกไซด์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพตามที่ตั้งไว้ หรือลดปริมาณการผลิตในช่วงฤดูหนาวลงแล้วหันไปผลิตจากโรงไฟฟ้าอื่น ๆ ที่เหลืออยู่ในระบบแทน ซึ่งข้อมูลเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า ไม่จำเป็นต้องสร้างเหมือง ขณะเดียวกันความมั่นคงของระบบไฟฟ้าจะไม่ได้รับผลกระทบแต่อย่างใด (เดชรัด 2546)

เหมืองตะกั่วรอบเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร

แหล่งตะกั่วที่มีศักยภาพและเขตเหมืองเก่า

พื้นที่เตรียมประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติลำคลองงูจัดว่าเป็นแหล่งศักยภาพตะกั่วที่มีคุณค่าทางเศรษฐกิจเพียงแหล่งเดียวของประเทศไทย ซึ่งจากการสำรวจและประเมินปริมาณแร่สำรอง พบว่ามีศักยภาพในการประกอบกิจกรรมเหมืองแร่ด้วยอัตราการผลิตในปัจจุบันได้อีกประมาณ 100 ปี (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย 2546)

พื้นที่เตรียมประกาศนี้อยู่ใน จ. กาญจนบุรี และอยู่ติดกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ปัจจุบันมี

เมืองแรกที่ดำเนินการตามกฎหมายอย่างน้อย 6 แห่ง ได้แก่ เมืองสองท่อ เมืองบ่องาม เมืองพู่จื่อ เมืองเกาหลี่ เมืองหม่อง เมืองเกริงกะเวีย และเมืองผิดกฎหมายอีก 1 แห่ง คือเมืองบ่วงตี้ ซึ่งถูกจับกุมดำเนินคดีไปเมื่อปี 2538

นอกจากเมืองแร่แล้ว ยังมีโรงแต่งแร่อีก 3 แห่งที่ตั้งอยู่โดยรอบพื้นที่ปามรดกโลก คือโรงแต่งแร่ของเมืองสองท่อ โรงแต่งแร่คลิตี้ และโรงแต่งแร่เถื่อนพู่จื่อ

แต่จากการเปิดเผยของสุรพงษ์ กองจันทึก ผอ. ศูนย์ศึกษาทะเลทรายและพัฒนา กล่าวว่า เมืองที่ดำเนินการอย่างเปิดเผยมีเพียงแห่งเดียว คือเมืองสองท่อของเค็มโก๊ ส่วนเมืองบางแห่งที่หยุดดำเนินการทั้งที่ประชาชนบ้ตรยังไม่หมดอายุ เป็นเพราะไม่คุ้มค่ากับการลงทุน

อย่างไรก็ดี ภายหลังจากที่มีชาวโรงแต่งแร่คลิตี้ปล่อยน้ำเสียปนเปื้อนสารตะกั่วลงสู่ลำห้วย และปรากฏชาวทะเลทรายในหมู่บ้านคลิตี้ล่างล้มป่วยด้วยพิษตะกั่วมาเป็นระยะเวลานานกว่า 20 ปี ก็เกิดกระแสเรียกร้องให้ยุติ

การทำเหมืองในเขตทุ่งใหญ่ฯ และบริเวณโดยรอบนับตั้งแต่ปี 2541 เป็นต้นมา

จากการเก็บตัวอย่างตะกอนท้องน้ำในจ. กาญจนบุรี พบตะกอนเกินค่ามาตรฐานถึงกว่า 300 จุด จากพื้นที่ที่เก็บตัวอย่างมา 800 จุด แต่กรมทรัพยากรธรณี ชี้แจงว่าบริเวณดังกล่าวเป็นแหล่งตะกั่ว จึงมีการปนเปื้อนของตะกั่วโดยธรรมชาติ (มติชน 12/10/44)

กรมทรัพยากรธรณีมีความพยายามผลักดันการทำเหมืองด้วยการจัดทำแผนแม่บททำเหมืองแร่ตะกั่วในเขตทุ่งใหญ่ฯ ภายใต้อธิบายเพิ่มเติม ๆ ว่า “โครงการจัดทำแผนแม่บททางด้านเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อมและการฟื้นฟูพื้นที่ทำเหมืองเพื่อการพัฒนาทรัพยากรธรณีในเขตเศรษฐกิจแร่ตะกั่ว จ. กาญจนบุรี” แต่ก็ยังไม่มีความชัดเจนว่า ภายหลังการปฏิรูประบบราชการแล้ว ระหว่างกรมป่าไม้กับกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช หน่วยงานใดกันแน่ที่มีอำนาจในการอนุญาตให้ใช้พื้นที่ป่าอนุรักษ์

การแพร่กระจายของสารตะกั่วบริเวณเขื่อนศรีนครินทร์

กองสิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรณีบนบก กรมทรัพยากรธรณี เคยศึกษาการแพร่กระจายของสารตะกั่วบริเวณรอบอ่างเก็บน้ำเขื่อนศรีนครินทร์เมื่อปี 2533 - 2536 โดยศึกษาคุณภาพน้ำของห้วยสายต่าง ๆ เมื่อไหลผ่านพื้นที่เมืองแร่ตะกั่วและโรงแต่งแร่ของเค็มโก๊ เมืองแร่บ่องาม และโรงแต่งแร่คลิตี้ พบว่ามีการปนเปื้อนของตะกั่วในปริมาณที่เพิ่มมากขึ้นอย่างผิดธรรมชาติ จนไม่สามารถนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน โดยสามารถแยกแยะได้ดังนี้

- เมืองแร่บ่องาม พบว่าบ่อกักเก็บตะกอนไม่มีประสิทธิภาพในการกักเก็บ เนื่องจากตั้งอยู่ในบริเวณที่มีหลุมยุบมากมาย ทำให้น้ำทั้งในบ่อจากการล้างแร่ไหลมุดจากหลุมยุบหนึ่งไปไหลยังอีกจุดหนึ่ง และไหลออกสู่ทางน้ำธรรมชาติในที่สุด ทั้งนี้พบว่าบริเวณห้วยปลาเมา น้ำตกสะมุเตง และห้วยคือ ในพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร ห่างจากเมืองแร่บ่องามไปทางทิศเหนือ 10 กม. มีการปนเปื้อนสารตะกั่วสูงถึง 0.26 - 0.87 ppm. ในขณะที่ค่ามาตรฐานน้ำดื่มมีค่าเพียง 0.05 ppm. เท่านั้น ซึ่งคาดว่าได้รับการปนเปื้อนจากน้ำทั้งในบ่อกักเก็บตะกอนที่ไหลลงหลุมยุบ

- โรงแต่งแร่คลิตี้ ซึ่งตั้งอยู่ริมห้วยคลิตี้ เมื่อไหลผ่านโรงแต่งแร่แล้วพบว่าการปนเปื้อนตะกั่วสูงในดินตะกอนธารน้ำ มีค่าถึง 165,720 - 552,380 ppm. ในขณะที่ค่ามาตรฐานตะกั่วในดินเฉลี่ยมีค่าเพียง 200 ppm.

- เมืองสองท่อและโรงแต่งแร่ มีห้วยชะนีไหลผ่านพื้นที่เมืองพบว่าก่อนไหลผ่านพื้นที่มีค่าตะกั่วปนเปื้อน 0.00 - 0.09 ppm. เมื่อไหลผ่านพื้นที่เมืองการปนเปื้อนเพิ่มขึ้นเป็น 1.1 ppm. หรือสูงเกินค่ามาตรฐาน 22 เท่า สาเหตุมาจากบริเวณบ่อกักเก็บตะกอนมีหลุมยุบเกิดขึ้นหลายจุดทำให้น้ำและตะกอนไหลลงหลุมยุบออกสู่ธรรมชาติ ประกอบกับเมืองสองท่อใช้น้ำจากห้วยชะนีเพื่อเจือจางน้ำทิ้ง โดยการปิดกั้นทางน้ำเป็นบ่อบำบัดน้ำเสีย จึงยังทำให้มีปริมาณการปนเปื้อนของตะกั่วและสารเคมีอื่น ๆ ในห้วยชะนีเพิ่มมากขึ้น

- ห้วยชะนี เมื่อไหลผ่านพื้นที่เมืองแล้วจะไหลลงสู่ลำคลองงู ผ่านถ้ำนางแอ่น ถ้าเสหินในอุทยานแห่งชาติลำคลองงู คาดว่าน้ำปนเปื้อนนี้จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตและระบบนิเวศในถ้ำ เช่น ปลาไม่มีตาไม่มีสี และปลาหายากเฉพาะถิ่นหลายชนิดในถ้ำ

ที่มา : www.geocities.com/klity_creek.htm

สำหรับการทำเหมือง ดังนั้นเหมืองสองท่อ (เค็มโก้) ของ บริษัทกาญจนบุรีเอ็กซ์พลอเรชันแอนด์ไมนิ่ง จำกัด ที่อายุ ประทานบัตรหมดลงเมื่อ 14 ธ.ค. 2545 จึงยังไม่มี การต่ออายุ

ความเคลื่อนไหวในรอบ 2 ปี

ในช่วงปี 2544 - 2545 อพช. 13 องค์การในนาม เครือข่ายแก้ไขปัญหามลพิษสารตะกั่วต่อสุขภาพแวดล้อม บริเวณแม่น้ำแม่กลองตอนบน พยายามเรียกร้องให้ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินคดีกับโรงแต่งแร่คลิตี้ที่บุกรุก ป่าสงวน โดยพบว่ายังมีกองสินแร่และโรงแต่งแร่อยู่ ทั้งที่ โบราณวัตถุแต่งแร่ได้สิ้นสุดไปแล้วตั้งแต่ 3 ธ.ค. 2543 และ ให้ดำเนินคดีกับเหมืองสองท่อของเค็มโก้ที่ยังดำเนินการอยู่ ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ โดยที่ใบอนุญาตในการใช้พื้นที่ ป่าจากกรมป่าไม้หมดอายุมาตั้งแต่ 16 มิ.ย. 2535 ทั้งที่ทาง เครือข่ายได้ทำหนังสือถึงอธิบดีกรมป่าไม้เมื่อต้น พ.ย. 2544 ให้เร่งตรวจสอบและดำเนินคดีกับผู้กระทำผิด (คมชัดลึก 06/11/44, มติชน 30/01/45)

ภายหลังรับหนังสือร้องเรียน ปลัดประสพ สุรัสวดี อธิบดีกรมป่าไม้ ให้ความเห็นว่า แร่บางชนิดราคาไม่ดี และ เทคโนโลยีของไทยก็ไม่สามารถถลุงแร่ให้ได้คุณภาพดี ก็ ควรจะเลิกทำ เพราะได้รับประโยชน์น้อย ขณะที่การทำ เหมืองมีความเสียหายติดตามมา ถ้ามีก็แทบจะไม่อนุญาต ถ้าเลิกได้ก็จะให้เลิก ไม่ให้ทำต่อ (มติชน 06/11/44)

แต่กลับปรากฏว่า หลังจากนั้นไม่นาน มีการเปิด เผยย้อนหลังถึงหนังสือของกรมป่าไม้ ลงวันที่ 4 ก.ย. 2544 เรื่องบริษัทกาญจนบุรีเอ็กซ์พลอเรชันแอนด์ไมนิ่ง จำกัด (เค็มโก้) ขอต่ออายุหนังสืออนุญาตเข้าทำประโยชน์ใน เขตป่าสงวนแห่งชาติป่าเขาพระฤๅษีและป่าเขาบ่อแร่ เพื่อ ทำเหมืองตะกั่ว หนังสือดังกล่าวลงนามโดยอธิบดีกรมป่าไม้

ปลัดประสพออกมายืนยันว่า กรมป่าไม้ไม่มีทาง เลือก เพราะประทานบัตรยังมีอายุถึงวันที่ 14 ธ.ค. 2545 ซึ่งตามระเบียบกรมป่าไม้ว่าด้วยการอนุญาตให้เข้าทำ ประโยชน์ในป่าสงวนแห่งชาติ 2539 กำหนดให้ถืออายุ ประทานบัตรเป็นเกณฑ์ แต่ไม่เกิน 10 ปี กรมป่าไม้จึงต้อง ต่ออายุใบอนุญาตให้จนถึงอายุประทานบัตร ส่วนการ เคลื่อนย้ายแร่ ขณะนี้มีอยู่ 2 กอง กองแรกมีประมาณ 100,000 ตัน อีกกองมีประมาณ 3,000 ตัน ซึ่งได้สั่งการให้ เคลื่อนย้ายไปไว้ที่โรงแต่งแร่โดยเร็วที่สุด แต่ห้ามไม่ให้มี

การแต่งแร่ เนื่องจากหากปล่อยทิ้งไว้ จะก่อให้เกิดการ สะล้างลงสู่ลำห้วยได้อีก (มติชน 07/11/44 06/01/45)

อย่างไรก็ดี มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่า ระเบียบดังกล่าว มีผลบังคับใช้เมื่อปี 2539 แต่ใบอนุญาตทำประโยชน์ ชาติตอนตั้งแต่ปี 2535 แล้ว ขณะที่ยังมีการทำเหมืองมา โดยตลอด

ด้านคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนได้ลงพื้นที่ตรวจสอบเมื่อวันที่ 7 พ.ย. 2544 พร้อมทั้งตั้งคณะอนุกรรมการ ศึกษาปัญหาขึ้นมาติดตาม และมีหนังสือเสนอแนะถึง นรม. ขอให้ยุติการทำเหมืองแร่ทั้งหมดในพื้นที่ป่ารอบเขตรักษา พันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวร รวมถึงเสนอว่า ในอนาคต ก่อนอนุญาตให้ประทานบัตรเหมืองแร่และใช้พื้นที่ป่าสงวน แห่งชาติ ควรมีการเปิดเผยข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการทำ เหมืองและแต่งแร่ และเปิดเผยรายงานผลกระทบ สิ่งแวดล้อมเบื้องต้นให้สาธารณชนรับรู้ เพื่อให้ชุมชนมี ส่วนร่วมในการตัดสินใจอย่างแท้จริง (ข่าวสด 08/11/44)

สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มี อาพันธ์ ปันยารชุน เป็นประธาน ก็มีหนังสือถึง นรม. และ รมต. ที่เกี่ยวข้องเช่นกันว่า ให้ยกเลิกเหมืองโดยรอบเขต รักษาพันธุ์สัตว์ป่าทุ่งใหญ่นเรศวรทั้งหมด และให้ตรวจสอบ การทำผิดกฎหมายของเหมืองสองท่อด้วย (มติชน 03/08/45)

ฝ่ายผู้ประกอบการเหมืองสองท่อได้โต้ตอบกลุ่ม อพช. ด้วยการชูป้องร้องเรียกค่าเสียหายจำนวน 125 ล้านบาท จากสุรพงษ์ กองจันทึก ภินันท์ โชติรสเศรณี และ บุญส่ง จันทรส่องรัตน์ ฐานคัดค้านและร้องเรียนต่อทาง ราชการไม่ให้ต่อใบอนุญาต ทำให้บริษัทได้รับความเสียหาย ไม่อาจผลิตแร่ได้นับตั้งแต่ ก.ย. 2544 (กรุงเทพธุรกิจ 27/02/45)

สภานายความในฐานะตัวแทนบุคคลทั้งสามได้ ทำหนังสือถึงทนายความของเค็มโก้ว่า การที่ทางราชการ จะต่อใบอนุญาตให้แก่ผู้ถือใบอนุญาตหรือไม่นั้น เป็นดุลย พินิจในอำนาจหน้าที่ของทางราชการ ขณะที่กรมป่าไม้ได้ อนุญาตให้บริษัทใช้พื้นที่ในการประกอบกิจการมานานกว่า 9 ปี ฉะนั้น หากทางบริษัทเสียหายจริง ก็ให้แสดงหลักฐาน ภายใน 7 วัน พร้อมกันนั้นได้ตั้งข้อสังเกตว่า ในเมื่อกรม ป่าไม้ไม่ออกใบอนุญาตให้ใช้พื้นที่มานานกว่า 9 ปีแล้ว แต่ทำไมยังพบว่ามีการดำเนินการอยู่ (กรุงเทพธุรกิจ 01/03/45)

ข้อถกเถียงระหว่าง อพช. กับเจ้าของเหมืองสงบ ลงโดยปริยาย เมื่อกำพล วรพิทยุต ผวจ. กาญจนบุรี ลงนามในหนังสืออนุญาตลงวันที่ 5 เม.ย. 2545 ให้เข้าทำ

ประโยชน์ป่าสงวนแห่งชาติจนหมดอายุประทานบัตร โดยอ้างว่า เพื่อให้การปฏิบัติการตามแผนขนย้ายสินแร่จาก โรงแต่งแร่คริลิตี้ไปยังเหมืองสองท่อเป็นไปด้วยความเรียบร้อย แต่ปรากฏว่า หลังจากนั้นในวันที่ 14 เม.ย. หนังสือลาออก จากราชการของเขาก็มีผลบังคับ (ข่าวสด 29/04/45)

แต่ทาง อพช. ยังคงเคลื่อนไหวต่อเนื่องด้วยการทำ หนังสือร้องเรียนต่อประธาน กมธ. การเกษตรและสหกรณ์ วุฒิสภา เพื่อขอให้ตรวจสอบการทำเหมืองของเค็มโก้และ เจ้าหน้าของรัฐที่เกี่ยวข้อง ซึ่ง กมธ. ได้ลงพื้นที่ตรวจสอบ ข้อเท็จจริงเมื่อวันที่ 21 พ.ค. 2545 (ข่าวสด 22/05/45)

สมบุรณ์ ทองบุราณ หนึ่งใน กมธ. ให้สัมภาษณ์ ผ่านสื่อมวลชนว่า บริษัทเค็มโก้มีการเหมืองหินหลงอยู่ โดยเจ้าของเหมืองเป็นอดีต ส.ส. ฝ่ายค้าน ส่วนเจ้าของ บริษัทหะกั่วคอนเซนเตรตส์ จำกัด หรือโรงแต่งแร่คริลิตี้ และเหมืองบ่องาม มีศักดิ์เป็นน้องชายเจ้าของเหมืองเค็มโก้ และมีลูกเขยเป็น ส.ส. ระบบบัญชีรายชื่อพรรครัฐบาล นอกจากนี้ การที่อธิบดีกรมป่าไม้เห็นอนุญาตให้พื้นที่ป่าให้ กับเหมืองเค็มโก้ก็เป็นเหมือนการสวมใส่เสื้อไม้ กล่าวคือ เป็นการเปิดทางให้เคลื่อนย้ายสินแร่ตะกั่วจากบ่องามไป ผลัดที่เหมืองสองท่อของเค็มโก้ (ผู้จัดการ 02/05/45)

ในช่วงปลายปี 2545 กลุ่ม อพช. เคลื่อนไหวอีกครั้ง เนื่องจากประทานบัตรของเหมืองสองท่อจะหมดอายุลง ในวันที่ 14 ธ.ค.

สุรพงษ์ กองจันทึก กล่าวว่า การทำเหมืองใน ป่าทุ่งใหญ่ไม่เพียงแต่ชาวบ้านในเขตป่าเท่านั้น คนเมืองก็ จะได้รับผลกระทบด้วยเช่นกัน เพราะจากรายงานของ คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติได้ตรวจพบว่า ในปี 2532 ที่เขื่อนศรีนครินทร์มีปริมาณตะกั่วปนเปื้อนในน้ำ เกินมาตรฐานถึง 4 เท่า และในปี 2545 โครงการผันน้ำ แม่กลองที่ใช้น้ำจากเขื่อนศรีนครินทร์มาทำน้ำประปาให้ คนกรุงเทพฯ ย่านฝั่งธนบุรี ก็ได้ก่อสร้างเสร็จแล้ว (ข่าวสด 09/12/45)

ด้านประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ รมว. ทรัพยากรฯ ซึ่งเป็นกระทรวงใหม่ที่ตั้งขึ้นหลังการปฏิรูประบบราชการ เพื่อดูแลงานด้านนี้โดยเฉพาะ กล่าวว่า ทางกระทรวงไม่มี นโยบายที่จะให้ทำเหมืองต่อ เพราะบริเวณดังกล่าวอยู่ใน

เขตพื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 เอ แต่ถ้าหน่วยงานอื่นเสนอให้ต่อก็จะ ต้องเริ่มต้นนับหนึ่งใหม่ด้วยการทำรายงานผลกระทบ สิ่งแวดล้อม (ข่าวสด 10/12/45)

ขณะที่ความเคลื่อนไหวของกรมอุตสาหกรรมพื้น ฐานและการเหมืองแร่ ซึ่งเป็นกรมใหม่ที่ตั้งขึ้นเพื่อควบคุม และจัดการงานด้านเหมืองแร่ ก็ได้ว่าจ้างให้สถาบันวิจัยเพื่อ การพัฒนาประเทศไทย ศึกษาเพื่อประเมินความคุ้มค่าทาง เศรษฐกิจกรณีการทำเหมืองแร่ตะกั่ว จ. กาญจนบุรี ผล การศึกษาในเบื้องต้นพบว่า หากเปิดให้มีการทำเหมืองสอง ท่อและบ่อใหญ่เป็นระยะเวลา 25 ปี จะมีมูลค่าเพิ่มทาง เศรษฐกิจเพียง 126.14 ล้านบาทเท่านั้น ส่วนที่บ่องามพบ ว่าไม่คุ้มกับการลงทุน โดยมูลค่าทางเศรษฐกิจจะติดลบ 169.20 ล้านบาท (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย 2546)

อย่างไรก็ดี หน่วยงานว่าจ้างกลับมีท่าทีไม่ยอมรับ ผลการศึกษาดังกล่าว

ขณะที่ปัญญา อุดลยพิจิตร เลขาธิการสภาการ เหมืองแร่ได้ให้ความเห็นประกอบการสัมมนาวิจัยขึ้นนี้ว่า ไทยควรเร่งรื้อฟื้นแร่ตะกั่วขึ้นมาใช้ เพราะในอนาคตราคา ตะกั่วมีแนวโน้มลดลง สำหรับผลกระทบต่อสุขภาพ เห็นว่า ควรอพยพคนออกจากพื้นที่ทำเหมือง และหากตรวจสอบ พบว่าใครไม่ใช่คนไทย ก็ให้ขับดันออกนอกประเทศไป

เหมืองแร่โปแตชอุดรธานี

ลักษณะโครงการและข้อห่วงใยเรื่องผลกระทบ

ลักษณะโครงการเหมืองแร่โปแตชที่ จ. อุดรธานี¹⁴ เป็นเหมืองใต้ดิน กินบริเวณกว่า 15,000 ไร่ ในเขตรอยต่อ ของ อ. เมือง และกิ่ง อ. ประจักษ์ศิลปาคม (ผู้จัดการ 22/11/44) โดยจะขุดอุโมงค์เส้นผ่าศูนย์กลางขนาด 6 เมตร จาก โรงแต่งแร่เฉียงลงไปใต้ดินเป็นระยะทาง 3,700 เมตร ใน ระดับความลึกจากผิวดินประมาณ 300 เมตร โดยแต่ละ จุดเจาะเป็นพื้นที่กว้าง 200 เมตร ยาว 800 เมตร เจาะเอา แร่เป็นแท่งขนาดกว้าง 6 เมตร ยาว 6 เมตร สูง 4 เมตร และเว้นระยะเป็นเสาอุโมงค์ขนาดกว้าง 5 เมตร ยาว 5 เมตร สูง 4 เมตร (ผู้จัดการ 06/11/44)

เครือข่ายทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมภาคอีสานได้

¹⁴ ดูความเป็นมาโครงการได้ในหนังสือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2542 - 2543 บทประมวลสถานการณ์เรื่อง "ดินและแร่ธาตุ" หัวข้อ "โครงการ เหมืองโปแตชอาเซียน" หน้า 29 - 30

พัฒนาการโครงการเหมืองแร่โปแตช ที่ จ. อุรธรา

นับตั้งแต่ปี 2536 ที่เอพีซีเริ่มขุดเจาะสำรวจแหล่งแร่ ก็มีความเคลื่อนไหวของโครงการอย่างต่อเนื่อง โดย ม.ค. 2540 มีการเซ็นบันทึกความเข้าใจระหว่าง นรม. ของแคนาดา กับ นรม. ของไทยในขณะนั้น

เม.ย. ปีเดียวกัน เอพีซีก็ได้รับสิทธิในการสำรวจเพื่อพัฒนาและขุดเจาะแหล่งโปแตช ตามด้วยการได้รับการส่งเสริมการลงทุนจากบีโอไอเมื่อ ก.พ. 2542

พ.ค. 2542 มีข้อตกลงร่วมทุนระหว่างเอพีซีกับนอร์สกีไฮโดร บริษัทนอร์เวย์ผู้ผลิตปุ๋ยรายใหญ่ของโลก ยี่ห้อเรโอไวคิง ที่มีสำนักงานอยู่ที่สิงคโปร์ โดยนอร์สกีไฮโดรจะต้องซื้อโปแตช 1.5 ล้านตัน/ปี เป็นเวลา 25 ปี รวมทั้งทำการตลาดปุ๋ยเพื่อแลกกับหุ้นและผลกำไรร้อยละ 20

มี.ค. 2543 เอพีซีได้ทำ Letter of Intent (LOI) กับกลุ่มบริษัทไทยในการพัฒนาระบบขนส่งลอจิสติกส์และท่าเรือส่งออก โดยยูนิไทยเตรียมหาสถานที่สำหรับสร้างท่าเรือที่แหลมฉบังแล้ว

30 มี.ย. 2543 เอพีซีประกาศว่า สผ. พิจารณาอีไอเอแล้วเสร็จ ซึ่งถือเป็นขั้นตอนสำคัญต่อไปในการขอประทานบัตร

ธ.ค. 2543 เอพีซีได้รับอนุญาตบัตรพิเศษที่ขอไว้ทั้ง 53 แปลง แต่เนื่องจากการทำเหมืองใต้ดินต้องใช้พื้นที่จำนวนมาก ทางกระทรวงอุตสาหกรรมจึงเสนอให้มีการแก้ไขกฎหมายแร่ บริษัทเอเชียแปซิฟิกวีซอสเทส จำกัด (เอพีอาร์) ซึ่งถือหุ้นใหญ่ในเอพีซีถึงกับระบุในจดหมายข่าวที่ออกในช่วงนั้นว่า ขณะนี้ติดเงื่อนไขเดียวคือการแก้ไข พ.ร.บ. แร่ ซึ่งเจ้าหน้าที่กรมทรัพยากรธรณีกำลังช่วยผลักดันอยู่

ที่มา : เหมืองยักษ์โปแตชอุดร ความหวาดผวาก็ไร้คำตอบ,
นิตยสารโลกสีเขียว ปีที่ 11 ฉบับที่ 1

ตั้งประเด็นถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากโครงการนี้ไว้ได้แก่

1. ปัญหาการทรุดตัวของแผ่นดิน โดยพื้นที่ที่จะได้รับผลกระทบคือ นาข้าว บ้านเรือน ถนนมิตรภาพ ทางรถไฟกรุงเทพ - หนองคาย และฐานทัพทหาร ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว ยังไม่มีใครสามารถยืนยันความเสียหายได้

ทั้งในระยะทำเหมืองและหลังปิดเหมือง

2. ปัญหาน้ำเกลือ ที่เกิดจากระบวนการแต่งแร่ปริมาณกว่า 5,240 ตัน/วัน ซึ่งต้องใช้น้ำดิบจำนวนมาก โดยบ่อเก็บน้ำเกลือจะมีความจุประมาณ 2.2 ล้าน ลบ.ม. ก่อนจะส่งไปแยกเอาเกลือออกด้วยระบบบะเหย ซึ่งจะเกิดปัญหาการแพร่กระจายของน้ำเกลือจากระบวนการแต่งแร่ดังกล่าวปนเปื้อนลงสู่ที่ดินและแหล่งน้ำของชุมชน

3. ปัญหาเศษหางเกลือ การผลิตแร่โปแตช 6,000 ตัน/วัน จะทำให้เกิดเศษหางเกลือ 14,000 ตัน หรือประมาณ 4.66 ล้านตัน/ปี ซึ่งการนำไปเก็บยังลานกองเกลือกลางแจ้งที่ไม่มีหลังคาปกคลุมและฝนโดยกองเกลือจะมีขนาดกว้าง 600 เมตร ยาว 1 กม. สูง 40 เมตร จะทำให้เกิดการแพร่กระจาย คาดว่าหางเกลือไม่ต่ำกว่า 20 ล้านตันจะถูกปล่อยเข้าสู่ภาวะแวดล้อมที่เป็นนาข้าว ป่า หนองน้ำ และชุมชน

4. ปัญหาฝุ่นเกลือ จากโรงแต่งแร่และลานกองเกลือขนาดใหญ่ จะฟุ้งกระจายในรัศมีไม่ต่ำกว่า 9 กม. ซึ่งจะก่อกรรณสร้างความเสียหายให้แก่บ้านเรือน วัสดุสิ่งของรวมถึงแหล่งน้ำ สัตว์ และคน

5. ปัญหาการแย่งชิงน้ำ ซึ่งในการแต่งแร่และแยกแร่โรงงานต้องใช้น้ำปริมาณมากกว่า 4,630 ตัน/วัน

ด้านสุพรศรี ทุมโฆสิต ผอ. กองเทคโนโลยีการทำเหมืองใต้ดิน กรมทรัพยากรธรณี ชี้แจงว่า ผลกระทบแผ่นดินทรุด ได้มีการคำนวณไว้อย่างดีแล้วว่าจะไม่เกิดดินถล่ม นอกจากนี้จะมีการนำเกลือที่เป็นกากแร่กลับไปฝังกลบในพื้นที่เดิม ส่วนการลำเลียงแร่จะมีอยู่ 2 อุโมงค์ แร่ที่นั่นขึ้นมาจะไม่มีการนำไปกอง แต่จะนำเข้าสู่โรงแต่งแร่ทันที ในขั้นตอนแต่งแร่จะใช้ความร้อนแยกเกลือกับโปแตชออกจากกัน ซึ่งในขั้นตอนนี้จะมีการนำน้ำปนเกลือออกมาบ้าง แต่เป็นปริมาณที่น้อยและที่ปากปล่องจะมีเครื่องดักจับ ส่วนน้ำที่ออกมาจากกระบวนการแต่งแร่จะนำไปผ่านระบบบำบัดก่อนปล่อยสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ สำหรับกากเกลือจะนำไปกองไว้ในพื้นที่เฉพาะ ซึ่งจะมีการปูผ้าอย่างกันเกลือซึม ในส่วนของปัญหาแย่งชิงน้ำ ทางบริษัทจะขุดบ่อขึ้นเอง และกักเก็บน้ำหน้าดินในช่วงฤดูฝนไว้เพราะสัญญาการสัมปทานนั้นไม่อนุญาตให้ใช้น้ำจากแหล่งน้ำสาธารณะและแหล่งน้ำใต้ดิน (ผู้จัดการ 06/11/44; 28/05/45)

อย่างไรก็ดี มีชาวบ้านบางรายตั้งข้อสังเกตว่า น้ำผิวดินที่บริษัทอ้างว่าจะรวบเก็บจากน้ำฝนอย่างเดียว นั้น เพียงพอจริงหรือไม่

การตื่นตัวของประชาชนและการเคลื่อนไหวคัดค้าน

แม้โครงการนี้จะมีการวางแผนอย่างเป็นขั้นเป็นตอนด้วยความชัดเจนและแน่วแน่มานานกว่า 10 ปี แต่เรื่องราวของโครงการนี้เพิ่งจะถูกเปิดเผยเมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมา ขณะที่กระแสตื่นตัวของชาวบ้านในพื้นที่เกี่ยวกับผลกระทบสิ่งแวดล้อมเพิ่งจะเกิดขึ้นภายหลังจากที่ อพช. ออกมาเรียกร้องให้มีการทบทวนร่าง พ.ร.บ. แร่¹⁵ เมื่อช่วงกลางปี 2544 ซึ่งอยู่ในขั้นการพิจารณาของวุฒิสภา เนื่องจากร่างกฎหมายดังกล่าวระบุรับรองสิทธิในการทำเหมืองใต้ดินโดยไม่จำเป็นต้องขออนุญาตจากเจ้าของที่ดิน

เกรียงศักดิ์ สุขาวาสนะ เจ้าหน้าที่โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำลุ่มหนองหาน จ. อุดรธานี กล่าวว่า ชาวบ้านไม่เคยได้รับข้อมูลที่ชัดเจนจากทางเหมือง ได้รับแต่ข้อมูลเชิงการประชาสัมพันธ์ และมีการนำผลประโยชน์เล็กน้อย ๆ มาล่อใจ เช่น เนื้อหมู คอมพิวเตอร์ เป็นต้น

อย่างไรก็ดี ในช่วงปลายปี 2544 ชาวบ้านโดยเฉพาะในพื้นที่ ต. ห้วยสามพาด และ ต. นาม่วง เริ่มเคลื่อนไหวรวมตัวกันอย่างชัดเจน เพื่อติดตามข้อมูลในรายละเอียดและผลกระทบที่อาจเกิดขึ้น พร้อมทั้งเผยแพร่ข้อมูลในวงกว้าง และจัดเวทีรณรงค์เป็นระยะ ๆ เช่นเดียวกับ อบต. ห้วยสามพาด และ อบต. นาม่วง ที่มีท่าทีคัดค้านโครงการอย่างชัดเจน ส่วน อบต. โนนสูง ยังไม่มีท่าทีชัดเจน ขณะที่ อบต. หนองไผ่ มีมติเห็นด้วยกับโครงการในเบื้องต้นไปแล้ว ซึ่งเป็นไปได้ว่า เพราะอยู่ในบริเวณก่อสร้างโรงแต่งแร่ คือบ้านหนองตะกั่ว ซึ่งชาวบ้านอยากขายที่ดินในราคาสูง (ผู้จัดการ 22/11/44)

1 เม.ย. 2545 ชาวบ้านกว่า 500 คน จาก 14 หมู่บ้านของกิ่ง อ. ประจักษ์ศิลปาคม และ อ. บ้านดุง ได้เดินทางมายื่นหนังสือกับ ผวจ. และส่งต่อถึง นรม. แสดงจุดยืนคัดค้านโครงการ โดยเรียกร้องให้เปิดสัญญาการให้สิทธิสำรวจและทำเหมืองระหว่างรัฐบาลกับบริษัทเอเซียแปซิฟิกโปแตช คอร์ปอเรชั่น จำกัด หรือเอพีพีซี ว่าเป็นสัญญาผูกมัดให้ไทยต้องยอมเปลี่ยนแปลงหรือไม่ รวมทั้งเรียกร้องให้ทบทวนการพิจารณาผ่านร่าง พ.ร.บ. แร่

ในช่วงเวลาเดียวกันนั้น ทางจังหวัดได้มีหนังสือถึงหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งระดับเทศบาล และ อบต.

ในฐานะเจ้าของพื้นที่ให้ติดตามการเคลื่อนไหวต่อต้านโครงการของชาวบ้าน พร้อมทั้งให้ชี้แจงกับชาวบ้านว่าโครงการนี้ยังไม่เกิดขึ้น เป็นเพียงขั้นตอนการสำรวจเท่านั้น

(ผู้จัดการ 13/03/45)

ชัยพร รัตนาคะ ผวจ. อุดรธานี กล่าวว่า เรื่องนี้ทางกลุ่มคัดค้านชุมนุมกันเร็วเกินไป เพราะ พ.ร.บ. แร่ฉบับใหม่ยังไม่ประกาศใช้ ไม่รู้ว่าจะอนุญาตให้ทำเหมืองใต้ดินหรือเปล่า อีกทั้งประธานบอร์ดก็ยังไม่มีการอนุญาต

ท่าที่ดังกล่าวถือเป็นการปราชญ์แก่นำชาวบ้าน โดยเฉพาะแกนนำกลุ่มที่เป็นกำนันผู้ใหญ่บ้าน และ อบต.

ทางด้านกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอุดรธานีและชาวบ้านที่มาชุมนุมได้เรียกร้องให้ ผวจ. และหน่วยงานส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องหันมาศึกษาการดำเนินการทำเหมืองโปแตชมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ โดยเรียกร้องให้ทางจังหวัดตั้งคณะทำงานขึ้นมาประกอบไปด้วยส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง อพช. ชาวบ้าน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (ผู้จัดการ 02/04/45) ซึ่ง ผวจ. ตอบรับ

คณะทำงานศึกษาผลกระทบที่เกิดจากโครงการเหมืองแร่โปแตชที่มีอำนาจ ผการัตน์ รอง ผวจ. เป็นประธาน ได้กำหนดกรอบการทำงานไว้ คือ 1) ศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคม 2) เรียกข้อมูลและบุคคลที่เกี่ยวข้องมาชี้แจง 3) กำหนดกรอบเพื่อที่จะจัดเวทีประชาคมในการแสดงความคิดเห็นที่เกี่ยวข้องกับโครงการ และ 4) หลังจากได้ข้อสรุป จะนำข้อมูลเผยแพร่กับประชาชน แต่ในการประชุมนัดแรกวันที่ 23 เม.ย. 2545 กลับไม่มีแกนนำจาก อพช. และนักวิชาการที่ไม่เห็นด้วยกับโครงการเข้าร่วมประชุม ตรงกันข้าม มีตัวแทนจากบริษัทเอพีพีซีเข้าชี้แจงถึงผลดีของโครงการ และฉายวิทัศน์ความยาวถึงเกือบ 1 ชั่วโมง

ภายหลังจากจบการประชุมจึงมีชาวบ้านหลายคนแสดงความไม่พอใจ พร้อมกับกล่าวว่า หากยังเป็นเช่นนี้ในอนาคตก็จะถอนตัวออกไป (ผู้จัดการ 24/04/45)

อย่างไรก็ตาม ในการประชุมครั้งถัดมา คณะทำงานก็สามารถรวบรวมการศึกษผลกระทบ ประกอบด้วย 1) ด้านเศรษฐกิจ จะศึกษาข้อสัญญาที่กรมทรัพยากรธรณีลงนามไว้กับบริษัทเอพีพีซี ผลประโยชน์ที่ได้จากโครงการมีความเป็นธรรมมากน้อยแค่ไหนระหว่างรัฐบาล

¹⁵ ดูรายละเอียดในบทความนี้ หัวข้อย่อย "การแก้ไข พ.ร.บ. แร่" หน้า 19 - 22

บริษัท และชุมชน ผลกระทบที่จะเกิดกับรายได้ชุมชน ทั้งทางตรงและทางอ้อม 2) ด้านสิ่งแวดล้อม เช่น ปัญหา ดินทรุด ดินเค็ม ฝุ่นละอองเกลือ กาก สารเคมีตกค้าง ผลกระทบต่อระบบนิเวศ 3) ด้านคุณค่าการใช้ประโยชน์ เช่น ผลกระทบกับกิจกรรมทางการเกษตร การใช้แหล่งน้ำ ของโครงการ 4) ด้านคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน และ 5) ด้านสังคม เช่น สิทธิชุมชน สิทธิมนุษยชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ ผลกระทบจากการแก้ไขกฎหมาย กระบวนการมีส่วนร่วมจากประชาชน (ผู้จัดการ 09/07/45)

27 ก.ค. 2545 กป.อพช. ภาคอีสาน ร่วมกับ อพช. อีกกว่า 10 องค์กร จัดเวทีคัดค้านร่างกฎหมายแร่ และประกาศต่อต้านโครงการ ณ วัดสุวรรณภูมิจาราม ต. โนนสูง อ. เมือง จ. อุตรดิตถ์ โดยมีบาทหลวงชาโล ราโม ซึ่งเคยต่อสู้คัดค้านการทำเหมืองในประเทศฟิลิปปินส์ เข้าร่วมด้วย (ผู้จัดการ 29/07/45) เนื่องจากการดำเนินการทำเหมือง ทองแดงในเมืองมินโดโล ประเทศฟิลิปปินส์ ของบริษัทคัวร์ ดีเวลอปเม้นท์ คอร์ปอเรชั่น จำกัด ซึ่งปัจจุบันถือหุ้นอยู่ในบริษัทเอพีพีซีด้วย ทำให้ชาวบ้านโดยรอบพื้นที่ได้รับผลกระทบ ทั้งจากปัญหาสิ่งแวดล้อมและปัญหาที่ไม่สามารถ ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและประมงได้ เพราะบริษัท เจ้าของสัมปทานทิ้งสารเคมีจากกระบวนการแต่งแร่ลงสู่ ทะเลและแหล่งน้ำ โดยไม่ได้แก้ปัญหาคือหรือแสดงความรับผิดชอบใด ๆ (ผู้จัดการ 11/06/45)

นอกจากนี้กลุ่มคัดค้านได้เปิดประเด็นวิพากษ์ อีไอเอว่า มีการศึกษาผลกระทบของพื้นที่โครงการเพียง บางส่วน คือ 3,000 ไร่ เฉพาะที่ตั้งโครงการเท่านั้น ทั้งที่ รัศมีการทำเหมืองมีมากถึง 15,000 ไร่ (ผู้จัดการ 22/08/45) ส่วนอีไอเอโครงการยังถือว่าไม่ชอบด้วยกฎหมาย เนื่องจากผ่านการพิจารณาของ สผ. ตั้งแต่ปี 2543 ซึ่งอยู่ในช่วง ของอาชญาบัตรพิเศษ แต่ระเบียบการจัดทำอีไอเอตาม ประกาศของกระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ ระบุว่า ต้องทำอยู่ใน ขั้นตอนขออนุญาตประทานบัตร (ผู้จัดการ 24/04/45) และที่สำคัญ โครงการนี้เป็นการทำเหมืองใต้ดิน ซึ่ง พ.ร.บ. แร่ฉบับ แก้ไขปรับปรุงยังไม่มีผลบังคับใช้ แต่อีไอเอโครงการกลับ ได้รับอนุมัติ ทั้งที่ยังไม่มีกฎหมายรองรับ (ผู้จัดการ 19/06/45)

ข้อมูลและมุมมองที่แตกต่าง – สวนทาง

กระทั่งต่อมาในวันที่ 20 ส.ค. 2545 คณะทำงาน ศึกษาผลกระทบฯ ก็มีมติร่วมกันให้มีการนำเสนอข้อคิด

เห็นของนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ใน 8 ประเด็น คือ 1) ให้บทวน พ.ร.บ. แร่เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมต่อประชาชนและรักษาผลประโยชน์ของประเทศชาติ 2) ยกเลิกอีไอเอ ก.พ. 44 เนื่องจากดำเนินการผิด ขั้นตอนกฎหมาย 3) เปิดเผยเอกสารสัญญาเช่าระหว่างบริษัท กับรัฐบาล 4) สนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมของ ประชาชนในพื้นที่ 5) ให้ปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญ 2540 อย่างเคร่งครัด 6) ให้ตั้งตัวแทนชุมชนหมู่บ้านละ 3 คน ใน 6 ตำบล ได้แก่ ต. ห้วยสามพาด หอนงไผ่ อุ่มจาน นาม่วง หอนงนาคำ และโนนสูง โดยชุมชนคัดเลือกกันเอง เพื่อทำหน้าที่ประสานกับประชาชนในพื้นที่และส่วนราชการ ต่าง ๆ 7) มีการให้ความรู้และข่าวสารโดยไม่มีการปิดบัง 8) ให้ส่วนราชการวางตัวเป็นกลาง และไม่ดำเนินการใดให้เกิดความแตกแยกในชุมชน นอกจากนี้ยังมีมติให้ชุมชน ทหารใน ต. โนนสูง เข้าร่วมเป็นกรรมการศึกษาผลกระทบ ชุดนี้ด้วย เพราะในพื้นที่แห่งนี้มีหน่วยงานทหารถึง 3 หน่วย คือ ค่ายทหารพัฒนา ค่ายพระยาสุรธรรมธาดา และ ค่ายทหารปืนใหญ่

ถัดมาอีก 1 วัน บริษัทเอพีพีซีก็ได้จัดประชุมชี้แจง ข้อมูลโครงการให้กับผู้นำชุมชนในพื้นที่ แต่ปรากฏว่ามี ผู้นำชุมชนซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายคือกำนันผู้ใหญ่บ้านสมาชิก อบต. เข้าร่วมฟังไม่ถึง 10 คน ในขณะที่มีชาวบ้านทั่วไป ซึ่งไม่ได้รับเชิญเข้าร่วมงานถึงกว่า 80 คน

ในการประชุมวันนั้น ทางบริษัทกล่าวพอใจผู้เข้าร่วม โดยอ้างถึงผลประโยชน์ที่รัฐบาลและองค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่นจะได้รับ กล่าวคือในส่วนของค่าภาคหลวง รัฐบาล จะได้รับร้อยละ 40 หรือ 230.72 ล้านบาท/ปี ตลอดระยะ เวลาสัมปทาน 22 ปี เป็นเงินรวม 5,075.84 ล้านบาท สำหรับ อบจ. อุตรดิตถ์ จะได้รับค่าภาคหลวงร้อยละ 20 หรือ 115.36 ล้านบาท/ปี คิดเป็นรายได้รวม 2,537.92 ล้านบาท ขณะที่ อบต. โนนสูง อบต. หอนงไผ่ อบต. ห้วย สามพาด และ อบต. นาม่วง จะมีรายได้ค่าภาคหลวงร้อยละ 20 เท่ากับรายได้ของ อบจ. ส่วน อบต. อื่น ๆ ใน จ. อุตรดิตถ์ ก็จะได้รับส่วนแบ่งค่าภาคหลวงด้วยเช่นกันอีก ร้อยละ 10 หรือ 57.68 ล้านบาท/ปี คิดเป็นรายได้รวม 1,268.92 ล้านบาท (ผู้จัดการ 22/08/45)

แต่ก็มีข้อสังเกตกันว่า บริษัทเอพีพีซีนั้นมีบริษัท หุนแคนาดาถือหุ้นใหญ่ถึงร้อยละ 90 มีรัฐบาลไทยถือหุ้น เพียงร้อยละ 10 เท่านั้น แถมยังมีความพยายามแก้ไข

กฎหมายเพื่อเอื้อให้ผู้ประกอบการไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบต่อกรรมสิทธิ์ที่ดินของชาวบ้าน ผลประโยชน์จึงตกอยู่กับบริษัททุนต่างชาติแบบเต็ม ๆ ทั้งที่ทรัพยากรเป็นของคนไทยทั้งชาติ ส่วนเจ้าของที่ดินต้องพัวพันติดต่อกันอันตราย และส่งผลกระทบต่อที่ดินบริเวณดังกล่าวตกทั้งในระยะสั้นและระยะยาว (ผู้จัดทำ 27/11/45)

ส่วนความพยายามโดยตลอดในการเรียกร้องให้กรมทรัพยากรธรณีเปิดเผยสัญญาที่รัฐบาลไทยทำไว้กับบริษัทเอพีซี ผลที่สุดกรมทรัพยากรธรณียินยอมเปิดเผยสัญญาข้อที่ 18 ซึ่งระบุไว้ชัดว่า รัฐบาลจะใช้ความพยายามอย่างที่สุดในการให้ความช่วยเหลือแก่บริษัทในเรื่องและรูปแบบต่าง ๆ

สัญญาข้อดังกล่าวก่อให้เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะประเด็นที่หน่วยงานของรัฐพยายามผลักดันให้มีการแก้ไข พ.ร.บ. แร่ และตามมาด้วยการเรียกร้องให้มีการเปิดเผยสัญญาทั้งหมด (กรมทรัพยากรธรณี 02/09/45)

อย่างไรก็ดี บริษัทเอพีซีชี้แจงว่าการที่หน่วยงาน

ราชการไม่สามารถเปิดเผยสัญญาทั้งฉบับได้ เพราะธุรกิจแร่ไปแต่ในตลาดโลกมีการแข่งขันกันสูงมาก โดยปัจจุบันกว่าร้อยละ 70 ของส่วนแบ่งการตลาดอยู่ในมือของกลุ่มทุนแคนาดาและรัสเซีย ซึ่งหากเปิดเผยสัญญา กลุ่มทุนดังกล่าวอาจสูญเสียส่วนแบ่งทางการตลาดในทวีปเอเชียได้ (ผู้จัดทำ 28/09/45)

ขณะเดียวกัน มีการปล่อยข่าวว่า อพช. ที่เข้ามาลงทุนแร่ได้คัดค้านได้รับเงินว่าจ้างจำนวน 40 ล้านบาทจากกลุ่มทุนเหมืองแร่ที่เสียประโยชน์ และแกนนำเอ็นจีโอที่เคลื่อนไหวก็ไม่ใช้คนในพื้นที่ (ผู้จัดทำ 15/10/45)

ก่อนสิ้นปี 2545 สถานการณ์ในพื้นที่ตั้งเครีดขึ้นอีกขั้น เมื่อศาลรัฐธรรมนูญตีความว่ากฎหมายแร่ที่แก้ไขใหม่ไม่ขัดรัฐธรรมนูญ โดยเหตุผลว่าที่ดินระดับความลึก 100 เมตร เป็นระดับที่เกินกว่าจะใช้สอยได้ปกติ (ผู้จัดทำ 27/11/45) นั่นหมายความว่า เจ้าของโครงการสามารถยื่นขอประทานบัตรทำเหมืองได้ทันที

ช่วงเวลาห่างกันไม่ถึงสัปดาห์ บริษัทเอพีซีได้จัดแถลงข่าวเปิดตัวโครงการอย่างเป็นทางการกับสื่อมวลชน

สัญญาข้อ 18 ว่าด้วยเรื่อง การให้ความช่วยเหลือ “บริษัท”

สัญญาข้อที่ 18 ที่กระทรวงอุตสาหกรรมและกรมทรัพยากรธรณีทำกับบริษัทเอพีซี ว่าด้วยเรื่อง การให้ความช่วยเหลือแก่ “บริษัท” มีรายละเอียดว่า

18.1 การให้ความช่วยเหลือทั่ว ๆ ไป รัฐบาลจะให้ความช่วยเหลือตามสมควร เพื่ออำนวยความสะดวกในการปฏิบัติงานของ “บริษัท” ต้องการใบอนุญาตทำเหมือง การจดทะเบียน การอนุมัติ การยกเว้นหรือคำรับรองใด ๆ จากทางราชการหรือหน่วยงานหรือองค์กรอื่นใดของทางราชการในการดำเนินการของ “บริษัท” ภายใต้สัญญานี้ หรือเพื่อให้สิทธิตามสัญญานี้ “รัฐบาล” จะใช้ความพยายามอย่างที่สุดในการให้ความช่วยเหลือแก่ “บริษัท” เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งดังกล่าวเหล่านั้น เพื่อประโยชน์แห่งข้อ 18.1 นี้ คำว่า “ความพยายามอย่างที่สุด” หมายความว่า

(1) การประชุมปรึกษาหารือและการออกหนังสือสนับสนุน “บริษัท” ต่อหน่วยงานหรือองค์กรใด ๆ ของทางราชการที่เกี่ยวข้องแทน “บริษัท” ทั้งนี้โดยปรึกษาหารือกับ “บริษัท” และ

(2) ในกรณีที่การประชุมปรึกษาหารือหรือการ

ออกหนังสือสนับสนุนดังกล่าวไม่ประสบความสำเร็จ “รัฐบาล” จะนำเรื่องเสนอต่อ ครม. เป็นลายลักษณ์อักษรในเชิงสนับสนุน “บริษัท” และ

(3) ดำเนินการใด ๆ ที่จำเป็นหรือสมควร โดยคำนึงถึงพฤติกรรมในขณะนั้น และโดยปรึกษาหารือกับ “บริษัท”

18.2 การให้ความช่วยเหลือในด้านอื่น ๆ ถ้า “บริษัท” เห็นว่ามีความจำเป็นเพื่อประโยชน์ของการสำรวจทำเหมืองที่ “บริษัท” จะต้องใช้ที่ดินซึ่งมีผู้อื่นเป็นเจ้าของหรือครอบครอง หรือดูแลรับผิดชอบอยู่ตามกฎหมาย “รัฐบาล” ต้องใช้ความพยายามตามสมควรเพื่อให้การตกลงกันกับบุคคลดังกล่าวในการที่จะขออนุญาตเช่าหรือซื้อที่ดินดังกล่าวจากบุคคลเหล่านั้น แลหาก “บริษัท” ไม่สามารถที่จะตกลงกับบุคคลดังกล่าวในการขออนุญาตเช่าหรือซื้อที่ดินดังกล่าวได้ “รัฐบาล” ก็จะให้ความช่วยเหลือโดยทางอื่นตามสมควร และเท่าที่จะกระทำได้ตามกฎหมาย เพื่อให้ “บริษัท” ได้ใช้ที่ดินดังกล่าวได้

ที่มา : กรุงเทพธุรกิจ 02/09/45

จอห์น แกรแฮม โบวาร์ด ประธานกรรมการบริหารบริษัทเอพีซี กล่าวในงานแถลงข่าวว่า ทางบริษัทจะยื่นขอประทานบัตรในปี 2546 พร้อมทั้งชี้แจงว่า ข้อมูลที่อพช. นำมาใช้คัดค้านไม่เป็นความจริง เพราะบริษัทได้ทำอีไอเอครอบคลุมพื้นที่ทั้งโครงการ 15,000 ไร่ และมีมาตรการป้องกันแผ่นดินทรุดด้วยการนำเกลือดินอัดกลับลงไปใ้โพรง อย่างไรก็ตาม กรณีที่เลวร้ายที่สุดในบางจุดอาจมีการทรุดตัวได้ประมาณ 85 ซม. ซึ่งถือว่าเล็กน้อยมากเมื่อเทียบกับพื้นที่บางแห่งในกรุงเทพฯ ที่ทรุดตัวกว่า 2 เมตร (กรกฎาคม 04/12/45)

โครงการขนาดยักษ์ที่มีผลตอบแทนสูง

ตามแผนการลงทุน โครงการจะผลิตโปแตชปีละ 2 ล้านตัน เป็นเวลา 25 ปี ใช้ภายในประเทศไทย 400,000 ตัน ที่เหลือส่งออกขายในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งจะทำให้ไทยกลายเป็นผู้ผลิตโปแตชรายใหญ่อันดับ 3 ของโลก รองจากแคนาดาและออสเตรเลีย (ไฟฟ้ายักษ์ ตามลำดับ)

Kilbourn Western ผู้ศึกษาความเป็นไปได้ทางการเงินของโครงการนี้บอกว่า มีตรรกะเป็นไปได้ทั้งทางเทคนิคและคุ้มค่าทางเศรษฐกิจ เพราะราคาส่งออกต่อตันจะอยู่ที่ 45 เหรียญสหรัฐ ซึ่งเป็นราคาที่รวมการประกัน ค่าใช้จ่ายในการขาย การขนส่งไปที่ท่าเรือจนถึงขั้นเรือ ขณะที่ปัจจุบันราคาขายในภูมิภาคนี้อยู่ที่ 135 เหรียญสหรัฐ/ตัน และคาดว่าจะขายในปี 2548 ซึ่งเป็นช่วงที่เหมืองสมบูรณ์เรียบร้อยแล้ว จะเพิ่มซ้ำประมาณร้อยละ 16

ด้านชาวบ้านในพื้นที่ได้เคลื่อนไหวด้วยการยื่นหนังสือถึง นรม. เพื่อขอให้ยับยั้งการออกประทานบัตรจนกว่าจะมีการทำอีไอเอใหม่ที่สมบูรณ์และจัดทำประชาพิจารณ์ผ่านความเห็นชอบของคนในพื้นที่ก่อน (ผู้จัดการ 24/12/45)

นาเกลือสินเธาว์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

การทำนาเกลือสินเธาว์ในภาคอีสานด้วยวิธีการสูบน้ำเกลือขึ้นมาจากชั้นใต้ดิน ส่งผลให้เกิดการแพร่กระจายความเค็มและหลุมยุบในหลายพื้นที่ ทั้งที่เป็นการลักลอบและพื้นที่ที่ได้รับอนุญาต

ทั้งนี้ห้องที่ในภาคอีสานที่สามารถตั้งโรงงานทำเกลือสินเธาว์และโรงงานสูบน้ำเกลือจากใต้ดินตามประกาศกระทรวงอุตสาหกรรมมี 5 จังหวัด ได้แก่ สกลนคร นครราชสีมา มหาสารคาม หนองคาย และอุดรธานี โดยการทำนาเกลือต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขต่อท้ายใบอนุญาตโรงงานอุตสาหกรรม กล่าวคือให้สูบน้ำเกลือในช่วงฤดูกาลผลิต 6 เดือน ระหว่าง ต.ค. - มี.ค. การทำลานตากเกลือจะต้องมีบ่อกักเก็บน้ำเสียที่มีพื้นที่ไม่น้อยกว่าร้อยละ 10 ของพื้นที่ลานตาก โดยยกคันดินโดยรอบสูงไม่น้อยกว่า 150 ซม. และมีสันดินกั้นน้ำกว้างไม่น้อยกว่า 100 ซม. เพื่อป้องกันไม่ให้น้ำเสียแพร่กระจายออกไปนอกบ่อเก็บกัก ส่วนการสูบน้ำเกลือจะต้องมีบ่อกักเก็บน้ำเสียให้เพียงพอเก็บปริมาณน้ำเสียที่เกิดขึ้น และมีลักษณะบ่อเช่นเดียวกับบ่อกักเก็บของลานตากเกลือ นอกจากนี้บ่อสูบน้ำเกลือต้องห่างจากสาธารณสมบัติ ทางหลวงแผ่นดิน ทางหลวงจังหวัด สถานที่ราชการ แม่น้ำสายหลัก อ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ บ่อน้ำเพื่อการบริโภคอุปโภคของชุมชนไม่น้อยกว่า 300 เมตร และในระยะ 500 เมตรจากสิ่งก่อสร้างและสถานที่ดังกล่าวก็ห้ามสูบน้ำเกลือโดยใช้เครื่องอัดลม (กรมทรัพยากรธรณี, ไม่ปรากฏปี (ข), ผู้จัดการ 04/02/46)

แม้จะมีการบังคับใช้เงื่อนไขต่อท้ายใบอนุญาตแต่ในทางปฏิบัติ ผู้ประกอบการทำนาเกลือยังคงฝ่าฝืนเงื่อนไขดังกล่าวในแทบทุกพื้นที่ที่มีการอนุญาต จนเกิดปัญหาหลุมยุบและความขัดแย้งกับกลุ่มชาวบ้านที่ปลูกข้าวในหลายพื้นที่ (ผู้จัดการ 22/09/45) ดังปรากฏกรณีปัญหาในหลาย ๆ พื้นที่

อุดรธานี

เกิดโพรงหลุมจำนวน 3 โพรงขึ้นบริเวณใต้ดินในแนวถนนสายบ้านดุง - บ้านม่วง ขนาดประมาณ 100 เมตร (ผู้จัดการ 04/02/46) จากการสำรวจพบว่า ขณะนี้ยังมีขึ้นเห็นทรายปิดทับอยู่ จึงยังไม่เป็นอันตรายมากนัก ดังนั้นจึงมีการประกาศกำหนดเขตพื้นที่ดังกล่าวให้เป็นเขตอันตราย ห้ามขุดเจาะ และสูบน้ำเกลือในพื้นที่บริเวณจากหลุมโพรงในระยะ 300 เมตร อย่างไรก็ตาม ไม่สามารถคาดคะเนได้ว่าโพรงนั้นจะทรุดตัวเมื่อใด และบริเวณใด เพราะตามลักษณะทางธรณีวิทยาแล้วโพรงนั้นจะไม่ทรุดตัวในที่ของมัน แต่จะไปทรุดตัวในจุดอื่นที่ใกล้เคียง จึงยากที่จะระบุจุดที่อาจจะเกิดแผ่นดินทรุด นอกจากนั้น ที่ ต. บ้านไชย พบว่ามี

โพรงใต้ดินอยู่ 1 จุด รัศมี 100 เมตร โดยจุดนี้มีเสาไฟฟ้าแรงสูงตั้งอยู่ด้วย (ผู้จัดการ 10/12/44)

จากการเปิดเผยของสมศักดิ์ จันทรวงทอง อุตสาหกรรมจังหวัดอุดรธานี กล่าวว่า ก่อนหน้านั้นเคยมีการทรุดตัวของดินใน จ. อุดรธานี แล้ว 1 แห่ง ซึ่งเป็นพื้นที่ของเอกชนที่ทำนาเกลือเอง จึงไม่เกิดปัญหาความขัดแย้ง แต่ก็ต้องใช้ดินมากลบหลุมที่ทรุดถึง 70 คันรถ

(ผู้จัดการ 04/02/45)

การอนุญาตทำนาเกลือใน จ. อุดรธานี

มติ ครม. 9 ก.ค. 2534 ได้ประกาศอนุญาตให้ทำนาเกลือในจังหวัดอุดรธานีได้เพียง 4 ตำบล ในเขต อ. บ้านดุง คือ ต. บ้านดุง ศรีสุโท บ้านชัย และโพธิ์สูง พื้นที่รวมประมาณ 3,000 ไร่ มีทั้งต้มเกลือตากเกลือ

ปัจจุบันมีผู้ประกอบการทำนาเกลือที่ได้รับอนุญาตจดทะเบียนอย่างถูกต้อง 218 ราย ส่วนใหญ่เป็นผู้ประกอบการรายย่อยที่เป็นชาวบ้านทั่วไป มีโรงงานขนาดใหญ่จริง ๆ ราว 10 กว่าราย

ขณะเดียวกัน มีผู้ทำนาเกลือนอกเขตพื้นที่ที่กำหนดไว้ใน อ. บ้านดุง 11 ราย ซึ่งชาวบ้านบางส่วนได้ทำนาเกลือมาก่อนที่จะมีการประกาศมติ ครม. แล้ว แต่เนื่องจากในสมัยนั้น พื้นที่ดังกล่าวอยู่ในเขตปฏิรูปที่ดิน ซึ่งต้องได้รับความเห็นชอบจากสำนักงานปฏิรูปที่ดินก่อน ทำให้พื้นที่นี้ตกสำรวจ

ที่มา : ผู้จัดการ 10/12/44

ด้านจังหวัดอุดรธานีได้ประกาศงดอนุญาตให้บุคคลมาขอจดทะเบียนเพิ่มเพื่อทำนาเกลือแล้ว นอกจากนี้ทางจังหวัดได้สั่งระงับการสูบน้ำเกลือของผู้ประกอบการ 65 ราย โดยให้ทำการปรับปรุงโรงงานผลิตเกลือตามเงื่อนไขท้ายใบอนุญาต ก่อนที่จะเปิดทำการผลิตใหม่ได้ในรอบฤดูกาลผลิตหน้าต่อไป (ผู้จัดการ 10/12/44)

นครราชสีมา

เกิดการทรุดตัวของพื้นที่นาและพื้นที่โดยรอบใน ต. บ้านวัง อ. โนนไทย ทั้งสิ้น 29 จุด ครอบคลุมพื้นที่ 3 ตร.กม. ในจำนวนนี้พบว่ามีโพรงใต้ดินขนาดใหญ่ 2 โพรง ขนาดกว้าง 300 เมตร และ 150 เมตร ในระดับความลึกจากผิวดิน 70 เมตร และ 90 เมตร ตามลำดับ และความหนาของโพรงประมาณ 15 - 20 เมตร ทั้งนี้ทางจังหวัดได้ประกาศให้เป็นเขตอันตรายแล้ว โดยห้ามประกอบกิจการสูบน้ำหรือนำน้ำเกลือขึ้นมาจากใต้ดิน

อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านยังคงร้องเรียนว่ามีการลักลอบสูบน้ำเกลือ โดยเฉพาะในส่วนของโรงงานที่แจ้งเลิกกิจการไปแล้ว 2 ราย (ผู้จัดการ 27/02/45)

มหาสารคาม

ก.ค. 2545 ชาวบ้านบ้านคอกม้า บ้านโนนคือ บ้านลุมพุก บ้านหนองไร่ ต. โคกพระ และบ้านดอนขมิ้น บ้านดอนหวาย บ้านหนองอีต้อ ต. ศรีสุข อ. กันทรวิชัย จ. มหาสารคาม ได้ชุมนุมกันที่หน้าว่าการอำเภอ เพื่อเรียกร้องให้ปิดนิคมอุตสาหกรรมเกลือสินเธาว์ที่ตั้งอยู่ใน ต. โคกพระ เนื่องจากกลุ่มผู้ผลิตได้ลักลอบสูบน้ำเกลือตลอดทั้งปี ทำให้น้ำเค็มไหลลงสู่แหล่งน้ำและนาข้าวในพื้นที่ใกล้เคียง สร้างความเสียหายต่อนาข้าวกว่า 1,000 ไร่ (ผู้จัดการ 22/08/45) โดยสร้างปัญหาให้กับชาวบ้านมาตั้งแต่ปี 2538 แล้ว

นอกจากนี้ยังเกิดปัญหาดินทรุดที่บริเวณข้างโรงเรียนบ้านคอกม้า และหน้าแล้งดินจะเป็นขุย มองเห็นเป็นเกลือขาวโพลน น้ำในแหล่งน้ำและที่นาชาวบ้านมีรสเค็ม ทำให้ผลผลิตการเกษตรลดลง โดยแต่เดิมชาวบ้านสามารถทำนาเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ถึงปีละประมาณ 400 ถัง แต่ปัจจุบันลดลงเหลืออย่างมากปีละ 50 ถัง อีกทั้งมีฝุ่นละอองจากเกลือที่โรงต้มเกลือใช้ปลิวมาเกาะตามใบไม้หลังคาบ้าน ในช่วงหน้าฝน ชาวบ้านไม่สามารถรองน้ำไว้ใช้ได้เหมือนในอดีต แม้ทางโรงเกลือจะประน้ำประนอมด้วยการทำคูกันน้ำไม่ให้ไหลสู่พื้นที่ทำกินของชาวบ้าน แต่เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวเป็นดินลูกรัง น้ำจึงไหลซึมผ่านได้ ที่สำคัญ ก่อนหน้าที่จะมีการทำคูกันน้ำ น้ำเค็มได้ไหลลงสู่ที่ดินทำกินของชาวบ้านไปมากต่อมากแล้ว (ผู้จัดการ 01/11/45)

เอกสารประกอบการเขียน

- กรมควบคุมมลพิษ. 2545. รายงานสถานการณ์มลพิษของประเทศไทย พ.ศ. 2544.
- กรมควบคุมมลพิษ. 2546. *การจัดการปัญหาการปนเปื้อนของสารตะกั่วบริเวณห้วยคลิตี้ อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดกาญจนบุรี*, เอกสารสำเนา
- กรมทรัพยากรธรณี. 2544. "โครงการเร่งรัดการสำรวจและประเมินศักยภาพทรัพยากรแร่" *วารสารเศรษฐธรณีวิทยา* ปีที่ 3 ฉบับที่ 8. สิงหาคม 2544 กรุงเทพฯ
- กรมทรัพยากรธรณี. ไม่ปรากฏปี (ก) 110 ปี กรมทรัพยากรธรณี ตำนานสืบสานห้าแผ่นดิน.
- กรมทรัพยากรธรณี. ไม่ปรากฏปี (ข). *สรุปข้อมูลเรื่องการสูบน้ำเกลือขึ้นมาจากใต้ดินและการทำเกลือสินเธาว์*.
- อาจติดตามประเมินผล สำนักนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และศูนย์บริการวิชาการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์. 2545. *การสัมมนาสถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2545*, เอกสารสำเนา, วันที่ 24 ธันวาคม 2545 ณ ห้องเจ้าพระยาบอลรูม โรงแรมเจ้าพระยาปาร์ค กรุงเทพฯ
- กองวิชาการและวางแผน กรมทรัพยากรธรณี. ไม่ปรากฏปี *สถิติแร่ประเทศไทย 2543 - 2544*, เอกสารแผ่นพับ
- กลุ่มศึกษาและติดตามปัญหาเหมืองถ่านหินเวียงแหง. ไม่ปรากฏปี. *เอกสารหมายเลข 1 ข้อมูลขั้นต้นเวียงแหงและเหมืองถ่านหิน (ฉบับร่าง)*
- เกื้อเมธา ฤกษ์พรพิพัฒน์. 2544. "พ.ร.บ. แร่ฉบับใหม่ : บทบัญญัติแห่งการรอนสิทธิและทำลายสิ่งแวดล้อม", *โลกสีเขียว* ปีที่ 10 ฉบับที่ 4, กันยายน - ตุลาคม 2544
- คณะทำงานโครงการสิทธิชุมชนศึกษาภาคเหนือ. ไม่ปรากฏปี "สิทธิชุมชนท้องถิ่นกับการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตงตอนบน"
- อ. เวียงแหง จ. เชียงใหม่. สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
- คณะอนุกรรมการเพื่อการศึกษาค้นคว้าปัญหาเหมืองแร่ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชน. ไม่ปรากฏปี. *สรุปสถานการณ์ปัญหาการละเมิดสิทธิมนุษยชนกรณีโรงโม่หิน - เหมืองแร่*, เอกสารสำเนา
- เดชรัตน์ สุขกำเนิด. 2546. "เหมืองถ่านหินเวียงแหงกับทางเลือกที่ยังเปิดกว้าง", *โลกสีเขียว* ปีที่ 11 ฉบับที่ 6, มกราคม - กุมภาพันธ์ 2546
- พิชัย โอตรวรรณ. 2544. "เศรษฐธรณีวิทยาของแร่ตะกั่ว", *วารสารเศรษฐธรณีวิทยา* ปีที่ 3 ฉบับที่ 10, ตุลาคม 2544
- พัชร อังกูรทัศนียรัตน์. 2546. "หมากเกมใหม่ต้อนรับการกลับมาของโรงโม่หินแม่แตง", *โลกสีเขียว* ปีที่ 12 ฉบับที่ 1, มีนาคม - เมษายน 2546
- ภัสร์นวล ศรีสุวรรณ และไพโรจน์จิรา ณ ลำช้าง. 2545. "เหมืองยักษ์ไปเดชอุดร ความหวาดผวาก็ไร้คำตอบ", *โลกสีเขียว* ปีที่ 12 ฉบับที่ 1, มีนาคม - เมษายน 2545
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย และกรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่. 2546. *การสัมมนาการประเมินความคุ้มค่าทางเศรษฐศาสตร์ : กรณีการทำเหมืองแร่ตะกั่ว จังหวัดกาญจนบุรี*, เอกสารสำเนา, วันที่ 28 มกราคม 2546 ณ โรงแรมสยามซิตี้ กรุงเทพฯ
- อำนาจ เนตยสุภา. ไม่ปรากฏปี. *กฎหมายและหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องในการจัดการมลพิษจากการทำเหมืองแร่ตะกั่ว*, เอกสารสำเนา
- www.egat.or.th
- www.geocities.com/klity_creek.htm
- www.ldd.go.th
- www.thai.net

2. น้ำ

บทสรุปย่อ	44
ปริมาณ	45
• สถานการณ์น้ำปี 2544	45
• สถานการณ์น้ำปี 2545	49
• กรณีตัวอย่างการขาดแคลนน้ำ	52
- กรณีเกาะภูเก็ต	52
- กรณีภาคตะวันออก	52
การจัดการ	53
• การเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง	54
การบริหารจัดการน้ำ	
• กฎหมายน้ำและการประปุน้ำ	56
• การพัฒนาแหล่งน้ำและปัญหา	57
- โครงการผันน้ำ : โครงการผันน้ำกก อิง น่าน,	58
โครงการผันน้ำโขง ที่ มูล, โครงการผันน้ำ	
สาละวิน, โครงการผันน้ำแม่แดง-แม่จิด	
- เชื่อนป่าภูมุล : สถานการณ์ปี 2544,	59
สถานการณ์ปี 2545	
- เชื่อนเกาะโคก	64
- โครงการลุ่มน้ำสงคราม	65
- เชื่อนแก่งเสือเต้น	68
- โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง	71
- เชื่อนทดน้ำบางปะกง	72
- โครงการก่อสร้างประตูระบายน้ำท่าจีน	75
- เชื่อนอื่น ๆ : เชื่อนสร้างแล้ว, เชื่อนยังไม่สร้าง	77
- กรณีการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง	80
• น้ำบาดาล	82
- ปัญหา	82
- นโยบายและแนวทางแก้ปัญหา :	83
นโยบายควบคุมการใช้น้ำบาดาล,	
ร่าง พ.ร.บ. น้ำบาดาล	

คุณภาพน้ำ	85
• สถานการณ์ภาพรวม	85
• คุณภาพน้ำแบ่งตามภาค	86
- คุณภาพแหล่งน้ำภาคเหนือ : แม่น้ำปิง,	86
แม่น้ำวัง และแม่น้ำน่าน, เทือกพระยา	
- คุณภาพแหล่งน้ำภาคกลาง : แม่น้ำ	86
เจ้าพระยา, แม่น้ำท่าจีน, แม่น้ำแม่กลอง, แม่น้ำ	
ปรางบุรี, แม่น้ำลพบุรี, แม่น้ำป่าสัก, แม่น้ำ	
แควใหญ่แควน้อย, คลองต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ	
- คุณภาพแหล่งน้ำภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	88
: ลำตะคอง, ลำน้ำพอง, ลำน้ำมูล, ลำตะ	
ลำพระเพลิง และลำเชียงสา	
- คุณภาพแหล่งน้ำภาคตะวันออก : แม่น้ำ	91
นครนายก, แม่น้ำปราจีนบุรี, แม่น้ำระยอง,	
แม่น้ำประแสร์, แม่น้ำบางปะกง, อ่างเก็บน้ำ	
หนองปลาไหล ดอกกราย และคลองใหญ่	
- คุณภาพแหล่งน้ำภาคใต้ : ทะเลสาบสงขลา,	92
แม่น้ำปากพนัง, แม่น้ำตาปี	
การบริหารจัดการ	92
• สถานการณ์ภาพรวมและนโยบาย	92
• การเก็บค่าบริการบำบัดน้ำเสีย	94
• โครงการบำบัดน้ำเสีย	95
- โครงการระบบบำบัดน้ำเสียสมุทรปราการ :	95
ความเคลื่อนไหวในปี 2544,	
ความเคลื่อนไหวในปี 2545	
- โครงการระบบบำบัดน้ำเสีย กทม. (ระยะที่ 2)	97
- โครงการระบบบำบัดน้ำเสีย	97
โรงพยาบาลชุมชน	
- ระบบบำบัดน้ำเสียเมืองพัทยา	98
- ระบบบำบัดน้ำเสียรวมในเขตเทศบาล	99
ต่าง ๆ : ระบบบำบัดน้ำเสียที่ยังไม่สร้าง,	
ระบบบำบัดน้ำเสียที่สร้างแล้ว	

บทสรุปย่อ

ในด้านปริมาณ ช่วง 2 ปีที่ผ่านมาถือว่าน้ำมีความผันผวนมาก โดยสัมพันธ์กับปริมาณน้ำฝน กล่าวคือ ขณะที่ช่วงฤดูแล้งเกิดภาวะขาดแคลนน้ำทั่วประเทศ แต่เมื่อย่างเข้าสู่ฤดูฝนกลับประสบภาวะอุทกภัยอย่างฉับพลันขึ้นในหลายพื้นที่จากภาวะน้ำป่าไหลหลากและดินถล่ม นอกจากนี้ปริมาณฝนตกชุกและอิทธิพลของพายุโซนร้อนยังทำให้ปริมาณน้ำในเขื่อนหลายแห่งเพิ่มสูงขึ้นเกินศักยภาพที่เขื่อนจะรับได้ ส่งผลให้มีการระบายน้ำออกจากเขื่อน จนเป็นเหตุให้หลายพื้นที่ใต้เขื่อนต้องประสบภาวะน้ำท่วมนานหลายเดือน โดยเฉพาะพื้นที่ลุ่มน้ำยมและลุ่มน้ำเจ้าพระยา

ส่วนภาวะการขาดแคลนน้ำเกิดขึ้นอย่างชัดเจนในภาคตะวันออก อันเนื่องมาจากปริมาณการใช้ที่เพิ่มมากขึ้นของภาคการผลิตอุตสาหกรรมและชุมชนขนาดใหญ่ ขณะที่อ่างเก็บน้ำของภาคมีปริมาณน้ำน้อยลงมาก เช่นเดียวกับกรณีของ จ. ภูเก็ต

ในการจัดการปัญหาน้ำด้านปริมาณนั้น พบว่าแนวทางยังคงเน้นหนักด้านการจัดหาและการพยายามจะควบคุมน้ำเช่นเคย ดังปรากฏชัดเจนว่ายังคงมีการผลักดันโครงการก่อสร้างเขื่อนและโครงการผันน้ำข้ามลุ่มอีกหลายโครงการ แม้ว่าความล้มเหลวในด้านประสิทธิภาพของเขื่อนเริ่มปรากฏชัดขึ้นในหลายกรณีแล้วก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นความล้มเหลวในการป้องกันน้ำท่วม ประเด็นเรื่องผลกระทบต่อวิถีชีวิตและระบบนิเวศของชุมชน ดังกรณีเขื่อนปากมูล เขื่อนราษีไศล รวมถึงประเด็นความไม่โปร่งใสในการดำเนินโครงการ ดังกรณีโครงการเขื่อนทด่น้ำบางปะกง ซึ่งเป็นต้นแบบการสร้างเขื่อนบริเวณปากแม่น้ำ และได้กลายเป็นเป้าหมายใหม่ของการสร้างเขื่อนในเมืองไทย

ในส่วนการปฏิรูปโครงสร้างการบริหารจัดการน้ำ ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงองค์กรการจัดการน้ำ เกิดแผนการจัดการลุ่มน้ำ และแผนการตั้งคณะกรรมการลุ่มน้ำโดยใช้เกณฑ์ 25 ลุ่มน้ำหลักทั่วประเทศ รวมถึงการเข้ามาตราการกลไกตลาดเข้ามาบริหารจัดการน้ำ ผ่านการแปรรูปน้ำทั้ง 3 ระบบ คือ กิจการประปา ระบบชลประทาน และระบบลุ่มน้ำ ซึ่งทำให้เกิดประเด็นข้อถกเถียงตามมาและมีแนวโน้มจะก่อความขัดแย้งอย่างสูงในอนาคต

ในเรื่องของน้ำบาดาล ภายหลังเกิดปัญหาแผ่นดินทรุดและการรุกรานของน้ำเค็มเข้าสู่ชั้นน้ำบาดาลอย่างรุนแรงเมื่อปี 2543 ส่งผลให้ปี 2544 - 2545 ในรอบ 2 ปีนี้ กรมทรัพยากรธรณีจึงใช้มาตรการปิดบ่อน้ำบาดาลและตรวจสอบการลักลอบใช้น้ำบาดาลอย่างเข้มงวดมากขึ้น รวมถึงการปรับเพิ่มอัตราค่าน้ำบาดาล และการกำหนดเขตพื้นที่ปลอดการใช้น้ำบาดาล

สำหรับสถานการณ์ด้านคุณภาพน้ำ ในปี 2544 พบว่า คุณภาพน้ำของแหล่งน้ำโดยรวมทั่วประเทศอยู่ในเกณฑ์ต่ำกว่าปี 2543 แต่ในปี 2545 นั้นดีขึ้น อย่างไรก็ดี แม่น้ำสายหลักยังคงเผชิญกับวิกฤตน้ำเน่าเสียอย่างต่อเนื่องและรุนแรง อันเนื่องมาจากการปล่อยน้ำทิ้งที่ยังไม่ผ่านการบำบัดลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ โดยแม่น้ำที่มีสภาพย่ำแย่มากที่สุดได้แก่ แม่น้ำท่าจีนตอนล่าง แม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง และแม่น้ำลำตะคองตอนล่าง

เกี่ยวกับโครงการระบบบำบัดน้ำเสียรวม แม้จะมีการท้วงติงถึงข้อจำกัดของเทคโนโลยีระบบและความไม่คุ้มทุนในโครงการ แต่ภาครัฐยังคงใช้เป็นแนวทางในการจัดการปัญหาน้ำเสีย โดยมีแผนการก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสียรวมซึ่งรับผิดชอบโดย คพ. หลายโครงการที่กำลังดำเนินการและเผชิญหน้ากับการคัดค้านของประชาชนในพื้นที่ที่จะได้รับผลกระทบ

กรณีโศกนาฏกรรมที่สดคือโครงการบำบัดน้ำเสียเขตควบคุมมลพิษ จ. สมุทรปราการ หรือที่เรียกกันว่าโครงการบำบัดน้ำเสียคลองด่าน กรณีนี้เป็นประเด็นร้อนแรงต่อเนื่อง และจากการตรวจสอบของภาคประชาชนตลอดจนหน่วยงานต่าง ๆ ก็ทำให้ความไม่ชอบมาพากลปรากฏออกมาอย่างชัดเจน

ปริมาณ

ในภาพรวม ปริมาณน้ำของปี 2544 และปี 2545 ถือว่ามีพอสมควร โดยมีปริมาณฝนเฉลี่ยทั่วประเทศ ประมาณ 1,550.2 มม. และ 1,548.6 มม. ตามลำดับ ซึ่งนับว่าอยู่ในเกณฑ์มากกว่าปริมาณฝนเฉลี่ยระยะยาว

แต่ในช่วงฤดูแล้งภาวะขาดแคลนน้ำยังคงเกิดขึ้นในหลายพื้นที่ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากการใช้ น้ำในทุกกิจกรรมเพิ่มสูงขึ้นมาก ขณะที่ในช่วงฤดูฝนก็เกิดสถานการณ์น้ำท่วมรุนแรง

สำหรับปริมาณน้ำในอ่างเก็บน้ำส่วนใหญ่อยู่ในเกณฑ์สูงในทั้ง 2 ปี มีเพียงอ่างเก็บน้ำบางแห่งที่มีปริมาณน้ำอยู่ในเกณฑ์ต่ำลงอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี 2544 ได้แก่ เขื่อนบางพระ เขื่อนบางวาด เขื่อนลำพระเพลิง และเขื่อนลำตะคอง ส่งผลให้ จ. ชลบุรี ภูเก็ต และนครราชสีมา ประสบภาวะขาดแคลนน้ำอย่างหนัก

สถานการณ์น้ำในช่วง 2 ปีมานี้ นอกจากจะมีความผันผวนสัมพันธ์กับปริมาณน้ำฝนโดยตรงแล้ว ปัจจัยอื่นที่เป็นตัวแปรสำคัญได้แก่ ภาวะความต้องการใช้น้ำที่เพิ่ม ปริมาณสูงขึ้นมาก การบริหารจัดการน้ำที่ไร้ประสิทธิภาพ การขยายตัวของเมือง การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดิน รวมถึง สิ่งก่อสร้างกีดขวางทางน้ำไหล เหล่านี้ล้วนแต่ซ้ำเติมให้ ปัญหาน้ำแล้งและอุทกภัยรุนแรงขึ้น

สถานการณ์น้ำปี 2544

ข้อมูลจากฝ่ายจัดสรรน้ำ กรมชลประทาน ณ วันที่ 1 ม.ค. 2544 มีปริมาณน้ำใช้งานได้ของอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ 26 แห่งทั่วประเทศรวมประมาณ 35,784 ล้าน ลบ.ม. ถือว่า อยู่ในเกณฑ์ดี อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความชุกของฝน เมื่อปี 2543 ทว่า หลายพื้นที่ยังคงประสบภาวะขาดแคลนน้ำ

จากรายงานของสำนักเลขาธิการป้องกันภัยฝ่าย พลเรือน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ตั้งแต่ต้นปี 2544 (ม.ค. - เม.ย.) ภาวะภัยแล้งเกิดขึ้นในพื้นที่ 53 จังหวัด 24,020 หมู่บ้าน มีพื้นที่เกษตรกรรมได้รับความเสียหาย 1,080,295 ไร่ (สำนักงานนโยบายและแผนการคลังและงบ 2544)

สำหรับแผนการจัดสรรน้ำของกรมชลประทานในช่วงฤดูแล้ง กิจจา ผลภาชี อธิบดีกรมชลประทาน เปิดเผยว่า จะมีการระบายน้ำจากเขื่อนภูมิพล เขื่อนสิริกิติ์ และเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ ในปริมาณ 7,500 ล้าน ลบ.ม. เพื่อสนับสนุนการใช้น้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาในด้านต่าง ๆ ได้แก่ อุปโภคบริโภค การเกษตร อุตสาหกรรม การคมนาคม รวมถึงการผลักดันน้ำเสีย โดยกำหนดพื้นที่เพาะปลูกพืช ฤดูแล้ง 3.35 ล้านไร่ (มติชน 29/01/44) แต่รายงานของ กรมชลประทานหลังจากนั้น ปรากฏว่าพื้นที่นาปรังได้เพิ่ม

หน้า 2.1

เปรียบเทียบปริมาณฝนเฉลี่ยในภาคต่าง ๆ ระหว่างวันที่ 1 ม.ค. - 30 ธ.ค. ปี 2543 - 2545

ภาค	ปริมาณฝน* เฉลี่ยระยะยาว (มม.)	ปี 2543		ปี 2544		ปี 2545	
		ปริมาณฝน เฉลี่ย (มม.)	% +สูง -ต่ำ กว่าค่าเฉลี่ย	ปริมาณฝน เฉลี่ย (มม.)	% +สูง -ต่ำ กว่าค่าเฉลี่ย	ปริมาณฝน เฉลี่ย (มม.)	% +สูง -ต่ำ กว่าค่าเฉลี่ย
เหนือ	1,235.3	1,354.4	9.9	1,346.1	9.0	1,440.4	16.6
ตะวันออกเฉียงเหนือ	1,402.0	1,711.0	23.0	1,485.1	5.9	1,639.2	16.9
กลาง	1,297.7	1,333.8	2.7	1,231.7	-5.1	1,245.3	-4.0
ตะวันออก	1,923.0	2,115.6	10.0	1,876.0	-2.4	1,767.0	-8.1
ใต้ฝั่งตะวันออก	1,755.0	2,274.6	30.1	1,967.0	12.1	1,583.6	-9.8
ใต้ฝั่งตะวันตก	2,785.7	2,912.8	4.9	3,075.7	10.4	2,362.7	-15.2
● เฉลี่ยทั่วประเทศ**	1,464.1	1,688.9	15.8	1,548.6	5.8	1,550.2	5.9

ที่มา : สำนักอุทกวิทยาและบริหารน้ำ กลุ่มงานจัดสรรน้ำ กรมชลประทาน, 2546

หมายเหตุ : * เฉลี่ยย้อนหลัง 51 ปี ; ** เฉลี่ยตามพื้นที่ (ตามหลักเกณฑ์ของกรมอุตุวิทยวิทยา)

ปริมาณน้ำในอ่างฯ ที่นำมาใช้งานได้

อ่างเก็บน้ำ/ เขื่อน (แยก ตามภาค)	ความจุ ทั้งหมด (ล้าน ลบ.ม.)	ความจุ ใช้งาน ได้ (ล้าน ลบ.ม.)	ปริมาณน้ำในอ่างฯ ที่นำมาใช้งานได้													
			ปี 2544						ปี 2545							
			1 มิ.ย.44		30 มิ.ย.44		31 ต.ค.44		1 มิ.ย.45		30 มิ.ย.45		31 ต.ค.45			
			ล้าน ลบ.ม.	ร้อยละ ของ ความจุ ใช้งาน ได้	ล้าน ลบ.ม.	ร้อยละ ของ ความจุ ใช้งาน ได้	ล้าน ลบ.ม.	ร้อยละ ของ ความจุ ใช้งาน ได้	ล้าน ลบ.ม.	ร้อยละ ของ ความจุ ใช้งาน ได้	ล้าน ลบ.ม.	ร้อยละ ของ ความจุ ใช้งาน ได้	ล้าน ลบ.ม.	ร้อยละ ของ ความจุ ใช้งาน ได้		
● เหนือ																
1. ภูมิพล	13,462	9,662	7,510	77.73	5,151	53.31	7,577	78.42	7,822	80.96	5,315	55.01	9,500	98.32	9,445	97.75
2. สิริกิตี	9,510	6,660	6,075	91.21	3,053	45.84	6,511	97.76	6,246	93.78	3,107	46.65	6,271	94.16	6,231	93.56
3. แม่จิด	265	243	174	71.60	86	35.39	239	98.35	237	97.53	119	48.97	245	100.82	262	107.82
4. กว๊าน	112	108	110	93.51	50	46.30	97	89.81	96	88.89	17	15.74	105	97.22	107	99.07
5. แม่กวัง	263	249	84	35.73	38	15.26	124	49.80	143	57.43	91	36.55	112	44.98	150	60.24
รวม (เหนือ)	23,612	16,922	13,947	82.41	8,378	49.50	14,548	85.97	14,544	85.94	8,649	51.11	16,233	95.92	16,195	95.49
● ตะวันออกเฉียงเหนือ																
6. ลำปาว	1,430	1,345	1,168	86.84	523	38.88	1,369	101.78	1,159	86.17	505	37.55	1,391	103.42	1,216	90.41
7. ลำตะคอง	324	297	294	98.98	230	77.44	176	59.26	165	55.56	97	32.66	222	74.75	223	75.08
8. ลำพระเพลิง	110	109	97	88.99	57	52.29	22	20.18	22	20.18	21	19.27	112	102.75	109	100.00
9. น้ำอูน	520	477	389	89.55	273	57.23	466	97.69	427	89.52	278	58.28	463	97.06	411	86.16
10. อุบลรัตน์	2,263	1,854	1,390	74.97	652	35.17	2,104	113.48	1,435	77.40	680	36.68	1,965	105.99	1,558	84.03
11. สีรินธร	1,966	1,135	818	72.07	97	8.54	1,092	96.21	797	70.22	106	9.34	884	77.89	792	69.78
12. จุฬารัตน์	188	144	121	84.03	58	40.27	99	68.75	98	68.06	43	29.86	151	104.86	133	92.36
13. ห้วยหลวง	113	108	80	74.07	47	43.52	108	100.00	103	95.37	36	33.33	105	97.22	95	87.96
14. ลำน้ำรอง	121	118	72	61.02	67	56.78	62	52.54	62	52.54	54	45.76	39	33.05	39	33.05
15. มูลชน	141	134	120	89.55	85	63.43	70	52.24	71	52.99	52	38.81	123	97.79	123	91.79
รวม (ตะวันออก เฉียงเหนือ)	7,176	5,721	4,546	79.46	2,089	36.51	5,568	97.32	4,339	75.84	1,872	32.77	5,455	95.35	4,699	82.13
● กลาง																
16. ป่าสักสิทธิ์	960	957	842	87.98	457	47.75	926	96.76	920	96.13	451	47.16	934	97.60	843	88.09
รวม (กลาง)	960	957	842	87.98	457	47.75	926	96.76	920	96.13	451	47.16	934	97.60	843	88.09
● ตะวันตก																
17. แก่งกระจาน	710	643	564	87.71	383	59.56	601	93.47	568	88.34	384	59.72	522	81.18	586	91.14
18. ศรีนครินทร์	17,745	7,480	6,483	86.67	5,335	71.32	5,986	80.03	5,800	77.54	4,536	60.64	7,246	96.87	6,854	91.63
19. เขื่อนลพบุรี	8,860	5,848	4,743	81.10	2,868	49.04	5,157	88.18	4,761	81.41	2,559	43.76	5,487	93.83	4,899	83.77
20. ปรางค์	445	385	291	75.58	267	69.35	350	90.91	353	91.69	209	54.29	278	72.21	246	63.90
21. กระเสียว	240	201	202	100.50	126	62.69	209	103.96	203	101.00	106	52.74	235	116.92	208	103.46
22. ห้วยเสลา	160	152	131	86.18	59	38.82	47	30.92	38	25	29	19.08	90	59.21	113	74.34
รวม (ตะวันตก)	28,160	14,709	12,414	84.39	9,038	61.44	12,350	83.96	11,723	79.69	7,823	53.18	13,858	94.21	12,906	87.74
● ตะวันออก																
23. บางพระ	110	95	42	44.21	16	16.84	14	14.74	14	14.74	13	13.68	11	11.58	1	1.05
24. ท้องปลาไหล	165	151	125	82.78	91	60.26	145	96.03	143	94.70	100	66.23	124	82.12	140	92.72
รวม (ตะวันออก)	275	246	167	67.88	107	43.49	159	64.63	157	63.82	113	45.93	135	54.87	141	57.31
● ใต้																
25. ราชประภา	5,639	4,287	2,916	68.02	2,489	58.06	3,590	83.74	3,430	80.01	2,569	59.93	2,207	51.48	1,881	43.88
26. บางช้าง	1,404	1,144	952	83.21	1,060	92.66	768	67.13	829	72.47	571	49.91	484	42.31	605	52.88
รวม (ใต้)	7,043	5,431	3,868	71.22	3,549	65.34	4,358	82.24	4,259	78.42	3,140	57.81	2,691	49.54	2,486	45.77
รวมทั้งประเทศ	67,226	43,986	35,784	81.35	23,618	53.69	37,909	86.18	35,942	81.71	22,048	50.12	39,306	89.36	37,270	84.73

ที่มา : กรมชลประทาน, 2546

หมายเหตุ : อ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ ความจุ 100 ล้าน ลบ.ม. ขึ้นไป

ขึ้นถึง 4.39 ล้านไร่ เกินเป้าหมายที่วางไว้ (กรมชลประทาน 2546)

อธิบดีกรมชลประทานยังระบุว่า ปัจจุบันเรือนและอ่างเก็บน้ำที่มีอยู่สามารถเก็บกักน้ำได้เพียงร้อยละ 25 ของปริมาณน้ำฝนที่ตกลงมา และครอบคลุมพื้นที่การเกษตรเพียง 2.3 ล้านไร่เท่านั้น ขณะที่พื้นที่การเกษตรที่เสียกว่า 100 ล้านไร่ยังอาศัยน้ำธรรมชาติเป็นหลัก ทำให้ต้องเผชิญกับปัญหาการขาดแคลนน้ำมาตลอด (ผู้จัดการ 15/10/44)

ข้อสันนิษฐานนี้เห็นว่าสวนทางกับผลการวิจัยเรื่อง "แนวนโยบายการจัดการน้ำสำหรับประเทศไทย" โดย ดร. มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด นักวิชาการจาก TDRi ซึ่งระบุว่า ปัญหาการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้งที่กำลังทวีความรุนแรงยิ่งขึ้นทุกปีนั้นไม่มีสาเหตุสำคัญเกิดจากความไม่เป็นธรรมในการจัดสรรน้ำ ทั้งนี้ทีมวิจัยสรุปว่า ในช่วงห้าแล้งอีก 20 ปีข้างหน้าจะเกิดสภาพปัญหาการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้งอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา (ใต้เขื่อนภูมิพลและสิริกิติ์) ซึ่งเป็นพื้นที่ปลูกข้าวนาปรังจะเพิ่มขึ้นจาก 4 ล้านไร่ ในปี 2544 ไปเป็น 4.56 ล้านไร่ ในปี 2549 ขณะที่ศักยภาพสูงสุดของการให้น้ำชลประทานสามารถทำได้เพียง 3.5 ล้านไร่ อันจะส่งผลให้สถานการณ์ขาดแคลน

น้ำรุนแรงขึ้นจนยากจะทำนาย (มติชน 30/05/44)

ภาวะภัยแล้งเริ่มคลี่คลายลงเมื่อเข้าสู่ช่วงฤดูฝน แต่ก็เกิดเหตุอุทกภัยฉับพลันรุนแรงจากการไหลบ่าของกระแสน้ำป่าจำนวนมากและการถล่มของดินจากพื้นที่ภูเขาสูงชันในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (กรุงเทพธุรกิจ 05/09/44) เริ่มตั้งแต่ต้นฤดูในเดือน พ.ค.44 เกิดเหตุน้ำป่าและโคลนถล่มเข้าท่วมพื้นที่ อ. วังชิ้น จ. แพร่ ส่งผลให้มีผู้เสียชีวิตและสูญหายมากกว่า 40 ราย และบ้านเรือนได้รับความเสียหายมากกว่า 700 หลัง (มติชน 12/05/44) สาธารณูปโภคทั้งไฟฟ้า ประปาหมู่บ้าน และโทรศัพท์ใช้การไม่ได้ (กรุงเทพธุรกิจ 15/08/44) เหตุการณ์นี้ได้ปลุกกระแสโครงการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น จ. แพร่ขึ้นมาอีกครั้ง¹

หลังจากนั้นในเดือน ส.ค. ก็เกิดเหตุน้ำป่าไหลหลากเข้าท่วมพื้นที่สามตำบล ได้แก่ น้ำก้อ น้ำขุน และหนองไขว่ ในเขต อ. หล่มสัก จ. เพชรบูรณ์ ส่งผลให้มีผู้เสียชีวิตถึง 126 คน (ไทยรัฐ 28/08/44)

หลังเหตุการณ์ครั้งนี้ รัฐบาลได้ออกมาตรการให้มีการสำรวจพื้นที่เสี่ยงภัยต่อการเกิดอุทกภัยและแผ่นดินถล่มทั่วประเทศ ซึ่งจากการเปิดเผยของสำนักงานป้องกัน

ตาราง 2.3

แผนการใช้น้ำจากอ่างเก็บน้ำเขื่อนภูมิพลและเขื่อนสิริกิติ์ในฤดูแล้งระหว่างเดือน ม.ค.-มี.ย. 2541-2546 (หน่วย : ลบ.ม.)							
กิจกรรมการใช้น้ำ		2541	2542	2543	2544	2545	2546
● ปริมาณน้ำใช้การได้เมื่อวันที่ 1 มกราคม		8,200	3,879	11,930	13,585	14,068	15,300
1. การใช้น้ำเหนือ จ. นครสวรรค์	• โครงการฯ พายุลูก	1,300	500	1,300	1,300	1,300	1,700
	• โครงการฯ พายุลูก	500	200	500	500	500	800
	• อื่นๆ	800	300	800	800	800	900
2. การใช้น้ำในเขตโครงการฯ เจ้าพระยาใหญ่		3,700	2,100	3,300	4,300	4,300	5,500
3. การคืนน้ำเรือ		300	0	300	300	300	300
4. การประปานครหลวง		750	650	750	750	750	750
5. การผลิตคั้นน้ำดื่มปากแม่น้ำ		450	350	350	350	350	350
● รวมระบายท้ายเขื่อนภูมิพลและเขื่อนสิริกิติ์	แผน	6,500	3,400	6,000	7,000	7,000	8,500
	ระบายจริง	6,656	2,575	6,513	6,879	6,709	
● เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์	แผน	-	-	500	500	500	500
	ระบายจริง	-	-	762	500	695	
● พื้นที่นาปรังในเขตชลประทานลุ่มน้ำเจ้าพระยา	แผน	2.70	1.90	3.10	3.35	3.50	4.10
	ระบายจริง	3.79	3.49	4.90	4.39	4.72	

ที่มา : กรมชลประทาน 2546

¹ ดูรายละเอียดในบทสัมภาษณ์นี้ ว่าด้วยเรื่อง "เขื่อนแก่งเสือเต้น" หน้า 68 - 71

ภัยฝ่ายพลเรือนในเวลาต่อมา พบว่า มีพื้นที่เสี่ยงภัยที่จะเกิดน้ำท่วมและน้ำป่าไหลหลากถึง 200 ตำบล ใน 20 อำเภอ โดยเฉพาะพื้นที่ 3 จังหวัดภาคเหนือ คือ ลำปาง พะเยา และลำพูน เฉพาะในเขต อ. เติม มีถึง 64 หมู่บ้าน (กรุงเทพฯ 15/08/44)

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้หลายฝ่ายต่างชี้ไปในทิศทางเดียวกันว่า เกิดจากการบุกรุกพื้นที่บนภูเขาสูงเพื่อทำเกษตร ขณะที่นักวิชาการเสนอมุมมองว่า เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวเป็น "พื้นที่เสี่ยงภัยดินถล่ม" ซึ่งมีทั่วประเทศ (มติชน 25/08/44) โดย รศ. ดร.ณัฐฐา หังสพฤกษ์ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้ศึกษาวิจัยเขตวิกฤตน้ำท่วมในเขตลุ่มน้ำป่าสัก โดยการสนับสนุนของ สกว. ชี้ให้เห็นว่า 837 หมู่บ้านในเขต จ. เพชรบูรณ์ มีโอกาสเสี่ยงต่อการเกิดปัญหาน้ำท่วมฉับพลัน เนื่องจากพื้นที่ลุ่มน้ำบริเวณนั้นมีแนวเขาลาดชันขนานทั้งสองด้าน บวกกับการใช้ที่ดินผิดประเภท เนื่องจากการทำเกษตรกรรมของชาวบ้านเปลี่ยนมาปลูกพืชที่เปิดหน้าดินประเภทโตเร็ว เก็บผลผลิตเร็วและไม่มีคุณสมบัติพอจะยึดหน้าดินได้ โดยเฉพาะในเขต อ. ด่านซ้าย หล่มเก่า หล่มสัก หนองไผ่ ภักดีชุมพล และเขาค้อ (กรุงเทพฯ 22/08/44; มติชน 25/08/44) ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินดังกล่าว เกิดขึ้นหลังการสร้างเขื่อนป่าสักฯ โดยพื้นที่ป่าถูกแผ้วถางเพื่อปลูกพืชประเภท ชิง ผักกาด และกะหล่ำ (ข่าวสด 21/08/44)

ด้านป้าโมทย์ ไม่กล้าด ประชาน กมธ. การเกษตรฯ วุฒิสภา กล่าวว่า เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เห็นได้ว่าหลายหมู่บ้าน

ตั้งบ้านเรือนขวางทางน้ำไหล เช่น ที่ จ. เพชร น่าน เพชรบูรณ์ ภาคใต้คือ จ. ชุมพร นครศรีธรรมราช ภาคตะวันออก คือ จ. ตราด จันทบุรี ปราจีนบุรี (กรุงเทพฯ 22/08/44)

โดยสรุป หลายฝ่ายต่างเห็นตรงกันว่า มาตรการที่จะรับมือกับอุทกภัยและแผ่นดินถล่มที่ควรนำมาใช้คือ ระบบทำนายและเตือนภัยก่อนเกิดเหตุ เพื่อบรรเทาความรุนแรงของปัญหา (มติชน 18/08/44)

นอกจาก 2 เหตุการณ์ใหญ่นี้ ภาวะอุทกภัยที่เกิดขึ้นในพื้นที่อื่น ๆ ก็สร้างความเสียหายไม่น้อย โดยเฉพาะพื้นที่ภาคเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งกรมการปกครองได้สรุปความเสียหายจากอุทกภัยที่เกิดขึ้นใน 33 จังหวัดทั่วประเทศถึงวันที่ 20 ส.ค. มีผู้เสียชีวิต 164 ราย ประชาชนได้รับความเดือดร้อน 1.2 ล้านคน มูลค่าความเสียหายกว่า 1,117 ล้านบาท (กรุงเทพฯ 22/08/44)

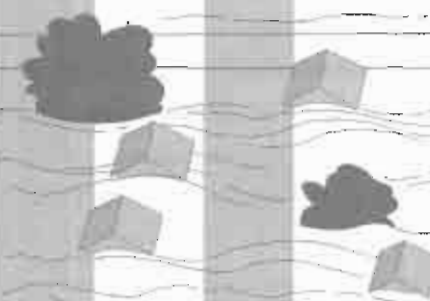
ปลายปี 2544 สถานการณ์เริ่มเข้าสู่ภาวะปกติระดับน้ำในหลายพื้นที่ลดลง ถึงกระนั้นก็ได้ส่งผลให้เกิดปัญหาสุขภาพตามมา โดยพบการแพร่ระบาดของเชื้อโรคมากับกระแสน้ำ ได้แก่ โรคเลปโตสไปโรซิส หรือโรคฉี่หนู ซึ่งตรวจพบผู้ป่วยโรคนี้กว่า 144 คน ที่ จ. เพชร (ไทยรัฐ 28/08/44) นอกจากนี้ยังพบการแพร่ระบาดของโรคไข้เลือดออก และมีผู้ป่วยจากการติดเชื้อแบคทีเรียคลอสทริเดียมซึ่งเป็นเชื้อที่อยู่ในโคลนตมหรือน้ำเน่า หลายรายสำคัญโคลนเป็นเหตุให้เกิดการติดเชื้อในปอด ยิ่งไปกว่านั้นอุทกภัยครั้งนี้ได้ส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิตของผู้ประสบภัยจำนวนมาก (กรุงเทพฯ 15/08/44; สักยันโยกยอนและคณะทีมงานสื่อ. 2544)

น้ำ 2.4

พื้นที่เสี่ยงภัยน้ำท่วม - พายุ		
จังหวัด	ขอบเขตพื้นที่	รายชื่อเหยื่อระดับอำเภอ
● ลำปาง	13 อำเภอ 129 หมู่บ้าน	อ. เติม อ. เมือง อ. ห้างฉัตร อ. แจ้ห่ม อ. แม่ทะ อ. สบปราบ อ. แม่เมาะ อ. เสริมงาม อ. วังเหนือ อ. เมืองปาน อ. แม่พริก อ. จาง และ อ. เกาะดา
● ลำพูน	134 หมู่บ้าน	อ. เมือง อ. บัวซาง อ. บ้านโฮ้ง อ. ห้วยซ้าง และ อ. บ้านธิ
● พะเยา	9 อำเภอ 1 เทศบาล 79 ตำบล 442 หมู่บ้าน	อ. เมือง อ. นครไทย อ. บางระกำ อ. บางกระพุ่ม อ. เนินมะปราง อ. ขาดิระการ อ. วังทอง อ. พรหมพิราม อ. วัดโบสถ์ และ เทศบาลเมืองพะเยา

ที่มา กรุงเทพฯ 15/08/44

สรุปเหตุการณ์อุทกภัยในปี 2544					
วัน-เดือน	พื้นที่ประสบภัย (จังหวัด)	ความเสียหาย			มูลค่าความเสียหาย (บาท)
		ราษฎรเดือดร้อน		เสียชีวิต	
		คน	ครอบครัว		
4 - 13 พ.ค.	แพร่ สุโขทัย ลำปาง และน่าน	65,534	17,982	38	355,190,498
16 - 30 พ.ค.	เชียงใหม่ กำแพงเพชร นครสวรรค์ สุโขทัย เชียงราย ขัยภูมิ สระแก้ว อุดรธานี ตราด ภาพสินธุ์ แม่ฮ่องสอน แพร่ ปราจีนบุรี สุราษฎร์ธานี สมุทรปราการ มุกดาหาร อุทัยธานี ตาก	70,667	14,860	-	24,080,920
24 - 28 มิ.ย.	กาฬสินธุ์ อุดรธานี ร้อยเอ็ด ชุมพร ระนอง พะนุโลก	300,125	62,629	3	63,350,960
7 - 13 ก.ค.	ตราด จันทบุรี ปราจีนบุรี ลำปาง นครสวรรค์ มุกดาหาร กาฬสินธุ์ หนองคาย สุโขทัย ระยอง	183,893	37,233		
13 ก.ค. - 6 ส.ค.	สกลนคร เชียงราย พะเยา น่าน ลำปาง แพร่				
10 ส.ค.	น่าน พะเยา เชียงราย เพชรบูรณ์ เชียงใหม่ สกลนคร ลำปาง แพร่ ขอนแก่น ขัยภูมิ หนองคาย ลำพูน อุดรธานี สุโขทัย ลพบุรี นครพนม พะนุโลก เลย แม่ฮ่องสอน หนองบัวลำภู ร้อยเอ็ด ศรีสะเกษ มุกดาหาร อุดรดิตถ์ พิจิตร อุบลราชธานี กาฬสินธุ์ ตาก มหาสารคาม ยานาจเจริญ ยโสธร นครสวรรค์ ตราด สระแก้ว นครราชสีมา				

ที่มา : กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย 2546

ที่มา : กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย 2546

สถานการณ์น้ำปี 2545

แม้ปริมาณน้ำต้นทุนเก็บกักในอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ทั่วประเทศจะอยู่ในเกณฑ์ดี อันเป็นผลมาจากปริมาณฝนตกชุกจากปี 2544 แต่ถึงกระนั้นสัญญาณเตือนถึงภาวะภัยแล้งก็เริ่มปรากฏขึ้นตั้งแต่ต้นปี เมื่อกรมอุตุนิยมวิทยาออสเตรเลียและสหรัฐฯ และศูนย์พยากรณ์สภาพแวดล้อมโลก ประกาศเตือนว่า มีความเป็นไปได้มากที่จะเกิดปรากฏการณ์เอลนีโญในแถบประเทศเอเชียแปซิฟิก (กรุงเทพธุรกิจ 12/03/45) ด้านบริษัทศูนย์วิจัยกลีรไทย จำกัด ระบุว่า หากหลังฤดูแล้ง (ก.พ.- เม.ย.) ยังไม่มีฝนตก แสดงว่าไทยจะเผชิญกับปัญหาเอลนีโญ ซึ่งจะส่งผลให้เกิดภัยแล้งยาวนานต่อเนื่องไปอีก 1 - 2 ปี (ผู้จัดการ 08/03/45)

เพื่อรับมือกับภัยแล้งที่จะเกิดขึ้น ที่ประชุม ครม. ได้อนุมัติงบประมาณตามแผนป้องกันภัยแล้งปี 2545 กว่า 10 ล้านบาท (กรุงเทพธุรกิจ 12/03/45) ด้านสำนักการระบายน้ำทำการกักเก็บน้ำ 6.9 ล้าน ลบ.ม. ในแก้มลิงทั้ง 11 แห่งทั่วกรุงเทพฯ (มติชน 01/03/45) ขณะที่กรมทรัพยากรธรณี

เตรียมงบประมาณ 50 ล้านบาท เพื่อร่วมกับ ปตท. กพท. และกองทัพบก จัดโครงการร่วมใจสู้ภัยแล้ง โดยมีแผนงานจัดตั้งจุดจ่ายน้ำบาดาล 500 แห่งทั่วประเทศ จัดรถบรรทุกน้ำ 250 คันเพื่อแจกจ่ายน้ำ (ผู้จัดการ 07/03/45)

อย่างไรก็ตาม อาชนท์ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ผอ. เครือข่ายการวิเคราะห์วิจัยและฝึกอบรมเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของโลกแห่งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จุฬาฯ กล่าวในการสัมมนาเมื่อวันที่ 22 มี.ค. ยืนยันว่าจากสถิติหลายตัวบอกได้ว่า ภูมิภาคนี้จะไม่เกิดเหตุการณ์เอลนีโญขึ้นอย่างแน่นอน โดยเฉพาะในประเทศไทย (กรุงเทพธุรกิจ 23/03/45)

ด้านอธิบดีกรมชลประทานเปิดเผยว่า ฤดูแล้งปีนี้มีน้ำใช้การได้ในอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ทั่วประเทศรวมกันประมาณ 35,935 ล้าน ลบ.ม. ซึ่งมากกว่าปี 2544 โดยกำหนดแผนการระบายน้ำจากอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่เพื่อสนับสนุนการปลูกพืชฤดูแล้งและกิจกรรมการใช้น้ำต่าง ๆ รวม 16,150 ล้าน ลบ.ม. กำหนดพื้นที่เพาะปลูกพืชฤดูแล้ง 10.13 ล้านไร่ ประกอบด้วยพืชไร่พืชผัก 3.91 ล้านไร่ และ

ข้าวนาปรัง 6.22 ล้านไร่ ซึ่งลดจากปีที่แล้ว 8.72 ล้านไร่ สำหรับอ่างเก็บน้ำที่มีปริมาณน้ำน้อย เช่น อ่างเก็บน้ำลำพระเพลิง งดการทำนาปรัง แต่ให้ปลูกพืชไร่ได้ 10,000 ไร่ ส่วนอ่างเก็บน้ำบางพระ ห้ามปลูกพืชฤดูแล้งใด ๆ ทั้งสิ้น และจัดสรรให้ กปภ. เพียงวันละ 90,000 ลบ.ม. เท่านั้น เพื่อให้มีน้ำเพียงพอกับการอุปโภคบริโภคช่วงฤดูแล้ง (ข่าวสด 04/01/45, ไทยรัฐ 14/03/45)

ความเป็นจริงที่เกิดขึ้นปรากฏว่า เกิดภาวะฝนทิ้งช่วงตั้งแต่ ก.พ. ซึ่งถือว่าเข้าสู่ฤดูแล้งเร็วกว่าปกติประมาณ 1 เดือน (ผู้จัดการ 08/03/45) เกิดปัญหาขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรและการอุปโภค - บริโภคขึ้นในหลายพื้นที่ ทำให้อ่างเก็บน้ำหลายแห่งต้องระบายน้ำมากกว่าแผนที่กำหนดไว้รวมแล้วจาก 1 ม.ค. - 31 พ.ค. 2545 มีการระบายน้ำจากอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ทั้งสิ้น 16,773 ล้าน ลบ.ม. หรือคิดเป็นร้อยละ 104 ของเป้าหมาย (กรมชลประทาน 2545)

ในส่วนภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่า สภาพน้ำในอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ส่วนใหญ่อยู่ในระดับต่ำ (ผู้จัดการ 13/03/45) โดยเขื่อนลำตะคอง มีปริมาณน้ำคิดเป็นร้อยละ 46 ของความจุ ส่วนเขื่อนลำพระเพลิงมีปริมาณเพียงร้อยละ 18.79 ของความจุ (กรุงเทพธุรกิจ 16/03/45) ในกรณีของเขื่อนลำพระเพลิงนั้นถึงกับต้องปล่อยน้ำให้ประชาชน โดยปล่อยเฉพาะสำหรับผลิตน้ำประปาเท่านั้น สำหรับสาเหตุคาดว่าเกิดจากการสะสมของตะกอนก้นอ่างถึง 42 ล้าน ลบ.ม. (กรุงเทพธุรกิจ 16/03/45)

อย่างไรก็ดี สถานการณ์ภัยแล้งเริ่มคลี่คลายลงเมื่อปรากฏฝนตกต่อเนื่องตั้งแต่ต้นเดือน พ.ค. ซึ่งนับว่าฤดูฝนมาเร็วกว่าปกติประมาณ 1 สัปดาห์ (กรมอุตุนิยมวิทยา 2545) น้ำทำในลำน้ำต่าง ๆ และในอ่างเก็บน้ำจึงเพิ่มปริมาณขึ้น

ณ วันที่ 31 พ.ค. ปริมาณน้ำใช้งานได้ในอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่เพิ่มขึ้นมาอยู่ในเกณฑ์ร้อยละ 35 - 75 ของความจุ ใช้งาน ยกเว้นอ่างเก็บน้ำเขื่อนอุบลรัตน์ เขื่อนสิรินธร เขื่อนห้วยเสลา และเขื่อนบางพระ ยังคงมีปริมาณน้ำอยู่ในเกณฑ์น้อย คือประมาณร้อยละ 28, 6, 20 และ 4 ตามลำดับ (กรมชลประทาน 2545)

จากนั้นตั้งแต่เดือน ส.ค. เกิดฝนตกหนักต่อเนื่อง กรมอุตุนิยมวิทยารายงานว่า เป็นผลมาจากอิทธิพลของพายุโซนร้อน “หว่องฟง” ทำให้น้ำท่วมหนักในหลายพื้นที่ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคเหนือ และบางพื้นที่ของภาคตะวันออก (มติชน 22/08/45) และในวันที่ 3 ก.ย. ได้เกิด

โศกนาฏกรรมจากอุทกภัยครั้งร้ายแรงที่สุดในรอบปี จากเหตุการณ์น้ำป่าไหลหลากเข้าท่วมศูนย์อพยพผู้ลี้ภัย ต. คลาอ. แม่สะเรียง จ. แม่ฮ่องสอน ส่งผลให้มีผู้เสียชีวิต 16 คน และสูญหาย 26 ราย (มติชน 04/09/45, ข่าวสด 05/09/45)

นอกจากนี้ยังมีปัญหาว่า ปริมาณน้ำในเขื่อนหลายแห่งเพิ่มสูงขึ้นจนเกินศักยภาพรองรับ ส่งผลให้ต้องระบายน้ำออกจากเขื่อนจนเกิดน้ำท่วมบริเวณพื้นที่ใต้เขื่อน ดังเช่นในกรณีของเขื่อนก๊วลม (มติชน 10/09/45) เขื่อนอุบลรัตน์ (ข่าวสด 24/09/45) เป็นต้น

สำหรับในพื้นที่ภาคกลาง ในช่วงต้นเดือน ก.ย. ทั้งสมัคร สุนทรเวช ผู้ว่าฯ กทม. และอธิบดีกรมชลประทานต่างก็ออกมายืนยันว่า กรุงเทพฯ และพื้นที่ใต้เขื่อนปาลักชลสิทธิ์จะไม่ประสบปัญหาน้ำท่วม เพราะเขื่อนสามารถรับน้ำได้อีกปริมาณมาก (มติชน 06/09/45, ผู้จัดการ 07-08/09/45) อย่างไรก็ตาม สิ่งที่เกิดขึ้นจริงในเวลาอันใกล้ต่อมาคือระดับน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาได้สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากการระบายน้ำของเขื่อนเจ้าพระยา ส่งผลให้เกิดน้ำท่วม จ. อ่างทอง ออยุธยา ขณะที่เขื่อนปาลักชลสิทธิ์ได้เปิดประตูน้ำ 7 บานเพื่อระบายน้ำออก (มติชน 10/09/45) เนื่องจากปริมาณน้ำในเขื่อนสูงถึง 43.45 เมตร มากเกินปกติ ซึ่งการปล่อยน้ำนี้ส่งผลให้ อ. พัฒนานิคม จ. ลพบุรี และ อ. ท่าเรือ จ. ออยุธยาประสบภาวะน้ำท่วมหนักขึ้น (มติชน 13/09/45) ส่วนการเตรียมรับมืออุทกภัยในเขตพื้นที่กรุงเทพฯ ก็เป็นไปอย่างฉะฉานทุก (มติชน 10, 11, 12/09/45)

ในการประชุมเตรียมการป้องกันและแก้ไขปัญหามหาภัยบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเมื่อ 18 ก.ย. ที่มี รมว. มหาดไทย ประชัช เปี่ยมสมบูรณ์ เป็นประธาน ผวจ. 10 จังหวัดที่ประสบภัยน้ำท่วมแสดงความคิดเห็นตรงกันว่าเหตุการณ์น้ำท่วมปีนี้เป็นเพราะความบกพร่องของกรมชลประทานที่ไม่ยอมรายงานตัวเลขระดับน้ำในเขื่อนที่แท้จริง รวมทั้งรายงานลับสนตลอดเวลา และก่อนระบายน้ำจากเขื่อนจำนวนมากลงสู่ลำน้ำสายต่าง ๆ ก็ไม่ยอมแจ้งให้ทางจังหวัดทราบ ทำให้เกิดปัญหาน้ำเอ่อล้นตลิ่ง โดยจังหวัดไม่มีโอกาสแจ้งเตือนประชาชนก่อน ตอกย้ำด้วยคำกล่าวของ รมว. ประชัช ที่ระบุว่า กรมชลประทานคำนวณตัวเลขผิดพลาดถึง 400 เปอร์เซ็นต์ จากกรณีเขื่อนปาลักชลสิทธิ์ระบายน้ำกว่า 100 ล้าน ลบ.ม. ภายในวันที่ 31 ส.ค. วันเดียว ซึ่งสามารถ ไซค์คณพิทักษ์ รองอธิบดีกรมชลประทาน ยอมรับความผิดพลาดดังกล่าว แต่ยังคงยืนยันว่า เขื่อน

ภูมิพล เชื้อสนธิรัตน์ และเชื้อนพาสกลสิทธิ์ สามารถรองรับปริมาณน้ำได้ โดยมั่นใจว่าปริมาณน้ำในลุ่มน้ำเจ้าพระยาจะไม่มากกว่านี้ ในทางตรงกันข้าม ตัวแทนกรมอุทกศาสตร์กลับเตือนว่า ช่วงปลายเดือน ต.ค. ถึงต้น พ.ย. น้ำทะเลจะหนุนสูงตลอดทั้งวัน สถานการณ์จึงน่าเป็นห่วง (ข่าวสด 10/10/45)

ต่อมาในวันที่ 23 ก.ย. กรมอุตุนิยมวิทยาออกประกาศเตือนฉบับที่ 1 ว่า จากพายุดีเปรสชันส่งผลให้ฝนตกหนักในภาคอีสานตอนล่าง ภาคกลาง ภาคตะวันออก กรุงเทพฯ และปริมณฑล ทำให้หลายพื้นที่เกิดน้ำท่วมฉับพลัน น้ำป่าไหลหลาก และน้ำล้นตลิ่ง 22 จังหวัดจะต้องเผชิญกับวิกฤตน้ำท่วม โดยระดับน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาเพิ่มสูงขึ้น และเชื้อนพาสกลสิทธิ์ระบายน้ำถึง 2,202 ลบ.ม./วินาที (ไทยรัฐ 23/09/45) ทำให้พื้นที่ที่ย่ำแย่ตั้งแต่ จ. ชัยนาท สิงห์บุรี ลพบุรี อ่างทอง ออยุธยา เผชิญกับน้ำท่วมรุนแรงขึ้นในเดือน ต.ค. (มติชน 02/10/45)

หลังจากนั้นไม่กี่วัน รองอธิบดีกรมชลประทานก็เปิดเผยว่า สถานการณ์น้ำท่วมอยู่ในขั้นวิกฤตแล้ว โดยเฉพาะพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่าง และมีแนวโน้มว่าน้ำจะท่วมกรุงเทพฯ เนื่องจากปริมาณน้ำที่ จ. นครสวรรค์ และพิจิตรมีมาก ทำให้ต้องระบายน้ำออกจากเขื่อนเจ้าพระยาเพิ่มขึ้นเป็นวันละ 2,700 ล้าน ลบ.ม./วินาที และระบายน้ำจากเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ รวมแล้วเกินกว่า 3,500 ล้าน ลบ.ม./วินาที เป็นระดับเกินกว่ากรุงเทพฯ จะรับได้ และใกล้เคียงกับอุทกภัยครั้งใหญ่เมื่อปี 2538 ยิ่งเมื่อบวกกับปัจจัยน้ำเหนือ น้ำฝน และน้ำทะเลหนุน ทำให้สถานการณ์เข้าขั้นวิกฤต (ข่าวสด 28/09/45) โดยต้นเดือน ต.ค. จะเป็นช่วงที่น้ำทะเลหนุนสูงที่สุด (มติชน 28/09/45)

ในที่สุดปรากฏว่า ภาวะน้ำท่วมในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑลดำเนินต่อเนื่องไปจนถึงเดือน พ.ย. (มติชน 18/10/45)

ส่วนในพื้นที่ภาคใต้ โดยเฉพาะ จ. นครศรีธรรมราช พัทลุง และสุราษฎร์ธานี พบว่า สถานการณ์น้ำท่วมยังคงต่อเนื่องมาถึงปลายปี 2545 อันเนื่องมาจากปัญหาหนักหนาหึ่งขนาดใหญ่ขวางทางน้ำ และถนนสายเขาเทรินชิบอร์ดี (กระบี่-ขนอม) สร้างกันทางระบายน้ำ ทำให้เกิดภาวะน้ำท่วมซ้ำ (มติชน 07/11/45)

สำนักวิจัยและวางแผน ธนาคารไทยธนาคาร คาดการณ์ความเสียหายจากภาวะน้ำท่วมว่า ส่งผลให้รายได้ภาคเกษตรเสียหายและความเสียหายทางเศรษฐกิจถึง

สรุปความเสียหายจากอุทกภัย ปี 2545

จังหวัด	ราษฎรได้รับความเดือดร้อน				ราษฎรอพยพ		บ้านเสียหาย		สิ่งสาธารณประโยชน์ชำรุดเสียหาย					ค่าเสียหาย จำนวนเงิน (ล้านบาท)		
	จังหวัด	อำเภอ	ครอบครัว	คน	เสียชีวิต	เสีย	ครอบครัว	คน	ทั้ง	บางส่วน	บ้าน	สะพาน/ทางแยก/ (แห่ง)	สถานที่/สถาน (แห่ง)		ป่า	พื้นที่ เกษตร (ไร่)
ภาคเหนือ	17	222	425,313	1,462,488	80	9,708	1,032	70,130	4,542	348	1,201	1,154	1	393	4,517,190	3,652,916,685
ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	19	308	580,285	2,265,595	68	9,069	8,277	24,213	5,670	226	378	514	-	284	4,560,248	5,451,210,730
ภาคกลางและภาคตะวันออก	21	145	247,532	826,262	65	4,824	16,879	4	34,380	1,790	70	5	898	448	1,153,389	2,065,230,636
ภาคใต้	13	46	23,815	110,688	1	55	167	7	16	331	46	5	-	19	29,070	75,966,267
รวม	70	721	1,276,945	4,665,033	214	15,072	35,031	1,126	128,739	12,333	490	1,589	2,566	449	10,259,897	11,245,324,318

ที่มา: กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย, 2546

ที่มา กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย, 2546

7,000 - 10,000 ล้านบาท มีพื้นที่กสิกรรมได้รับความเสียหายประมาณ 6.7 ล้านไร่ ในจำนวนนี้เป็นพื้นที่เพาะปลูกข้าวร้อยละ 96.38 (ข่าวสด 21/10/45)

ด้าน รศ. ดร.จันทนา อินทปัญญา อาจารย์ประจำวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม นิติฯ สรุปว่า แม้อุทกภัยในปีที่ไม่รุนแรงเท่าปี 2543 แต่ครอบคลุมพื้นที่กว้างขวางถึง 70 จังหวัด 721 อำเภอ มูลค่าความเสียหายในช่วง 10 พ.ค. - 28 พ.ย. ประมาณ 11,245 ล้านบาท โดยระบุสาเหตุของอุทกภัยว่า เกิดจากพายุโซนร้อนและการตัดไม้ทำลายป่าในพื้นที่ต้นน้ำลำธาร รวมถึงการก่อสร้างสิ่งกีดขวางทางระบายน้ำตามธรรมชาติ (ผู้จัดการ 26/12/45)

ส่วนสุรดาธน์ เกยุราพันธุ์ รมว. สาธารณสุข เปิดเผยว่า ใน 22 จังหวัดที่น้ำท่วมหนักมีผู้ป่วยถึง 158,569 คน เสียชีวิต 95 คน และมีความเครียด 1,800 คน (มติชน 04/10/45)

นอกจากนี้พบว่า ในหลายพื้นที่เกิดเหตุความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านในประเด็นเรื่องคันกันน้ำ เช่นที่ จ. พิจิตร ชาวบ้าน ต. ไฟท่าโพธิ์ รวมตัวกันเข้าพังผนังกันน้ำของชาวบ้าน ต. โพธิ์ประทับช้าง เนื่องจากได้รับความเดือดร้อนจากผนังกันน้ำที่ปิดกันน้ำไม่ให้ไหลออกไป จนเกิดเหตุปะทะกันรุนแรง (มติชน 21/09/45)

โดยสรุป ฤดูฝนปี 2545 ผ่านพ้นไปด้วยภาวะวิกฤตอุทกภัยรุนแรงครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศ แต่ก็ทำให้ปริมาณน้ำต้นทุนในอ่างเก็บน้ำโดยรวมทั่วประเทศอยู่ในเกณฑ์ดีสำหรับฤดูแล้งปีถัดไป ทั้งนี้ ข้อมูลจากฝ่ายจัดสรรน้ำ กรมชลประทาน ระบุว่า ปริมาณน้ำสำหรับใช้สอยในอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่จำนวน 26 แห่งทั่วประเทศ ณ วันที่ 31 ต.ค. 2545 มีปริมาณรวม 39,296 ล้าน ลบ.ม. คิดเป็นร้อยละ 89.33 ของความจุใช้งานได้

กรณีตัวอย่างการขาดแคลนน้ำ

กรณีเกาะภูเก็ต

ปัญหาขาดแคลนน้ำใน จ. ภูเก็ต ทวีความรุนแรงขึ้นในช่วง 2 ปีนี้ เมื่อปริมาณน้ำในเขื่อนบางวาด ซึ่งถือเป็นแหล่งน้ำดิบที่ใหญ่ที่สุดในการผลิตน้ำประปาของจังหวัดต้องประสบกับภาวะปริมาณน้ำลดน้อยลงจนเข้าขั้นวิกฤต อันเป็นผลมาจากภาวะฝนทิ้งช่วงตั้งแต่เดือน พ.ย. 2544 โดย ณ วันที่ 27 ก.พ. 2545 ปริมาณน้ำในเขื่อนบางวาด

อยู่ที่ 3.8 ล้าน ลบ.ม. จากปริมาณเก็บกักสูงสุด 8 ล้าน ลบ.ม. (ผู้จัดการ 26/10/44)

จากการเปิดเผยของ พงศ์ไพบย วาศภูติ ผวจ. ภูเก็ต ระบุว่า ปริมาณน้ำดังกล่าวต้องจ่ายให้กับ กบป. วันละประมาณ 17,000 - 20,000 ลบ.ม. และจ่ายให้กับประปาเทศบาลเมืองภูเก็ตวันละประมาณ 13,000 ลบ.ม. การขาดน้ำมีแนวโน้มจะส่งผลกระทบต่อการท่องเที่ยวแน่นอน (ผู้จัดการ 04/03/45) ขณะเดียวกันจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มสูงขึ้นถึง 3.4 ล้านคนในปี 2543 และเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ก็เป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ความต้องการใช้น้ำใน จ. ภูเก็ตสูงขึ้น จนคาดว่าในปี 2558 ความต้องการใช้น้ำในเกาะภูเก็ตจะเพิ่มถึง 30.9 ล้าน ลบ.ม./ปี (ผู้จัดการ 26/10/44)

ขณะที่วัชร อามรศิริ หัวหน้าโครงการชลประทาน ภูเก็ต กล่าวว่า ในช่วงฤดูแล้งปี 2546 ภูเก็ตจะเผชิญกับภาวะขาดแคลนน้ำแน่นอน เนื่องจากปริมาณฝนตกในปี 2545 เพียง 900 มม. น้อยกว่าเกณฑ์เฉลี่ยมาก ทำให้น้ำไหลลงเขื่อนบางวาดน้อย ประกอบกับมีการใช้น้ำประปาอย่างต่อเนื่อง เป็นเหตุให้น้ำในอ่างมีปริมาณลดลงอย่างเห็นได้ชัด

ส่วนทางด้าน กบป. เตรียมการแก้ไขโดยซื้อน้ำจากบริษัทเอกชนกว่าวันละ 10,000 ลบ.ม. ซึ่งเป็นการร่วมทุนผลิตน้ำประปา โดยบริษัทเอกชนเป็นผู้จัดหาแหล่งน้ำ รวมทั้งซื้อน้ำจากชุมเมืองต่าง ๆ (ผู้จัดการ 16/08/45)

และแล้วในที่สุดในเดือน ก.ย. 2545 กรม. ก็ได้อนุมัติเงินงบประมาณสำหรับโครงการฝนหลวง และเริ่มมีการทำฝนเทียมเพื่อให้ฝนตกที่เขื่อนบางวาดมากที่สุด ขณะที่ทางจังหวัดภูเก็ตได้ตั้งคณะทำงานวางแผนและแก้ปัญหาขาดแคลนน้ำ โดยมีแผนระยะสั้นปี 2546 - 2547 คือจะทำการสูบน้ำจากคลองบางใหญ่ไปกักเก็บที่เขื่อนบางวาดใช้งบประมาณ 116 ล้านบาท แผนระยะกลางปี 2548 - 2550 คือซื้อน้ำจากชุมเมืองเอกชน ซึ่งกระจายอยู่ทั่วเกาะ มีความจุรวมประมาณ 50 ล้าน ลบ.ม. และแผนระยะยาวปี 2551 เป็นต้นไป มีความเป็นไปได้ที่จะวางท่อส่งน้ำจากเขื่อนรัชชประภา จ. สุราษฎร์ธานี ไปผลิตน้ำประปาที่ จ. ภูเก็ต วงเงิน 34,000 ล้านบาท (ผู้จัดการ 14-15/09/45)

กรณีภาคตะวันออก

สถานการณ์น้ำในภาคตะวันออกโดยเฉพาะพื้นที่ จ. ชลบุรี ตกอยู่ในภาวะวิกฤตขาดแคลนน้ำตั้งแต่ปลายปี

2544 และมีแนวโน้มรุนแรงขึ้นเมื่ออ่างเก็บน้ำบางพระและอ่างเก็บน้ำหนองค้อ ซึ่งเป็นแหล่งน้ำดิบสำหรับผลิตน้ำประปาในพื้นที่ จ. ชลบุรี มีปริมาณน้ำลดน้อยลงจนไม่สามารถจ่ายน้ำให้เพียงพอกับความต้องการได้ (ผู้จัดการ 05/11/44, 10/12/44, 03/01/45)

รายงานแจ้งว่า แม้จะมีฝนตกติดต่อกันนาน แต่อ่างเก็บน้ำบางพระกลับไม่มีน้ำเพิ่มขึ้น คาดว่าสาเหตุมาจากฝนส่วนใหญ่ตกได้เดือน นอกจากนี้ยังพบว่าสนามกอล์ฟและหมู่บ้านจัดสรรต่างสร้างที่เก็บน้ำเหนืออ่าง ทำให้น้ำไหลลงอ่างน้อย ในขณะที่การใช้น้ำของการประปาชลบุรีมีปริมาณเกินกว่ากำหนด (ผู้จัดการ 10/12/45)

ต้นปี 2545 อธิบดีกรมชลประทานเปิดเผยถึงแผนจัดสรรน้ำในช่วงฤดูแล้งสำหรับอ่างเก็บน้ำบางพระว่า ต้องจำกัดปริมาณน้ำ โดยจะจัดสรรให้ กปภ. วันละไม่เกิน 60,000 ลบ.ม. โรงไฟฟ้าบางปะกงวันละไม่เกิน 2,800 ลบ.ม. บริษัทไทยออยล์ จำกัด วันละ 3,000 ลบ.ม. และพื้นที่การเกษตร วันละ 3,700 ลบ.ม. ส่วนอ่างเก็บน้ำหนองค้อปกติจัดสรรให้บริษัทจัดการและพัฒนาทรัพยากรน้ำภาคตะวันออก จำกัด (มหาชน) หรืออีสท์วอเตอร์ เพื่อส่งน้ำให้นิคมอุตสาหกรรมแหลมฉบังวันละ 47,000 ลบ.ม. แต่ปีนี้ จะจัดสรรให้ไม่เกินวันละ 30,000 ลบ.ม. ที่เหลือให้ผันน้ำจากอ่างเก็บน้ำหนองปลาไหลมาช่วย มาตรการดังกล่าวเป็นไปเพื่อให้มีน้ำใช้ได้ตลอดปี (ผู้จัดการ 03/01/45)

ทั้งนี้ อีสท์วอเตอร์ซึ่งได้รับสัมปทานการเช่าท่อส่งน้ำจากอ่างเก็บน้ำต่าง ๆ ในภาคตะวันออก ได้ทำการผันน้ำจากอ่างเก็บน้ำหนองค้อ 10 ล้าน ลบ.ม. และอ่างเก็บน้ำหนองปลาไหล 37 ล้าน ลบ.ม. (ผู้จัดการ 19-20/10/45) ซึ่งต่อมาการประปาชลบุรีได้ซื้อน้ำจากอีสท์วอเตอร์ที่ผันมาดังกล่าว (ผู้จัดการ 24/10/45)

ปลายปี 2545 กรมชลประทานเดินทางหน้าแผนแก้ปัญหาขาดแคลนน้ำดิบของอ่างเก็บน้ำบางพระ โดยการผันน้ำจากอ่างเก็บน้ำหนองค้อวันละ 50,000 - 80,000 ลบ.ม. เข้าสู่อ่างเก็บน้ำบางพระ และได้มีคำสั่งห้ามอีสท์วอเตอร์ผันน้ำจากอ่างเก็บน้ำหนองค้อมาใช้จนกว่าจะผ่านพ้นช่วงวิกฤตนี้ไป โดยให้ไปใช้น้ำจากอ่างเก็บน้ำหนองปลาไหลแทน ซึ่งต่อมาอีสท์วอเตอร์ได้คัดค้าน โดยระบุว่าจะทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น และยังเรียกร้องให้กรมชลประทานจัดสรรน้ำให้บริษัทเพิ่มขึ้น หากพ้นช่วงวิกฤตนี้ไปแล้ว (ผู้จัดการ 06/11/45) อย่างไรก็ตาม ปัญหาขาดแคลนนํายังคงดำเนินต่อเนื่องข้ามมาถึงปี 2546

สำหรับเกาะสีชัง จ. ชลบุรี ในปี 2545 ประสบปัญหาภัยแล้งหนักกว่าทุกปีที่ผ่านมาเช่นกัน เนื่องจากแหล่งกักเก็บน้ำจืดมีไม่เพียงพอกับความต้องการ (ผู้จัดการ 08/03/45)

จากการเปิดเผยของ ดำรง ภาตรา นายเทศมนตรีเทศบาลตำบลเกาะสีชัง ยืนยันว่า ภาวะขาดแคลนน้ำจะคลี่คลายลง เนื่องจากเทศบาลได้จ้างอีสท์วอเตอร์ให้เข้ามาจัดระบบน้ำประปาบนเกาะ โดยการนำน้ำทะเลมากลั่นเป็นน้ำจืดด้วยเทคโนโลยีทันสมัย และนับเป็นพื้นที่แรกของประเทศที่มีการผลิตน้ำประปาจากน้ำทะเล หรือรีเวิร์สออสโมซิส ด้วยงบลงทุนกว่า 30 ล้านบาท ดำเนินการมาตั้งแต่ ม.ค. 2544 (ข่าวสด 15/03/45, ไทยรัฐ 06/04/45)

อย่างไรก็ตาม จนถึงปลายปี 2545 แม้ว่าจะระบบจะก่อสร้างเสร็จแล้ว แต่เนื่องจากติดปัญหาการขอสัมปทานที่ดินโรงกรองน้ำและบ่อบัก ซึ่งสร้างอยู่ในพื้นที่สาธารณประโยชน์ ทำให้อีสท์วอเตอร์ไม่สามารถขอสัมปทานจ่ายน้ำประปาจาก กปภ. ได้ (ผู้จัดการ 02/08/45) ต้องรอการอนุมัติใช้ที่ดินจากกรมโยธาธิการก่อน (ผู้จัดการ 22/08/45)

การจัดการ

สถานการณ์ภัยแล้งและอุทกภัยที่เกิดขึ้นในช่วงปี 2544 และ 2545 ส่งผลให้กรมชลประทานยังคงใช้เป็นข้ออ้างผลักดันการสร้างเขื่อนในหลายพื้นที่ โดยกิจจา ผลภาณี อธิบดีกรมชลประทาน กล่าวว่า การสร้างเขื่อนยังมีความจำเป็นในการพัฒนาแหล่งน้ำของประเทศ เพราะมี

หลายพื้นที่ยังขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง ขณะที่ในฤดูฝนน้ำท่วมและถูกปล่อยไปอย่างน่าเสียดาย ดังนั้นจึงมีแผนจะขยายการก่อสร้างเขื่อนและอ่างเก็บน้ำในลุ่มน้ำต่าง ๆ โดยเฉพาะพื้นที่ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ผู้จัดการ 15/10/44, 22-23/12/44)

สำหรับแนวทางเลือกอื่น ๆ ในการจัดการน้ำ นอกเหนือจากการปฏิรูปโครงสร้างการบริหารจัดการทรัพยากรแล้ว แนวความคิดเรื่องการจัดการทรัพยากรน้ำภายใต้ระบบลุ่มน้ำและการจัดการทางด้านการควบคุมความต้องการใช้น้ำเริ่มเป็นรูปเป็นร่างอย่างจริงจังแล้ว ทั้งนี้โดยมีแนวทางชัดเจนในเรื่องของการใช้กลไกราคาเข้าควบคุมและการเปิดให้เอกชนเข้าดำเนินการ ดังปรากฏชัดเจนในการแก้ไขกฎหมายชลประทานและการแปรรูปกิจการประปาในพื้นที่หัวเมืองต่าง ๆ หลายฝ่ายจึงหวังเกรงว่านี่จะเป็นชนวนก่อให้เกิดความขัดแย้งอย่างหนักในอนาคต

ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ รมว. ทส. กล่าววาทกรรมทรัพยากรน้ำจะรับมือพิศชอบทำแผนยุทธศาสตร์เรื่องนี้ทั้งประเทศเพื่อนำไปสู่การทำแผนแม่บทการจัดการอย่างเป็นองค์รวมทั้งระบบตลอดลุ่มน้ำ เช่น การกำหนดพื้นที่ให้สอย การอนุรักษ์ เป็นต้น พร้อม ๆ กับทำหน้าที่เป็นเลขานุการให้คณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ ซึ่งกำลังจะยกฐานะเป็นองค์กรอิสระ เพื่อผลักดันให้มีการตั้งคณะกรรมการลุ่มน้ำ 25 ลุ่มน้ำทั่วประเทศ โดยเชื่อว่าจะแก้ปัญหาความขัดแย้งเรื่องการใช้น้ำได้ (ผู้จัดการ ๒๗/๑๐/๕๖)

ระบบงานของกรมทรัพยากรน้ำ

² คุรยลยเลียดในบทเดียวกันนี้ หน้า 48 และหน้า 50 - 52

แสดงสถานภาพแหล่งน้ำของ 25 ลุ่มน้ำในประเทศไทย

รหัส	ชื่อลุ่มน้ำ	พื้นที่ รับน้ำฝน (ตร.กม.)	ปริมาณ น้ำท่าเฉลี่ย (ล้าน ลบ.ม.)	ปริมาณ เก็บกัก (ล้าน ลบ.ม.)	พื้นที่ ชลประทาน (ไร่)	เขื่อนเก็บกักน้ำ
1	แม่น้ำสาละวิน	17,920	8,571	24	188,948	-
2	แม่น้ำโขง	57,422	19,362	1,551	1,692,333	เขื่อนห้วยหลวง, เขื่อนน้ำอูน, เขื่อนน้ำพุง
3	แม่น้ำกก	7,895	5,279	30	520,767	-
4	แม่น้ำชี	49,477	8,752	4,246	1,863,173	เขื่อนอุบลรัตน์, เขื่อนจุฬาภรณ์, เขื่อนลำปาว, เขื่อนลำแซะ, เขื่อนมูลบน
5	แม่น้ำมูล	69,700	26,655	4,255	1,819,785	เขื่อนลำพระเพลิง, เขื่อนลำตะคอง, เขื่อนลำยางรอง, เขื่อนสิรินธร
6	แม่น้ำปิง	33,898	7,965	10,307	1,942,927	เขื่อนแม่งัด, เขื่อนแม่งอง, เขื่อนภูมิพล
7	แม่น้ำวัง	10,791	1,104	197	472,350	เขื่อนกิ่วลม, เขื่อนแม่งอง, เขื่อนแม่งาง
8	แม่น้ำยม	23,616	3,117	98	994,205	เขื่อนแม่บง
9	แม่น้ำน่าน	34,330	9,158	6,769	1,780,637	เขื่อนสิริกิติ์
10	แม่น้ำเจ้าพระยา	20,125	22,015	33	5,731,375	-
11	แม่น้ำสะแกกรัง	5,191	1,297	162	436,410	เขื่อนพันธุสง
12	แม่น้ำป่าสัก	16,292	2,820	904	661,120	เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์
13	แม่น้ำท่าจีน	13,682	22,300	416	2,385,259	เขื่อนกระเสียว
14	แม่น้ำแม่กลอง	30,837	7,973	13,413	3,400,000	เขื่อนศรีนครินทร์, เขื่อนเขาแหลม
15	แม่น้ำปราชญ์บุรี	10,481	5,192	57	733,862	-
16	แม่น้ำบางปะกง	7,978	3,713	74	1,353,263	-
17	โตนดลสาบ	4,150	6,266	96	123,720	-
18	ชายฝั่งทะเลตะวันออก	13,830	11,115	565	427,000	เขื่อนหนองปลาไหล, เขื่อนบางพระ, เขื่อนคลองทราย, เขื่อนหนองค้อ, เขื่อนบางปะชัน
19	แม่น้ำเพชรบุรี	5,603	1,400	750	562,688	เขื่อนแก่งกระจาน
20	ชายฝั่งทะเล ประจวบคีรีขันธ์	6,745	1,420	537	327,015	-
21	ภาคใต้ฝั่งตะวันออก	26,353	23,270	5	1,780,481	เขื่อนประจวบคีรีขันธ์
22	แม่น้ำตาปี	12,225	12,513	5,865	245,970	เขื่อนรัชชประภา
23	ทะเลสาบสงขลา	8,495	4,896	28	905,550	-
24	แม่น้ำปัตตานี	3,858	2,738	1,420	337,878	เขื่อนบางลาง
25	ภาคใต้ตะวันตก	21,172	25,540	20	339,273	-
	รวม	512,066	244,431	51,822	31,025,989	

ที่มา : กรมทรัพยากรน้ำ, 2545

หลังการปฏิรูประบบราชการ ทำให้หน่วยงานหลักที่มีพันธกิจเกี่ยวกับเรื่องน้ำโดยตรงในส่วนภาครัฐ 4 หน่วยงาน คือ กรมทรัพยากรน้ำ กรมทรัพยากรน้ำบาดาล กรมควบคุมมลพิษ และกรมชลประทาน (กรุงเทพมหานคร 17/05/40) จากเดิมที่มีกว่า 40 หน่วยงาน ใน 9 กระทรวง (เมืองไทย 2545)

ในส่วนรูปแบบของการบริหารจัดการ ประพัฒน์กล่าวว่า รัฐจะทำหน้าที่หลักในการประสานงานและสนับสนุนให้ภาคประชาชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการลุ่มน้ำ โดยมี พ.ร.บ. ลุ่มน้ำขึ้นมารองรับ (ผู้จัดการ 07/10/45)

จนถึงปลายปี 2545 มีการจัดตั้ง "คณะกรรมการลุ่มน้ำ" ขึ้นแล้ว 14 ลุ่มน้ำ จาก 25 ลุ่มน้ำทั่วประเทศ

(กรุงเทพธุรกิจ 29/11/45) โดยกรมทรัพยากรน้ำจะจัดทำแผนพื้นที่ลุ่มน้ำปิงเป็นโครงการนำร่อง ในฐานะที่เป็น 1 ใน 10 พื้นที่ลุ่มน้ำที่ประสบภาวะวิกฤต (กรุงเทพธุรกิจ 13/01/46) โดยมีการตั้งงบประมาณไว้ถึง 72,000 ล้านบาท ในระยะเวลา 20 ปี (พ.ศ. 2547 - 2556) ในจำนวนนี้เป็นส่วนของสิ่งก่อสร้างถึง 64,000 ล้านบาท เช่น สร้างเขื่อนปิดกั้นลำน้ำสาขาทั้ง 15 ลุ่มน้ำ ได้แก่ แม่ปิง แม่แตง แม่จิด แม่ริม แม่กวัง แม่ขาน แม่แจ่ม แม่ป่าง แม่หาด แม่ลี แม่อ่าว แม่ทา และแม่ตั้น รวมทั้งโครงการผันน้ำ เช่น ผันน้ำจากแม่แตงไปสู่แม่จิดและเขื่อนแม่กวัง เพื่อไปใช้ในนิคมอุตสาหกรรมลำพูน ฯลฯ (ข่าวสด 18/02/46)

10 พื้นที่ลุ่มน้ำที่ประสบภาวะวิกฤต

จากการสำรวจของ พล. พบว พันธ์ลุ่มน้ำ
วิกฤต 10 อันดับแรกของประเทศ ได้แก่ ปิง แม่กลอง
น่าน ชี มูล ทะเลสาบสงขลา ปาลัก วัง แม่น้ำโขง และยม
ที่มา : กรุงเทพมหานคร 13/01/46

ในขณะที่ภาครัฐดำเนินหน้าปฏิรูปการบริหารจัดการน้ำองค์กรพัฒนาเอกชนก็ได้ตั้งข้อสังเกตในหลายประเด็นเกี่ยวกับการปฏิรูปของภาครัฐ โดยเฉพาะประเด็นเรื่องการจัดคณะกรรมการระดับลุ่มน้ำ ซึ่งสะท้อนมุมมองที่แตกต่างกันของทั้ง 2 ฝ่ายอย่างชัดเจน³

กฎหมายน้ำและการแปรรูปน้ำ⁴

ในรอบสองปีนี้มีการปรับปรุงแก้ไขและยกร่างกฎหมายเกี่ยวกับการจัดการน้ำใหม่หลายฉบับ ได้แก่ ร่างกฎหมายทรัพยากรน้ำ ร่างกฎหมายการชลประทาน ร่างกฎหมายน้ำบาดาล และร่างกฎหมายประกอบกิจการน้ำ ซึ่งทั้ง 4 ฉบับนี้เกี่ยวข้องโดยตรงกับการปฏิรูประบบราชการกระทรวง ทบวง กรม

สาระโดยรวมของร่างกฎหมายเหล่านี้สะท้อนแนวทางการจัดการน้ำ 2 ลักษณะคือ 1) การให้อำนาจรัฐในการควบคุมการใช้น้ำ โดยการจัดตั้งองค์กรในการบริหารจัดการน้ำขึ้นมาใหม่ 2) การแปรรูปการจัดการน้ำซึ่งให้บทบาทกับภาคเอกชนมากขึ้น ทั้งการจัดการน้ำในระบบชลประทาน น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคหรือน้ำประปารวมทั้งน้ำตามแหล่งธรรมชาติด้วย

ทั้งนี้ทิศทางการแปรรูปน้ำทั้ง 3 ระบบเป็นไปเพื่อตอบสนองระบบตลาดเสรีอย่างชัดเจน โดยภาคประชาสังคมกำลังถูกจำกัดการรับรู้ และในอนาคตจะไม่มีบทบาทการร่วมตัดสินใจในเรื่องการจัดการน้ำในทุก ๆ ส่วน (กรุงเทพธุรกิจ 31/10/45)

ประเด็นที่ใกล้ตัวที่สุด แต่ก็ไม่ค่อยมีใครรับรู้คือการแปรรูปกิจการประปา ซึ่งกระทรวงการคลังได้จ้างบริษัทที่ปรึกษา Tasman Asia Pacific Pty. ศึกษา

แนวทางการแปรรูปด้วยเงินสนับสนุนแบบให้เปล่าจากธนาคารโลก ผลศึกษาจัดทำเสร็จสิ้นเมื่อปลายปี 2544 และมีการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการไปเมื่อ ส.ค. 2545

ข้อเสนอที่บริษัทที่ปรึกษาเสนอต่อรัฐบาลคือ 1) ปรับเปลี่ยนรัฐวิสาหกิจสาขาประปาให้เป็นเชิงพาณิชย์มากขึ้นโดยทำหน้าที่เป็นผู้ประกอบการ 2) ใช้ พ.ร.บ.ทุนรัฐวิสาหกิจแปลงสภาพ กปน. กปภ. และ อจน. เป็นบริษัทจำกัดรวม 7 บริษัท โดยรวม อจน. เข้ากับ กปน. 3) ภาครัฐเป็นเจ้าของสินทรัพย์หลักในการให้บริการประปาและพิจารณาให้ผู้ประกอบการเข้าดำเนินการ 4) ขยายหุ้นให้พันธมิตรรวมทุนประมาณร้อยละ 35 โดยใช้วิธีการประมูลเข้าถือหุ้นก่อนแล้วจึงนำส่วนที่เหลือขายในตลาดหลักทรัพย์ในอีก 6 ปี ข้างหน้า 5) ประเด็นอื่นที่ภาครัฐต้องดำเนินการคือ จัดตั้งคณะกรรมการกำกับดูแลกิจการประปา, โครงสร้างอัตราค่าน้ำประปา, การจัดเก็บค่าน้ำเสีย เป็นต้น

อนึ่ง ในรายงานชิ้นสุดท้ายระบุว่า "ให้ดำเนินการปฏิรูปค่าน้ำของ กปภ. โดยเพิ่มจากอัตราค่าน้ำเป็น 15 บาทต่อ ลบ.ม. ในช่วงปี 2544 - 2545 ก่อนจะเริ่มกระบวนการแปรรูป ทั้งนี้เพื่ออำนวยความสะดวกต่อการลงทุนระยะยาวต่อไป"

ภายหลังกระทรวงการคลังนำเสนอผลการศึกษาข้างต้น กปน. ได้แสดงความไม่เห็นด้วยกับการแยกกิจการแล้วให้สัมปทาน โดยแจ้งผลกระทบว่า 1) ฟังตะวันตกจะขาดแคลนน้ำประปาวนละ 300,000 ล้าน ลบ.ม. ขณะที่ฝั่งตะวันออกจะขาดแคลนน้ำดิบในอนาคต 2) ค่าน้ำ 2 ฝั่งไม่เท่ากันเนื่องจากต้นทุนต่างกัน 3) จะต้องเพิ่มเงินลงทุนถึง 4,600 ล้านบาทเพื่อขยายระบบการผลิตและระบบจำหน่ายน้ำที่แยกเป็นอิสระจากกัน 4) ไม่เกิดการแข่งขันแท้จริง เพราะยังคงมีการผูกขาดในแต่ละพื้นที่ นอกจากนี้การให้สัมปทานยังจะทำให้ค่าน้ำประปาแพงขึ้นทันที จากปัจจุบัน 11.82 บาท เป็น 15 บาท และคาดว่าจะปรับสูงขึ้นทุกปีเนื่องจากเอกชนผู้รับสัมปทานมุ่งหวังกำไรเป็นหลัก และผลประโยชน์จะตกอยู่กับนักลงทุนต่างชาติ ดังที่เกิดขึ้นแล้วทั่วโลก (กรุงเทพธุรกิจ 18/08/45)

ส่วน กปภ. รับทางเลือกของบริษัทที่ปรึกษาที่จะจัดตั้งบริษัท 5 บริษัทเพื่อดูแลกิจการประปาในขอบข่าย

³ ดูรายละเอียดในเล่มเดียวกันนี้ ส่วนเรื่องเด่นในรอบสองปี เรื่อง "การแปรรูปน้ำในประเทศไทย เมื่ออำนาจผูกขาดมาพร้อมกับกลไกการค้า" หน้า 415-425

⁴ ดูเรื่องนี้เพิ่มเติมในเล่มเดียวกันนี้ ส่วนเรื่องเด่นในรอบสองปี เรื่อง "การแปรรูปน้ำในประเทศไทย เมื่ออำนาจผูกขาดมาพร้อมกับกลไกการค้า" หน้า 415-425

จังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศ แต่จะเริ่มต้นด้วยการตั้งเป็น 1 บริษัทก่อน

ศยามล ไกรยูรวงศ์ ผอ. โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ กล่าวถึงปัญหาการแปรรูปการประปาว่า ขณะนี้รัฐบาลได้ให้สัมปทานกับบริษัทการประปาปทุมธานี และบริษัทอีสทวอเตอร์อยู่แล้ว โดยที่ในสัญญาสัมปทาน บริษัทเอกชนไม่ต้องรับภาระความเสี่ยง และรัฐต้องรับภาระลงทุนในระบบส่งน้ำทั้งหมด รวมถึงจัดสรรน้ำในเขื่อนให้ภาคเอกชน ประเด็นนี้จะก่อให้เกิดภาวะแย่งชิงน้ำกับภาคการเกษตร ขณะที่ต้นทุนทางสิ่งแวดล้อมและภาระค่าใช้จ่ายของโครงการสร้างเขื่อนไม่ได้ถูกคิดเข้าไปในสัญญาเสียเปรียบดังกล่าว แต่บริษัทที่ได้สัมปทานน้ำประปาก็กลับสามารถผูกขาดราคาขึ้นลงได้ตามที่ตนต้องการ ประเด็นที่

อีสทวอเตอร์

บริษัทอีสทวอเตอร์ (Easter Water Resources Development and Management) หรือบริษัทจัดการและพัฒนาทรัพยากรน้ำภาคตะวันออก เกิดจากการจัดตั้งของ กปภ. เมื่อปี 2535 เพื่อรับผิดชอบการจัดสรรน้ำดิบในพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก โดยขายให้แก่ กปภ. และลูกค้าภาคอุตสาหกรรม ทั้งนี้ บริษัทได้สิทธิซื้อน้ำจากอ่างเก็บน้ำของกรมชลประทานในพื้นที่ทั้งหมด และกลายเป็นผู้ผลิตน้ำดิบภาคอุตสาหกรรมรายใหญ่ที่สุดในประเทศไทยในปัจจุบัน

ในช่วง 2 ปีนี้ เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจฟื้นตัวภาคอุตสาหกรรมจึงมีการผลิตเพิ่มขึ้น ทำให้ปริมาณการใช้น้ำดิบขยายตัวมากขึ้นตามไปด้วย ประกอบกับภาวะวิกฤตขาดแคลนน้ำใน จ. ชลบุรี ส่งผลให้การประปาชลบุรี หันมาซื้อน้ำดิบจากบริษัทมากขึ้นด้วย ดังปรากฏว่าในปี 2544 อีสทวอเตอร์จำหน่ายน้ำดิบมากถึงประมาณ 233 ล้าน ลบ.ม. และในปี 2545 บริษัทมีรายได้รวมเกือบพันล้านบาท โดยเป็นกำไรสุทธิมากกว่า 300 ล้านบาท ซึ่งเป็นอัตราสูงสุดในรอบ 4 ปี

ปัจจุบันอีสทวอเตอร์มี กปภ. ถือหุ้นร้อยละ 44 บริษัทผลิตไฟฟ้าร้อยละ 20 กนอ. ร้อยละ 5 ของทุนจดทะเบียน

ที่มา : มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ; กลุ่มศึกษาและรณรงค์มลภาวะอุตสาหกรรม; กรุงเทพธุรกิจ 15/06/45

น่าจับตาดูอย่างยิ่งก็คือ แนวทางดังกล่าวกำลังขยายสู่พื้นที่ทุก ๆ ภาคในประเทศไทย รวมทั้งพื้นที่ของ กปน. คือ กรุงเทพฯ และปริมณฑลด้วย (ผู้จัดกร 06/07/45)

สำหรับในส่วนของร่าง พ.ร.บ. ชลประทานฉบับใหม่ที่กระทรวงเกษตรฯ ร่างขึ้นนั้นมีเป้าหมายสู่การแปรรูปอย่างชัดเจนเช่นกัน โดยใช้มาตรการด้านราคาและตลาดเข้ามาจัดการน้ำคือบีบให้ภาคเกษตรรายย่อยลดการใช้น้ำลงเพื่อให้เหลือน้ำไปใช้ในธุรกิจการเกษตรรายใหญ่หรือกิจการอื่นที่เชื่อว่ามีประสิทธิภาพมากกว่า

พญศักดิ์ คชสวัสดิ์ เจ้าหน้าที่โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ ตั้งข้อสังเกตว่า ร่างปรับปรุง พ.ร.บ. ชลประทานใหม่ได้ให้อำนาจเบ็ดเสร็จกับเจ้าหน้าที่กรมชลประทานสามารถประกาศแหล่งน้ำสาธารณะ หนอง คลอง บึง แม่น้ำ เป็นพื้นที่ชลประทาน ซึ่งเท่ากับว่ากรมชลประทานกำลังรวบอำนาจในการจัดการน้ำทั่วประเทศ นอกจากนี้จากการเปิดเผยของ ณรงค์ ใช้เทียมวงศ์ ผอ. กปน. ระบุว่า กรมชลประทานเรียกเก็บค่าน้ำดิบที่นำมาผลิตน้ำประปา ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อราคาที่สูงขึ้น อย่างไรก็ตามเรื่องการเรียกเก็บค่าน้ำดิบของกรมชลประทานยังคงเป็นประเด็นข้อถกเถียงว่ามีสิทธิทำได้หรือไม่ (มติชน 21/08/45)

ส่วนประเด็นข้อถกเถียงเรื่องการแปรรูปน้ำยังคงเป็นประเด็นร้อนแรงสืบเนื่องต่อไป อันเป็นผลพวงจากการเดินหน้าปฏิรูปการจัดการทรัพยากรน้ำขนาดใหญ่ของภาครัฐ

การพัฒนาแหล่งน้ำและปัญหา

การสร้างเขื่อนยังคงเป็นแนวนโยบายที่รัฐไทยยึดถือเป็นคัมภีร์สำหรับการจัดการน้ำ แม้ที่ผ่านมาปัญหาจากโครงการเขื่อนในหลายกรณีจะเป็นประจักษ์พยานยืนยันให้เห็นถึงผลกระทบมากมายที่เกิดขึ้นกับระบบนิเวศและวิถีชีวิตชุมชนที่ต้องล่มสลายลงหลังการสร้างเขื่อนก็ตาม

ในช่วง 2 ปีมานี้ ความเดือดร้อนของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อน ทั้งเขื่อนที่สร้างแล้วและที่กำลังก่อสร้างหรือยังไม่ได้สร้าง ถูกตีแผ่ให้สาธารณชนรับรู้อย่างต่อเนื่องผ่านงานศึกษาวิจัยหลายชิ้น ขณะที่การเคลื่อนไหวของภาคประชาชนในการเรียกร้องความรับผิดชอบต่อปัญหาผลกระทบที่เกิดขึ้นจากโครงการพัฒนาแหล่งน้ำต่าง ๆ ที่ดำเนินการไปแล้ว มีการยกระดับไปสู่ข้อเรียกร้องการเปิดเขื่อนถาวรเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศให้กลับคืนมา

อย่างไรก็ตาม หน่วยงานภาครัฐยังคงไม่ยอมรับถึงความล้มเหลวของเขื่อน ทั้งยังผลักดันโครงการใหม่ ๆ อีกหลายโครงการต่อไป โดยเฉพาะการสร้างเขื่อนเพื่อผันน้ำข้ามลุ่ม ตลอดจนการสร้างเขื่อนเพื่อป้องกันแก่งตลิ่งสาหร่าย ดังเช่นกรณีเขื่อนประแสร์ จ. ระยอง และเขื่อนท่าแซะ จ. ชุมพร เป็นต้น

นอกจากนี้ กรมชลประทานยังได้เริ่มหันมาผลักดันการสร้างเขื่อนบริเวณปากแม่น้ำด้วยการยกเอาจุดประสงค์เพื่อป้องกันการรุกรานของน้ำเค็มขึ้นมาเป็นข้ออ้างความจำเป็น ทั้งที่กรณีเขื่อนทดน้ำบางปะกงยังคงก่อผลกระทบและไม่สามารถใช้งานได้

โครงการผันน้ำ

โครงการผันน้ำกก อิง น่าน⁵

กรมชลประทานได้จัดสัมมนาสรุปผลการศึกษาความเหมาะสมและผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการผันน้ำกก อิง น่าน ขึ้นเป็นครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 16 - 19 ม.ค.2544 และนับเป็นการจัดครั้งสุดท้ายก่อนเสนอรายงานฉบับสมบูรณ์ต่อ สผ. (ผู้จัดการ 18/01/44) อย่างไรก็ตาม เครื่องหมายประชาชนลุ่มน้ำกก อิง น่าน ซึ่งเป็นกลุ่มชาวบ้านที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการนี้มีมติไม่ส่งตัวแทนเข้าร่วมประชุมด้วยเหตุผลว่า กรมชลประทานทำผิดข้อตกลงที่เคยให้ไว้ว่าการสรุปรายงานครั้งสุดท้ายจะจัดขึ้นบริเวณพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบแท้จริง และสรุปรายงานการศึกษาอย่างละเอียดให้ชาวบ้านร่วมประชุมด้วย (ผู้จัดการ 13 - 14/01/44)

ในเวทีการสัมมนาครั้งนี้ กรมชลประทานได้ชี้แจงใน 4 ประเด็นหลัก ๆ คือด้านวิศวกรรม สิ่งแวดล้อม ผลประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับ และผลตอบแทนของโครงการ ขณะที่ตัวแทนชาวบ้านพยายามซักถามในประเด็นต่าง ๆ เช่น 1) ที่มาของตัวเลขน้ำเหลือในเขตลุ่มน้ำกก - อิง - น่าน ที่กรมชลประทานนำมากล่าวอ้างเพื่อผันน้ำไปใช้ในลุ่มเจ้าพระยาตอนล่าง 2) ชะตากรรมของชาวบ้านหลัง 50 ปีของโครงการผันน้ำเสร็จสิ้น 3) ผลกระทบต่อชาวบ้าน

⁵ ดูรายละเอียดความเป็นมาของโครงการได้ในหนังสือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2540 - 2541 บทประมวลสถานการณ์เรื่อง "น้ำ" หัวข้อย่อย "โครงการผันน้ำ" หน้า 59 - 61 และดูความคืบหน้ารอบปี 2542 - 2543 ได้ในหนังสือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2542 - 2543 บทประมวลสถานการณ์เรื่อง "น้ำ" หัวข้อย่อย "โครงการผันน้ำ" หน้า 56 - 57

⁶ ดูรายละเอียดความเป็นมาของโครงการได้ในหนังสือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2540 - 2541 บทประมวลสถานการณ์เรื่อง "น้ำ" หัวข้อย่อย "โครงการผันน้ำ" หน้า 72-74

แผนงานโครงการกก อิง น่าน

ตามแผนงานศึกษาโครงการกก อิง น่าน ของกรมชลประทาน รวมแล้วจะมีทั้งสิ้น 34 โครงการ ดำเนินการตั้งแต่ปี 2542 - 2563 แต่ต่อมาได้ยกเลิกโครงการเขื่อนของ กฟผ. และ พ.ว. ในเขตลุ่มน้ำน่านตอนบนไปแล้ว 7 โครงการ จึงเหลืออยู่ 27 โครงการงบประมาณ 13,164 ล้านบาท แบ่งเป็น

- โครงการชลประทานเครือข่ายลุ่มน้ำกก เขตเชียงราย-เชียงใหม่ 10 โครงการ ศึกษาความเหมาะสมและผลกระทบสิ่งแวดล้อมแล้ว 3 แห่ง ออกแบบก่อสร้างแล้ว 1 แห่ง เริ่มขั้นตอนการก่อสร้างแล้ว 1 แห่ง คือ อ่างเก็บน้ำแม่สรวย จ. เชียงราย

- โครงการชลประทานลุ่มน้ำอิง เขตเชียงราย-พะเยา ศึกษาความเหมาะสมและผลกระทบสิ่งแวดล้อมแล้ว 3 โครงการ สักรวจออกแบบแล้ว 2 โครงการ เริ่มก่อสร้างแล้ว 2 โครงการ

- โครงการชลประทานเขตลุ่มน้ำน่านตอนบน 9 โครงการ ศึกษาความเหมาะสมและผลกระทบสิ่งแวดล้อมแล้ว 1 โครงการ ยังไม่มีโครงการใดเริ่มก่อสร้าง

ที่มา : ผู้จัดการ 13-14/01/44

ในพื้นที่ที่อุโมงค์ผันน้ำผ่าน ทั้งเรื่องการอพยพ ปัญหาฝุ่นละออง ฯลฯ 4) จะมีการจัดเก็บภาษีน้ำจากเกษตรกรผู้ใช้น้ำเมื่อโครงการนี้เสร็จสิ้นหรือไม่ ท้ายที่สุด กรมชลประทานยังไม่สามารถตอบคำถามชาวบ้านได้ทั้งหมด รวมทั้งชี้แจงว่าอาจต้องชะลอโครงการนี้ออกไปอีกไม่ต่ำกว่า 5 ปี

(ผู้จัดการ 18/01/44)

โครงการผันน้ำโขง ซี มูล⁶

หลังดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2535 จนกระทั่งโครงการระยะแรกแล้วเสร็จเกือบหมดแล้ว แต่ก็ยังไม่สามารถผันน้ำจากแม่น้ำโขงมาใช้ได้ โดยมีการสร้างฝายเก็บน้ำ 12 ฝาย เหลืออีก 2 ฝายที่มีปัญหาคือ เขื่อนหัวน.

อ. ภัฏทรมย์ และเชื่อนห้วยหลวง อ. โพนทราย จ. ศรีสะเกษ ส่วนเขื่อนราษีไศล ยังมีปัญหาเรื่องการจ่ายค่าชดเชย นอกจากนี้ยังมีปัญหาเรื่องการสร้างคลองส่งน้ำ ซึ่งสามารถสร้างระบบกระจายน้ำได้เพียงร้อยละ 70 เท่านั้น (มติชน 30/03/44)

จากการเปิดเผยของ สิริพร ไสละสูต อธิบดี พพ. โครงการโขง ชี มูล ระยะที่ 2 ตามแผนงานจะต้องดำเนินการในปี 2544 แต่หากผลการศึกษาระบุว่าที่ดำเนินการอยู่ ชี้ออกมาว่าพื้นที่ดำเนินการเป็นพื้นที่ดินเค็ม⁷ ก็อาจจะจบโครงการเพียงระยะแรกเท่านั้น (กรุงเทพธุรกิจ 27/03/44)

โครงการผันน้ำสาละวิน⁸

ต้นปี 2544 พพ. เริ่มเดินหน้าชี้แจงโครงการต่อส่วนราชการ จ. เชียงใหม่ พร้อมกับว่าจ้างให้บริษัทเอกชนศึกษาผลกระทบ และเตรียมทำประชาพิจารณ์ (ข่าวสด 13/02/44)

ด้าน ผวจ. แม่ฮ่องสอนออกมาสับสนุนโครงการดังกล่าว โดยอ้างว่าจะเป็นประโยชน์แก่ประชาชนในพื้นที่ จ. แม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ และลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนบน และตอนล่าง (ข่าวสด 18/01/45)

ทั้งนี้ โครงการผันน้ำสาละวิน ของ พพ. เกิดขึ้นเพื่อเพิ่มปริมาณน้ำต้นทุนในเขื่อนภูมิพล ด้วยการผันน้ำจากแม่น้ำสาละวินและแม่น้ำเมย จ. แม่ฮ่องสอน ลงสู่แม่น้ำสาขาและแม่น้ำปิง เพื่อนำไปเก็บที่เขื่อนภูมิพล โดยจะใช้วิธีเจาะอุโมงค์ใต้ดิน ลึกจากผิวดิน 300 - 400 เมตร โดยไม่เปิดผิวดิน ซึ่งมีการสำรวจไว้แล้ว 8 แนวทางสำหรับชุดเจาะอุโมงค์ส่งน้ำ (ข่าวสด 13/02/44)

เดิมทีโครงการนี้เป็นของ กฟผ. ซึ่งเคยศึกษาและสำรวจพื้นที่มาแล้วตั้งแต่ปี 2535 แต่ได้ข้อสรุปว่าต้องลงทุนสูงมากเกรงจะไม่คุ้มทุน ต่อมา พพ. รับโครงการนี้มาทำต่อ ส่งผลให้องค์กรอนุรักษ์ต่าง ๆ ออกมาท้วงติงเรื่องความจำเป็นของโครงการ ตลอดจนงบประมาณมหาศาลที่จะใช้ดำเนินการ และประเด็นปัญหาระหว่างประเทศที่จะติดตามมา เนื่องจากการผันน้ำจากต่างประเทศมาใช้

(มติชน 07/03/44)

โครงการผันน้ำแม่แตง-แม่งัด

กรมชลประทานได้จัดสัมมนาสรุปรายงานความคืบหน้าการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมฉบับสุดท้ายของโครงการเพื่อเสนอต่อ สผ. เมื่อวันที่ 10 มิ.ย. 2545 (ผู้จัดการ 11/06/45) ขณะที่ยังคงรณรงค์หาแนวร่วมว่าโครงการดังกล่าวจะก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างคนต่างลุ่มน้ำ และเรียกร้องให้กรมชลประทานเปิดเผยข้อมูลที่ชัดเจน โดยเฉพาะประเด็นที่ว่าจะมีการเก็บค่าคืนทุนภายหลัง (ข่าวสด 13/09/44)

โครงการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเพิ่มปริมาณน้ำในเขื่อนแม่วงอุดมธารา โดยจะผันน้ำจากทางตะวันตกของเขื่อนแม่แตง ผ่านอุโมงค์ใต้ดินระยะทาง 25,401 กม. มายังเขื่อนแม่งัดสมบูรณ์ชล ใน อ. แม่แตง จากนั้นส่งน้ำผ่านอุโมงค์ใต้ดินระยะทาง 20,933 กม. มายังเขื่อนแม่วงอุดมธารา อ. ดอยสะเก็ด จ. เชียงใหม่ ใช้งบลงทุน 5,693.27 ล้านบาท กำหนดเริ่มการก่อสร้างปี 2547 - 2556 (ผู้จัดการ 11/06/45)

เขื่อนปากมูล

แม้ในรอบปี 2542 - 2543 รัฐบาลยินยอมดำเนินการมาตรการหลายรูปแบบเพื่อหาทางออกสำหรับปัญหาเรื่องเขื่อนปากมูล ไม่ว่าจะเป็นการตั้งคณะกรรมการกลางและการเปิดเวทีสาธารณะ แต่ก็ไม่ได้มีการแก้ปัญหาตามผลสรุปที่ได้มา⁹ ดังนั้นชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนปากมูลในนามสมัชชาคนจนจึงยังคงชุมนุมหน้าทำเนียบรัฐบาลยึดเยื้อข้ามมาถึงปี 2544 จนกระทั่งมีการปลดเปลี่ยนรัฐบาล

สถานการณ์ปี 2544

หลังจัดตั้งรัฐบาลเสร็จสิ้น นรม. คนใหม่ พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร ลงพบปะพูดคุยกับกลุ่มผู้ชุมนุมหน้าทำเนียบฯ ด้วยตัวเอง พร้อมกับสัญญาว่าจะเดินหน้าแก้ปัญหาที่ยืดเยื้อมานาน ชาวบ้านจึงเดินทางกลับภูมิลำเนา (ข่าวสด 18/05/44) เพื่อให้โอกาสรัฐบาลใหม่

การแก้ปัญหาดูเหมือนจะคืบหน้าเมื่อรัฐบาลออกมิต

⁷ ดูเรื่องดินเค็มในเล่มเดียวกันนี้ บทประมวลสถานการณ์เรื่อง "ดินและแร่ธาตุ" หัวข้อ "ปัญหา" หน้า 3 - 5 และดูเพิ่มเติมได้ในหนังสือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2542 - 2543 บทประมวลสถานการณ์เรื่อง "ดินและแร่ธาตุ" หัวข้อ "ปัญหา" หน้า 19 - 20

⁸ ดูเรื่องราวของโครงการนี้เพิ่มเติมได้ในหนังสือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2542 - 2543 บทประมวลสถานการณ์เรื่อง "น้ำ" หัวข้อย่อย "โครงการผันน้ำ" หน้า 57

⁹ ดูรายละเอียดในหนังสือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2542 - 2543 บทประมวลสถานการณ์เรื่อง "น้ำ" หัวข้อย่อย "เขื่อนปากมูล" หน้า 44 - 48

กรม. 17 เม.ย. 2544 สั่งการให้ กฟผ. เปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูลทั้ง 8 บานเป็นเวลา 4 เดือน ตั้งแต่ 1 พ.ค. - 31 ส.ค. (ผู้จัดการ 18/04/44) พร้อมกับตั้งคณะทำงานศึกษาผลกระทบจากการสร้างเขื่อนขึ้น 2 ชุด คือ คณะทำงานทดลองการเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล มีวิธีการปดิมหาวิทยาลัยอุบลราชธานีเป็นประธาน และคณะทำงานเพื่อฟื้นฟูชีวิตชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อน มี รศ. ดร.สุธี ประศาสน์เศรษฐ์ เป็นประธาน (ผู้จัดการ 19-20/05/44)

แต่มตินี้ได้รับการคัดค้านจากชาวบ้านหัวเหวและ 7 หมู่บ้านท้ายเขื่อน โดยมีการรวมตัวกันกว่า 300 คนนำเรือ 50 ลำลอยบริเวณท้ายเขื่อน เพื่อคัดค้านการเปิดประตูระบายน้ำ (กรุงเทพธุรกิจ 15/05/44) และเรียกร้องค่าชดเชยวันละ 500 บาท/ครอบครัว ตลอดระยะเวลา 4 เดือนของการเปิดเขื่อน (ผู้จัดการ 21/05/44) ซึ่ง กฟผ. ใช้การชุมนุมดังกล่าวเป็นข้ออ้างไม่ปฏิบัติตามมติ กรม. (ข่าวสด 19/05/44) แม้ต่อมา กรม. จะลงพื้นที่และสั่งการด้วยตัวเอง (ข่าวสด 26/05/44) แต่ กฟผ. ก็ไม่ปฏิบัติตาม (ข่าวสด 27/05/44)

ด้านสมาชิกชนจนได้เข้ายื่นหนังสือต่อ พล.ต. มนูญกฤต รูปขจร ประธานวุฒิสภา และ กมธ. สิ่งแวดล้อมวุฒิสภา ให้ตรวจสอบพฤติกรรมของ กฟผ. ที่ไม่ยอมปฏิบัติตามมติ กรม. และสร้างสถานการณ์จัดตั้งกลุ่มชาวบ้านขึ้นมาคัดค้านการเปิดประตูระบายน้ำ (ผู้จัดการ 22/05/44)

จนผ่านไปกว่าเดือนหลังม็อดิ กรม. กลุ่มชาวบ้านหัวเหวจึงยอมยุติการชุมนุม โดยตั้งเงื่อนไขให้เพิ่มเงินกองทุนจากเดิมเรียกร้อง 9 ล้านบาท เป็น 14 ล้านบาท (มติชน 03/06/44) ส่วน กฟผ. ยอมเปิดประตูระบายน้ำทั้ง 8 บานในเย็นวันเดียวกันนั้น ส่งผลให้บรรยากาศหน้าเขื่อนเริ่มตึงคักไปด้วยผู้คนกว่า 700 คนที่กลับมาจับปลากันอีกครั้ง หลังยุติไปเนื่องจากมีเขื่อนปิดกั้นลำน้ำมานานกว่าสิบปี (ข่าวสด 04/06/44) ขณะที่ชาวแม่มนั้นเย็นมีการประชุมวางแผนฟื้นฟูสภาพแวดล้อมหลังเปิดเขื่อน (ข่าวสด 03/06/44)

2 เดือนต่อมา เครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ร่วมกับตัวแทนนักวิจัยชาวบ้านปากมูล แลลงความคืบหน้างานวิจัยไบ้านว่าพันธุ์ปลาที่จับได้หลังเปิดเขื่อนมีถึง 119 ชนิด และพบปลาหายากที่ใกล้สูญพันธุ์ถึง 8 ชนิดชี้ให้เห็นว่า เพียงระยะเวลาสั้น ๆ ของการเปิดเขื่อนได้ส่งผลให้ความอุดมสมบูรณ์ของลำน้ำมูลกลับคืนมา (มติชน 20/06/44)

ครั้นเมื่อครบกำหนด 4 เดือน กฟผ. ก็เตรียมปิดประตูเขื่อน (มติชน 05/10/44) ผู้ว่าฯ กฟผ. เจริญชัย รัตนรักษ์

งานวิจัยไบ้าน

งานวิจัยนี้ดำเนินการโดยคณะนักวิจัยไบ้านสมาชิกชนจนกรณีปากมูลกว่า 200 คนจาก 65 ชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนปากมูล ร่วมกับเครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ ประเทศไทย (SEARIN Thailand) เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศ สิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม ในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูลภายหลังจากการเปิดประตูเขื่อน โดยดำเนินการวิจัยตั้งแต่ 16 มิ.ย. 2544 - 26 พ.ค. 2545

งานวิจัยชิ้นนี้นับเป็นการเปิดมิติใหม่ของงานวิจัยในสังคมไทย เนื่องจากเป็นงานที่ศึกษาและรวบรวมข้อมูลโดยคนในพื้นที่เอง เพื่อเสนอความจริงอีกด้านให้สังคมรับรู้

ออกมากล่าวว่า การเปิดเขื่อนส่งผลกระทบกับการจ่ายกระแสไฟฟ้าในภาคอีสาน ทำให้ต้องซื้อไฟจากลาว ส่งผลให้ค่าเอฟทีเพิ่มขึ้น (มติชน 08/11/44)

ท่ามกลางกระแสกดดันของ กฟผ. สมาชิกชนจนจึงออกเดินเท้าจากสันเขื่อนปากมูลมุ่งหน้าสู่ท่าเนียบรัฐบาลตั้งแต่วันที่ 9 ต.ค. โดยรณรงค์เรียกร้องให้เปิดเขื่อนปากมูลและเขื่อนราษีไศลอย่างถาวร เพื่อฟื้นฟูธรรมชาติและชุมชนกลับคืนมา (ข่าวสด 14/10/44) ความเคลื่อนไหวในครั้งนี้ทำให้ กรม. แสดงความเกร็งหวาดและกล่าวหาว่าแกนนำสมาชิกชนจนต้องการแสดงผลงานในการเคลื่อนไหว (ผู้จัดการ 16/10/44)

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากที่ประชุมคณะทำงานศึกษาผลกระทบทั้ง 2 ชุด ที่แต่งตั้งตามมติ กรม. เห็นพ้องกันว่า การศึกษาจะสมบูรณ์จำเป็นต้องเปิดประตูระบายน้ำให้ครบ 1 ปี (มติชน 18/11/44) ซึ่งที่ประชุม กรม. เมื่อวันที่ 11 ธ.ค. มีมติอนุมัติตามข้อเสนอแนะ สมาชิกชนจนจึงเปลี่ยนแผนจากการเดินเท้ามุ่งสู่ท่าเนียบรัฐบาลเป็นการเดินทั่วภาคเพื่อรณรงค์ให้ชาวอีสานสนับสนุนการเปิดเขื่อนถาวร (ผู้จัดการ 11/12/44)

สถานการณ์ปี 2545

ย่างเข้าสู่ปี 2545 เป็นที่ประจักษ์ชัดว่า ธรรมชาติและชุมชนสองฝั่งแม่น้ำมูลเริ่มฟื้นคืน ขณะที่ชาวบ้านที่ได้

รับผลกระทบจากเขื่อนปากมูลกว่า 65 หมู่บ้านได้ร่วมกันจัดทำแผนฟื้นฟูชีวิตและชุมชน ซึ่ง ศ. เสน่ห์ จามริก ประธานสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนาและประธานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ชี้ว่า การจัดทำแผนดังกล่าวถือเป็นการต่อสู้เชิงรุกครั้งแรก และควรรุกขึ้นเป็นนโยบายสาธารณะ เป็นตัวอย่างให้โครงการอื่น ๆ ที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนา (ผู้จัดการ 03-10/02/45)

ข้อเรียกร้องให้เปิดเขื่อนปากมูลถาวรจึงกลายมาเป็นธงนำในการต่อสู้เรียกร้องของสมาชิกคนจนในชนบทนี้ อันนับเป็นสัญญาณที่ชี้ให้เห็นทางออกของการแก้ไขปัญหาที่เรื้อรังมานานกว่าสิบปี

อย่างไรก็ดี ข้างฝ่าย กฟผ. ยังคงยืนยันกรณที่จะปิดประตูระบายน้ำของเขื่อนปากมูล ด้วยเหตุผลเรื่องความมั่นคงในระบบไฟฟ้าและการทำเกษตร (ผู้จัดการ 12/02/45)

วันที่ 10 มิ.ย. สมาชิกคนจนและองค์กรพันธมิตรกว่า 1,000 คน มีการชุมนุมจัดเวทีแสดงประชาชาติให้มีการเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูลถาวร บริเวณแก่งสะพือ อ. พิบูลมังสาหาร (ผู้จัดการ 12/06/45) และวันเดียวกันนั้นเอง ศูนย์ศึกษาการพัฒนาสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้จัดเวทีสาธารณะเปิดเผยผลการศึกษาวิจัยหลังเปิดเขื่อนปากมูล โดยตัวแทนนักวิชาการจาก 3 ทีมศึกษา ได้แก่ นักวิจัยไต้หวัน นักวิจัยจากมหาวิทยาลัยอุบลฯ และนัก

สรุปผลการศึกษาของคณะนักวิจัยไต้หวัน สมาชิกคนจน

1. ด้านระบบนิเวศ ปลา และพรรณพืช

- การกลับมาของพันธุ์ปลา

เมื่อน้ำขึ้นก่อนการสร้างเขื่อนปากมูลเป็นแม่น้ำสาขาที่ใหญ่ที่สุดของแม่น้ำโขง มีพันธุ์ปลามากถึง 285 ชนิด หลังการสร้างเขื่อนพบว่าพันธุ์ปลาธรรมชาติเหลืออยู่เพียง 43 ชนิด ปลาที่หายไปส่วนใหญ่เป็นปลาที่อพยพมาจากแม่น้ำโขง เนื่องจากไม่สามารถอพยพผ่านบันไดปลาโจนได้ งานวิจัยพบว่าหลังเปิดประตูเขื่อนมีพันธุ์ปลากลับมาถึง 156 ชนิด เป็นปลาธรรมชาติ 148 ชนิด และปลาต่างถิ่น 8 ชนิด หลายชนิดเป็นปลาหายากและใกล้สูญพันธุ์ เช่น ปลาปากปลาทองทราย ปลาอุยหิน ปลาแหว่หิน แผลปลากุ้งก้ามกราม

- การฟื้นตัวของแก่งธรรมชาติและระบบนิเวศ

ภายหลังการเปิดเขื่อน แก่งธรรมชาติ 35 แห่งที่เคยจมใต้ถล่มเก็บน้ำกลับมามีน้ำขึ้นอีกครั้ง ทำหน้าที่กักเก็บน้ำและเติมออกซิเจนให้น้ำ ส่งผลให้น้ำมีอุณหภูมิและมีความใสตลอดปี บ่อน้ำเลี้ยงตามริมฝั่งและแก่งที่ชาวบ้านเคยใช้เป็นแหล่งน้ำดื่มเริ่มฟื้นคืน สำรวจพบพันธุ์พืชที่ขึ้นตามแก่ง 40 ชนิด พืชน้ำ 16 ชนิดที่นับว่ามีค่าสำคัญมาก เนื่องจากเป็นอาหาร ที่อาศัย และที่วางไข่ของปลา

2. ผลทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม

จากการศึกษาชุมชนริมมูน 45 ชุมชน พบว่ามีคนกลับมามีอาชีพปลาในแม่น้ำมูนถึง 6,915 คนหรือเกือบทั้งหมด 7,286 คนหรือคิดเป็นร้อยละ 94.91 เป็นครัวเรือนที่หาปลาอย่างเดียวถึง 1,587 ครัวเรือน ข้อมูลนี้แสดงให้เห็นว่า หลังเปิดประตูเขื่อน การหาปลาใน

แม่น้ำมูนกลับมาเป็นอาชีพและรายได้หลักอีกครั้ง เครื่องมือหาปลาพื้นบ้าน 75 ชนิดที่ได้รับการถ่ายทอดความรู้หลายชั่วอายุคนได้ถูกฟื้นฟูนำมาใช้

การกลับมาของปลายังทำให้ระบบเศรษฐกิจของชุมชนหมุนเวียน แรงงานที่ไปทำงานต่างถิ่นต่างอพยพกลับมาอยู่พร้อมหน้าครอบครัว ผู้หญิงและเด็กเข้าถึงทรัพยากรและมีส่วนร่วมในระบบเศรษฐกิจอีกครั้ง

นอกจากนี้พบว่า พรรณพืชตามแก่งและริมท้ายสาขาที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ได้ฟื้นกลับมาเกือบหมดเป็นจำนวน 342 ชนิด สามารถใช้เป็นอาหารและสมุนไพร อีกทั้งการเกษตรริมมูนก็ได้รับการฟื้นฟูขึ้นด้วยเช่นกัน

ความอุดมสมบูรณ์ของปลาจากแม่น้ำมูนและพืชผักริมมูนจึงหมายถึงการกลับมาของความมั่นคงทางอาหารของชุมชน รวมทั้งรายได้ที่เพิ่มขึ้น

การวิจัยนี้ชี้ว่า การเปิดเขื่อนยังก่อให้เกิดประโยชน์ด้านการท่องเที่ยวจากคนที่แก่งธรรมชาติต่างๆ โผล่ขึ้นเหนือน้ำ ประโยชน์ด้านการใช้น้ำ ตลอดจนการลดความขัดแย้ง เพราะทุกฝ่ายที่เคยแตกแยกกันเรื่องเขื่อนได้กลับมาหาปลาในแม่น้ำมูนร่วมกัน

ข้อสรุปของงานวิจัยไต้หวันจึงมีเพียงประการเดียวคือ การเปิดประตูเขื่อนปากมูลต่อไป

ที่มา : บทสรุปงานวิจัยไต้หวัน โดยคณะนักวิจัยไต้หวันสมาชิกคนจนกรณีปากมูน ร่วมกับเครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ ประเทศไทย, 2545

วิชาการจาก วท. ผลการวิจัยของทุกฝ่ายชี้ตรงกันว่า หลังการเปิดเขื่อน ทรัพยากรประมงและปลาในแม่น้ำมูลเพิ่มจำนวนขึ้น ทำให้ชาวบ้านมีรายได้มากขึ้น ส่วนประเด็นเรื่องความมั่นคงของไฟฟ้า ผลการศึกษาชี้ชัดว่า แม่ไม่มีเขื่อนปากมูล ไฟฟ้าในภาคอีสานก็ไม่ดับดังที่หลายฝ่ายกลัว

(กรุงเทพธุรกิจ, ผู้จัดการ 11/06/45)

สัญญาผลการเผชิญหน้าระหว่างชาวบ้านผู้ได้รับผลกระทบจากเขื่อนปากมูลกับรัฐบาลเริ่มปรากฏขึ้นอีกครั้งเมื่อสมาชิกคนจนชุมนุมที่ศาลากลางจังหวัดอุบลราชธานีในวันที่ 16 ก.ย. เพื่อเรียกร้องให้เปิดเขื่อนถาวร แต่กลับถูกเจ้าหน้าที่ใช้กำลังสลายในอีก 2 วันต่อมา เป็นเหตุให้ชาวบ้านได้รับบาดเจ็บจำนวนมาก จนต้องกลับไปปักหลักชุมนุมที่สันเขื่อนปากมูล (ข่าวสด 19-20/09/45)

ทั้งนี้มีการตั้งข้อสังเกตว่า เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจาก มติ ครม. 23 เม.ย. 2545 ที่ให้เจ้าหน้าที่ระดับจังหวัดสามารถใช้ความเด็ดขาดกับผู้ชุมนุมโดยไม่ต้องเจรจา (ข่าวสด 20/09/45) ดังกรณีเกษตรกรยึดที่ดินรกร้างว่างเปล่าจากนายทุนที่ จ. ลำพูน ก็ถูกเจ้าหน้าที่รัฐจับกุมโดยใช้ความรุนแรงมาแล้วเช่นกัน

ความขัดแย้งตึงเครียดยิ่งขึ้นเมื่อรัฐบาลเริ่มรุกด้วยการนัดประชุมคณะกรรมการพิจารณาผลการศึกษา ในวันที่ 23 ก.ย. โดยไม่มีตัวแทนของกลุ่มผู้เดือดร้อนเข้าร่วม ขณะที่คณะกรรมการกำกับและติดตามการแก้ไขปัญหาสมัชชาคนจนชุดที่ พล.อ. ชวลิต ยงใจยุทธ เป็นประธานก็ยังอยู่ระหว่างการดำเนินการกลั่นกรองผลการศึกษาสมัชชาคนจนจำต้องเดินทางมาชุมนุมหน้าทำเนียบรัฐบาลอีกครั้งพร้อมกับยื่นหนังสือถึงรองพล.อ. อติเรกสาร ประธานคณะกรรมการแก้ไขปัญหาสมัชชาคนจน ขอให้เลื่อนการพิจารณา (ข่าวสด 24/09/45) แต่ก็ไม่เป็นผล

คณะกรรมการแก้ไขปัญหาสมัชชาคนจนได้พิจารณาถึงข้อเสนอของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานีที่เสนอแนวทางไว้ 4 แบบ คือ 1) เปิดประตูเขื่อนถาวร 2) ปิดประตูเขื่อนถาวร 3) เปิด 5 เดือน ปิด 7 เดือน 4) เปิด 8 เดือน ปิด 4 เดือน โดยไม่เลือกแนวทางใดเลย แต่กลับสรุปให้มีการเปิดประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูลเป็นเวลา 4 เดือน และปิด 8 เดือน (กรุงเทพธุรกิจ 25/09/45)

สมัชชาคนจนจึงออกแถลงการณ์ไม่เห็นด้วยและยื่นหนังสือถึง นรม. เรียกร้องให้เปิดเขื่อนตลอดปี (กรุงเทพธุรกิจ 25.26/09/45) พร้อมยื่นรายชื่อชาวบ้านกว่า 10,059 ชื่อเรียก

ร้องให้รัฐบาลเร่งแก้ไขปัญหาคนจน และให้ยกเลิกคณะกรรมการฯ ชุดที่ป้องกันเป็นประธาน เนื่องจากไม่สนใจข้อท้วงติงของสมัชชาคนจนและบิดเบือนผลการศึกษาของนักวิชาการ (ข่าวสด 27/09/45) แต่รัฐบาลไม่ฟังเสียงและมติดังกล่าว เมื่อวันที่ 1 ต.ค. ตามข้อเสนอของคณะกรรมการ คือ ให้เปิดเขื่อนปากมูล 4 เดือน/ปี ซึ่งเท่ากับละเมิดต่อผลการศึกษาที่รัฐบาลเองทุ่มงบประมาณกว่า 10.2 ล้านบาทลงไป

ศ.เสนห์ จามริก ในฐานะประธานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ แถลงข่าวว่า มติ ครม. ดังกล่าวเป็นมติที่ไม่ชอบธรรม เพราะไม่ได้คำนึงถึงทางเลือกและเหตุผลที่คณะวิจัยนำเสนอ (ข่าวสด 01/11/45) ขณะที่กนกวรรณ มะโนรัมย์ นักวิจัยจากมหาวิทยาลัยอุบลฯ เปิดเผยว่า ผลวิจัยเสนอให้เปิดเขื่อนตลอดปีเป็นทางเลือกที่ดีที่สุด แต่รัฐบาลกลับไม่สนใจ ส่วนเดชารัต สุขกำเนิด นักวิจัยจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ระบุว่า หลังเปิดเขื่อนตัวเลขรายได้ต่าง ๆ ของชาวบ้านเพิ่มขึ้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นเศรษฐกิจชุมชนที่ฟื้นคืนจากการเปิดเขื่อน ดังนั้นจึงควรเปิดต่อไปอีกอย่างน้อย 5 ปีเป็นอย่างต่ำ (ข่าวสด 15/11/45)

แต่รัฐบาลก็ละเลยเสียงเหล่านี้เช่นกัน สมัชชาคนจนจึงเปิดฉากการชุมนุมหน้าทำเนียบรัฐบาลอีกครั้ง (ข่าวสด 29/10/45) และพยายามหาทางเรียกร้องความเป็นธรรมด้วยแนวทางสันติทุก ๆ ทาง

แต่แล้วในช่วงเช้ามืดของวันที่ 5 ธ.ค. กลับเกิดเหตุรุนแรงขึ้น โดยมีกลุ่มชายฉกรรจ์กว่า 30 คนพร้อมอาวุธบุกเข้าริ้วเดินที่พักรับที่ชุมนุมของชาวบ้านข้างทำเนียบรัฐบาล (ข่าวสด 06/12/45) ซึ่งตัวแทนชาวบ้านได้เข้าแจ้งความและเดินทางไปร้องเรียนต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติให้ตรวจสอบหาผู้กระทำความผิด (ข่าวสด 07/12/45)

ในขณะที่รัฐบาลกล่าวหาว่าชาวบ้านสร้างสถานการณ์ขึ้นเอง (ข่าวสด 07/12/45) พร้อมกับยืนยันว่าจะไม่ทบทวนการตัดสินใจ สมัชชาคนจนจึงเรียกร้องให้รัฐบาลเปิดเวทีเพื่อให้ทุกฝ่ายได้แสดงข้อเท็จจริงต่อสาธารณะ (ข่าวสด 08/12/45)

ไม่กี่วันหลังจากนั้น เหตุการณ์กลับเลวร้ายลงอีกเมื่อมีกลุ่มชายฉกรรจ์กว่า 50 คนบุกเข้าริ้วเผาทำลายหมู่บ้านแม่ภูม้นัน 1 ที่สันเขื่อนปากมูล ส่งผลให้บ้านเรือน 250 หลังของชาวบ้านถูกทำลายหมด (ข่าวสด 16/12/45)

ทั้งสองเหตุการณ์นี้ นอกจากเจ้าหน้าที่รัฐจะไม่สามารถหาตัวผู้กระทำความผิดได้ นรม. ทักษิณยังออกมาตั้งข้อสังเกตเองด้วยในทำนองว่าชาวบ้านสร้างสถานการณ์ขึ้นเอง

สรุปผลการศึกษาของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

1. การผลิตกระแสไฟฟ้า

สำหรับโรงไฟฟ้าปากมูลจะผลิตกำลังไฟฟ้าหลัก (Base Plant) ช่วงฤดูฝนและผลิตกำลังไฟฟ้าเสริม (Peak Plant) ในช่วงฤดูแล้ง แม้จะมีหรือไม่มีเขื่อนปากมูล ระบบก็ยังคงอยู่ได้ เนื่องจากระบบส่ง - จ่ายกำลังไฟเป็นโครงข่ายเชื่อมถึงกันทุกจุดทั่วประเทศและโยงไปถึงโรงจักรใน สปป. ลาว

2. การชลประทานและการเกษตร

ประโยชน์จากการชลประทานประสมกับข้อจำกัดและเงื่อนไขหลายประการ กล่าวคือ พื้นที่ส่วนใหญ่ใน อ. โขงเจียม เป็นพื้นที่ดินหินโผล่ ป่า และภูเขาดินทราย ไม่เหมาะสมในการปลูกพืชเศรษฐกิจ อีกทั้งระบบชลประทานยังไม่สอดคล้องกับวิถีทำนาในพื้นที่ และยังใช้น้ำฝนทำนาตามปกติ ที่สำคัญคือสถานีสูบน้ำ 29 สถานีในแม่น้ำมูลยังไม่มีการขุดลอกจะส่งน้ำไปทั่วทุกพื้นที่ได้ ปัจจุบันมีเกษตรกรรอใช้น้ำเพียง 2,526 ไร่หรือร้อยละ 17 เท่านั้น เมื่อเปิดประตูน้ำ พื้นที่ใช้น้ำยังลดลงอีก เนื่องจากการค่าจ้างที่ต้องจ่ายถึง 80 บาท/ชั่วโมง ซึ่งถือเป็นต้นทุนที่สูงมาก

3. การประมง สภาพนิเวศกับเศรษฐกิจและสังคมชุมชน

แทบทุกครัวเรือนไม่เว้นจะทำเกษตรหรือไม่ก็จะมี การหาปลา ทั้งเพื่อยขายเป็นรายได้และเพื่อเป็นอาหาร ในส่วนหาปลาเพื่อขายถือว่าเป็นรายได้ประจำต่อเนื่อง ขณะที่ ผลผลิตจากการเกษตรนั้นเป็นรายได้ตามฤดูกาล และรายได้นอกภาคเกษตรนั้นมักจะมีจากการอพยพแรงงาน เมื่อคิดคำนวณรวมแล้ว การประมงมีความสำคัญความมากทั้งด้านรายได้และด้านวิถีชีวิตประจำวัน

ตั้งแต่ ก.ค. 2544 - มิ.ย. 2545 พบปลาทั้งสิ้น 184 ชนิด จาก 44 วงศ์ พบความหลากหลายพันธุ์สูงสุดในช่วง ต.ค. - พ.ย. 2544 จำนวน 78 ชนิด โดยมีการอพยพของปลาจากแม่น้ำโขงสู่ลุ่มน้ำมูลตลอดทั้งปี การเพิ่มขึ้นของปลาล้ำพันธุ์โดยตรงกับสภาพเศรษฐกิจของชุมชน โดยเพิ่มจาก 3,045 บาท/ครัวเรือน/ปีในปี 2543 เป็น 10,025 บาท/ครัวเรือน/ปี หลังการเปิดเขื่อน แต่ยังคงน้อยกว่ารายได้ก่อนการสร้างเขื่อนเมื่อปี 2533 ซึ่งอยู่ที่ 25,742 บาท/ครัวเรือน/ปี

นอกจากนั้นความสัมพันธ์ของชุมชนเริ่มฟื้นคืนมา เกิดวัฒนธรรมของการร่วมมือร่วมใจในการทำมาหากิน ชาวบ้านจำนวนมากกลับหาปลาจากแหล่งเดียวกัน ความขัดแย้งในชุมชนเริ่มคลี่คลาย

ส่วนข้อวิพากษ์ว่าเมื่อมีการเปิดประตูระบายน้ำแล้ว จะส่งผลเสียต่อการเลี้ยงปลาในกระชัง ข้อเท็จจริงคือ

กระชังสามารถปรับตามระดับน้ำได้เสมอ และก็ได้เป็นที่นิยมมากเพราะต้องลงทุนสูง และต้องอยู่ในระบบการเกษตรภายใต้พันธะสัญญากับบริษัทธุรกิจการเกษตร กรณีบันไดปลาโจนก็พบแล้วว่าไม่ได้ผลตามวัตถุประสงค์

4. ทางเลือกในการพิจารณาจัดการเขื่อน

ทางเลือกที่ 1 - ปิดประตูน้ำไว้เขื่อนเพื่อการผลิตกระแสไฟฟ้าตลอดปี ทางเลือกนี้แม้จะมีความหมายต่อการผลิตกระแสไฟฟ้า แต่ไม่เอื้อต่อเศรษฐกิจชุมชน

ทางเลือกที่ 2 - ให้มีการเปิดประตูน้ำในช่วงฤดูฝน คือ ก.ค. - พ.ย. รวม 5 เดือน เนื่องจากเป็นช่วงที่ปลาอพยพจากแม่น้ำโขงขึ้นมายังลุ่มน้ำมูล ด้านการผลิตกระแสไฟฟ้าก็สามารถผลิตได้ 7 เดือน อย่างไรก็ตาม ผลตอบแทนจากการประมงที่ได้มีจำกัด เนื่องจากปัญหาการหาปลาในฤดูน้ำหลาก ส่งผลต่อชาวบ้านที่ทำการประมงด้วยเครื่องมือขนาดเล็ก นอกจากนี้ช่วงปิดประตูน้ำ 7 เดือนนั้นยังมีผลต่อเทศกาลปีใหม่ สงกรานต์ และพื้นที่เกษตรริมมูล ดังนั้นทางเลือกนี้แม้จะได้กระแสไฟฟ้า แต่การฟื้นฟูวิถีชีวิตชุมชนลุ่มน้ำมูลนั้นก็จะไม่เกิดขึ้นเต็มศักยภาพ

ทางเลือกที่ 3 - เปิดประตูน้ำจาก เม.ย. - พ.ย. รวม 8 เดือน ทางเลือกนี้เป็นการจัดการเขื่อนที่เสมือนได้ประโยชน์ทั้งการผลิตกระแสไฟฟ้าและประโยชน์ต่อเศรษฐกิจชุมชนซึ่งขึ้นอยู่กับ การหาปลาเป็นหลัก

อย่างไรก็ตาม ทั้ง 3 ทางเลือกนี้ แม้ว่าจะผลิตไฟฟ้าได้มากน้อยต่างกันไปตามช่วงเวลาที่เปิดประตูน้ำ แต่ก็ไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบต่อระบบนิเวศธรรมชาติในระยะยาว

ทางเลือกที่ 4 - เปิดประตูน้ำตลอดปี เนื่องจากข้อพิจารณาที่ว่า ปัญหาของการผลิตกระแสไฟฟ้าของเขื่อนสามารถจะมีทางออกทางเทคนิคได้หลายทาง แต่ปัญหาเศรษฐกิจชุมชนนั้นไม่มีทางออกและไม่สามารถแก้ได้ด้วยเทคนิค เพราะเขื่อนส่งผลลบต่อความยากจนและความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศอย่างไม่อาจปฏิเสธได้ และเขื่อนก็ยังมิได้มีบทบาททางชลประทานอย่างเต็มศักยภาพ จึงสมควรพักใช้เขื่อนเพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าไว้ก่อน จนกว่าความต้องการใช้ไฟฟ้าจะเปลี่ยนแปลงไปจากสภาวะปัจจุบัน

ทั้งนี้การเปิดประตูน้ำในเบื้องต้นนี้อาจอยู่ในช่วงเวลาประมาณ 5 ปี ตามการพยากรณ์ทางเศรษฐกิจที่ความต้องการพลังงานไฟฟ้าจะไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก

ที่มา : ข้อเสนอฉบับสำหรับผู้บริหาร จากโครงการศึกษาวิจัยแนวทางการฟื้นฟูระบบนิเวศ วิถีชีวิต และชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูล โดยมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี, 2545

พร้อมกับพาดพิงถึงเอ็นจีโอว่าอยู่เบื้องหลังการปลุกปั่นชาวบ้าน (ข่าวสด 18/12/45)

แต่ในที่สุดเมื่อไม่อาจหาเสียงวิพากษ์วิจารณ์กลับได้ นรม. ทักษิณจึงยินยอมเปิดเวทีรับฟังความคิดเห็นขึ้นเมื่อวันที่ 20 ธ.ค. ที่ทำเนียบรัฐบาล โดยเป็นประธานการประชุมเองและให้ตัวแทนฝ่ายผู้วิจัยจากมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และ มหาวิทยาลัยขอนแก่นเข้าร่วม พร้อมกับตัวแทน กฟผ. ตัวแทน กรม. วิสามัญศึกษาบทบาทและการดำเนินกิจกรรมของเอ็นจีโอ วุฒิสภา และตัวแทนชาวบ้านจำนวน 30 คน แต่ห้ามตัวแทนเอ็นจีโอเข้าร่วม (มติชน 21/12/45)

ประกอบ วิโรจน์ภูมิ อธิการบดี มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี 4 แนวทางจากผลศึกษาของมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และเสนอว่าแนวทางที่จะช่วยเหลือประชาชนได้มากที่สุดคือ การเปิดเขื่อนตลอดปี ขณะที่สิทธิพร รัตโนภาส ผู้ว่าฯ กฟผ. ยอมรับว่า แม้จะเปิดเขื่อนปากมูลไปจนถึงปี 2548 ก็จะไม่เกิดผลกระทบต่อความมั่นคงของระบบไฟฟ้าในภาคตะวันออกเฉียงเหนือแต่อย่างใด ด้านตัวแทนชาวบ้านผลัดกันบอกเล่าถึงการกลับมาของวิถีชีวิตชุมชนหลังเปิดเขื่อน (มติชน 21/12/45)

หลังจบเวที นรม. ก็มีคำสั่งให้เปิดประตูระบายน้ำทั้ง 8 บาน และประกาศลงพื้นที่เขื่อนปากมูลด้วยตัวเองในวันที่ 24 ธ.ค. (ข่าวสด 21/12/45)

แต่แล้วเวลาของการแก้ปัญหา ยังคงถูกยืดอกออกไป โดยหลังจากลงพื้นที่แล้ว นรม. ทักษิณ ก็ได้แต่งตั้งคณะทำงานขึ้น 4 ชุด ประกอบด้วย ฝ่ายทหาร ตำรวจ ฝ่ายปกครอง และสำนักงานสถิติแห่งชาติ มอบหมายให้ลงสำรวจความเห็นประชาชนอื่น ๆ ในพื้นที่ก่อน เพื่อจะใช้เป็นข้อมูลในการตัดสินใจ

เขื่อนราษีไศล

หลังจากรัฐบาลสั่งเปิดประตูระบายน้ำฝ่ายราษีไศลทั้ง 7 บานตามข้อเรียกร้องของสมาพันธ์คนจนตั้งแต่ช่วงครึ่งหลังของปี 2543¹⁰ เพื่อพิสูจน์สิทธิที่ดินทำกินของชาวบ้าน (ข่าวสด 04/07/45) และรอผลศึกษาด้านผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่มหาวิทยาลัยขอนแก่นและจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยกำลังดำเนินการศึกษา (ผู้สื่อข่าว 08/04/45) เรื่องของเขื่อนราษีไศล

ก็หายไป จนวันที่ 3 เม.ย. 2545 สมาพันธ์คนจนกลุ่มปัญหาเขื่อนราษีไศลที่ปักหลักชุมนุมหน้าทำเนียบรัฐบาล เดินเท้าเคลื่อนขบวนเข้าไปใน พพ. เพื่อเรียกร้องให้มีการเจรจา (มติชน 04/04/45) หลังจากนั้น อธิบดี พพ. จึงเปิดโต๊ะเจรจาเป็นครั้งแรกในรอบปี 2545 โดยรวมกลุ่มปัญหาทั้ง 9 กลุ่ม แต่กลุ่มสมาพันธ์คนจนไม่ได้เข้าร่วมประชุมด้วย ที่ประชุมได้วางข้อตกลงการพิสูจน์สิทธิการครอบครองและทำประโยชน์ของชาวบ้าน โดยมีชาวบ้านผ่านการพิสูจน์สิทธิจำนวน 2,057 ราย ซึ่ง พพ. เตรียมเสนอเข้า กรม. เพื่อจ่ายค่าชดเชย คาดว่าจำนวนงบประมาณที่ต้องจ่ายมากกว่า 100 ล้านบาท (กรุงเทพธุรกิจ 11/04/45)

กลุ่มปัญหาเขื่อนราษีไศล 9 กลุ่ม

ผู้ประสบปัญหาจากการเฝ้าการสร้างเขื่อนราษีไศลมีการแบ่งตัวเป็น 9 กลุ่มอันเป็นผลมาจากปัจจัยหลายประการที่สร้างความแตกแยกในชุมชน ได้แก่ กลุ่มสมาพันธ์คนจน กลุ่มสมาพันธ์เกษตรกรอีสาน (สพอ.), สมาพันธ์เกษตรกรอีสาน (สกอ.), สมาพันธ์คนจนกลุ่มอีสาน (สสม.), สมาพันธ์เกษตรกรแห่งประเทศไทย (สทก.), กลุ่มเกษตรกรฝ่ายราษีไศล, กลุ่มกำนันผู้ใหญ่บ้าน, กลุ่มสมาพันธ์ชาวนา 2000, และกลุ่มร้องเรียนอิสระ

อย่างไรก็ดี ไพจิตร ศิริรักษ์ ที่ปรึกษาสมาพันธ์คนจนกล่าวว่า ข้อเรียกร้องของสมาพันธ์คนจนไม่ได้เรียกร้องค่าชดเชย แต่ต้องการให้เปิดประตูเขื่อนราษีไศลถาวร เนื่องจากกว่า 10 ปีของการสร้างเขื่อนนี้ไม่มีความคุ้มค่าทางเศรษฐกิจ ไม่มีพื้นที่ชลประทานที่รับน้ำจากเขื่อนไปใช้ประโยชน์ได้เลย อีกทั้งการเก็บน้ำยังทำให้บ่อเกลือจำนวน 150 บ่อได้แห้งแพร่กระจายดินเค็มกว่าร้อยละ 80¹¹ สร้างความเสียหายให้พื้นที่เกษตรกรรมอย่างมาก (กรุงเทพธุรกิจ 11/04/45) ดังนั้นจึงต้องการให้รัฐบาลทบทวนเรื่องความคุ้มค่าจากการสร้างฝ่ายราษีไศล และความเสียหายต่อวิถีชีวิตชุมชน แต่กลับไม่มีความคืบหน้าใด ๆ (ข่าวสด 24/04/45)

¹⁰ ดูรายละเอียดในหนังสือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2542 - 2543 บทประมวลสถานการณ์เรื่อง "น้ำ" หัวข้อย่อย "เขื่อนราษีไศล" หน้า 48 - 50

¹¹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในหนังสือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2542 - 2543 บทประมวลสถานการณ์เรื่อง "ดินและแร่ธาตุ" หัวข้อย่อย "ปัญหา" หน้า 19 - 20

ปัญหาดินเค็มในพื้นที่ก่อสร้างฝายราษีไศล

จากการศึกษาปัญหาดินเค็มในพื้นที่ก่อสร้างฝายราษีไศลของกรมพัฒนาที่ดิน ซึ่งมีการจัดชั้นดินเค็มในพื้นที่โครงการ พบว่า

- พื้นที่ดินเค็มจัด 33 ไร่
- พื้นที่ดินเค็มปานกลาง 48,427 ไร่
- พื้นที่ดินเค็มน้อย 160,472 ไร่
- พื้นที่ดินที่มีศักยภาพในการแพร่กระจายเกลือ 28,783 ไร่

- พื้นที่ดินไม่เค็ม 168 ไร่

ทั้งนี้ผลการศึกษาระบุว่าโครงการฝายราษีไศล

ก่อให้เกิดความเสี่ยงของปัญหาดินเค็มสูงร้อยละ 21 และเสี่ยงปานกลางร้อยละ 21.65

ที่มา : มติชน 09/04/44

สำหรับในเรื่องของคดีปรากฏว่า พพ. ได้ยื่นฟ้องชาวบ้านราษีไศลที่เคยได้รับค่าชดเชยจำนวน 1,154 คน ที่ศาลแพ่งจังหวัดศรีสะเกษ เพื่อเรียกเงินค่าชดเชย 363 ล้านบาทคืน (กรุงเทพธุรกิจ 01/06/45) โดยสิริพร ไสละสุต อธิบดี พพ. กล่าวว่า การฟ้องร้องดังกล่าวเป็นไปตามมติ ครม. ของรัฐบาลชุดชวน หลีกภัย ที่เห็นควรให้ดำเนินคดีกับกลุ่มชาวบ้านดังกล่าว (กรุงเทพธุรกิจ 12/06/45) ขณะที่ฝ่ายชาวบ้านได้เตรียมทนายความเพื่อสู้คดี โดยยืนยันว่า การได้รับค่าชดเชยของชาวบ้านถูกต้องตามกฎหมาย เพราะกระบวนการจ่ายค่าชดเชยมีคณะกรรมการกลั่นกรองทั้งหมด ทั้งนี้กลุ่มสมาชิกชนจนได้รับรวมข้อเสนอการแก้ปัญหาเขื่อนราษีไศลให้เปิดเขื่อนถาวร โดยชาวบ้านพร้อมจะคืนเงินที่ได้รับค่าชดเชยทั้งหมด 363 ล้านบาทต่อรัฐบาลเช่นกัน (กรุงเทพธุรกิจ 01/06/45) และล่าสุดทางชาวบ้านได้ยื่นเรื่องต่อศาลให้ชะลอคดีเพื่อรอรับฟังแผนแก้ปัญหาของคณะกรรมการที่ตั้งขึ้นมาพิจารณาเรื่องนี้ ซึ่งทางศาลก็สั่งให้เลื่อนการพิจารณาคดีไปเป็นเดือน มี.ค. 2546 (ข่าวสด 03/06/45)

ต่อมาในวันที่ 1 ต.ค. 2545 ที่ประชุมคณะกรรมการแก้ไขปัญหาสังคมชนจนก็มีมติเห็นชอบให้เสนอ ครม. พิจารณาอนุมัติจ่ายเงินค่าชดเชยครั้งที่ 2 กรณีฝายราษีไศลจำนวน 12,669,344 บาท ส่วนกรณีกระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ เสนอขออนุมัติจ่ายค่าชดเชยผู้ได้รับผลกระทบครั้งที่ 3 จำนวน 482,039,472 บาท มติที่ประชุมให้ทบทางโดยใช้หลักเกณฑ์การตรวจสอบสภาพทางอากาศประกอบการ

พิจารณาก่อนเพื่อนำเสนอ ครม. อนุมัติต่อไป (ข่าวสด 21/10/45)

อย่างไรก็ดี ในวันที่ 26 พ.ย. ปรากฏว่า กลุ่มชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งได้ออกมาเรียกร้องให้ทางราชการปิดประตูระบายน้ำ ด้วยเหตุผลว่าครบกําหนด 2 ปีของการเปิดประตูระบายน้ำเพื่อพิสูจน์สิทธิแล้ว วันเดียวกันนั้น พนักงานสอบสวนก็เดินทางมายังศาลจังหวัดศรีสะเกษ เพื่อขอหมายจับชาวบ้านที่รับเงินชดเชยฝายราษีไศลจำนวน 155 ราย โดยระบุความผิดในข้อหาแจ้งความเท็จเพื่อขอรับเงินชดเชยดังกล่าว (ข่าวสด 29/11/45)

โครงการลุ่มน้ำสงคราม

โครงการลุ่มน้ำสงครามเป็นอีกหนึ่งโครงการใหญ่ของ พพ. ที่จะทำการสร้างเขื่อนปิดกั้นลำน้ำสงครามบริเวณบ้านนา ต. ไชยบุรี อ. ท่าอุเทน จ. นครพนม ซึ่งเป็นจุดที่กระแสน้ำไหลลงสู่ลำน้ำโขง มูลค่าโครงการ 5,838 ล้านบาท พพ. ระบุถึงความจำเป็นของโครงการว่า เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำในฤดูแล้งและป้องกันน้ำท่วมในฤดูฝน

แต่จากการคัดค้านโครงการของชาวบ้าน องค์กรพัฒนาเอกชน และนักวิชาการอย่างแข็งขันมาตั้งแต่ต้น ประกอบกับสถานการณ์วิกฤตเศรษฐกิจของไทยและสถานการณ์ปัญหาโครงการโขง ชี มูล ที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งรุนแรงระหว่างรัฐกับชาวบ้านใน 2 พื้นที่ คือ เขื่อนราษีไศลและเขื่อนห้วยน้ำ จ้างจ่ายต่าง ๆ เหล่านี้ ส่งผลให้กระแสการผลักดันสนับสนุนโครงการลุ่มน้ำสงครามจากหน่วยงานราชการท้องถิ่นและส่วนกลางเบาบางลง พพ. จึงต้องดำเนินการอย่างค่อนข้างระมัดระวังกับโครงการนี้เพราะโขง ชี มูล กับน้ำสงครามมีรูปแบบโครงการคล้ายคลึงกันมาก

สำหรับความคืบหน้าสำคัญในรอบ 2 ปีนี้ ปรากฏว่า ในวันที่ 26 พ.ค. 2544 พพ. ได้จัดเสวนาเปิดเผยข้อมูลโครงการตามพันธสัญญาที่ให้ไว้กับกลุ่มผู้คัดค้าน ที่ อ. ศรีสงคราม จ. นครพนม มีผู้เข้าร่วมประมาณ 800 คน

ดร.พาณิชย์ พงษ์ภักดิ์ รองอธิบดี พพ. เปิดเผยว่า การออกแบบโครงการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม ผลกระทบเศรษฐกิจและสังคม และการชดเชยการอพยพผลกระทบด้านโบราณคดีและศิลปวัฒนธรรม รวมถึงผลกระทบเรื่องป่าทุ่งป่าทาม เสร็จสิ้นแล้ว โดย พพ. ได้ปรับเปลี่ยนโครงการจากการกักเก็บน้ำในรูปอ่างเก็บน้ำเป็นกักเก็บน้ำอยู่ในตลิ่งที่ระดับ 139.5 เมตร รทก. ซึ่งจะไม่ทำให้ท่วมตลิ่ง และกักเก็บน้ำ 260 ล้าน ลบม. เป้าหมาย

ความเป็นมาของโครงการลุ่มน้ำสงคราม

ลุ่มน้ำสงครามมีพื้นที่ 7.9 ล้านไร่ ใหญ่เป็นอันดับ 3 ของภาคอีสาน รองจากลุ่มน้ำชีและมูล ครอบคลุมพื้นที่ของ จ. อุตรดิตถ์ สกลนคร หนองคาย และนครพนม เป็นแม่น้ำสายเดียวของภาคอีสานตอนบนที่ยังไม่มีโครงการเขื่อนขนาดใหญ่ ทำให้ระบบนิเวศคงความอุดมสมบูรณ์ ชุมชนลุ่มน้ำสงครามมีวิถีชีวิตทำการประมงและเก็บหาอาหารจากป่าทุ่งป่าหุบรอบๆ แม่น้ำ (กรมทรัพยากร 17/10/44)

โครงการลุ่มน้ำสงครามมีการศึกษามาตั้งแต่ปี 2506 ภายใต้ชื่อ “โครงการพัฒนาลุ่มน้ำโขง สำนวณอุทกวิทยาของลุ่มน้ำสงคราม” ในยุคที่คณะกรรมการแม่น้ำโขงได้ก่อตั้งขึ้น ต่อมาในปี 2525 ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลเนเธอร์แลนด์ ศึกษาแนวทางป้องกันน้ำท่วมและความเหมาะสมของโครงการเบื้องต้น จากนั้นรัฐบาลสมัย พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ มีมติกรม เมื่อวันที่ 8 เม.ย. 2532 ให้กระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ ศึกษาออกแบบโครงการน้ำสงคราม ซึ่งเป็นคราวเดียวกับการอนุมัติโครงการโขงชีมูล

ทันทีที่ได้รับการอนุมัติ พพ. ก็ได้ว่าจ้างบริษัทที่ปรึกษาศึกษาความเหมาะสมและผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมในปี 2533 ได้ผลสรุปออกมาในปี 2536 ว่าการพัฒนาโครงการน้ำสงครามที่มีความเหมาะสมที่สุดคือด้านชลประทานและลดปัญหาน้ำท่วม โดยการก่อสร้างประตูน้ำความสูงที่ระดับ 147.2 เมตร รทก. และการเก็บกักน้ำในฤดูแล้งเพื่อการชลประทานที่ระดับ 143.5 เมตร รทก. รวมพื้นที่ชลประทาน 394,500 ไร่

มติคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติเมื่อวันที่ 6 ม.ค. 2537 ระบุให้ พพ. ปรับเปลี่ยนรูปแบบการกักเก็บน้ำจากรูปแบบอ่างเก็บน้ำ เป็นการเก็บกักตามลำแม่น้ำ เพื่อลดผลกระทบ พร้อมกับให้จัดทำแผนปฏิบัติการแก้ไขผลกระทบที่จะเกิดขึ้นแต่ในปีเดียวกันนั้นรัฐบาลชวน หลีกภัย ก็ได้อนุมัติงบประมาณ 47 ล้านบาท ให้ พพ. เตรียมงานก่อสร้างบริเวณหัวงาน ซึ่งต่อมา พพ. ได้ซื้อที่ดินหัวงานเป็นจำนวนเงินกว่า 32 ล้านบาท

ก.ย. 2538 ในรายงานฉบับสุดท้ายของกลุ่มบริษัทที่ปรึกษาสรุปความเหมาะสมของโครงการว่า ประโยชน์ของน้ำปากแม่น้ำสงครามควรมีระดับความสูงเพื่อป้องกันน้ำโขงไหลย้อนกลับที่ระดับ 147.9 เมตร รทก. และระดับเก็บกักน้ำในฤดูแล้งที่ระดับ 142.5 เมตร รทก. มีพื้นที่ชลประทาน 565,070 ไร่ และมีพื้นที่น้ำท่วมถาวร 187,500 ไร่

นอกจากนี้ยังบรรจุแผนพัฒนาการชลประทานลุ่มน้ำสงครามตอนบนในลุ่มน้ำก่ำ โดยการผันน้ำจากลุ่มน้ำสงครามไปลุ่มน้ำก่ำโดยพิกัดน้ำไว้ที่หนองหาน และในลุ่มน้ำโขงที่ อ. บักคอต จ. หนองคาย โดยมีพื้นที่ชลประทานรวมกัน 550,390 ไร่ รวมโครงการพัฒนาลุ่มน้ำสงครามที่สามารถจะดำเนินการก่อสร้างได้ ทั้งหมด 1,115,460 ไร่ ส่วนแผนการระยะแรกเป็นการพัฒนาลุ่มน้ำสงครามตอนล่างโดยการก่อสร้างประตูระบายน้ำปากแม่น้ำสงคราม

14 ก.พ. 2539 ชาวบ้านจาก อ. ศรีสงคราม จ. นครพนมที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาลุ่มน้ำสงครามจำนวน 100 กว่าคน ยื่นหนังสือคัดค้านโครงการฯ ต่อ ผวจ. นครพนม และในวันที่ 12 พ.ย. ปีเดียวกัน ตัวแทนชาวบ้านจาก 7 หมู่บ้าน กว่า 200 คน ใน จ. สกลนครและนครพนมเดินทางเข้ายื่นหนังสือถึงอธิบดี พพ. และ นรม. พล.อ. ชวลิต ยงใจยุทธ ผ่านนายอำเภอศรีสงคราม เพื่อขอให้เปิดเผยข้อมูลและยกเลิกโครงการ และในปี 2540 กลุ่มชาวบ้านดังกล่าวได้เข้าเป็นหนึ่งในการประชุมร่วมกับสมาชิกคนจน

แต่ทาง พพ. กลับเดินหน้าผลักดันโครงการโดยไม่เปิดเผยข้อมูลต่อสาธารณชน ส่งผลให้ชาวบ้านลุ่มน้ำสงครามยื่นหนังสือถึง พล.อ. ชวลิต อีกครั้งเมื่อวันที่ 19 ก.พ. 2541 ในขณะที่การออกแบบเขื่อนก็ดำเนินไปเกือบ 100 เปอร์เซ็นต์แล้ว

ที่มา : “ลำดับขั้นตอนและความเคลื่อนไหว : โครงการลุ่มน้ำสงคราม” เอกสารของโครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ, 2545

เพื่อการอุปโภคบริโภค ป้องกันอุทกภัย และการชลประทานในพื้นที่ 248,000 ไร่ ส่วนการศึกษาเรื่องดินเค็มและการประมงยังไม่แล้วเสร็จ

ด้าน รศ. ดร.วันเพ็ญ วิโรจนัญญ จากมหาวิทยาลัยขอนแก่น หนึ่งในทีมงานศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม กล่าวว่า โครงการนี้จะทำให้พื้นที่น้ำท่วมเอ่อเข้าไปตามปากแม่น้ำ

สาขา 7,500 ไร่ ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าทุ่งปทุม และการกักเก็บน้ำที่ระดับ 139.5 เมตร รทก. จะทำให้แหล่งโบราณคดีถูกน้ำท่วมในฤดูฝน 12 แห่ง ในฤดูแล้ง 7 แห่ง

ส่วน ดร.ชำนาญ พงษ์ศรี จากกองประมงน้ำจืดกรมประมง กล่าวว่า กลุ่มน้ำสงครามเป็นกลุ่มน้ำเดียวในประเทศไทยที่ยังคงความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมบูรณ์ มีพันธุ์สัตว์น้ำถึง 198 ชนิด และร้อยละ 80 ของครีวเรือนประกอบอาชีพเกี่ยวกับประมง เฉลี่ยจับปลาได้ 200 กก./ครีวเรือน/ปี

เสียงสะท้อนจากเวทีสัมมนาส่วนใหญ่เป็นไปในทิศทางไม่เห็นด้วย โดยเห็นว่าโครงการนี้จะนำมาซึ่งการสูญเสียวิถีชีวิตและทรัพยากรประมงอย่างไม่อาจประเมินค่าได้ บวกกับตั้งคำถามถึงวัตถุประสงค์ของการสร้างเขื่อนว่าไม่ตรงกับความต้องการของคนในพื้นที่ เนื่องจากน้ำท่วมของคนลุ่มน้ำสงครามนั้น หมายถึงแหล่งอาหารของปลา โดยเฉพาะบริเวณป่าทุ่งปทุม ทำให้ลุ่มน้ำสงครามมีปลาชุกกว่าบริเวณอื่นๆ ในภาคอีสานด้วยกัน ถ้าสร้างเขื่อนป้องกันน้ำท่วมเท่ากับปิดเส้นทางปลาจากลำน้ำโขงที่ขึ้นมาวางไข่ที่ลุ่มน้ำสงคราม เป็นการทำลายวิถีชีวิตของคนลุ่มน้ำสงครามดังเช่นที่เกิดขึ้นที่เขื่อนปากมูลมาแล้ว (การประชุมปรึกษา 03/07/44)

ทั้งนี้ ก่อนหน้าการเสวนานี้ ทางคณะกรรมการผู้ชำนาญการของ สผ. มีมติไม่เห็นชอบรายงานข้อเสนอโครงการ ซึ่ง พพ. ว่าจ้างมหาวิทยาลัยขอนแก่นศึกษาและแก้ไขแล้วเสร็จตั้งแต่ปี 2542 โดยเห็นว่าไม่ควรดำเนินการก่อสร้างโครงการดังกล่าว เนื่องจากผลกระทบสูง ไม่คุ้มค่าในทางเศรษฐศาสตร์ รวมทั้งไม่ตรงกับมติคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติที่ได้ไว้ไว้เกี่ยวกับการสร้างอ่างเก็บน้ำสงครามเมื่อวันที่ 6 ม.ค. 2537 นอกจากนี้ยังให้ดำเนินการศึกษาเกี่ยวกับน้ำสงครามต่อไป เพื่อจะนำข้อมูลดังกล่าวไปใช้กับโครงการอื่นๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ซึ่งต่อมาในวันที่ 17 ม.ค. 2545 คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติลงมติเห็นชอบตามมติของคณะผู้ชำนาญการดังกล่าว ต่อด้วยการมีมติ ครม. เห็นชอบในวันที่ 26 ม.ค. ปีเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม พพ. ยังคงยืนยันว่าโครงการต้องดำเนินต่อไป และได้ทุ่มงบประมาณแก้ไขแผนศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมจนกว่าจะผ่านการพิจารณาของคณะผู้ชำนาญการของ สผ. ทั้งนี้ที่ผ่านมา พพ. ได้ว่าจ้างสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ศึกษาประเด็นเพิ่มเติมของโครงการมาหลายเรื่องแล้ว

การศึกษาประเด็นเพิ่มเติมต่าง ๆ ของโครงการ จากอดีตถึงปัจจุบัน

นับแต่เริ่มโครงการลุ่มน้ำสงคราม พพ. ต้องทำการศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นต่าง ๆ หลายชุด โดยสรุปมีดังนี้

- การศึกษาผลกระทบด้านเศรษฐกิจ สังคม และการอพยพชดเชยต่อราษฎรในพื้นที่อ่างเก็บน้ำ และในพื้นที่ชลประทาน โดยมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ แล้วเสร็จเมื่อปี 2539

- การศึกษาผลกระทบต่อพื้นที่ป่าทุ่งปทุม เนื่องจากการกักเก็บน้ำ โดยมหาวิทยาลัยขอนแก่น แล้วเสร็จเมื่อปี 2539

- การศึกษาผลกระทบด้านโบราณคดี ศิลปะ และวัฒนธรรม โดยมหาวิทยาลัยศิลปากร แล้วเสร็จเมื่อปี 2539

- การศึกษาและจัดทำแผนป้องกันและแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อมจากการเก็บกักน้ำไว้ในตัวลำน้ำ โดยมหาวิทยาลัยขอนแก่น แล้วเสร็จเมื่อปี 2542 มหาวิทยาลัยแต่ถูกนำกลับไปพิจารณาใหม่ เนื่องจากการคัดค้านจากภาคประชาชน องค์การเอกชน นักวิชาการ และกลุ่มแนวร่วมพันธมิตรเพื่ออีสานตอนบน ถึงความไม่สมบูรณ์ของงานศึกษา

- การศึกษาสภาพดินเค็ม น้ำเค็ม ลุ่มน้ำสงคราม และจัดทำแผนป้องกันผลกระทบดินเค็มและน้ำเค็มต่อโครงการลุ่มน้ำสงคราม ปัจจุบันยังไม่แล้วเสร็จ

- การศึกษาผลกระทบและการจัดทำแผนลดผลกระทบและการฟื้นฟูและพัฒนาด้านการประมง โครงการลุ่มน้ำสงคราม เริ่มดำเนินการเมื่อปี 2543 ปัจจุบันยังไม่แล้วเสร็จ

- การปรับปรุงข้อมูลพื้นฐานด้านภูมิศาสตร์พื้นที่โครงการลุ่มน้ำสงคราม เริ่มปี 2543 ปัจจุบันยังไม่แล้วเสร็จ

- การสำรวจทำแผนที่โครงการลุ่มน้ำสงครามเพิ่มเติม เริ่มปี 2543 ปัจจุบันยังไม่แล้วเสร็จ

อนึ่ง องค์การพัฒนาเอกชนตั้งข้อสังเกตว่า ผลการศึกษาทั้งหมดควรอยู่ร่วมกันในผลการศึกษาผลกระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อม แต่กลับถูกแยกส่วนศึกษาเพื่อนำมาประกอบการตัดสินใจพิจารณาโครงการแบบ "ก่อสร้างไปแก้ไขตามหลังไป" แสดงให้เห็นถึงความบกพร่องหรือช่องว่างของกฎหมายสิ่งแวดล้อมไทย

เขื่อนแก่งเสือเต้น

อุทกภัยครั้งรุนแรงในพื้นที่ อ.วังชิ้น จ.แพร่¹² เมื่อต้นเดือน พ.ค. 2544 กลายเป็นชนวนสำคัญที่ทำให้เกิดการรื้อฟื้นโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นที่มีการผลักดันกันมายาวนานขึ้นอีกครั้ง¹³ โดยบรรดาข้าราชการฝ่ายปกครองรวมทั้ง ส.ส. และ ส.ว. จ. แพร่ ต่างร่วมกันผลักดันโครงการนี้

(ข่าวสด กรุงเทพธุรกิจ 10/05/44)

ขณะที่บรรดาองค์กรอนุรักษ์และนักวิชาการโต้แย้งว่า เหตุการณ์โคลนถล่มใน อ. วังชิ้นไม่เกี่ยวกับเขื่อน หากแต่เกิดจากการตัดไม้ทำลายป่าและการเปลี่ยนแปลงสภาพพื้นที่สองฝั่งลำน้ำยมเป็นพื้นที่ปลูกพืชเชิงเดี่ยว โดยเฉพาะสวนส้ม ทำให้ไม่มีพืชช่วยพยุงดินและดูดซับน้ำ (ข่าวสด 09/05/44) อีกทั้ง อ. วังชิ้นก็อยู่ห่างจากหัวงานสร้างเขื่อนเกือบ 200 กม. และโดยหลักการแล้ว เขื่อนสามารถป้องกันน้ำท่วมได้ไม่เกิน 50 กม. จากหัวงานเขื่อน นอกจากนี้งานวิจัยของ FAO และธนาคารโลก ก็ระบุชัดเจนว่า เขื่อนแก่งเสือเต้นจะแก้ปัญหาหน้าท่วมได้แค่ อ. สบงาม กับ อ. เด่นชัย เท่านั้น (กรุงเทพธุรกิจ 10/05/44)

ต้นปี 2545 ปัญหายุ้งแก่งที่เกิดขึ้นถูกนำมาใช้เป็นข้ออ้างในการผลักดันโครงการนี้อีกครั้ง โดยหอการค้าและองค์กรธุรกิจ จ. แพร่ ต่างออกมาสนับสนุนให้รัฐบาลเร่งอนุมัติโครงการโดยเร็ว (ข่าวสด 13/03/45) ตอกย้ำด้วยท่าทีของอธิบดีกรมชลประทาน กิจจา ผลภาณี ซึ่งออกมาประกาศว่าจะต้องสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นให้ได้ (ข่าวสด 12/03/45)

กระแสการปลุกผีโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นส่งผลให้สถานการณ์ในพื้นที่เริ่มตึงเครียดอีกครั้ง

วันที่ 16 ก.พ. ชาวบ้านกว่า 500 คน ในพื้นที่ ต. สะเอียบ อ. สอง และ อ. เชียงม่วน ร่วมกันทำพิธีบวงสรวงทอธรธรมาชาติและสืบชะตาแม่น้ำยม ครั้งที่ 5 พร้อมกับประกาศเจตนารมณ์คัดค้านเขื่อนแก่งเสือเต้นอย่างถึงที่สุด (ข่าวสด 18/02/45)

ต่อมาในวันที่ 17 มี.ค. ชาวสะเอียบกว่า 40 คน นำโดยกำนันหุ่ม สะเอียบคง เข้ายื่นหนังสือประท้วงรัฐบาลกรณีผลักดันสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นต่อซูชิฟ หาญสวัสดิ์รมว. เกษตรฯ และกิจจา ผลภาณี อธิบดีกรมชลประทาน

ข้อเสนอทางเลือกการจัดการลุ่มน้ำยม

ไวยณรงค์ เศรษฐเชื้อ ผอ. เครือข่ายแม่โจ้ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สรุปทางเลือกการจัดการลุ่มน้ำยมไว้ดังนี้

1. การฟื้นฟูพื้นที่ชุ่มน้ำ โดยการจัดการบนฐานภูมิเวกของแม่น้ำ ซึ่งแม่น้ำยมมีระบบนิเวศแบบ "ที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงลุ่มน้ำยม" และพื้นที่ชุ่มน้ำอื่น ๆ กระจายตัวตลอดตั้งแต่ จ. สุโขทัยไปถึง จ. พิจิตร ทำหน้าที่กักเก็บน้ำในฤดูน้ำหลากและปล่อยออกมาในฤดูแล้ง แต่ปัจจุบันพื้นที่เหล่านี้ถูกคุกคามอย่างหนักจากการใช้ที่ดินผิดประเภท การสร้างโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ จึงไม่สามารถป้องกันน้ำท่วมได้

การฟื้นฟูทำได้โดยการขุดลอกขุดคลองที่เชื่อมระหว่างแม่น้ำกับหนองบึง ห้วยถ้ำการบูรทุกพื้นที่ชุ่มน้ำ ขุดสร้างโครงสร้างพื้นฐาน แนะนำให้เกษตรกรปลูกพืชอายุสั้นหรือพืชในหัวน้ำในฤดูแล้ง เพื่อเก็บน้ำในลุ่มน้ำยมเพียงที่เดียวก็เป็นที่ยากไม่ไห้ไหลลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาพร้อมกันถึง 500 - 1,500 ล้าน ลบ.ม. เป็นปริมาณที่มากกว่าเขื่อนแก่งเสือเต้นจะกักเก็บได้เสียอีก

2. การจัดการทางด้านความต้องการ ได้แก่ การซ่อมบำรุงระบบชลประทานที่มีอยู่แล้วให้มีประสิทธิภาพ การให้ความรู้แก่ผู้ใช้ดิน เป็นต้น ทั้งนี้ ปัจจุบันลุ่มน้ำยมมีระบบชลประทานขนาดใหญ่และขนาดกลาง 24 แห่ง ระบบชลประทานขนาดเล็ก 220 แห่ง บ่อน้ำตื้น 240 บ่อ และระบบสูบน้ำด้วยไฟฟ้าของ พท. 26 แห่ง รวมพื้นที่ชลประทาน 1,117,485 ไร่

3. การพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก มีแผนการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กซึ่งจัดทำโดยกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย สามารถแก้ปัญหาการขาดแคลนนํ้าได้ โดยใช้งบประมาณหมู่บ้านละ 3 ล้านบาทเท่านั้น แต่แผนดังกล่าวถูกแช่แข็งไว้ที่สภาพัฒนา

4. การพัฒนาระบบบึงป่า - แก้ปัญหาในในเมือง ส่งเสริมให้มีการประดัดน้ำในฤดูแล้ง พัฒนาให้ระบบการผลิตน้ำประปามีประสิทธิภาพ

5. การฟื้นฟูป่าต้นน้ำ เพราะป่าเป็นแหล่งปล่อยน้ำให้หน้าแล้งและเป็นตัวดูดซับน้ำให้หน้าฝน

ที่มา : ข่าวสด 24/03/45

¹² ดูรายละเอียดในบทความนี้ หัวข้อย่อย "สถานการณ์น้ำปี 2544" หน้า 44

¹³ ดูรายละเอียดในหนังสือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2542 - 2543 บทประมวลสถานการณ์เรื่อง "น้ำ" หัวข้อย่อย "เขื่อนแก่งเสือเต้น" หน้า 50 - 53 และหนังสือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2540 - 2541 บทประมวลสถานการณ์เรื่อง "น้ำ" หัวข้อย่อย "เขื่อนแก่งเสือเต้น" หน้า 62 - 70

หน้า 2.9

มูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ของป่าไม้ ที่จะสูญเสียไป ถ้ามีการสร้าง เขื่อนแก่งเสือเต้น	
มูลค่าที่มีการประเมิน	ล้านบาท
1. มูลค่าที่มีการใช้ประโยชน์	1,605 - 4,212
1.1 ทรัพยากรชีวภาพ	771 - 2,511
- ผลผลิตกัญชงของป่า	759 - 2,331
- พันธุกรรมไม้สัก (ต่อปี)	12 - 180
1.2 การดูดซับคาร์บอนไดออกไซด์	48 - 915
- การปล่อยระยะแรก	
- การปล่อยระยะยาว (ต่อปี)	
1.3 การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	786
2. มูลค่าที่ไม่มีการใช้ประโยชน์	2,178
เงิน ความภูมิใจ ความรู้สึก ต่อความเป็นแหล่งทรัพยากร เป็นมรดกให้ลูกหลาน	
มูลค่ารวมทางเศรษฐกิจทั้งหมด	3,783 - 6,390

ที่มา : โครงการวิจัยเรื่อง การประเมินค่าทางเศรษฐศาสตร์ของป่าไม้ : กรณีศึกษา
มูลค่าที่ไม่มีการใช้ประโยชน์ของป่าไม้สักในอุทยานแห่งชาติแม่ปืม จาก
การสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น นำโดย ดร.คุณหญิงสุธาสีรา สุรวัชรนที
สถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม (GSE) ภายใต้การ
สนับสนุนของโครงการ BRG, อ่างในกรุงเทพมหานคร 29/03/45
หมายเหตุ : การประเมินมูลค่านี้ พิจารณาคำนวณจากประโยชน์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลา
50 ปี เทียบเท่ากับอายุของเขื่อนแก่งเสือเต้น และนำตัวเลขนี้มา
คำนวณกลับเป็นมูลค่าเงิน ณ เวลาปัจจุบัน

ขณะลงพื้นที่โครงการชลประทานฝ่ายแม่ยม ซึ่ง รว. เกษตรา ให้สัมภาษณ์ว่า โครงการนี้เป็นของคนทั้งประเทศ ดังนั้นคนส่วนใหญ่ต้องเป็นผู้ตัดสินใจ พร้อมกับลั่นวาจาว่า เขื่อนแก่งเสือเต้นจะต้องมีทางออกชัดเจนในรัฐบาลนี้

(มติชน 16/03/45)

และแล้วในช่วงครึ่งหลังของปี 2545 นรม. ทักษิณ ก็เริ่มออกมาให้ความเห็นเกี่ยวกับเรื่องนี้บ้าง ภายหลังเกิดสถานการณ์น้ำท่วมในพื้นที่ลุ่มน้ำยมรุนแรงกว่าทุกปีที่ผ่านมา (ผู้จัดการ 17/09/45) โดย นรม. กล่าวว่า พื้นที่น้ำท่วมดังกล่าว เป็นบริเวณที่มีน้ำมาก แต่กลับไม่มีที่เบรกน้ำ พร้อมกับสั่งการให้กรมชลประทานสำรวจความเป็นไปได้ในการสร้างอ่างเก็บน้ำในภาคเหนือเพื่อแก้ปัญหาอุทกภัย (กรุงเทพธุรกิจ 30/08/45)

อธิบดีกรมชลประทานจึงขานรับทันควัน โดยระบุว่า หากรัฐบาลตัดสินใจมีมติให้สร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นก็จะเดินหน้าออกแบบรายละเอียดทันที (กรุงเทพธุรกิจ 31/08/45) ขณะที่ไพศาล กุวลัยรัตน์ เลขาธิการ ส.ป.ก. กล่าวว่า ส.ป.ก. ได้

เตรียมพื้นที่รองรับผู้ได้รับผลกระทบจากเขื่อนแก่งเสือเต้นแล้ว อยู่ที่ อ. ร้องกวาง จ.แพร่ มีเนื้อที่ 23,299 ไร่ (กรุงเทพธุรกิจ 08/06/45) ส่วน รว. เกษตรา กล่าวว่า ราษฎรที่ชาวบ้านไม่ต้องการย้ายไปอยู่ในพื้นที่อพยพก็สามารถเลือกรับค่าชดเชยจำนวน 1.96 ล้านบาท/ครัวเรือนแทนได้ (ผู้จัดการ 17/09/45)

ต่อประเด็นเรื่องพื้นที่รองรับผู้อพยพ ประสิทธิพร กาฬอ่อนศรี ตัวแทนกลุ่มเพื่อนประชาชน ระบว่า พื้นที่ที่ ส.ป.ก.จัดเตรียมไว้แล้วนั้นชาวบ้านจับจองทำกินแล้วทั้งสิ้น ถ้าอพยพไปจะก่อให้เกิดความขัดแย้งอย่างหนัก (ข่าวสด 19/09/45) ด้าน แต่ง อินทา คณะกรรมการต่อต้านการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น กล่าวยั่วว่า ชาวสะเยียบทุกคนพร้อมจะสู้เพื่อรักษาสีทิวของตนเอง เพื่อจะอยู่ที่ต่อไป ชาวสะเยียบไม่ต้องการทั้งเงินและที่ดิน (มติชน 19/09/45)

ในวันที่ 18 ก.ย. ชาวบ้านและองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งพยายามเสนอทางเลือกการจัดการลุ่มน้ำยม โดยไม่ต้องสร้างเขื่อนมาโดยตลอด ได้ร่วมกันออกแถลงการณ์ย้ำประเด็นที่ว่าเขื่อนแก่งเสือเต้นไม่สามารถป้องกันน้ำท่วมได้เนื่องจากจุดสร้างเขื่อนอยู่ตอนบนของลุ่มน้ำ ห่างจากต้นน้ำเพียง 115 กม. จากความยาวทั้งหมดของแม่น้ำยม 735 กม. ดังนั้นอีก 600 กม. อยู่ใต้เขื่อนและมีแม่น้ำสาขากว่า 60 สาย ซึ่งไหลลงแม่น้ำยม ผ่าน จ.แพร่ สุโขทัย พิษณุโลก พิจิตร และนครสวรรค์ ถ้าฝนตกหนักได้เขื่อน จังหวัดต่าง ๆ เหล่านี้ก็ถูกน้ำท่วมอยู่ดี โดยสรุปเขื่อนแก่งเสือเต้นจะเก็บน้ำได้เพียงร้อยละ 15 ของลำน้ำเท่านั้น (ข่าวสด 19/09/45)

สำหรับประเด็นเรื่องภัยแล้ง ชาญณรงค์ เยาวเลิศ ผู้ช่วยเลขาธิการมูลนิธิคุ้มครองฯ ตั้งข้อสังเกตว่า ลุ่มน้ำยมมีเขื่อนขนาดกลาง ขนาดเล็ก และสถานีสูบน้ำของกรมชลประทานตลอดลุ่มน้ำ แต่ประชาชนก็ยังประสบปัญหาขาดแคลนน้ำ ซึ่งสะท้อนให้เห็นความไร้ประสิทธิภาพในการจัดการน้ำของกรมชลประทานเอง (กรุงเทพธุรกิจ 13/03/45)

12 ต.ค. สถานการณ์ในพื้นที่รุนแรงขึ้นเมื่อชาวบ้าน ต. สะเยียบ จับชาย 6 คน ซึ่งเป็นคนงานของผู้ที่เข้ามาจับจองที่ดินบริเวณที่จะสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น เล็ง ขวัญยืน ผู้ใหญ่บ้านดอนชัยสักทอง กล่าวว่า คนเหล่านี้มีส่วนรู้เห็นกับโครงการสร้างเขื่อนของกรมชลประทานเกือบทุกเขื่อนในภาคเหนือ และได้รับเงินค่าเวนคืนอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วย ก่อนหน้านี้ได้รับค่าเวนคืนจากการสร้างเขื่อนแม่ยมมาแล้ว ชาวบ้านจึงลงมติไล่ออกจากพื้นที่ทันที (มติชน 14/10/45)

แผนพัฒนาทรัพยากรน้ำในลุ่มน้ำเจ้าพระยา

ลุ่มน้ำเจ้าพระยาได้รับคัดเลือกเป็น 1 ใน 6 กรณีศึกษาลุ่มน้ำต่าง ๆ ทั่วโลกที่ต้องศึกษาสถานการณ์น้ำภายในประเทศ ภายใต้โครงการประเมินสถานการณ์น้ำของโลก (WWAP)

สุรพล ปิตตานี ผอ. ส่วนนโยบายและแผน สทช. เปิดเผยว่า ในส่วนของไทยได้เลือกจัดทำกรอบและประสานการบริหารจัดการและพัฒนาทรัพยากรน้ำในลุ่มน้ำเจ้าพระยา โดยเน้นพื้นที่กรุงเทพฯ และปริมณฑล *สุรพล ปิตตานี*

โครงการจัดทำกรอบและประสานการบริหารจัดการและพัฒนาทรัพยากรน้ำในลุ่มน้ำเจ้าพระยาเป็นรูป

เป็นร่างมาตั้งแต่ปี 2543 โดยสำนักงานทรัพยากรน้ำส่วนพระมหากษัตริย์ ภายใต้ "โครงการฯ ประสงค์ดี" โดยมีการวางแผนเบื้องต้นของโครงการลุ่มน้ำเจ้าพระยา เป็น 3 ระยะ คือ ระยะสั้น 5 ปี ระยะกลาง 15 ปี และระยะยาว 25 ปี มีการใช้มาตรการทั้งที่เป็นสิ่งก่อสร้างและไม่ใช้สิ่งก่อสร้างเพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำ ปัญหาน้ำเน่าเสีย และปัญหาลูกทกภัย ใช้งบประมาณการลงทุนอย่างน้อย 157,129 ล้านบาท

ที่มา : โครงการศึกษาการจัดการน้ำในลุ่มน้ำเจ้าพระยา, กรมชลประทาน กุมภาพันธ์ 2543

หน้า 2.10

แนวทางการแก้ไขปัญหาลูกทกภัยและขาดแคลนน้ำในระดับลุ่มน้ำเจ้าพระยา

รายการ	ปริมาณน้ำโครงการ (ล้าน ลบ.ม.)	ปริมาณน้ำเพิ่มขึ้น (ล้าน ลบ.ม.)	งบลงทุน/พื้นที่ ได้รับประโยชน์	สถานภาพ
● แนวทางแก้ไขด้วยมาตรการไม่ใช้สิ่งก่อสร้าง เรียงตามลำดับ 1. การเพิ่มประสิทธิภาพ การบริหารจัดการน้ำ 2. ปริมาณน้ำที่ได้จากการจัดการน้ำและการใช้น้ำอย่างมีประสิทธิภาพ 3. การควบคุมการใช้ที่ดินประชากรและการปรับเปลี่ยนพื้นที่นาปรังเป็นพืชไร่พืชสวน 4. บำบัดเสียกลับมาใช้เพิ่มได้	970	970	งบประมาณดำเนินการ 10,000 ล้านบาท/พื้นที่ชลประทานที่มีอยู่เดิมทั้งหมด	บรรเทาการขาดแคลนน้ำในพื้นที่เดิมได้บ้าง
● แนวทางแก้ไขด้วยมาตรการใช้สิ่งก่อสร้าง เรียงตามลำดับ 1. ปลุกป่า 2. ขุดลอกแหล่งน้ำ ภายใน 15 ปี 3. สร้างอ่างขนาดเล็ก ภายใน 15 ปี 4. พัฒนาน้ำใต้ดิน ภายใน 20 ปี 5. สร้างอ่างขนาดใหญ่ 6 เขื่อน	500	100	ยังไม่ประเมินค่าใช้จ่าย	ร้อยละ 70 ได้กับพื้นที่โครงการใหม่ที่เลือกจะตกกับโครงการที่มีอยู่เดิม
● ผืนน้ำ • กก - อิง - ป่าน ลงเขื่อนสิริกิติ์ • เมยลงเขื่อนภูมิพล • ลาคะวินลงเขื่อนภูมิพล	2,040 2,300 1,050	1,500 1,800 700	45,000 ล้านบาท 30,000 ล้านบาท/พื้นที่ชลประทานที่มีอยู่เดิมทั้งหมด	แก้ไขการขาดแคลนน้ำในโครงการชลประทานเดิมโดยตรง
● รวม	8,508	5,950		

ที่มา : โครงการจัดทำกรอบและประสานการบริหารจัดการและพัฒนาทรัพยากรน้ำในลุ่มน้ำเจ้าพระยา. 2543

หน้า 2.11

โครงการพัฒนาแหล่งน้ำระดับลุ่มน้ำที่อยู่ในแผนพัฒนาทรัพยากรน้ำ ในลุ่มน้ำเจ้าพระยา

โครงการ	ลุ่มน้ำ	ความจุ (ล้าน ลบ.ม.)	ความจุใช้งาน (ล้าน ลบ.ม.)	ปีทำเฉลี่ย (ล้าน ลบ.ม./ปี)	พื้นที่ชลประทาน (ไร่)
1. เขื่อนแม่วงก์	สะแกกรัง	250.00	229.40	224	61,900
2. เขื่อนคลองโพธิ์	สะแกกรัง	67.53	64.44	115	70,000
3. เขื่อนแม่ขาน	ปิง	74.84	63.79	271	25,000
4. เขื่อนแก่งเสือเต้น	ยม	1,175.00	1,125.00	936	224,000
5. เขื่อนแควน้อย	น่าน	769.00	733.00	1,492	155,160
6. เขื่อนกั้นคอกหมา	วัง	141.00	134.80	228	81,670
● รวม		2,477.37	2,350.43		617,730

ที่มา: โครงการศึกษาการจัดการน้ำในลุ่มน้ำเจ้าพระยา กรมชลประทาน, กุมภาพันธ์ 2543

ต่อมาในวันที่ 17 พ.ย. ชาวบ้านจากเครือข่ายเขื่อนและผู้ได้รับผลกระทบจากโครงการรัฐ ได้แก่ เขื่อนแม่ขาน เขื่อนปากมูล เขื่อนราษีไศล เขื่อนห้วยนา เขื่อนแก่งเสือเต้น เครือข่ายป่าไม้ที่ดิน 47 ป่าภาคอีสาน สกน. สมัชชาคนจน และองค์กรพันธมิตร ร่วมกันประกาศเจตนารมณ์คัดค้านการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้น ณ ศาลาวัฒนาดอนชัย ต. สะเลียม (ข่าวสด 02/12/45)

จากนั้นในวันที่ 3 ธ.ค. ชาวบ้านกว่า 1,500 คน จาก 4 หมู่บ้านใน ต. สะเลียมได้รวมตัวกันที่วัดดอนชัย เพื่อประกาศจุดยืนยอมสละชีวิตเพื่อท้องถิ่นหากมีการสร้างเขื่อนแก่งเสือเต้นซึ่งนับเป็นการชุมนุมในพื้นที่ครั้งใหญ่ที่สุด (ข่าวสด 04/12/45)

ทั้งนี้ เขื่อนแก่งเสือเต้นที่กรมชลประทานเคยศึกษาไว้จะก่อสร้างเป็นเขื่อนหินทิ้งหรือเขื่อนดิน สามารถกักเก็บน้ำได้กว่า 1,000 ล้าน ลบ.ม. ใช้ประมาณ 13,000 ล้านบาท โครงการนี้ถูกบรรจุอยู่ใน "โครงการจัดทำกรอบและประสานการบริหารจัดการและพัฒนาทรัพยากรน้ำในลุ่มน้ำเจ้าพระยาทั้งระบบ" ที่ กรม อนุมัติกรอบไปแล้ว เมื่อปี 2544 (กรุงเทพธุรกิจ 31/08/45) แม้ว่าในงบประมาณปี 2546 ของกรมชลประทานยังไม่มีโครงการนี้บรรจุอยู่ในรายการก็ตาม (กรุงเทพธุรกิจ 08/06/46) แต่กระแสความพยายามผลักดันโครงการยังคงดำเนินไปอย่างเข้มข้น

โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง จ. นครศรีธรรมราช ประสบปัญหาด้านการก่อสร้าง ทำให้โครงการ

ต้องขยายเวลาแล้วเสร็จออกไปจากปี 2545 เป็น 2550 (ข่าวสด 10/09/44)

กลางปี 2544 สุเมธ กลมเกลี้ยง ผจก. โครงการเปิดเผยว่า การก่อสร้างคืบหน้าไปแล้วกว่าร้อยละ 67 โดยในส่วนประตุนบายน้ำอุทกวิทยาประสิทธิ์และประตุนบายน้ำฉุกเฉินก่อสร้างเสร็จสิ้นแล้ว ที่กำลังดำเนินการก่อสร้างคือคลองระบายน้ำ คาดว่าปี 2547 ประชาชนจะได้รับประโยชน์จากโครงการชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะเรื่องน้ำด้านเกษตรกรรม (ข่าวสด 26/07/44)

อนึ่ง "ประตุนบายน้ำอุทกวิทยาประสิทธิ์" นั้นเป็นประตุนบายน้ำหลักที่กั้นแม่น้ำปากพนัง และได้เริ่มเปิดประตุน้ำแล้วตั้งแต่วันที่ 1 ต.ค. 2542 ในขณะที่ประตุนบายน้ำย่อยและระบบย่อยอื่น ๆ ยังไม่แล้วเสร็จ ทำให้น้ำไม่หมุนเวียน เกิดการหมักหมม น้ำเสีย ดินเสีย มีการปนเปื้อนของสารหนูลงสู่แหล่งน้ำ นอกจากนี้ยังทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมขังในพื้นที่หลายร้อยไร่ บ่อน้ำกินน้ำใช้ของชาวบ้านกลายเป็นน้ำกร่อย การทำนาทุ่งก็ได้รับความเดือดร้อนเพราะน้ำไม่หมุนเวียน เกิดน้ำเสีย เกิดมลพิษ ต้องซื้อน้ำเค็มมาเลี้ยงกุ้งในขณะที่ยังราคาทุ่งตกต่ำ อีกทั้งผลการศึกษาของมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ยังพบว่า โครงการนี้ทำให้สัตว์น้ำในลุ่มน้ำปากพนังสูญพันธุ์ประมาณ 96 ชนิด

จากการสำรวจก่อนเปิดประตุนบายน้ำปากพนังพบว่า บริเวณต้นน้ำของแม่น้ำปากพนังและปากชายเลนในอ่าวนครศรีธรรมราช มีชนิดสัตว์น้ำทั้งหมด 173 ชนิด เป็นสัตว์น้ำเค็ม 52 ชนิด สัตว์น้ำกร่อย 54 ชนิด และสัตว์น้ำจืด 67 ชนิด ทั้งนี้พบว่าความเค็มของน้ำเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้

ความเป็นมาโครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนัง

โครงการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพื้นที่เป้าหมายครอบคลุม 3 จังหวัด ได้แก่ นครศรีธรรมราช (อ.ปากพนัง เขียวใหญ่ หัวไทร ชะอวด ร่อนพิบูลย์ จุฬาบรรณ เติมนพระเกียรติ พระพรหม ลานสกา และเมือง) พัทลุง (อ. ควนขนุนและป่าพะยอม) และสงขลา (อ. ระโนด) รวมทั้งหมด 1.9 ล้านไร่

โครงการเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปี 7 พ.ย. 2538 กำหนดระยะเวลาการก่อสร้างระหว่างปี 2538 - 2545 ใช้งบประมาณ 13,400 ล้านบาท

วัตถุประสงค์ของโครงการคือ เพื่อป้องกันน้ำเค็มจากทะเลที่จะไหลเข้าไปในแม่น้ำปากพนังและลำน้ำสาขา กักเก็บน้ำจืด ช่วยลดปัญหาอุทกภัย จัดปัญหาความขัดแย้งระหว่างนาทุ่งกับนาข้าว และทำให้ระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมของอ่าวปากพนังดีขึ้น

ที่มา : มณีนรีรัตน์ มิตรปราสาท และตฤณ สุขมวล. การพัฒนาที่ก่อให้เกิดปัญหา : กรณีการพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำปากพนังในเอกสารประกอบการสัมมนา ภาคประชาสังคมกับการจัดการน้ำในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง. โครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ, 2545

น้ำ 2.12

เปรียบเทียบชนิดสัตว์น้ำที่พบก่อนและหลังการปิดประตูระบายน้ำปากพนัง		
ประเภท	ชนิดที่พบก่อนปิดประตูระบายน้ำ	ชนิดที่ไม่พบหลังปิดประตูระบายน้ำ
ปลา	143	74
กุ้งน้ำจืดและกุ้งทะเล	10	8
ปูน้ำจืดและปูทะเล	10	9
หอยน้ำจืด	6	-
กุ้งตักแตน	6	2
หมึก	1	2
แมงดาทะเล	1	1
● รวม	173	96

ที่มาข้อมูล : ธงบุทธ บริบาลัมพบุตร และคณะ, 2543

มีการอพยพของสัตว์น้ำ ดังนั้นการมีประตูระบายน้ำขึ้น นอกจากทำให้ระบบนิเวศของแม่น้ำปากพนังเปลี่ยนแปลงเป็นระบบน้ำจืดทั้งหมดแล้ว ยังกลายเป็นสิ่งกีดขวางการอพยพของสัตว์น้ำด้วย ส่งผลกระทบให้มีสัตว์น้ำหลายชนิดสูญหายไปจากแม่น้ำปากพนังถึง 96 ชนิด

นอกจากนี้ยังพบว่า เมื่อพื้นที่ตอนบนกลายเป็นพื้นที่น้ำจืดตลอดเวลา ซึ่งส่งผลดีต่อการเกษตร แต่การให้น้ำปรางก็ส่งผลให้หุบเขาตลิ่งอย่างรวดเร็ว ในพื้นที่จึงพบการระบาดของโรคฉี่หนูมากขึ้นและแนวโน้มสถานการณ์โรคสูงขึ้น

เขื่อนกั้นน้ำบางปะกง

กรณีเขื่อนกั้นน้ำบางปะกงนับเป็นกรณีตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นความล้มเหลวในการจัดการน้ำอย่างชัดเจน เมื่อเขื่อนสร้างแล้วเสร็จตั้งแต่ปี 2542 แต่ยังไม่สามารถใช้งานได้ เนื่องจากภายหลังการทดลองปิดบานประตูระบายน้ำเมื่อเดือน ม.ค. 2543 ได้ก่อปัญหาดินทรุดตลิ่งพังเป็นบริเวณกว้าง เกิดปัญหาน้ำเน่าเสียรุนแรงขึ้น เกิดภาวะแม่น้ำบางปะกงเปลี่ยนสี มีน้ำเค็มจากทะเลหนุนเข้ามาจนทำให้เกิดสภาพดินเค็ม (ข่าวสด 13/01/43) ผลกระทบต่อระบบนิเวศลุ่มน้ำบางปะกงอย่างรุนแรงดังกล่าว ทำให้กรมชลประทานจำเป็นต้องเปิดประตูระบายน้ำหลังเปิดใช้งานเขื่อนได้ไม่ถึง 4 เดือน และเมื่อต้นปี 2544 ภาวะแม่น้ำเปลี่ยนสีเริ่มปรากฏขึ้นอีกครั้ง (ข่าวสด 17/01/44)

อย่างไรก็ตาม กรมชลประทาน เจ้าของโครงการยังคงไม่ยอมรับความผิดพลาดของการสร้างเขื่อนแห่งนี้ ก็จากผลภาษี อุบัติการณ์ชลประทาน กล่าวคือ ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นเรื่องที่ไม่มีใครคาดคิดมาก่อน ปรากฏการณ์น้ำเปลี่ยนสีไม่ได้เกิดจากเขื่อน เพราะพื้นที่ จ. ฉะเชิงเทรา มีทั้งโรงงานอุตสาหกรรม นาทุ่ง ฟาร์มหมู ชุมชน ซึ่งปล่อยน้ำทิ้งไม่ผ่านการบำบัดลงสู่แม่น้ำอยู่แล้ว (กรุงเทพธุรกิจ 07/02/44) พร้อมกับยืนยันว่าเขื่อนบางปะกงจะสามารถเปิดใช้ได้แน่นอน (มติชน 02/03/44)

ปัญหาเขื่อนบางปะกงเริ่มเข้มข้นขึ้น เมื่อสภาพที่ปรึกษาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติศึกษาความเป็นกรณีศึกษาโครงการที่กระทบต่อเศรษฐกิจและสังคม โดยถือเป็นบทเรียนความยั่งยืนของโครงการขนาดใหญ่ที่ไม่มีการศึกษาให้รอบคอบทางเทคนิค (มติชน 05/10/44) พร้อมกับส่งสัญญาณเตือนรัฐบาลถึงความไม่ชอบมาพากลในโครงการ

ความเป็นมา ปัญหา และผลกระทบของเขื่อนบางปะกง

เขื่อนทดน้ำบางปะกงตั้งอยู่ที่บ้านโผเสวก ต. บางแก้ว อ. เมือง จ. ฉะเชิงเทรา เป็นเขื่อนที่สร้างบริเวณปากแม่น้ำ ห่างจากปากอ่าวไทยประมาณ 70 กม. ตัวเขื่อนยาว 188 เมตร ลึก 11 เมตร เริ่มก่อสร้างปี 2539 แล้วเสร็จปี 2542 โครงการนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการพัฒนาลุ่มน้ำบางปะกง เพื่อจัดสรรทรัพยากรน้ำในลุ่มน้ำบางปะกงให้รองรับการเจริญเติบโตของอุตสาหกรรม โดยมี จ. ฉะเชิงเทราเป็นจุดเชื่อมต่อ ส่งผ่านน้ำโดยระบบท่อ ซึ่งดำเนินการโดยบริษัทจัดการทรัพยากรน้ำตะวันออก จำกัด (มหาชน) หรือ EAST WATER โครงการนี้ไม่ได้ผ่านการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) เนื่องจากเป็นโครงการขนาดเล็กที่กักเก็บน้ำไม่เกิน 30 ล้าน ลบ.ม. จึงมีเพียงผลการศึกษาเบื้องต้นของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์และการศึกษาของ JICA โดยการสนับสนุนของรัฐบาลญี่ปุ่นเท่านั้น

ผลการศึกษาของ JICA เมื่อปี 2532 ระบุว่า การพัฒนาลุ่มน้ำบางปะกงให้มีศักยภาพสูงสุดเพื่อป้องกันน้ำเค็มไม่ให้รุกเข้าสู่ลุ่มน้ำบางปะกง ต้องสร้างอ่างเก็บน้ำ 12 แห่ง และเขื่อนทดน้ำ 1 แห่ง ซึ่งมีต้นทุน 22 ก.ย. 2532 เห็นชอบในหลักการอนุมัติให้กรมชลประทานศึกษาโครงการพัฒนาแหล่งน้ำในลุ่มน้ำบางปะกงตอนบนและสาขา ประกอบด้วย 8 โครงการ คือ อ่างเก็บน้ำคลองระบมตอนล่าง อ่างเก็บน้ำคลองพระปรัง อ่างเก็บน้ำคลอง

สียัด อ่างเก็บน้ำคลองพระสทิง อ่างเก็บน้ำห้วยไคร้ อ่างเก็บน้ำคลองใสน้อย ใสใหญ่ อ่างเก็บน้ำห้วยสโหม และ อ่างเก็บน้ำลำพระยาธาร

ขณะนั้นกรมชลประทานดำเนินการเสร็จแล้ว 3 โครงการ คือ เขื่อนทดน้ำบางปะกง อ่างเก็บน้ำคลองพระปรัง และอ่างเก็บน้ำคลองสียัด

เมื่อเขื่อนบางปะกงสร้างเสร็จในปี 2542 และเปิดใช้งาน ปรากฏว่าได้ก่อให้เกิดปัญหาน้ำเสียบริเวณเหนือเขื่อนอย่างรุนแรง เกิดการพังทลายของตลิ่งและสิ่งปลูกสร้างตามลำน้ำบางปะกงบริเวณท้ายเขื่อนเกิดปัญหาน้ำทะเลหนุนสูงเข้าสู่คลองต่างๆ ที่เป็นแหล่งเพาะปลูกของชาวบ้าน ทำให้พืชผลทางเกษตรเสียหาย โดยมีชาวบ้านถึง 65,590 คน จาก 17 ตำบลท้ายเขื่อนได้รับความเดือดร้อน ในที่สุดทางกรมชลประทานต้องทำเรื่องเสนอต่อ ครม. ขอขยายเวลาการดำเนินโครงการพัฒนาลุ่มน้ำบางปะกงใหม่จากเดิม 9 ปี คือ พ.ศ. 2536 - 2544 เป็น 14 ปี คือ พ.ศ. 2536 - 2549

ผลกระทบอีกประการ จากการเปิดฝายของชลประทานที่ นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญด้านปลา กรมประมง คือ การสูญเสียพันธุ์ปลาจากการเปลี่ยนแปลงทิศทางไหลของแม่น้ำและจากปัญหาน้ำเน่าเสีย โดยพันธุ์ปลาที่สำรวจได้ก่อนจะมีการสร้างเขื่อนบางปะกงมีจำนวนมากถึง 300 ชนิด แต่ปัจจุบันหายไปเป็นจำนวนมาก

ที่มา : กรุงเทพมหานคร 06,08,10 /12/44, 26/09/45; ผู้จัดการ 29/11/44; มติชน 13/05/45

(กรุงเทพฯ 19/12/44) หลังการลงพื้นที่ตรวจสอบเมื่อปลายปี 2544 (มติชน 20/1/44)

สมาชิกสภาที่ปรึกษาฯ ชนะ รุ่งแสง เปิดเผยว่า กรณีนี้จะเป็นการศึกษาแรกที่สภาที่ปรึกษาฯ จะใช้เป็นแนวทางในการตรวจสอบความคุ้มค่าของการใช้งบประมาณก่อสร้างโครงการรัฐ รวมถึงตรวจสอบความคุ้มค่าของโครงการสร้างอ่างเก็บน้ำอีก 8 แห่งตามแผนพัฒนาลุ่มน้ำบางปะกงที่ JICA เสนอ (กรุงเทพฯ 18/03/45)

ขณะที่ กมธ. สิ่งแวดล้อม วุฒิสภา ก็นำปัญหาเขื่อนบางปะกงเข้าสู่ประชุมเมื่อวันที่ 20 ธ.ค. 2544 พันสัทธนิยานนท์ ประธาน กมธ. แสดงความเห็นว่ กรณีนี้สะท้อนให้เห็นความไม่โปร่งใสของนักการเมืองที่เกี่ยวข้องที่พยายามตั้งงบประมาณก่อสร้างโดยไม่มีการศึกษาให้

รอบคอบ ทำให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมและประชาชน พร้อมกับเรียกร้องให้กรมชลประทานและรัฐบาลญี่ปุ่นออกมาแสดงความรับผิดชอบ รวมถึงเสนอให้ทบทวนทั้ง เนื่องจากสร้างแล้วใช้ไม่ได้ ทั้งนี้ที่ประชุม กมธ. สรุปให้ปัญหาเขื่อนบางปะกงเป็นกรณีตัวอย่างที่จะเกิดขึ้นกับการจัดการน้ำในเขตลุ่มน้ำอื่น ๆ ด้วย (กรุงเทพฯ 11/21/244)

ด้านอนันต์ ฉายแสง ส.ส. ฉะเชิงเทรา ส่งหนังสือถึงจตุรนต์ ฉายแสง รมต. สำนัก นรม. ในฐานะกำกับดูแลสำนักงบประมาณ ให้เร่งบริหารจัดการงบประมาณรายจ่ายประจำปี 2545 แก่เขื่อนทดน้ำบางปะกง โดยให้เหตุผลว่า กรมชลประทานยังไม่มีข้อสรุปต่อการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ แต่ยังคงใช้จ่ายเงินงบประมาณ

อย่างต่อเนื่องเพื่อศึกษาผลกระทบจากการเปิดเขื่อน ทั้งที่ก่อนหน้านี้ก็มีผลการศึกษาระบุช้อยู่แล้ว (กรุงเทพมหานคร 07/12/44)

ผลการศึกษาดังกล่าวคือผลการศึกษาของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ซึ่งกรมชลประทานได้แจ้งให้ทำการศึกษาตั้งแต่ปี 2535 ก่อนที่เขื่อนจะเริ่มสร้างในปี 2539 คณะศึกษผลกระทบชุดนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงผลกระทบหลังการสร้างเขื่อนแห่งนี้ว่า ปัญหาการกัดเซาะริมฝั่งแม่น้ำท้ายเขื่อนจะเกิดขึ้นรุนแรงและอาจพังทลายโดยง่าย โดยเฉพาะบริเวณช่วงตัวโค้งทุกโค้งของแม่น้ำ นอกจากนี้ระบบนิเวศของป่าชายเลนริมน้ำจะเปลี่ยนแปลงไปเป็นวัชพืชน้ำ เมื่อน้ำทะเลไม่สามารถหนุนผ่านเขื่อนได้ ทำให้สภาพริมฝั่งเหนือเขื่อนเป็นน้ำจืดหมด (กรุงเทพมหานคร 08/12/44)

ต้นปี 2545 ปัญหาเริ่มร้อนระอุขึ้นเมื่อ นรม. ทักษิณ ลงพื้นที่เขื่อนทดน้ำบางปะกง พร้อมกับสั่งการให้กรมชลประทานเร่งทำการศึกษาปัญหาอย่างเร่งด่วน โดยระหว่างนั้นให้เปิดบานประตูระบายน้ำไว้ก่อน (ผู้จัดการ 07/02/45)

ถัดมาในวันที่ 16 ก.ค. สผ. ร่วมกับทางจังหวัดฉะเชิงเทรา จัดสัมมนาเสนอผลการศึกษาโครงการวิเคราะห์และประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมภายหลังสร้างเขื่อน มีตัวแทนชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจาก 4 จังหวัด คือ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี นครนายก และปราจีนบุรี กว่า 200 คน เข้าร่วม (ผู้จัดการ 18/07/45) ทั้งนี้ การศึกษาดังกล่าวเป็นไปตามมติ ครม. 25 ก.ค. 2543 ที่มอบหมายให้ สผ. ศึกษาและประเมินผลกระทบ (ผู้จัดการ 03/09/44)

โดยสรุปผลการศึกษาของ สผ. ได้เสนอแนวทางแก้ไขปัญหาลำเขื่อนบางปะกงไว้ 3 แนวทาง คือ 1) ปิดบานประตูตามแผนเดิม 2) หนีบานประตูเพื่อลดผลกระทบ และ 3) แขนวนบานประตู (ผู้จัดการ 18/07/45) ทั้งนี้ สผ. ชี้ว่า ทั้ง 3 แนวทางไม่มีแนวทางเลือกใดที่มีความคุ้มค่าต่อการลงทุน แต่แนวทางหนีบานประตูเป็นทางเลือกที่มีความเหมาะสมมากที่สุด เนื่องจากมีผลกระทบน้อยกว่าแนวทางที่ 1 แม้จะได้รับผลตอบแทนน้อยกว่า (กรุงเทพมหานคร 22/07/45)

ขณะที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ระบุเป็นเสียงเดียวกันว่าไม่ต้องการเขื่อนบางปะกงและไม่เลือกแนวทางใดทั้งสิ้น (ผู้จัดการ 18/07/45) จ.ส.อ.ศักดิ์ ทองประสิทธิ์ ตัวแทนชาวบ้านในฐานะอนุกรรมการลุ่มน้ำบางปะกง - ปราจีนบุรี กล่าวว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่ยอมรับผลการศึกษาของ สผ. เพราะพยายามบีบให้เลือกแนวทางหนีบานประตู ซึ่งไม่ใช่วิธีการแก้ปัญหาที่แท้จริง สิ่งที่ต้องการคือการเข้าไปมีส่วนร่วม

ในการตัดสินใจ โดยเสนอให้จัดเวทีประชาพิจารณ์รับฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน (กรุงเทพมหานคร 23/07/45)

ในส่วนของกรมชลประทาน ได้ว่าจ้างบริษัทที่ปรึกษาศึกษาผลกระทบจากการเปิดใช้เขื่อนทดน้ำบางปะกงรวม 8 บริษัท ด้วยงบประมาณกว่า 180 ล้านบาท (กรุงเทพมหานคร 07/12/44) โดยอธิบดีกรมชลประทาน เสนอแนวทางแก้ปัญหาด้วยการปิด - เปิดเขื่อนเป็นระยะ ๆ (กรุงเทพมหานคร 23/07/45) นั่นคือเปิดประตูระบายน้ำทั้ง 5 บานในช่วงฤดูฝน และปรับบานประตูตามจังหวะการขึ้นลงของน้ำทะเลในฤดูแล้ง (กรุงเทพมหานคร 26/12/45)

สำหรับปัญหาน้ำเสียเหนือเขื่อน กรมชลประทานเสนอให้มีการสร้างอ่างเก็บน้ำทั้ง 8 แห่งตามแผนที่ JICA เคยศึกษาไว้ (ผู้จัดการ 07/02/45) ส่วนสรอรรถ กลิ่นประทุมรมว. เกษตรฯ ออกมาตอกย้ำว่า เนื่องจากการก่อสร้างยังไม่ครบวงจรทั้ง 10 เขื่อน ส่งผลให้เกิดปัญหาน้ำเน่าเสียตามมา นอกจากนี้อาจจะต้องมีการทำประตูระบายน้ำเพิ่มเติม และยืนยันว่า ในอนาคตเขื่อนบางปะกงต้องปิดประตูระบายน้ำแน่นอน (กรุงเทพมหานคร 26/12/45)

ขณะที่แนวทางแก้ปัญหาที่หลากหลาย ฝ่ายเสนอยังไม่มีบทสรุปชัดเจน ประเด็นความไม่โปร่งใสของโครงการกลับจุดกระแสเขื่อนบางปะกงอันอื้อฉาวขึ้นอีกครั้ง โดยเมื่อวันที่ 14 ส.ค. ที่ประชุมคณะอนุ กมธ. พิจารณางบก่อสร้าง กมธ. วิสามัญ ร่าง พ.ร.บ. พิจารณารายจ่ายประจำปีงบประมาณ 2546 มีมติให้ตัดงบประมาณกรมชลประทานออก 20 ล้านบาท จากที่ตั้งไว้ 123 ล้านบาท และไม่ยอมให้มีการเปลี่ยนแปลงแผนงานโครงการในงบประมาณรายจ่ายประจำปี 2546 สืบเนื่องมาจากการตั้งข้อสังเกตในงบประมาณการดำเนินการโครงการสร้างเขื่อนบางปะกงโดยระบุว่า โครงการนี้เจตนาช่วยผู้รับเหมา เพราะมีการบวกสัญญาให้ขยายเวลาการก่อสร้างออกไป (ผู้จัดการ 15/08/45)

วิรัช รัตนเศรษฐ์ กมธ. จากพรรคชาติไทย ตั้งข้อสังเกตว่า กรมชลประทานได้แก้ไขแบบก่อสร้างเขื่อนบางปะกงอย่างไม่โปร่งใส เป็นการเอื้อประโยชน์ ให้ผู้รับเหมาไม่ต้องเสียค่าปรับเป็นเงินกว่า 50 ล้านบาท และยังมี การจัดซื้อจัดจ้างโดยไม่มีการประกวดราคากว่า 6,000 ล้านบาท หรือร้อยละ 33 ของงบประมาณที่ได้รับ ทำให้ราคาประมูลสูงกว่าราคาจริง และอาจมีการหักค่าหัวคิวได้อย่างน้อยร้อยละ 10 หรือประมาณ 600 ล้านบาท (ผู้จัดการ 24/08/45)

1 เดือนต่อมา นวลน้อย ตริรัตน์ อาจารย์คณะ

ผลการศึกษาของกรมชลประทาน

แนวทางแก้ไขปัญหามลพิษที่เขื่อนทดน้ำบางปะกง ของกรมชลประทาน เสนอวิธีการเปิด - ปิดเขื่อนเป็น ระยะ ซึ่งประกอบด้วยแผนระยะสั้นและระยะยาว ดังนี้ แผนระยะสั้น ได้แก่

- การปรับปรุงเสถียรภาพของตลิ่งที่มีความลาดชันมากกว่า 45 องศา รวมความยาวของตลิ่งที่ต้องปรับปรุง 1,330 เมตร งบประมาณ 91.5 ล้านบาท

- การปรับปรุงคันดินเพื่อป้องกันน้ำท่วมเอ่อ ล้นขอบตลิ่งด้านข้างเขื่อน รวมความยาว 32,700 เมตร คิดเป็นค่าใช้จ่าย 49.13 ล้านบาท

- การปรับปรุงระบบการเปิด - ปิดบานประตูระบายน้ำให้ใกล้เคียงกับระดับการขึ้นลงของน้ำตามธรรมชาติ จำนวน 10 ล้านบาท ฯลฯ รวมงบประมาณที่ต้องใช้ทั้งหมด 660 ล้านบาท

แผนระยะยาว เสนอแผนการพัฒนาแหล่งน้ำ 4 แห่ง คือ การสร้างอ่างเก็บน้ำไสน้อย-ไสน้อย-ไสน้อย อ่างเก็บน้ำห้วยสโง อ่างเก็บน้ำคลองบ้านนา และอ่างเก็บน้ำห้วยพระปรังตอนล่าง และระยะยาวหากมีการสร้างอ่างเก็บน้ำที่ต้นน้ำบางปะกง ก็จะสามารถควบคุมน้ำให้จัดตั้งแต่เหนือเขื่อนขึ้นไปได้

ที่มา : กรุงเทพมหานคร 23/07/45

เศรษฐศาสตร์ จุฬาฯ แผนงานบูรณาการในโครงการเขื่อนทดน้ำบางปะกง จากผลการวิจัยซึ่งเคยวิจัยจากจุฬาฯ นำเสนอต่อ ปปช. พบว่า มีการคอร์รัปชันในกระบวนการสร้างเขื่อนแห่งนี้ โดยจุดเริ่มต้นมาจากกรมชลประทานได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลญี่ปุ่นผ่านทาง JICA ที่มุ่งสร้างเขื่อนเป็นหลักโดยไม่ได้ศึกษาครอบคลุม มีข้าราชการระดับสูงของกรมชลประทานเป็นผู้ผลักดัน รอยต่อของการคอร์รัปชันที่สำคัญคือการเข้ามาของบริษัทผู้ปรึกษาไทย และบริษัทที่ปรึกษาญี่ปุ่น ที่กรมชลประทานว่าจ้างเป็นผู้ควบคุมงานด้วยวงเงิน 120 ล้านบาท นอกจากนั้นผู้มีส่วนร่วมอีกคือผู้รับเหมาก่อสร้างและนักการเมือง โดยเฉพาะนักการเมืองและข้าราชการซึ่งได้รับผลประโยชน์ร้อยละ 15 ของโครงการ ดังนั้นเมื่อเขื่อนบางปะกงมีราคาก่อสร้างเท่ากับ 4,332 ล้านบาท แต่ละฝ่ายจะได้รับผลตอบแทนถึง 325 ล้านบาท (มติชน 25/09/45)

แม้ผลการตรวจสอบความอื้อฉาวเรื่องคอร์รัปชันจะเปิดเผยออกมา แต่ปัญหาเขื่อนบางปะกงยังคงยืดเยื้อต่อไป เมื่อหน่วยงานเจ้าของโครงการยังไม่ยอมรับความผิดพลาด ขณะที่แนวทางแก้ปัญหาจากผลการศึกษาหลายชิ้นยังไม่มีบทสรุปชัดเจน รวมทั้งของกรมชลประทานเอง (ผู้จัดการ 11/12/45)

โครงการก่อสร้างประตูระบายน้ำท่าจีน

ปัญหาเขื่อนบางปะกงยังไม่ทันคลี่คลาย ปี 2545 กรมชลประทานก็ผลักดันโครงการใหม่ในลักษณะเดียวกัน นั่นคือโครงการก่อสร้างประตูระบายน้ำท่าจีน เป็นชนวนให้ชาวลุ่มน้ำท่าจีนกว่า 5,000 คน รวมทั้งวัด 43 แห่งรวมแม่น้ำออกมาเคลื่อนไหวคัดค้านโครงการทันที (กรุงเทพธุรกิจ 18/05/45)

การผลักดันโครงการเริ่มขึ้นตั้งแต่ต้นปี 2545 เมื่อกรมชลประทานแถลงต่อสื่อมวลชนถึงการเตรียมจัดประชาพิจารณ์โครงการ (มติชน 14/03/45) จากนั้นในวันที่ 3 เม.ย. เทศบาลนครสมุทรสาครก็จัดประชุมรับฟังความคิดเห็นด้านเทคนิคของโครงการ (มติชน 04/04/45) นับเป็นการอุ่นเครื่องก่อน

ความเป็นมาโครงการก่อสร้างประตูระบายน้ำท่าจีน

กรมชลประทานวางแผนจะสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำลำขึ้น 2 เขื่อน บริเวณ อ. บางเลน จ. นครปฐม และบริเวณ อ. เมือง จ. สมุทรสาคร ด้วยงบประมาณ 4,474.70 ล้านบาท และ 2,061.21 ล้านบาท ตามลำดับ รวมทั้งสิ้น 6,535 ล้านบาท ลักษณะประตูระบายน้ำทั้ง 2 แห่งมี 6 บาน โดยที่ จ. นครปฐมกว้างบานละ 12.50 เมตร ส่วนที่ จ. สมุทรสาครกว้างบานละ 30 เมตร อยู่ห่างจากกัน 80 กม.

โครงการนี้เริ่มแผนงานมาตั้งแต่ปี 2538 และในปี 2542 มีการทำแผนวิเคราะห์ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ต่อมาปี 2544 กรมชลประทานเสนอโครงการไปยังรัฐบาล แต่ สหฯ ตีกลับมาให้ทำประชาพิจารณ์ โดยให้เหตุผลว่าเป็นโครงการใหญ่และมีประชาชนคัดค้านจำนวนมาก

ที่มา : มติชน 04,14/03/45

ทางด้านชาวบ้านเริ่มต้นการเคลื่อนไหวด้วยการชุมนุมที่หน้าเทศบาลนครสมุทรสาครในวันที่ 2 พ.ค. โดยยื่นหนังสือคัดค้านต่อ ผวจ. สมุทรสาคร วีระ เสรีรัตน์ (มติชน 03/05/45)

แต่ก่อนหน้านั้น ชาวบ้านในพื้นที่กว่า 5,000 คน ได้รวมตัวกันทำหนังสือร้องเรียนสมัชชาองค์กรเอกชนด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ หรือ ส.ค.ส. แห่งกระทรวงวิทยาศาสตร์ฯ ไปแล้ว ซึ่งต่อมา ส.ค.ส. ได้ลงพื้นที่ และมีมติเห็นด้วยกับชาวบ้าน โดยชี้ว่า กรมชลประทานไม่ควรสร้างเขื่อนกั้นน้ำเค็มที่ลุ่มน้ำท่าจีน (มติชน 13/05/45)

นอกจากนี้ ส.ค.ส. ยังได้ร่วมกับชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีน นครปฐม จัดประชาพิจารณ์การแก้ปัญหาลุ่มน้ำท่าจีนขึ้นในวันที่ 21 พ.ค. ด้วยเหตุว่า แม้ที่ผ่านมา กรมชลประทานจะจัดเวทีประชาพิจารณ์ไปแล้ว 4 ครั้ง แต่ก็ไม่ได้เปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้าร่วมและเป็นการชี้แจงเพียงด้านดีของโครงการเท่านั้น (มติชน 16/05/45)

ในวันดังกล่าวปรากฏว่ามีชาวบ้านในพื้นที่ที่จะได้รับผลกระทบจากทั้ง 2 จังหวัด พระสงฆ์จาก 43 วัด ตลอดจนนักวิชาการจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เข้าร่วมมากกว่า 3,000 คน มีผลสรุปออกมาชัดเจนว่า ชาวบ้านทั้งหมดไม่เห็นด้วยกับโครงการ เพราะจะเป็นการเพิ่มความน่าเสียให้แม่น้ำท่าจีน ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นแม่น้ำที่มีปัญหาเน่าเสียที่สุดในประเทศไทย ทั้งยังส่งผลกระทบต่อการทำประมง และทำให้น้ำเค็มเข้าท่วมพื้นที่ชาวบ้านได้เขื่อน ทำให้พืชผลเสียหาย เหมือนที่เกิดขึ้นหลังเขื่อนบางปะกงสร้างเสร็จ (ข่าวสด 22/05/45) ทั้งนี้ ส.ค.ส. รับที่จะสรุปความเห็นของชาวบ้านเสนอกรมฯ ให้ยกเลิกโครงการต่อไป (ไทยรัฐ 29/05/45)

ข้างฝ่ายกรมชลประทานซึ่งไม่เข้าร่วมเวทีประชาพิจารณ์ของชาวบ้าน กลับตั้งคณะกรรมการจัดทำประชาพิจารณ์ขึ้นเอง โดยมี วีระ สูตะบุตร อธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรฯ เป็นประธาน และกำหนดจัดประชาพิจารณ์ในเดือน ก.ค. พร้อมกันนี้ อธิบดีกรมชลประทานยังคงยืนยันถึงความจำเป็นของโครงการ และชี้แจงว่า การก่อสร้างจะแบ่งเป็น 2 ส่วน คือส่วนบนจะสามารถส่งน้ำไปยังพื้นที่เพาะปลูกเหนือแม่น้ำท่าจีนได้ และส่วนล่างจะใช้กั้นน้ำเค็มไม่ให้รุกเข้าพื้นที่ และจะมีการบริหารจัดการน้ำบริเวณช่วงกลางให้ไหลเวียน ไม่ให้น้ำนิ่ง (กรุงเทพธุรกิจ 08/06/45) ส่วนเรื่องน้ำเสียเป็นหน้าที่ของ คพ. ซึ่ง วิจารย์ ลิ้มฉายา ผอ. กอง

จัดการน้ำ คพ. ในฐานะอนุกรรมการประสานการจัดการลุ่มแม่น้ำท่าจีน ก็ออกมาบอกว่า โครงการนี้จะสร้างมลภาวะให้กับแม่น้ำท่าจีนเกือบทั้งสาย เพราะประตูปรับน้ำจะกั้นการไหลเวียนของน้ำ ทำให้น้ำนิ่งและกลายเป็นแหล่งสะสมมลพิษต่าง ๆ ซึ่งกรมชลประทานตอบคำถามในประเด็นนี้ไม่ชัด (ข่าวสด 22/05/45)

ต่อมาโครงการนี้ได้กลายเป็น 1 ใน 5 กรณีเด่นของประเด็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชน ได้รับการบรรจุในหัวข้อของการประชุมเวทีสมัชชาสุขภาพจังหวัดนครปฐม จัดโดย สปรส. ร่วมกับประชาคมสุขภาพ จ. นครปฐม โดยยกให้เป็นตัวอย่างของนโยบายสาธารณะที่จะส่งผลกระทบต่อสุขภาพและวิถีชีวิตของประชาชนจำนวนมาก (มติชน 28/06/45)

ในวันที่ 11 ก.ค. ชาวบ้านกว่า 300 คนชุมนุมที่หน้าศาลากลางจังหวัดสมุทรสาครอีกครั้ง เพื่อคัดค้านโครงการและชี้แจงถึงผลกระทบของโครงการต่อ กมธ. วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สมาผู้แทนราษฎร ที่เดินทางมารับฟังปัญหาของชาวบ้าน หลังจากนั้น กมธ. เดินทางดูสถานที่ก่อสร้างทั้ง 2 แห่ง เพื่อเสนอปัญหาแก่รัฐบาลต่อไป (มติชน 12/07/45)

สำหรับผลการประชาพิจารณ์ซึ่งกรมชลประทานจัดขึ้นเมื่อวันที่ 15 ก.ค. ปรากฏว่า คณะกรรมการประชาพิจารณ์ได้สรุปความเห็น 4 ข้อเสนอไปยัง รมว. เกษตรฯ แสดงความเห็นด้วยกับปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำท่าจีนตามที่กรมชลประทานศึกษาใน 4 ประเด็น คือ ปัญหาน้ำท่วม น้ำเค็ม น้ำน้อย และน้ำเน่าเสีย แต่เห็นว่าการแก้ปัญหา 4 ประการนี้ไม่ได้มีเพียงการสร้างประตูปรับน้ำท่าจีนทั้ง 2 แห่งเท่านั้น ซึ่งผลการศึกษาโครงการยังขาดความชัดเจนและอาจทำให้ปัญหาน้ำเน่าเสียเพิ่มขึ้นกว่าเดิม นอกจากนี้ยังเห็นควรให้มีการเสนอผลการแก้ไขปัญหานี้เสนอหน่วยงานกลาง เพื่อสร้างความเชื่อมั่นว่าโครงการนี้จะไม่เกิดปัญหาแบบเดียวกัน (กรุงเทพธุรกิจ 30/08/45)

ปลายปี 2545 คณะอนุกรรมการด้านที่ดินและน้ำ คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ จัดสัมมนาเรื่องทางออกของโครงการประตูปรับน้ำท่าจีน ศ. เสน่ห์ จามริก ประธานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ กล่าวว่า ขั้นตอนและกระบวนการดำเนินโครงการไม่เป็นไปตามสิทธิการมีส่วนร่วมของประชาชน กรรมการสิทธิฯ จึงทำเรื่องเสนอต่อ รมว. เกษตรฯ ให้ทบทวนโครงการนี้ (มติชน 04/12/45)

ข้ออ้างความจำเป็นโครงการและข้อคัดค้าน

กรมชลประทานอ้างความจำเป็นของโครงการนี้ว่าจะช่วยสกัดกั้นน้ำเค็ม ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ของ จ.สมุทรสาคร จนไม่มีน้ำจืดมาทำน้ำประปาให้ต้องเจียน้ำบาดาลขึ้นมาใช้จนแผ่นดินทรุดปีละ 3 - 5 ซม. นอกจากนี้ยังช่วยลดความเสียหายให้กับสวน ไร่ นาของเกษตรกรที่ตั้งอยู่ที่ อ.สามพราน จ. นครปฐม ขึ้นไป ช่วยบรรเทาอุทกภัยบริเวณพื้นที่เหนือประตูระบายน้ำตอนล่าง (จ.สมุทรสาคร) ที่เกิดจากน้ำทะเลหนุนในช่วงฤดูแล้ง ช่วยบรรเทาปัญหาการขาดแคลนน้ำในเขตโครงการพระยาบรรลือในช่วงฤดูแล้ง ซึ่งมีพื้นที่ปลูกข้าวไร่กว่า 22,000 ไร่ และเพื่อเก็บกักน้ำจืดไว้สำหรับอุปโภค บริโภค เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ การปลูกสัตว์ และการอุตสาหกรรม

ขณะที่กลุ่มชาวบ้านพยายามชี้แจงว่า โครงการดังกล่าวไม่ได้ก่อประโยชน์ดังที่กล่าวอ้างแม้แต่ข้อเดียว

ผศ. เติญศิริ ทองนพคุณ รองประธานชมรมเรารักแม่น้ำท่าจีน กล่าวว่า ที่ผ่านมชาวบ้านไม่เคยประสบปัญหาน้ำเค็มรุกเข้าทำลายไร่สวน และตามธรรมชาติของพืชสวนที่ขึ้นอยู่ริมฝั่งแม่น้ำท่าจีนไม่ได้ต้องการน้ำจืดมาหล่อเลี้ยง ดังนั้นการที่แม่น้ำทะเลหนุนไม่ได้หมายถึงผลเสียเสมอไป

อีกประการหนึ่ง แม่น้ำท่าจีนไม่เคยขาดแคลนน้ำ ปัญหาที่ชาวบ้านเสียต่างหาก¹ และสถานการณ์จะยิ่งรุนแรงขึ้นถ้าหากถูกปิดกั้น ดังนั้นข้ออ้างที่ว่าประตูน้ำมีไว้เก็บกักน้ำจืดเพื่อลดการใช้น้ำบาดาลนั้นยังผิดความจริง

เพราะหากน้ำเน่า ชาวบ้านยังต้องตักน้ำจากแหล่งอื่นมาใช้ และน้ำบาดาลก็จะกลายเป็นทางเลือกที่ดีที่สุด

นอกจากนี้ กลุ่มชาวบ้านและชมรมรักแม่โพธิ์จินนครปฐม ได้สรุปผลกระทบที่จะเกิดขึ้นหลังการสร้างประตูระบายน้ำทั้ง 2 แห่ง ดังนี้

1. เหนือประตูระบายน้ำจะเกิดสภาพน้ำเน่าเสียถาวร จากสภาพปัจจุบันแม้แม่น้ำท่าจีนประสบปัญหาเน่าเสียแต่ยังไหลได้ตามปกติ จึงมีน้ำดื่มแจกจ่ายตลอดเวลา โดยอาศัยน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำแม่กลอง ถ้ามีประตูระบายน้ำขวางกั้น น้ำจะหยุดนิ่ง รุกคืบน้ำเน่าเสียจะทวีความรุนแรงขึ้นดังตัวอย่างที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำบางปะกง

2. ได้ประตูระบายน้ำจะเกิดสภาพน้ำท่วมรุนแรงปกติในฤดูฝนและฤดูน้ำหลาก น้ำจะไหลขึ้นเอ่อล้นชายฝั่งอยู่ระยะหนึ่งตามธรรมชาติอยู่แล้ว แต่ถ้ามีประตูระบายน้ำขวางกั้น น้ำจะระบายไม่ทันและท่วมรุนแรงมากขึ้น

อย่างไรก็ดี มีการตั้งข้อสังเกตว่า ขณะที่กรมชลประทานเร่งขึ้นตอนการก่อสร้างประตูระบายน้ำทั้ง 2 แห่งนั้น บริเวณเหนือพื้นที่ก่อสร้างที่บางนางโหม ต. บางระกำ อ. บางเลน ได้มีการก่อสร้างโรงงานกรองน้ำขนาดใหญ่มูลค่ากว่าพันล้านบาท เพื่อดำเนินธุรกิจกรองน้ำจากแม่น้ำท่าจีนไปขายให้กับบริษัทโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่อื่น ๆ ที่ขาดแคลนน้ำ ซึ่งประตูระบายน้ำที่ผลักดันขึ้นนี้จะเอื้อประโยชน์ให้กับบริษัทแห่งนี้

ที่มา : มติชน 14/03/45, 18/05/45; ข่าวสด 19/05/45

¹ ดูรายละเอียดโดยบทสัมภาษณ์ ศ.วีระชัย วุฒิสภาทนายความของกรมชลประทาน หน้า 89 - 98

เชื่อนอื่น ๆ

นอกเหนือจากบรรดาเชื่อนใหญ่ทั้งหลาย ยังมีกรณีเชื่อนอื่น ๆ ที่เป็นขบวนการปัญหา ซึ่งอาจแบ่งได้เป็นกลุ่มเชื่อนที่สร้างแล้วกับกลุ่มเชื่อนที่ยังไม่ได้สร้างแต่มีกระแสการคัดค้าน

เชื่อนสร้างแล้ว

มีความคืบหน้าด้านการเยียวยาผู้เสียหายจากเชื่อนสิรินธรและเชื่อนอก 3 แห่งใน จ. ชัยภูมิ ส่วนปัญหาของเชื่อนสร้างแล้วอื่น ๆ ส่วนใหญ่ยังคงเป็นประเด็นความขัดแย้งระหว่างผู้ที่ได้รับผลกระทบกับหน่วยงานเจ้าของโครงการ นอกจากนี้ยังมีกรณีการทรุดตัวของสันเขื่อนศรีนครินทร์ที่ทำให้เกิดความหวุ่นแรงแรงเรื่องความปลอดภัยตามมา

เชื่อนสิรินธร ประชุม ครม. วันที่ 17 เม.ย. 2544 อนุมัติให้กระทรวงเกษตรฯ จัดหาที่ดินที่เหมาะสมกับการทำเกษตรให้ชาวบ้านที่เดือดร้อนจากเชื่อนสิรินธรครอบครัวละ 15 ไร่ และหากไม่สามารถจัดหาที่ดินได้ ให้จ่ายเป็นค่าชดเชยไร่ละ 32,000 บาท (กรุงเทพธุรกิจ 18/04/44)

เชื่อนลำคันฉู เชื่อนโปร่งขุนเพชร และอ่างเก็บน้ำห้วยทราย ปลายปี 2544 ที่ประชุมคณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหามลพิษทางน้ำ ที่ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ เป็นประธาน เห็นชอบให้อนุมัติงบประมาณจำนวน 22 ล้านบาท เพื่อนำไปจัดสรรที่ดินให้ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจากเชื่อนทั้ง 3 แห่งนี้อยู่ใน จ. ชัยภูมิโดยกำหนดจะให้เป็นโครงการนำร่องสำหรับแก้ปัญหาในพื้นที่อื่นๆ ต่อไป เมติชน

30/10/44) ซึ่งในเวลาต่อมา ส.ป.ก. ได้เตรียมอนุมัติเงินกู้เป็นกองทุนปฏิรูปที่ดินฯ จำนวน 7 ล้านบาทให้เพื่อการนี้ (ผู้จัดการ 18/01/45)

อ่างเก็บน้ำแม่หมอก จ. ลำปาง ต้นปี 2545 ชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบชุมชนเรียกร้องให้กรมชลประทานแก้ปัญหาเรื่องพื้นที่จัดสรรและค่าชดเชยซึ่งชาวบ้านกว่า 63 รายไม่สามารถเข้าพื้นที่จัดสรรได้ และอีก 280 คนยังไม่ได้รับค่าชดเชย ล่าสุดทาง ผวจ. ลำปาง ได้แต่งตั้งคณะทำงานแก้ไขปัญหาดังกล่าว และนำข้อเรียกร้องเสนอต่อกระทรวงเกษตรฯ ให้พิจารณาอนุมัติงบประมาณเป็นค่าชดเชยจำนวน 8.4 ล้านบาท (กรุงเทพธุรกิจ 15/01/45)

เขื่อนลำปะทาว สมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสานที่ได้รับความเดือดร้อนจากการสร้างเขื่อนลำปะทาว ชุมชนเรียกร้องให้ พพ. เจ้าของโครงการจ่ายค่าชดเชยพื้นที่ทำกินที่ถูกน้ำท่วมจากการสร้างเขื่อน (มติชน 26/03/45)

เขื่อนห้วยแม่เปียง เกิดกรณีชาวบ้าน ต. สร้อย อ. วังชิ้น จ. แพร่ รวมตัวเข้ายึดหัวงานเขื่อน เพื่อเรียกร้องให้กรมชลประทานแก้ปัญหาผลกระทบจากการสร้างเขื่อนทับพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัยของชาวบ้าน ส่งผลให้โครงการที่ใช้งบประมาณไปกว่า 20 ล้านบาท เป็นอันต้องหยุดชะงักทันที ทั้งนี้ โครงการดังกล่าวดำเนินการก่อสร้างมาตั้งแต่ ม.ค. 2545 และมีความไม่โปร่งใสมาดังแต่เริ่มต้น จากการที่กรมชลประทานระบุว่า เป็นโครงการพระราชดำริและให้ชาวบ้านลงชื่อ แต่ภายหลังกลับไม่มีการจ่ายค่าชดเชย โดยอ้างว่าพื้นที่ดังกล่าวอยู่ในเขตอุทยานฯ (มติชน 14/10/45) นอกจากนี้ยังพบว่ามีการลักลอบตัดไม้สักทองบริเวณรอบอ่างเก็บน้ำโดยกลุ่มที่ผลักดันการสร้างเขื่อนนี้ (มติชน 18/10/45)

เขื่อนศรีนครินทร์ ช่วงต้นปี 2545 เริ่มมีกระแสข่าวการหลุดตัวของสันเขื่อนจนเป็นเหตุให้ประชาชนในพื้นที่ต่างพากันหวั่นวิตก ต่อมาสื่อมวลชนนำเสนอประเด็นนี้เพิ่มเติมโดยยกเอารายงานของคณะวิศวกรรม กฟผ. หลังตรวจสอบสภาพเขื่อนทางธรณีฟิสิกส์ในปี 2544 ซึ่งพบว่าแกนสันเขื่อนขยับตัวจากแนวเดิมประมาณ 16.5 ซม. คาดว่าเกิดจากสภาพการใช้งานของตัวเขื่อนเกินกว่า 20 ปี และการถมหินผิวดินระหว่างการก่อสร้างเมื่อปี 2516 - 2523 ส่งผลให้อายุการใช้งานไม่เป็นไปตามหลักสากล รายงาน

ยังระบุอีกว่า หากไม่มีการป้องกัน สภาพของแกนสันเขื่อนจะขยับต่อไป คาดว่าอีกไม่เกิน 10 ปี เขื่อนอาจพังทลายและจะก่อให้เกิดความเสียหายมหาศาลในพื้นที่ จ. กาญจนบุรี ราชบุรี นครปฐม เพชรบุรี และกรุงเทพฯ อนึ่ง ต่อกรณีนี้ กลุ่มวิศวกรของธนาคารโลกจากสหรัฐฯ เคยเดินทางมาตรวจเยี่ยมและได้แจ้งเตือนภัยถึงอันตรายในจุดดังกล่าวแต่กลับไม่มีการดำเนินการใด ๆ (ไทยรัฐ 21/01/45)

หลังกระแสข่าวนี้ออกมา เฉลิมชัย รัตนรักษ์ รองผู้ว่าการโรงไฟฟ้าพลังน้ำ กฟผ. ได้ออกมากล่าวยืนยันว่า เขื่อนมีความมั่นคงและมีอายุการใช้งานถึง 1,000 ปี แม้จะเคยทรุดตัวในช่วง 5 ปีแรกหลังเปิดใช้งาน แต่ยังคงอยู่ในเกณฑ์ยอมรับได้ทางวิศวกรรม และปัจจุบันไม่มีการทรุดตัว (กรุงเทพธุรกิจ 22/01/45)

ด้านไฮดรอลิก เศรษฐเชื้อ ผอ. เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ตั้งข้อสังเกตว่า เขื่อนแห่งนี้สร้างอยู่บนรอยแยกของเปลือกโลก คือรอยแยกศรีสวัสดิ์ ซึ่งเคยเกิดแผ่นดินไหวครั้งใหญ่ขนาด 5.8 ริกเตอร์ เมื่อปี 2526 ส่งผลให้เกิดรอยแยกยาว 4 กม. เกิดปัญหาดินถล่มลงในอ่างเก็บน้ำหลายแห่งและเกิดคลื่นยักษ์มาแล้วพร้อมกับเสนอให้ กฟผ. ตั้งคณะกรรมการตรวจสอบเรื่องนี้โดยประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมด้วย (กรุงเทพธุรกิจ 22/01/45) เพราะไม่เพียงแต่เขื่อนนี้ ยังมีเขื่อนเขาแหลมซึ่งกำลังประสบปัญหาในลักษณะเดียวกัน (มติชน 22/01/45)

กรณีนี้นับเป็นสัญญาณเตือนถึงประเด็นความปลอดภัยของเขื่อน โดยเฉพาะเขื่อนหมดอายุ ซึ่งกำลังจะก่อปัญหารุนแรงในอนาคต

เขื่อนยังไม่สร้าง

ในรอบปี 2544 - 2545 ยังมีการผลักดันโครงการเขื่อนเพื่อการจัดการน้ำหลายแห่ง ส่วนเขื่อนขนาดใหญ่เพื่อการจัดการด้านพลังงานที่เริ่มมีการผลักดันอย่างแข็งขันช่วงปลายปี 2545 คือ เขื่อนสาละวิน

เขื่อนโปร่งขุนเพชร จ. ชัยภูมิ¹⁴ คณะอนุกรรมการรับฟังความคิดเห็นกรณีการสร้างเขื่อนโปร่งขุนเพชรจัดประชาพิจารณ์ขึ้นที่ จ. ชัยภูมิ เมื่อวันที่ 27 - 28 ม.ค. 2544 มีผู้เข้าร่วมประมาณ 600 คน ที่ประชุมตั้งข้อสังเกตว่า การ

¹⁴ ดูความเป็นมาและเรื่องของโครงการนี้เพิ่มเติมในหนังสือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2542 - 2543 บทประมวลสถานการณ์เรื่อง "น้ำ" หัวข้อย่อย "กรณีเขื่อนยังไม่สร้าง" หน้า 55 - 56

สร้างเขื่อนป้องกันเพรชจะทำให้บ้านเรือนเกือบ 300 ครัวเรือนถูกน้ำท่วมล้อมรอบ ซึ่งประเด็นนี้กรมชลประทานไม่เคยชี้แจงมาก่อน นอกจากนี้ยังมีการตั้งประเด็นเรื่องความคุ้มค่า เพราะมีการปรับปรุงประมาณก่อสร้างจากเดิม 200 ล้านบาทเป็น 425 ล้านบาท ซึ่งยังไม่รวมค่าชดเชยการที่ชาวบ้านจะถูกน้ำท่วมอีกประมาณ 400 ล้านบาท ดังนั้นเมื่อประเมินรวมกับประโยชน์ที่จะได้รับก็นับว่าไม่คุ้มค่า

(มติชน 02/02/44)

อย่างไรก็ดี การแก้ไขปัญหาผลกระทบจากโครงการนี้กลับถูกผนวกอยู่ในกลุ่มเขื่อนใน จ.ชัยภูมิ¹⁵ ซึ่งนับว่าข้ามขั้นตอน

เขื่อนรับรอและเขื่อนท่าแซะ จ. ชุมพร ปลายปี 2545 เริ่มมีการเสาะหาว่ากรมชลประทานเตรียมเสนอ กรม. ให้ยกเลิกการสร้างเขื่อนรับรอ จ. ชุมพร หลังเผชิญกับการคัดค้านของชาวบ้านในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง และก่อนหน้านั้น กรม. มีมติให้ชะลอโครงการไปแล้ว (ข่าวสด 17/10/45) ขณะเดียวกันทางกรมก็เบนเป้าหมายมาที่โครงการเขื่อนท่าแซะในพื้นที่ใกล้เคียงแทน โดยที่ไอเอโครงการได้ผ่านความเห็นชอบจากคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติเมื่อวันที่ 19 ส.ค. 2544 (ข่าวสด 17/10/45 01/11/45)

อธิบดีกรมชลประทาน กล่าวว่า การสร้างเขื่อนท่าแซะจะช่วยบรรเทาปัญหาน้ำท่วม จ. ชุมพรได้ โดยคาดว่าจะสามารถสร้างได้ในปี 2545 ใช้ระยะเวลาก่อสร้าง 3 ปี และกระทบกับพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม 100 กว่าไร่ (ผู้จัดการ 20/11/44) ต่อประเด็นนี้ คอทส. ได้ออกมาได้แย้งว่า เขตพื้นที่น้ำท่วมของอ่างเก็บน้ำแท้จริงแล้วซ้อนทับกับพื้นที่ป่าของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่ากรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ด้านทิศเหนือ แต่ไอเอที่จัดทำขึ้นตั้งแต่ปี 2536 กลับระบุว่า เป็นเขตป่าเสื่อมโทรม คอทส. จึงยื่นหนังสือต่อประธานคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติเมื่อวันที่ 28 ส.ค. 2544 เรียกร้องให้ยุติการพิจารณาอนุมัติโครงการ พร้อมกับตั้งข้อสังเกตว่า กระบวนการพิจารณาไอเอผิดพลาดขั้นตอน โดยกรมชลประทานนำเข้าสู่ที่ประชุมคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติทั้งที่ยังไม่ผ่านการพิจารณาของผู้ชำนาญการของ สผ. เชื่อว่าการผลักดันดังกล่าวมาจากนักการ

ความเป็นมาโครงการเขื่อนท่าแซะ

เขื่อนท่าแซะ โครงการขนาดใหญ่ของกรมชลประทาน มูลค่า 6,000 ล้านบาท ภายใต้พื้นที่ 5,700 ไร่ ทิวทางตั้งอยู่ที่บ้านร้านตัดผม ต. สองพี่น้อง อ. ท่าแซะ จ. ชุมพร ลักษณะโครงการเป็นเขื่อนดิน ความยาว 670 เมตร ความกว้างของฐาน 365 เมตร สูง 59 เมตร ความจุของอ่างในระดับปกติ 194 ล้าน ลบ.ม. ความจุระดับสูงสุดอยู่ที่ 215 ล้าน ลบ.ม. มีประชาชนที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการทั้งสิ้น 300 ครัวเรือน

กรมชลประทานเคยเสนอโครงการนี้มาตั้งแต่ปี 2532 หลังจากเกิดเหตุการณ์พายุเกย์ โดยให้ JICA ศึกษาความเป็นไปได้ในปี 2534 จัดทำโอเอในปี 2536 - 2538 ต่อมาในปี 2540 กรม. มีมติให้ชะลอโครงการไว้ก่อน จนกระทั่งปัจจุบันมีความพยายามผลักดันโครงการนี้อีกครั้ง

ที่มา : ข่าวสด 17/10/45; มติชน 17/04/46

เมืองและข้าราชการที่ได้รับผลประโยชน์จากโครงการนี้ (ข่าวสด 28/08/44)

ด้าน เดช บุญหลง รอง นรม. เปิดเผยถึงประเด็นที่ คอทส. ท้วงติงว่า ที่ประชุมได้มอบหมายให้กรมป่าไม้ และกรมชลประทานร่วมกันตรวจสอบเรื่องดังกล่าวแล้ว เพื่อกำหนดเขตพื้นที่ที่มีแนวโน้มว่าจะเกิดปัญหาน้ำท่วม (ข่าวสด 30/08/44)

อย่างไรก็ดี โครงการนี้มีแนวโน้มกลายเป็นประเด็นข้อขัดแย้งต่อ เนื่องจากมีชาวบ้านในพื้นที่และองค์กรอนุรักษ์ออกมาคัดค้านอย่างแข็งขัน

เขื่อนแม่วงก์ จ. นครสวรรค์¹⁶ ปลายปี 2545 กรมชลประทานนำเสนอโครงการให้คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติพิจารณา โดยอ้างว่าไอเอผ่านการพิจารณาของ สผ. และผ่านการทำประชาพิจารณ์แล้ว (ผู้จัดการ 19/11/45) แต่ที่ประชุมคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติเมื่อวันที่ 24 ธ.ค. กลับมีมติไม่ให้ความเห็นชอบกับไอเอ (ข่าวสด 28/12/45)

¹⁵ ดูรายละเอียดในบทเดียวกันนี้ หัวข้อย่อย "เขื่อนสร้างแล้ว" หน้า 77

¹⁶ ดูความเป็นมาและเรื่องราวของโครงการนี้ในหนังสือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2542 - 2543 บทประมวลสถานการณ์เรื่อง "น้ำ" หัวข้อย่อย "เขื่อนแม่วงก์" หน้า 53 - 54

เขื่อนก๊วกคองมา จ. ลำปาง โครงการนี้เป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาลุ่มแม่น้ำวังเพื่อกักเก็บน้ำใช้ทำเกษตรของกรมชลประทาน ที่ผ่านมามีโอเออูค สผ. ตีกลับให้บริษัทที่ปรึกษาชี้แจงข้อมูลที่ไม่ชัดเจนหลายด้าน เช่น ข้อมูลด้านสุขภาพ การป้องกันการแพร่ระบาด การประมงป่าไม้ ฯลฯ (มติชน 09/11/44) แต่ต่อมาที่ประชุมคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติอนุมัติผ่านโครงการ โดยมีเงื่อนไขให้กรมชลประทานดูแลเรื่องการอพยพและชดเชยค่าเสียหายแก่ผู้ได้รับผลกระทบ (ข่าวสด 28/12/45)

เขื่อนประแสร์ จ. ระยอง¹⁷ ในระหว่างการก่อสร้างมีปัญหาเกิดขึ้นคือ พบว่ามีการดูดทรายในคลองหนองม่วงซึ่งเป็นลำคลองสาธารณะและมีการระเบิดภูเขาเพื่อนำมาใช้ก่อสร้างเขื่อน กรมเจ้าท่าจึงสั่งระงับการดูดทรายทันที ด้วยเกรงจะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (ข่าวสด 27/09/44) ทั้งนี้โครงการนี้เป็นหนึ่งในโครงการพัฒนาแหล่งน้ำภาคตะวันออกเพื่อจัดสรรน้ำรองรับกับการขยายตัวของภาคเมืองอุตสาหกรรม และการท่องเที่ยวเป็นสำคัญ (กรุงเทพธุรกิจ 23/12/44) โดยกรมชลประทานได้ว่าจ้างบริษัทบางแสนมหานคร จำกัด รับเหมาก่อสร้างตัวเขื่อนทั้งหมดในวงเงินกว่าพันล้านบาท (ข่าวสด 27/09/44)

เขื่อนแควน้อย จ. พิษณุโลก¹⁸ ที่ประชุมคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติเมื่อวันที่ 24 ธ.ค. 2545 มีมติไม่ผ่านอีไอเอโครงการ และตีกลับให้กรมชลประทานไปศึกษาใหม่ แต่ปรากฏว่ากรมชลประทานกลับเร่งเดินหน้าโดยไม่ใส่ใจข้อห่วงกังวลที่มีถึง 9 ข้อ โดยเฉพาะประเด็นเรื่องพื้นที่สร้างอ่างเก็บน้ำตั้งอยู่บนเขตรอยเลื่อนแผ่นดินไหว (มติชน 25/01/46) ขณะที่ทาง รมว. เกษตรฯ ออกมาลั่นวาจาว่า จะต้องสร้างเขื่อนแควน้อยให้เสร็จทันปี 2550 เพื่อถวายแด่ในหลวงในวโรกาสเจริญพระชนมายุ 80 พรรษา (ผู้จัดการ 30/01/46)

เขื่อนน้ำจิม จ. พะเยา กรมชลประทานผลักดันโครงการสร้างเขื่อนกั้นลำน้ำยมที่บ้านแฮะ ต. จิม อ. ปง ด้วยวัตถุประสงค์เพื่อกักเก็บน้ำในภาคเกษตร โดยจะทดน้ำส่งไปยังฝ่าย 7 ลูกซึ่งกั้นแม่น้ำสติกอก สาขาของน้ำจิม ก่อนไหลลงแม่น้ำยม แต่โครงการได้รับการคัดค้านจากชาวบ้านบ้านแฮะซึ่งจะต้องอพยพหากมีการสร้างเขื่อนนี้

ความเป็นมาโครงการเขื่อนแควน้อย

โครงการเขื่อนแควน้อยจะสร้างกั้นแม่น้ำแควน้อยที่บ้านเขาหินลาด ต. คันไร่ อ. วัดโบสถ์ จ. พิษณุโลก เพื่อกักเก็บน้ำ 769 ล้าน ลบ.ม. กรมชลประทานเจ้าของโครงการอ้างว่าจะช่วยบรรเทาปัญหาอุทกภัยในพื้นที่ลุ่มน้ำแควน้อยตอนล่าง รวมถึงส่งน้ำเพื่อการเพาะปลูกได้ แต่การสร้างเขื่อนจะส่งผลให้ราษฎร 143 ครัวเรือนถูกน้ำท่วมบ้านเรือนและที่ทำกิน แต่อธิบดีกรมชลประทาน สามารถ โชตคณิตพิทักษ์ ยืนยันว่า จะแก้ปัญหาเรื่องจัดสรรพื้นที่และเงินชดเชยให้เทียบเท่ากับกรณีเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ และประกาศว่าโครงการนี้เป็นตัวอย่างที่จะใช้สำหรับโครงการเขื่อนแก่งเสือเต้นด้วย (ผู้จัดการ 21-22/12/45)

ด้านชูชาติ เทพสุต สำนักงานป่าไม้ จ. พะเยา เปิดเผยว่าบริเวณที่จะสร้างเขื่อนแห่งนี้เป็นแหล่งแร่แบไรต์แหล่งใหญ่ จึงห่วงเกรงว่าจะเกิดการปนเปื้อนกับน้ำที่กักเก็บได้เขื่อน เกิดผลกระทบซ้ำรอยกับกรณีสารตะกั่วในลำห้วยคลิตี้ที่ จ. กาญจนบุรี เนื่องจากยังไม่มีการศึกษาในประเด็นนี้ อีกทั้งพื้นที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าดอยผาหังจะต้องถูกน้ำท่วมด้วย (ผู้จัดการ 11/01/44)

กรณีการระเบิดแก่งแม่บ้านโขง

เป็นประเด็นร้อนขึ้นมาทันทีในปี 2545 เมื่อทางการจีนเดินหน้าโครงการระเบิดแก่งหินแม่บ้านโขง โดยเริ่มปิดประตูระบายน้ำเขื่อนหมันหวนตั้งแต่วันที่ 11 มี.ค. เพื่อทำการระเบิดแก่งหินในโครงการพัฒนาร่องน้ำรองรับการเดินเรือพาณิชย์ในเขตสี่เหลี่ยมเศรษฐกิจ โดยมีเป้าหมายปรับปรุงร่องน้ำให้มีความลึกราว 1.5 เมตร กว้าง 25 - 28 เมตรเป็นอย่างต่ำ (ผู้จัดการ 20/03/45)

โครงการนี้เป็นโครงการใหญ่ที่จะสร้างความเปลี่ยนแปลงมหาศาลกับแม่บ้านโขง และได้รับความสนใจจาก กมธ. สิ่งแวดล้อม ต่างประเทศ และการมีส่วนร่วมของประชาชน ของวุฒิสภา โดยเมื่อวันที่ 1 - 2 ธ.ค. 2545

¹⁷ ดูเพิ่มเติมในหนังสือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2540 - 2541 บทประมวลสถานการณ์เรื่อง "น้ำ" หัวข้อย่อย "เขื่อนอื่น ๆ" หน้า 77

¹⁸ ดูเพิ่มเติมในหนังสือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2540 - 2541 บทประมวลสถานการณ์เรื่อง "น้ำ" หัวข้อย่อย "เขื่อนอื่น ๆ" หน้า 77

ความเป็นมาโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง

โครงการระเบิดแก่งและขุดลอกลำน้ำโขงเป็นส่วนหนึ่งของแผนพัฒนาพื้นที่ลุ่มลุ่มเศรษฐกิจของ 4 ประเทศ คือ จีน พม่า ไทย และลาว ภายใต้แผนความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง² โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อปรับปรุงเส้นทางเดินเรือให้สามารถเดินเรือจากเมืองซือเหมาณฑลยูนนานของจีนลงมายังแม่น้ำโขงตอนล่าง ผ่านพม่า ลาว และไทย ไปยังหลวงพระบาง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการขนส่งสินค้าเพื่อการพาณิชย์และพัฒนาศักยภาพด้านการท่องเที่ยว

การระเบิดและขุดลอกจะทำตั้งแต่แม่น้ำหลานชางหรือแม่น้ำโขงตอนบนจนถึงหลวงพระบาง รวมระยะทาง 886 กม. ตามแผนทั้งหมดที่วางไว้มีแก่งที่ต้องระเบิดกว่า 100 แก่ง สันดอนอีกกว่า 50 แห่ง และขุดลอกลำน้ำให้มีความลึก 3 เมตรเป็นอย่างต่ำ เพื่อให้เรือสินค้าและเรือท่องเที่ยวขนาด 300 - 500 ตันสามารถแล่นผ่านได้

สำหรับในเขตไทยมีแผนการระเบิดแก่งบริเวณ อ. เชียงของ เชียงแสน และเวียงแก่น จ. เชียงราย รวมทั้งสิ้น 13 จุด โครงการนี้ได้รับเงินสนับสนุนจากเอทีบี และองค์กรนานาชาติอีกหลายองค์กร จำนวนเงิน 5.3 ล้านเหรียญสหรัฐ

เดือน ก.ย. 2544 รายงานการประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมฉบับสมบูรณ์เสร็จสิ้นและส่งรัฐบาล "ทักษิณ" ให้ความเห็นชอบเมื่อวันที่ 29 ม.ค. 2545 โดยมีขอบข่ายให้กรมเจ้าท่าเป็นผู้ดำเนินการภายใต้การทำงานของเจ้าหน้าที่จีน

ทีมวิศวกรจากจีนวางแผนการดำเนินการระเบิดแก่งหินกลางลำน้ำโขงไว้ 3 ระยะ เริ่มตั้งแต่ปี 2544 ระยะแรกดำเนินการ 11 จุด โดยมีจุดที่ติดกับไทย 1 จุด คือจุดคอนผีหลง อ. เชียงของ จ. เชียงราย ส่วนระยะที่สอง ดำเนินการในจุดที่ติดกับไทยอีก 7 จุด และจะดำเนินการตลอดแนวแม่น้ำโขงตั้งแต่จีนตอนใต้จนถึงลาวให้แล้วเสร็จในปี 2550 โดยมีรัฐบาลจีนเป็นผู้ดำเนินการทั้งหมด

ที่มา : กรุงเทพธุรกิจ 21/10/45

² ดูเพิ่มเติมในเอกสารฉบับนี้ บทภาวะแวดล้อมและการเมือง "อุตสาหกรรม" ตัวที่ 1 "โครงการความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง" 6 ประเทศ หน้า 288 - 290

ตัวแทน กมธ. เหล่านี้ นำโดยเตือนใจ ตีเทศน์ ไกรศักดิ์ ชุณหะวัณ และเจิมศักดิ์ ปิ่นทอง ลงพื้นที่ตรวจสอบแก่งคอนผีหลง ซึ่งเป็น 1 ใน 21 แก่งหินที่ทางการจีนจะระเบิดในเร็ว ๆ นี้ พร้อมกับตั้งประเด็นตรวจสอบ 4 ข้อ คือ 1) การระเบิดแก่งหินลำน้ำโขงจะเป็นการทำลายผืนน้ำทางธรรมชาติหรือไม่ 2) การเดินเรือหลังระเบิดแก่งจะสร้างประโยชน์กับทุกฝ่ายหรือเฉพาะจีนเท่านั้น 3) ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมจากการระเบิดแก่ง 4) ความจำเป็นของโครงการ เป็นความต้องการของจีนฝ่ายเดียวหรือไม่ หากตรวจสอบพบว่าไม่ส่งผลดีกับประเทศไทยจะเสนอรัฐบาลยับยั้งโครงการต่อไป (มติชน 04/12/45: กรุงเทพธุรกิจ 06/12/45)

สำหรับความเคลื่อนไหวของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำโขงในพื้นที่ อ. เชียงของ ได้สำรวจข้อคัดค้านการระเบิดแก่งหินกลางลำน้ำโขง โดยมีข้อเรียกร้อง 3 ข้อ คือ 1) ให้ระงับโครงการระเบิดหินในส่วนที่ติดกับไทยไปก่อน จนกว่าจะมีการศึกษาผลได้ผลเสียอย่างละเอียด 2) ให้วิจัยศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อมหรืออีไอเอใหม่ทั้งหมด 3) เปิดโอกาสให้ประชาชนและองค์กรท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการดำเนินการทุกขั้นตอน (มติชน 04/12/45)

และเมื่อวันที่ 12 ธ.ค. เครือข่ายชุมชนแม่น้ำโขงประเทศไทยตอนบน องค์กรชาวบ้าน สมัชชาคนจน สนท. และองค์กรพม่า 52 องค์กร ร่วมกันยื่นหนังสือประท้วงต่อเอกอัครราชทูตสาธารณรัฐประชาชนจีน ประจำกรุงเทพฯ ให้ยุติการระเบิดแก่งลำน้ำโขง และเรียกร้องให้รัฐบาลทั้ง 4 ประเทศ จีน พม่า ลาว ไทย ทำการศึกษาผลกระทบอย่างรอบด้าน และเปิดเผยข้อมูลโครงการพัฒนาลุ่มน้ำโขงทั้งหมดก่อนดำเนินการใด ๆ (ผู้จัดพิมพ์ 13/12/45)

โครงการนี้ดำเนินไปทั้งที่ยังไม่มีการประเมินผลกระทบอย่างรอบคอบ อีไอเอที่ทำโดยความร่วมมือของทั้ง 4 ประเทศก่อนเริ่มต้นโครงการมีช่องโหว่มากมาย ซึ่งสถาบันสิ่งแวดล้อมโมนาซ แห่งมหาวิทยาลัยโมนาซของออสเตรเลียที่ทำการประเมินรายงานอีไอเอฉบับนั้นได้ชี้ว่าเนื้อหาส่วนมากเขียนขึ้นจากการคาดเดาและข้อมูลไม่เพียงพอ นอกจากนี้ยังจำกัดเฉพาะผลกระทบในระยะแรกเท่านั้น ละเลยผลกระทบที่จะเกิดขึ้นตามมาหลังการระเบิดแก่งเสร็จสิ้นและมีการเดินเรือขนาดใหญ่ในลำน้ำโขง นอกจากนี้มีความเป็นไปได้ว่า ในบรรดาประเทศทั้ง 4 ในลุ่มน้ำโขง ประเทศที่จะได้รับประโยชน์น้อยที่สุดกลับต้องได้รับผล

กระทบทางสังคมและสิ่งแวดล้อมมากที่สุด และดูเหมือนว่าจีนจะได้รับประโยชน์จากโครงการมากที่สุด (กรุงเทพฯ 09/12/45)

ส่วนข้อมูลจากเครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ชี้ให้เห็นผลกระทบทางสังคมวัฒนธรรมหลายด้าน โดยสรุปคือ 1) การระเบิดแก่งและเรือขนาดใหญ่จะสร้างผลกระทบต่อชุมชนคนหาปลา 2) การระเบิดแก่งจะทำให้แหล่งพืชอาหารตามธรรมชาติลดลงจำนวนลง เช่น กล้วย กล้วยไม้ ฯลฯ 3) โครงการนี้มีผลกระทบต่อเกษตรกรรมน้ำโขง เกิดการเปลี่ยนทางน้ำ และกระแสน้ำกัดเซาะตลิ่งที่เป็นพื้นที่การเกษตรของชาวบ้าน 4) สูญเสียแหล่งน้ำอุปโภคบริโภค เพราะการระเบิดแก่งทำให้แม่น้ำมีความขุ่นที่สำคัญยังเป็นการทำลายความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศแม่น้ำโขง ทำลายห่วงโซ่อาหารของปลา ทำลายแหล่งที่อยู่อาศัยของนกหายากหลายชนิดในลุ่มน้ำโขง (กรุงเทพฯ 09/12/45)

ด้านเอทีบีและเอ็มอาร์ซียอมรับว่า อีไอเอของโครงการดังกล่าวไม่มีความสมบูรณ์และไม่ได้มาตรฐานและยอมรับว่าเคยลงนามเห็นชอบในโครงการระเบิดแก่งแม่น้ำโขง แต่เป็นความเห็นชอบเฉพาะการระเบิดในเฟสหรือระยะแรก 11 จุดเท่านั้น ทางด้านองค์กรเอกชนเสนอให้เอ็มอาร์ซีนำปัญหาดังกล่าวไปกดดันรัฐบาลแต่ละประเทศให้มีการทบทวนการสนับสนุนโครงการอีกครั้ง ซึ่งเอ็มอาร์ซีรับปากจะนำไปพิจารณา แต่แสดงความไม่มั่นใจ เนื่องจากจีนผู้ริเริ่มโครงการไม่ได้เป็นประเทศสมาชิกในเอ็มอาร์ซี (กรุงเทพฯ 18/11/45)

อนึ่ง ขณะนี้ 3 ประเทศที่ร่วมในโครงการระเบิดแก่งฯ คือ ไทย พม่า และจีน ได้ให้ความเห็นชอบอีไอเอโครงการเรียบร้อยแล้ว แต่ลาวยังไม่เห็นชอบ และได้ทำหนังสือท้วงติงขอให้ทบทวน เพราะยังไม่สมบูรณ์ครอบคลุมเพียงพอ (มติชน 30/11/45)

ตามแผน จีนจะระเบิดแก่งและสันดอน 11 จุดในเขตพม่า - ลาว ซึ่งเริ่มดำเนินการเสร็จไปแล้ว 2 จุดในเดือน มี.ค. 2545 และเริ่มดำเนินการต่ออีกระยะตลอดทั้งกลาง ธ.ค. ส่วนในไทยมีแก่งคอนผีหลง 1 แห่งที่กำหนดจะระเบิดในเดือน มี.ค. 2546 (ผู้จัดการ 05/12/45) สำหรับในช่วงเวลา 4 เดือน จาก 15 ธ.ค. 2545 - กลาง เม.ย 2546 จะเป็นการดำเนินการครั้งใหญ่ โดยการระเบิดแก่งรวม 16 แก่ง (ผู้จัดการ 17/12/45)

ในส่วนแก่งคอนผีหลงในเขตไทยนั้น ทางกรมเจ้าท่าได้ส่งหนังสือแจ้งไปยังจีนและคณะกรรมการความร่วมมือในการเดินเรือในแม่น้ำโขง 4 ชาติ ขอให้ชะลอการระเบิดหินออกไปก่อน เนื่องจากปัญหาการเรียกร้องของชาวบ้านเรื่องผลกระทบสิ่งแวดล้อมและปัญหาการปักปันเขตแดนไทย-ลาว (กรุงเทพฯ 24/12/45, 11/01/46)

น้ำบาดาล

ปัญหา

สถานการณ์น้ำใต้ดินในประเทศขณะนี้ถือว่าอยู่ในยุควิกฤตและขาดแคลนมากขึ้น (กรุงเทพฯ 13/03/44) จากสถิติการใช้น้ำบาดาลในเดือน มี.ค. 2544 เขตน้ำบาดาลกรุงเทพฯ และปริมณฑล ซึ่งประกอบด้วย 7 จังหวัด คือ กรุงเทพฯ สมุทรปราการ นนทบุรี สมุทรสาคร อุทัย และนครปฐม มีบ่อน้ำบาดาลที่ขออนุญาตจำนวน 12,910 บ่อ มีการสูบน้ำบาดาลประมาณวันละ 2.5 ล้าน ลบ.ม. ส่งผลให้เกิดแผ่นดินทรุดต่อเนื่องทุกปี เกิดน้ำท่วมขัง น้ำเค็มรุกล้ำ ก่อความเสียหายต่อสิ่งแวดล้อม พื้นที่เพาะปลูกอาคารสิ่งก่อสร้าง ถนน ระบบสาธารณูปโภค ถึงปีละ 17,805 ล้านบาท (ไทยรัฐ 03/01/45)

ข้อมูลปี 2540 ถึงปัจจุบัน พบว่า ปัญหาแผ่นดินทรุดในกรุงเทพฯ มีความรุนแรงมากขึ้น แบ่งกลุ่มที่มีความรุนแรงออกเป็น 4 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มที่ 1 มีการทรุดตัว 3.5 ซม./ปี ในเขตพื้นที่บางพลี บางบ่อ สมุทรปราการ รวมพื้นที่ 340 ตร.กม. กลุ่มที่ 2 มีการทรุดตัว 3 ซม./ปี ในพื้นที่ จ. สมุทรสาคร นครปฐมบางส่วน รวม 437 ตร.กม. และในเขตลาดกระบัง มีนบุรี และลำลูกกา พื้นที่ประมาณ 382 ตร.กม. กลุ่มที่ 3 มีการทรุดตัว 1.5 ซม./ปี ในพื้นที่ใจกลางกรุงเทพฯ รวม 145 ตร.กม. และกลุ่มที่ 4 มีการทรุดตัวระดับ 1 ซม./ปี ในพื้นที่ที่เหลือทั้งหมดของกรุงเทพฯ

ส่วนผลกระทบด้านคุณภาพน้ำพบว่า มีน้ำเค็มรุกล้ำเข้าไปในชั้นน้ำกรุงเทพฯ และพระประแดงจนไม่สามารถใช้งานได้เป็นส่วนใหญ่ โดยระดับน้ำที่สามารถนำมาใช้งานได้จะต้องลดลงไปอีกมากถึง 150 เมตร เนื่องจากน้ำในระดับ 0 - 100 เมตร มีปัญหาเรื่องน้ำเค็มและความสกปรกที่นำเป็นห่วงคือขณะนี้วิกฤตน้ำบาดาลได้ขยายไปยังพื้นที่รอบนอก คือ สมุทรปราการ ปทุมธานี และสมุทรสาครแล้ว โดยพบว่าน้ำบาดาลในพื้นที่ดังกล่าวมีความเค็มมากจน

ทำให้ไม่สามารถนำมาใช้ได้ (กรุงเทพมหานคร 31/03/44)

ด้านปัญหาการลักลอบขุดเจาะบ่อน้ำบาดาลยังคงเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑล ที่จำเป็นต้องใช้น้ำบาดาลเป็นวัตถุดิบ ได้แก่ น้ำอัดลม เบียร์ อุตสาหกรรมฟอกย้อม เป็นต้น (มติชน 07/04/44) นอกจากโรงงานอุตสาหกรรมแล้ว หน่วยงานรัฐ เช่น กปน. ก็มีการลักลอบขุดเจาะน้ำบาดาลเพื่อป้อนขายให้หมู่บ้านจัดสรร ทั้งที่กฎหมายระบุว่า พื้นที่ใดระบบประปาเข้าถึงแล้วต้องหันมาใช้น้ำประปาทันที แต่จากการตรวจสอบของกรมทรัพยากรธรณี พบหมู่บ้านชานเมืองที่แม้มีระบบประปาเข้าถึงแล้ว กปน. ก็ยังจัดส่งน้ำบาดาลให้บริการ (มติชน 05/07/44) มีการขุดบ่อน้ำบาดาลโดยไม่แจ้งถึง 100 บ่อ คิดเป็นปริมาณน้ำ 100,000 ลบ.ม./วัน (ไทยรัฐ 14/07/44)

ในภาพรวม กรมทรัพยากรธรณีระบุว่า มีผู้ลักลอบขุดบ่อน้ำบาดาลโดยไม่ได้รับอนุญาตประมาณ 6,000 ราย (กรุงเทพมหานคร 12/04/44)

นโยบายและแนวทางแก้ปัญหา

นโยบายควบคุมการใช้น้ำบาดาล

นโยบายของกรมทรัพยากรธรณีตั้งเป้าไว้ว่าภายใน 5 ปีจะต้องลดปริมาณการใช้น้ำบาดาลลงไม่น้อยกว่า 500,000 ลบ.ม./วัน ดังนั้นจึงออกมาตรการเข้มงวดในการกำกับการใช้งาน ตรวจสอบการลักลอบใช้น้ำบาดาล รวมถึงการดำเนินการกับผู้ใช้น้ำที่ไม่ยอมชำระระบบจำนวนมา (ผู้จัดการ 20/06/45)

เริ่มตั้งแต่กระทรวงอุตสาหกรรมประกาศยกเลิกใบอนุญาตใช้น้ำบาดาลของโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ที่มีน้ำประปาเข้าถึง และเอาผิดกับผู้ลักลอบใช้น้ำบาดาลอย่างจริงจัง (กรุงเทพมหานคร 12/04/44) ทั้งนี้เป็นไปตามมติ ครม. วันที่ 4 ก.พ. 2543 ที่ให้กระทรวงอุตสาหกรรมลดการอนุญาตการขุดเจาะน้ำบาดาลในพื้นที่ 7 จังหวัด อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่ามีผู้ประกอบการอุตสาหกรรมยื่นอุทธรณ์ขอใช้น้ำบาดาลในปริมาณเท่าเดิมและขอต่อใบอนุญาตที่จะหมดลงไปรวม 113 ราย แยกตามประเภทกิจการ ได้แก่ อุตสาหกรรมเครื่องดื่ม อุตสาหกรรมอาหารและยา อุตสาหกรรมฟอกย้อม อุตสาหกรรมอิเล็กทรอนิกส์ อุตสาหกรรมยางรถยนต์ อุตสาหกรรมกระดาษ และอุตสาหกรรมธุรกิจ

บริการในจำนวนนี้มีผู้ใช้น้ำบาดาลเพื่ออุปโภคบริโภคจำนวน 36 ราย ซึ่งอาจถูกสั่งปิดบ่อ เนื่องจากไม่จัดอยู่ในข่ายที่จำเป็นต้องใช้ (ผู้จัดการ 04/07/44)

เฉพาะในส่วนของ จ. ปทุมธานีที่เป็นจังหวัดนำร่อง มีผู้ประกอบการอุตสาหกรรมที่ใช้น้ำบาดาลยื่นอุทธรณ์ขอใช้น้ำบาดาลต่อทั้งหมด 55 ราย หลังคณะทำงานร่วมประกอบด้วยผู้แทนกรมทรัพยากรธรณี กปน. และ ส.อ.ท. พิจารณาคำอุทธรณ์แล้ว เห็นควรให้ปรับเพิ่มปริมาณน้ำบาดาลให้แก่ 9 บริษัท เนื่องจากเห็นว่าอุตสาหกรรมเหล่านี้มีความจำเป็นต้องใช้น้ำบาดาลในกระบวนการผลิต ส่วนบริษัทที่คณะทำงานยืนยันจะไม่เพิ่มปริมาณน้ำบาดาลมีอยู่ 7 ราย และยกเลิกคำอุทธรณ์ 1 ราย (กรุงเทพมหานคร 03/09/44)

ทั้งนี้ กรมทรัพยากรธรณี การประปา และ ส.อ.ท. มีข้อตกลงร่วมกันที่จะกลั่นกรองผู้ประกอบการที่มีความจำเป็นต้องการใช้น้ำบาดาลเพื่อเป็นวัตถุดิบสำหรับการผลิตสินค้าอย่างแท้จริง ต้องจำกัดการใช้ให้เหมาะสมกับปริมาณการผลิตและต้องยินยอมที่จะใช้น้ำประปาได้ในบางส่วนเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดการลักลอบใช้น้ำบาดาลมากขึ้น (ผู้จัดการ มติชน 04/07/44)

ส่วนกรณีกรมทรัพยากรธรณีออกประกาศให้ผู้ลักลอบขุดบ่อน้ำบาดาลในเขตกรุงเทพฯ และปริมณฑลมาแจ้งขออนุญาตใช้น้ำบาดาลตามกฎหมาย ปรากฏว่ามีผู้มาขออนุญาตเพิ่มขึ้นจำนวน 354 บ่อ คิดเป็นปริมาณน้ำรวม 30,137 ลบ.ม./วัน (ผู้จัดการ 22/05/44)

ต่อมาปลายปี 2544 กรมทรัพยากรธรณีกำหนดเขตพื้นที่ปลอดการใช้น้ำบาดาลเพื่ออุปโภคบริโภค โดยเริ่มต้นกับพื้นที่ในเขตน้ำบาดาลกรุงเทพฯ ระยะแรกจำนวน 24 เขต ที่ กปน.ระบุว่า มีความพร้อมในการจ่ายน้ำประปาทั่วถึงและไม่มีปัญหาเรื่องการต่อใบอนุญาตประกอบกิจการน้ำบาดาล ได้แก่ บางซื่อ บางพลัด ดุสิต พญาไท บางกอกน้อย พระนคร บ่อมปราบศัตรูพายุ ปทุมวัน บางกอกใหญ่ สัมพันธวงศ์ ธนบุรี คลองสาน บางรัก สาทร ยานนาวา บางคอแหลม วัฒนา พระโขนง บางนา วังทองหลาง บางกะปิ สวนหลวง ดินแดง และห้วยขวาง แต่สำหรับน้ำบาดาลเพื่อการใช้ในภาคอุตสาหกรรมยังคงใช้ได้เหมือนเดิม อันเนื่องมาจากมีการยื่นอุทธรณ์ขอผ่อนผันด้วยเหตุผลความจำเป็นของกระบวนการผลิตที่ต้องใช้น้ำเป็นวัตถุดิบ เช่น เบียร์ น้ำอัดลม สิ่งทอ เป็นต้น (มติชน ผู้จัดการ 27/12/44)

นอกจากนี้ยังมีการนำนโยบายนำร่องติดตั้งเครื่องวัดระดับการใช้น้ำของกลุ่มโรงงานที่มีการขอใบอนุญาตในเขตพื้นที่วิกฤต 7 จังหวัดมาใช้ โดยมีแผนขยายการติดตั้งไปยังผู้ใช้น้ำบาดาลทุกรายที่มีปริมาณการใช้น้ำละ 300 ลบ.ม. ขึ้นไปด้วย (ผู้จัดการ 25/02/45)

นอกจากเข้มงวดในการควบคุมการใช้น้ำของเอกชนแล้วรัฐบาลยังดำเนินการควบคุมการใช้น้ำของภาครัฐอีกด้วย โดย ครม. มีมติวันที่ 26 มี.ค. 2545 ให้ยกเลิกการใช้น้ำบาดาลกับกระทรวงและหน่วยงานรัฐวิสาหกิจที่มีการต่อท่อน้ำประปาเข้าถึง ซึ่งปรากฏว่ามีกระทรวงและรัฐวิสาหกิจรวม 22 แห่ง ตอบตกลงจะยุติการใช้น้ำบาดาลทันที ได้แก่ สวนสัตว์ดุสิต กองทัพอากาศ ดอนเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (มติชน 18/07/45) ทั้งนี้พบว่ามีองค์กรของรัฐหลายองค์กรที่ยังใช้น้ำบาดาล เช่น กองทัพอากาศ บริษัท ปตท. จำกัด สนามบินดอนเมือง บริษัทการบินไทย จำกัด ฯลฯ หากเลิกการใช้น้ำในส่วนนี้จะลดการใช้น้ำบาดาลได้ถึง 400,000 ลบ.ม./วัน (ข่าวสด 24/06/45)

อนึ่ง ก่อนหน้านั้น ทางด้านกองประปาชนบท กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุขได้ประกาศยุติงานขุดเจาะบ่อบาดาล ซึ่งเคยอยู่ในความรับผิดชอบแล้วเปลี่ยนไปเน้นงานพัฒนาและปรับปรุงระบบประปาหมู่บ้านแทน (กรุงเทพธุรกิจ 30/04/44)

พร้อม ๆ กับการพยายามวางมาตรการควบคุมและลดการใช้ ในอีกทางหนึ่งกรมทรัพยากรธรณียังได้ดำเนินมาตรการปิดบ่อบาดาลเข้มงวดมากขึ้นด้วย โดยมีการสั่งปิดบ่อบาดาลที่ใบอนุญาตหมดอายุและดำเนินการเอาผิดผู้ลักลอบใช้น้ำบาดาลตลอดช่วง 2 ปีที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็นในส่วนของโรงพยาบาล โรงแรม อพาร์ตเมนต์ ฯลฯ (ผู้จัดการ 22/05/44, มติชน 26/06/44)

แนวนโยบายอีกส่วนหนึ่งที่อยู่ระหว่างดำเนินการก็คือการออกมาตรการปรับเพิ่มค่าน้ำบาดาลให้เท่ากับน้ำประปาในเขตวิกฤตน้ำบาดาล 7 จังหวัดที่ระบบประปาเข้าถึง นั่นคือเฉลี่ย 11.75 บาท/ลบ.ม. จากที่ปัจจุบันมีราคาเพียง 5.5 บาท/ลบ.ม. และตามมติ ครม. เดิมกำหนดให้ปรับราคาได้สูงสุดที่ 8.5 บาท/ลบ.ม. (กรุงเทพธุรกิจ, ไทยรัฐ 14/07/44)

ส่วนมาตรการแก้ไขปัญหามลพิษดินทรุดด้วยการอัดฉีดน้ำลงใต้ดินงบประมาณ 3,000 ล้านบาทนั้น มาตรการนี้ได้ยกเลิกแล้ว เพราะไม่คุ้มค่าการลงทุนและไม่มีสถาบันใดรับรองว่าจะสามารถแก้ปัญหาได้จริง (มติชน 22/03/45)

อนึ่ง เนื่องจากในวันที่ 14 ธ.ค. 2545 ประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ รมว. ทส. พร้อมคณะทำงานได้ลงพื้นที่ตรวจดูการทรุดตัวของพื้นดินย่านอ่อนนุชและหัวหมาก ซึ่งมีปัญหาแผ่นดินทรุดตัวจากการสูบน้ำบาดาลขึ้นมาใช้ในอุตสาหกรรมช่วง 30 ปีที่ผ่านมาเกินศักยภาพ ส่งผลให้เขตรามคำแหงมีปัญหาทรุดตัวหนักที่สุดเฉลี่ยปีละ 2 - 3 ซม. หากยังไม่แก้ปัญหาอย่างเร่งด่วน ในอนาคตอาจกลายเป็นจุดที่อยู่ต่ำกว่าระดับน้ำทะเลในที่สุด (ไทยรัฐ 16/15/45) ดังนั้น ทส. จึงกำหนดที่จะมีมาตรการแก้ปัญหาโดยเร่งด่วน ได้แก่ 1) ทำแผนลดการใช้น้ำบาดาลลง พร้อมขอให้หน่วยงานประปาผืนดินเร่งดำเนินการผลิตน้ำให้เพียงพอ 2) จัดตั้งคณะทำงานกำกับดูแลการใช้น้ำบาดาล 3) ท้าหรือกับผู้ใช้ น้ำบาดาลปริมาณมาก เช่น ภาคอุตสาหกรรม ให้ลดการใช้ลง 4) ขอติดตั้งเทเลมิเตอร์กับผู้ที่ใช้น้ำบาดาล พร้อมกับมีแนวคิดที่ว่า ถ้าโรงงานอุตสาหกรรมใช้น้ำบาดาลมากก็ต้องเสียภาษีมากขึ้นด้วย (มติชน 15/12/45)

ร่าง พ.ร.บ. น้ำบาดาล

ปลายปี 2545 สภาผู้แทนราษฎรได้พิจารณาร่าง พ.ร.บ. น้ำบาดาล พ.ศ. 2520 ฉบับแก้ไข โดยมีเนื้อหาเพิ่มบทลงโทษผู้ลักลอบขุดน้ำบาดาลให้รุนแรงขึ้น และให้อำนาจกรมทรัพยากรธรณีเพิ่มขึ้น โดยหากมีการลักลอบขุดน้ำบาดาลโดยไม่ขออนุญาต กรมทรัพยากรธรณีสามารถเรียกปรับได้ทันที โดยไม่ต้องไปแจ้งความต่อเจ้าหน้าที่ตำรวจ ขณะเดียวกันกรมทรัพยากรธรณีจะจ้างเอกชนเป็นผู้ไปจัดเก็บเงินจากผู้ใช้น้ำที่มาขอขึ้นทะเบียนตามกฎหมาย. เหมือนการเก็บค่าน้ำประปาทั่วไป (ข่าวสด 12/11/44) นอกจากนี้ยังกำหนดให้ผู้ใช้ทุกประเภทต้องขออนุญาตจากเดิมที่หน่วยงานรัฐ รัฐวิสาหกิจ ไม่ต้องขอ ส่งผลให้ยากต่อการควบคุมและเกิดปัญหาดินทรุด (ผู้จัดการ 12/11/44)

ต่อมาหลังจากผ่านการพิจารณาของสภาผู้แทนราษฎรในวาระที่ 3 แล้ว ที่ประชุม กมธ. วิสามัญกิจการวุฒิสภามีความเห็นต่อร่างดังกล่าวว่าเป็นการแก้ปัญหาไม่ตรงจุด เพราะยังคงออกใบอนุญาตประกอบกิจการน้ำบาดาล อย่างถูกต้องให้เอกชนในเขตพื้นที่ที่มีปัญหาวิกฤตน้ำบาดาล นอกจากนี้ยังเป็นห่วงเรื่องการบริหารเงินของกองทุนพัฒนาน้ำบาดาลว่าจะจะไปตามจุดประสงค์และเป้าหมายหรือไม่ เพราะไม่ต้องส่งเข้ากระทรวงการคลัง (มติชน 29/08/45)

อย่างไรก็ตาม ในวันที่ 9 ก.ย. 2545 ที่ประชุมวุฒิสภาที่มีมติรับหลักการร่าง พ.ร.บ. น้ำบาดาล โดยมีประเด็นข้อขัดแย้งจากศิลปินชัย เศรษฐศิลป์ ส.ว. อุทัยธานี ในประเด็นที่ว่าเหตุใดทุกจังหวัดต้องเสียค่าน้ำบาดาลในเมื่อไม่ได้อยู่ในพื้นที่วิกฤต ไม่มีแผ่นดินยุบ อีกทั้งในการขุดบ่อประชาชนก็ต้องเสียค่าใช้จ่ายเองทั้งหมดอยู่แล้ว แต่เห็นด้วยที่จะกำหนดบางพื้นที่ เช่น กรุงเทพฯ และ

สมุทรปราการต้องเสียค่าน้ำบาดาล (กรุงเทพธุรกิจ 10/09/45)

ด้านพิเชษฐ สติรชวล รมช. อุตสาหกรรม กล่าวชี้แจงถึงสาเหตุการเก็บเงินเข้ากองทุนใช้น้ำบาดาล เพราะเห็นว่าถึงเวลาแล้วที่ผู้ก่อความเสียหายจะต้องจ่าย โดยการจัดเก็บส่วนนี้เพื่อนำไปใช้แก้ปัญหาผลกระทบจากน้ำบาดาลและเก็บเพียง 47 จังหวัดในเขตวิกฤตเท่านั้น (กรุงเทพธุรกิจ 10/09/45)

คุณภาพน้ำ

สถานการณ์ภาพรวม

ในปี 2544 คุณภาพน้ำของแหล่งน้ำโดยรวมทั่วประเทศอยู่ในเกณฑ์ต่ำกว่าปี 2543 แต่ในปี 2545 กลับพบว่าอยู่ในเกณฑ์ดีขึ้นเมื่อเทียบกับปี 2544 จากผลการตรวจสอบคุณภาพแหล่งน้ำโดย คพ. พบว่า ร้อยละของแหล่งน้ำแต่ละประเภทมีแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงไปในทางดีขึ้น โดยในปี 2545 สัดส่วนของแหล่งน้ำประเภทที่ 2 มีจำนวนเพิ่มขึ้นจากปี 2544 ที่มีเพียงร้อยละ 18 เพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 40 ขณะที่สัดส่วนของแหล่งน้ำประเภทที่ 5 ลดลงจากปี 2544 ที่มีร้อยละ 9 เหลือเพียงร้อยละ 3 เท่านั้น

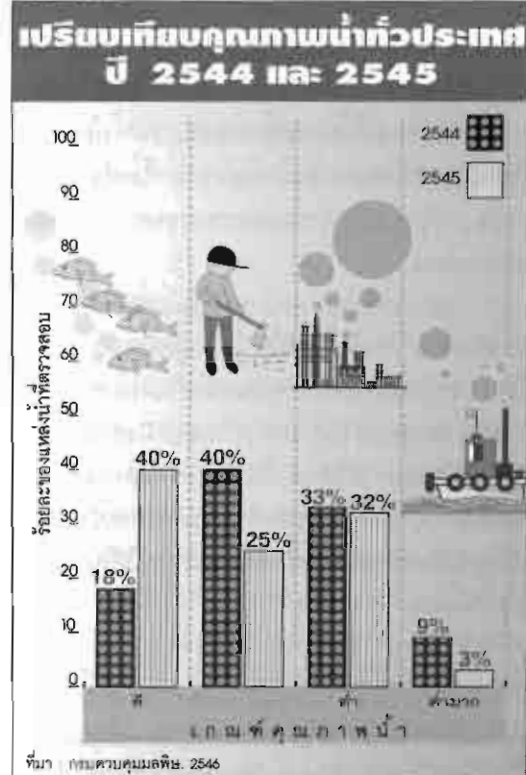
อย่างไรก็ดี แม่น้ำสายหลักหลายสายยังคงเผชิญกับวิกฤตปัญหาคุณภาพน้ำเสื่อมโทรมอย่างต่อเนื่อง โดยรวมแล้วมีสาเหตุมาจากการระบายของเสียลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติโดยไม่มีการบำบัดหรือปรับปรุงคุณภาพน้ำก่อน โดยเฉพาะช่วงที่ไหลผ่านชุมชนเมือง โรงงานอุตสาหกรรม และกิจกรรมการเกษตร เช่น ฟาร์มเลี้ยงสุกร ซึ่งมีอยู่หนาแน่นมากในพื้นที่ลุ่มน้ำท่าจีนและลุ่มน้ำบางปะกง (กรมควบคุมมลพิษ 2545) ในภาพรวม ปริมาณความสกปรกในน้ำทิ้งที่ระบายลงสู่แม่น้ำสายหลักหลายแห่งมีมากขึ้นขีดความสามารถที่แหล่งน้ำจะรองรับไว้ได้

สำหรับแหล่งน้ำที่ยังคงครองแชมป์ความสกปรกมีคุณภาพน้ำอยู่ในเกณฑ์ต่ำมาก ทั้งปี 2544 และ 2545 ได้แก่ แม่น้ำท่าจีนตอนล่าง ตั้งแต่ อ. นครชัยศรี จ. นครปฐม จนถึงปากแม่น้ำ จ. สมุทรสาคร แม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ช่วงที่ไหลผ่านกรุงเทพฯ จนถึงปากแม่น้ำ อ. เมือง

จ. สมุทรปราการ และแม่น้ำลำตะคองตอนล่าง ตั้งแต่ท้ายอ่างเก็บน้ำลำตะคองจนถึง จ. นครราชสีมา (กรมควบคุมมลพิษ 2546) ทั้งนี้โดยเรียงลำดับตามวิกฤตความรุนแรงของปัญหาน้ำเน่าเสียที่เกิดขึ้น

นอกจากนี้แม่น้ำบางปะกงก็ยังคงเผชิญปัญหาคุณภาพน้ำเสื่อมโทรมอย่างต่อเนื่อง โดยคุณภาพน้ำอยู่ในเกณฑ์ต่ำมาก

บท 2.13

ขณะที่แม่น้ำแม่กลองซึ่ง กปน. มีแผนจะให้เป็แหล่งน้ำในการผลิตน้ำประปา มีคุณภาพน้ำอยู่ในเกณฑ์ต่ำและยังตรวจพบการปนเปื้อนของสารตะกั่วซึ่งไหลมาจากลำห้วยคลิตี้¹⁹ ใน จ. กาญจนบุรีด้วย (มติชน 20/11/44)

คุณภาพน้ำแบ่งตามภาค

คุณภาพน้ำแหล่งน้ำภาคเหนือ

แหล่งน้ำทางภาคเหนือถือว่ามี การเปลี่ยนแปลงประเภทคุณภาพน้ำไปในทิศทางดีขึ้นมากที่สุด โดยแหล่งน้ำประเภทที่ 2 มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ขณะที่แหล่งน้ำประเภทที่ 4 และ 5 ลดจำนวนลงเล็กน้อย จากปี 2544

แม่น้ำปิง แม่น้ำวัง และแม่น้ำน่าน

แม่น้ำเหล่านี้มีปัญหาคาความขุ่นในช่วงฤดูน้ำหลาก เนื่องจากการกัดเซาะและพังทลายของหน้าดินลงสู่แหล่งน้ำ นอกจากนี้ในบริเวณที่ไหลผ่านเทศบาลต่าง ๆ ยังมีปัญหาการปนเปื้อนของแบคทีเรียกลุ่มฟิโคลโลลิฟอร์มีปริมาณสูง (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม 2545)

สำหรับปัญหาของแม่น้ำปิงนั้น จากการเปิดเผยของนิคม พุทธา ผู้ประสานงานมูลนิธิคุ้มครองฯ ภาคเหนือระบุว่ามีการรุกรานของสิ่งปลูกสร้างสองฝั่ง ก่อให้เกิดปัญหาการทิ้งขยะของเสียลงแม่น้ำจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีน้ำเสียที่ไหลมาจากตลาดเทศบาล โดยไม่ผ่านการบำบัด รวมทั้งปัญหาหลุมขยะของเทศบาลเชียงดาว (มติชน 19/04/44)

อย่างไรก็ตาม คุณภาพน้ำในแม่น้ำปิงที่ไหลผ่าน อ. เชียงดาว เริ่มมีสภาพดีขึ้น โดยอยู่ในเกณฑ์ที่สามารถใช้สอยอุปโภคบริโภคได้ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความร่วมมือกันของเครือข่ายชาวบ้านสองฝั่งลำน้ำปิงกว่า 28 หมู่บ้านจาก 6 ตำบล โดยโครงการจัดการลุ่มน้ำปิงตอนบน ในการเฝ้าระวังและตรวจสอบคุณภาพน้ำ รวมทั้งตั้งกฎระเบียบการอนุรักษ์น้ำเพื่อใช้ประโยชน์ได้ในระยะยาว (มติชน 16/04/44)

ขณะที่แม่น้ำปิงที่ไหลผ่านตัวเมืองเชียงใหม่ยังคงเผชิญกับวิกฤตปัญหาน้ำเน่าเสีย ล่าสุดทางเทศบาลนครเชียงใหม่เดินทางปรับปรุงซ่อมแซมระบบบำบัดน้ำเสียฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง จากเดิมที่ไม่สามารถใช้งานได้ โดยมีแผนศึกษาความเป็นไปได้ในการวางระบบท่อใหม่ให้เชื่อมต่อระหว่างขั้บบำบัดน้ำเสียฝั่งตะวันตกและตะวันออกเข้าด้วยกัน (กรุงเทพธุรกิจ 28/08/45)

ส่วนแม่น้ำวัง จากการตรวจสอบคุณภาพน้ำโดยศูนย์อนามัยสิ่งแวดล้อม เขต 10 จ. ลำปาง พบว่าคุณภาพน้ำอยู่ในขั้นวิกฤต (มติชน 17/07/44)

กว๊านพะเยา

จากการตรวจสอบของ คพ. เมื่อปี 2544 พบว่าคุณภาพน้ำอยู่ในเกณฑ์ต่ำ มีค่าเฉลี่ยปริมาณบีโอดีเท่ากับ 4.4 มก./ลิตร และพบว่ามีสาหร่ายสีเขียวปรากฏในฤดูแล้ง (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม 2545) อย่างไรก็ตาม จากการวิเคราะห์คุณภาพน้ำของสถานีประมง จ. พะเยา พบว่าพันธุ์ปลาหลายชนิดเพิ่มจำนวนมากขึ้น และพบความหลากหลายของพืชน้ำมากขึ้น สาหร่ายสีเขียวแกมน้ำเงินลดลงจนแทบไม่มีเลยในบางจุด โดยรวมแล้วคุณภาพน้ำค่อนข้างดีกว่าปี 2542²⁰ คาดว่าสาเหตุมาจากมีปริมาณน้ำที่ไหลเข้าระบบอย่างต่อเนื่อง จึงช่วยพัดพาเจือจางสารที่เหมาะสมกับการเจริญของสาหร่ายมีพิษให้ลดน้อยลง (มติชน 04/07/44)

ส่วนในปี 2545 จากการสำรวจของสำนักงานสาธารณสุข จ. พะเยา ช่วงเดือน ม.ค. - ก.พ. 2545 พบว่าคุณภาพน้ำกว๊านพะเยาอยู่ในระดับดี สามารถอุปโภคบริโภคได้ในบางจุด โดยมีคุณภาพน้ำอยู่ในเกณฑ์ดีกว่าลำน้ำสาขาเสียอีก (ข่าวสด 26/03/45)

คุณภาพน้ำแหล่งน้ำภาคกลาง

คุณภาพน้ำของแหล่งน้ำในภาคกลางที่อยู่ในเกณฑ์ต่ำได้แก่ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำป่าสัก แม่น้ำน้อย และแม่น้ำลพบุรี ส่วนแม่น้ำท่าจีน ตั้งแต่ อ. นครชัยศรี จ. นครปฐม จนถึงปากแม่น้ำ จ. สมุทรสาคร และแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ตั้งแต่ อ. เมือง จ. นนทบุรี จนถึงปาก

¹⁹ ดูรายละเอียดเรื่องการปนเปื้อนของสารตะกั่วในลำห้วยคลิตี้ในเล่มเดียวกันนี้ บทประมวลสถานการณ์เรื่อง "ดินและแร่ธาตุ" หัวข้อ "โรงแต่งแร่ตะกั่วคลิตี้" หน้า 28 - 29 และในหนังสือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2542 - 2543 หัวข้อ "กรณีสารตะกั่วโรงแต่งแร่คลิตี้" หน้า 31 - 34

²⁰ ดูเพิ่มเติมในหนังสือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2542 - 2543 หัวข้อ "คุณภาพน้ำแหล่งน้ำภาคเหนือ" หน้า 62 และ 64

แม่น้ำ จ. สมุทรปราการ คุณภาพน้ำอยู่ในเกณฑ์ต่ำมาก มีการปนเปื้อนของแบคทีเรียชนิดฟิคอลโคลิฟอร์มใน ปริมาณสูง (สำเนียงนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม 2545)

แม่น้ำเจ้าพระยา

จากการเปิดเผยของวิจารณ์ สิมะฉายา หัวหน้าฝ่าย คุณภาพแหล่งน้ำ คพ. ระบุว่า แม่น้ำเจ้าพระยากำลังอยู่ใน ขันวิกฤต โดยเริ่มเน่าเสียในช่วงที่ผ่านเมืองใหญ่ ตั้งแต่ อุดรธานีถึงปากน้ำ จ. สมุทรปราการ ซึ่งตรวจพบว่ามีค่า แบคทีเรียและออกซิเจนละลายในน้ำต่ำกว่ามาตรฐานเกือบ ทุกเมือง โดยค่ามาตรฐานของแบคทีเรียช่วงต้นของแม่น้ำ พบว่ามีจำนวน 4,000 หน่วย (MPN/100 มล.) ส่วนปลาย แม่น้ำมีถึง 20,000 หน่วย

จุดที่วิกฤตที่สุดของแม่น้ำเจ้าพระยา คือบริเวณ สะพานกรุงเทพไปถึงบริเวณท่าเรือคลองเตยยาว 58 กม. พบตัวเลขการปนเปื้อนแบคทีเรียสูงมากถึง 200,000 หน่วย ปริมาณออกซิเจนละลายในน้ำเพียง 0.7 มก./ ลิตร นับว่าอันตรายและเป็นแหล่งแพร่เชื้อโรคขนาดใหญ่ ทั้งยังเป็นสาเหตุหลักของการสูญพันธุ์ของปลาหลายชนิด อีกประเด็นที่น่าเป็นห่วงคือ การที่ อ. สำแล จ. ปทุมธานี ซึ่งเป็นแหล่งน้ำดิบเพื่อทำประปาให้คนกรุงเทพฯ ขณะนี้ อยู่ห่างจากจุดที่เจ้าพระยาเน่ามากที่สุดเพียง 48 กม. เท่านั้น

ส่วนต้นแม่น้ำตั้งแต่ปากน้ำโพ นครสวรรค์ จนถึง จ. อ่างทอง มีการปนเปื้อนยาปราบศัตรูพืช โดย คพ. ตรวจพบสารกลุ่มออร์กาโนคลอรีน ซึ่งเป็นสารฆ่าหอย เชอร์แอนด์ซิลแพน ในระดับน่าเป็นห่วง

สาเหตุความเน่าเสียของเจ้าพระยาช่วงปลายพบว่า มาจากโรงงานอุตสาหกรรมจำนวนมากถึง 12,000 โรงงาน ปล่อยน้ำเสียในรูปป๊อติมากถึง 97,900 กก./วัน (กรุงเทพธุรกิจ 02/01/45)

แม่น้ำท่าจีน

พบว่ามียกระดับความเน่าเสียวิกฤตที่สุดในประเทศ ไทย โดยเฉพาะบริเวณตั้งแต่ อ. นครชัยศรี จ. นครปฐม จนถึงปากแม่น้ำ อ. เมือง จ. สมุทรสาคร คุณภาพน้ำอยู่ใน ระดับเสื่อมโทรม มีค่าออกซิเจนละลายในน้ำเพียง 1 มก./ ลิตร ส่วนคูคลองลำน้ำสาขา เช่น คลองมหาชัย คลอง ภาษีเจริญ คลองสีวาสุวรรณ์ คลองอ้อมใหญ่ คลองเจดีย์บูชา

และคลองสุนัขหอน พบค่าบีโอดีสูงที่ระดับ 27 มก./ลิตร (กรุงเทพธุรกิจ 18/01/45)

นอกจากนี้แม่น้ำท่าจีนยังเกิดภาวะเน่าเสียอย่างหนักเมื่อต้นปี 2544 เนื่องจากการชลประทานเร่งระบายน้ำ ที่ท่วมขังออกจากทุ่งนาในเขต จ. สุพรรณบุรี (มติชน 12/04/44) โดยเฉพาะช่วงปลายเดือน มี.ค. พบว่าออกซิเจนในน้ำลดต่ำลงเหลือเพียง 0.4 - 0.9 มก./ลิตร จากค่าปกติ 3 - 4 มก./ลิตร ส่งผลกระทบต่อการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำบริเวณดังกล่าว อย่างรุนแรงและกว้างขวาง (มติชน 15/04/44)

ต่อมาในช่วงกลางปี 2545 เกิดเหตุปลาหลายชนิด ตายตลอดแม่น้ำช่วงหน้าวัดพระนอน จ. สุพรรณบุรี ซึ่งเป็นสถานที่เพาะพันธุ์ปลาน้ำจืดทางธรรมชาติที่สำคัญ รวมระยะทางไม่ต่ำกว่า 1 กม. เบื้องต้นสันนิษฐานว่ามาจากสารเคมีที่ปนเปื้อนอยู่ในน้ำและการปิดประตูระบายน้ำ ซึ่งหลังเปิดประตูระบายน้ำโพธิ์พระยา พบว่าสถานการณ์เริ่มดีขึ้น (ข่าวสด 22-23/07/45) สำหรับคุณภาพน้ำเหนือประตูระบายน้ำโพธิ์พระยา มีลักษณะขุ่น มีสีน้ำตาล กลิ่นคาว ค่าปริมาณออกซิเจนในน้ำอยู่ในเกณฑ์ต่ำ (มติชน 02/10/45)

ด้านชมรมรักแม่น้ำท่าจีนยื่นหนังสือถึงประพจน์ ปัญญาชาติรักษ์ รมว. กระทรวงทรัพยากรฯ เรียกร้องให้ช่วยแก้ปัญหาจากการที่มีสารเคมีปนเปื้อนในน้ำทั้งของ โรงงานฟอภัยอม ฟาร์มสุกร รวมทั้งหาขยะตกค้าง เพราะชาวบ้านไม่สามารถขยายพันธุ์สัตว์น้ำขายฝั่งและทำ ประมงได้ โดยทางชมรมฯ ต้องการให้รื้อนำมาตรการทาง กฎหมายมาใช้อย่างจริงจังกับผู้ก่อมลพิษ (กรุงเทพธุรกิจ 17/12/45)

แม่น้ำแม่กลอง

ในเขตต้นน้ำ จ. กาญจนบุรี มีปัญหาการปนเปื้อนของสารตะกั่วจากเหมืองแร่ ส่วนช่วงเขตเชื่อมต่อระหว่าง อ. ท่ามะกา จ. กาญจนบุรี มายัง อ. บ้านโป่ง และ อ. โพธาราม จ. ราชบุรี มีการลักลอบปล่อยน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมโดยไม่ผ่านการบำบัด (ข่าวสด 21/11/44) โดยเกิดกรณี โรงงานกระดาษลักลอบปล่อยน้ำเสียในเดือน พ.ค. 2545 จนชาวบ้านที่ใช้น้ำเกิดอาการผิวหนังพุพองและเป็นผื่นคัน (มติชน 10/05/45) ส่วนทางปากแม่น้ำในเขต จ. สมุทรสงคราม ประสบปัญหาน้ำเน่าเสียหนักที่สุด อันเนื่องมาจากน้ำทะเลหนุนและมีการสะสมของน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม ทั้งหมดตั้งแต่ต้นน้ำในเขต จ. กาญจนบุรี และราชบุรี

รวมถึงน้ำเสียจากฟาร์มสุกร ในเขต อ. เมืองราชบุรีด้วย (ข่าวสด 21/11/44)

ช่วงปลายปี 2545 เกิดเหตุน้ำเสียจากโรงงาน เหนือ จ. ราชบุรีไหลทะลักเข้าสู่คลองต่าง ๆ และเข้า ท่วมสวนผลไม้ สร้างความเดือดร้อนให้แก่ชาวสวนมากกว่า 300 ครอบครัว (มติชน 03/10/45)

แม่น้ำปรางบุรี

สำนักงานสาธารณสุข จ. ประจวบคีรีขันธ์ ตรวจสอบว่า คุณภาพน้ำทั้งสายมีการเปลี่ยนแปลงอย่าง รุนแรงตลอดเวลานี้เนื่องจากน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมริมน้ำและบ้านเรือนซึ่งกระจายหนาแน่น โดยคุณภาพ น้ำบริเวณเหนือเขื่อนยางชุมและฝายน้ำล้นจัดอยู่ในประเภท 4 เนื่องจากลักษณะน้ำนิ่งเหนียว และในปี 2545 พบ ปริมาณตะกั่วในน้ำสูงถึงค่ามาตรฐาน 0.05 มก./ลิตร เบื้องต้นคาดว่าเกิดจากการลักลอบนำแบตเตอรี่มาหลอม บริเวณต้นน้ำและทิ้งน้ำเสียลงแม่น้ำ ส่วนบริเวณปลาย แม่น้ำพบค่าไนเตรตสูงเกินมาตรฐาน (มติชน 17/08/45)

นอกจากนี้ยังพบว่า มีน้ำเสียจากชุมชนระบายลง แม่น้ำในปริมาณถึง 922 กก./วัน และพบปัญหาน้ำเสีย จากโรงงานลับประดในเขต ต. ปรางบุรี ด้วย ส่งผลให้ คุณภาพน้ำเสื่อมโทรมจนไม่สามารถใช้ผลิตน้ำประปาได้ (มติชน 12/05/44)

แม่น้ำลพบุรี

ภายหลังเหตุการณ์ไฟไหม้ร้านขายสารเคมีปราบ ศัตรูพืช เมื่อเดือน ธ.ค. 2544 ในเขต อ. เมือง จ. ลพบุรี ทำให้สารเคมีไหลลงสู่แม่น้ำ ส่งผลให้สัตว์น้ำตายเป็น จำนวนมาก นอกจากนี้ คพ. ยังตรวจพบปริมาณเอ็นโด ซัลเฟน หรือยาฆ่าหอยเชอรี่สูงถึง 34 มก.ก./ลิตร บริเวณ อ. เมือง จ. ลพบุรี และบริเวณด้านใต้ อ. เมือง จ. อโยธยา มีค่า 0.6 มก.ก./ลิตร เป็นอันตรายต่อชีวิตสัตว์น้ำ (กรุงเทพ รุรกิจ 08/01/45)

แม่น้ำป่าสัก

มีปัญหาน้ำเน่าเสียรุนแรงขึ้นหลังจากเขื่อน ปาลักชลสิทธิ์เริ่มเก็บกักน้ำ ซึ่งทำให้ระดับน้ำลดลงและ กระแสน้ำหยุดนิ่ง ไม่ไหลเวียน โดยเฉพาะน้ำเสียจากการ เลี้ยงปลาในกระชังของชาวบ้านกว่า 100 ราย ชาวบ้านที่

อาศัยอยู่ริมแม่น้ำตั้งแต่ อ. ชัยบาดาล จนถึง อ. ท่าหลวง ที่ต้องใช้น้ำในแม่น้ำสำหรับอุปโภคบริโภคและผลิตน้ำ ประปาจึงหวัวิตกว่าจะเกิดโรคระบาด (มติชน 24/11/45)

แม่น้ำแควใหญ่ แควน้อย

แม่น้ำในเขต จ. กาญจนบุรีต้องเผชิญกับปัญหาน้ำ เน่าเสียจากการท่องเที่ยว โดย คพ. ตรวจพบปริมาณ แบคทีเรียโคลิฟอร์มสูงมากบริเวณจุดที่มีการล่องแพ ซึ่ง ปัจจุบันมีประมาณกว่า 600 แพ (ไทยรัฐ 29/08/45)

คลองต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ

คลองรังสิต คลองเชียงราก และคลองอ้อม ประสบ ปัญหาน้ำเน่าเสียรุนแรง และพบว่ามีกราว์โหลของน้ำเสีย จากคลองรังสิตลงสู่คลองประปา เบื้องต้นคาดว่ามาจาก น้ำเสียของโรงงานอุตสาหกรรมบริเวณนิคมอุตสาหกรรม นวนคร จ. ปทุมธานี (มติชน 15/10/45)

คุณภาพน้ำแหล่งน้ำภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

คุณภาพน้ำส่วนใหญ่อยู่ในเกณฑ์พอใช้ ยกเว้น แม่น้ำลำตะคอง ซึ่งเป็นลำน้ำสายหลักของนครราชสีมา และใช้ในการผลิตน้ำประปาเพื่อการอุปโภคบริโภค พบว่ามี คุณภาพอยู่ในเกณฑ์ต่ำมาก โดยเฉพาะตอนล่างของแม่น้ำ (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม 2545)

ลำตะคอง

ศิริชัย ตั้งอมรสถิตย์ ผอ. ศูนย์อนามัยสิ่งแวดล้อม เขต 5 นครราชสีมา เปิดเผยสถานการณ์คุณภาพน้ำอ่าง เก็บน้ำลำตะคอง ช่วงเดือน เม.ย. 2543 - มี.ค. 2544 ว่า คุณภาพน้ำจัดอยู่ในประเภทที่ 4 โดยมีความสกปรกใน รูปสารอินทรีย์สูงสุดบริเวณกึ่งกลางอ่างเก็บน้ำลำตะคอง และหลังมอปลาย่างใหม่ สาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการรับน้ำ ทั้งจากเทศบาล ต. ปากช่องและชุมชนสองฝั่ง รวมถึงน้ำทั้ง จากกิจกรรมร้านอาหารริมถนนมิตรภาพ นอกจากนี้ยัง พบสาหร่ายสีเขียวแกมน้ำเงินที่สร้างสารพิษในอ่างเก็บน้ำอยู่ 3 ชนิด แต่ไม่สูงเกินมาตรฐาน ส่วนจุดจ่ายน้ำประปา เทศบาลที่โรงกรองน้ำมะขามเฒ่าและโรงกรองน้ำชะอำนำค์ พบสารพิษไมโครซิสตินอยู่ในช่วง 0 - 0.14 TPB แม้จะยัง อยู่ในเกณฑ์ปลอดภัยแต่ก็เป็นอันตราย เนื่องจากเป็นสาร พิษที่ก่อให้เกิดมะเร็ง (ผู้จัดการ 09/10/06/44)

หน้า 2.14

สรุปคุณภาพน้ำแม่น้ำทั่วประเทศ ปี 2544 และ 2545 (ค่าเฉลี่ยประจำปี)

แหล่งน้ำ	ประเภท แหล่งน้ำ ที่กำหนด	ค่าเฉลี่ยคุณภาพน้ำเปรียบเทียบกับมาตรฐาน													
		DO (มก./ล.)		BOD (มก./ล.)		TCB (MPN/100ml)		FCB (MPN/100ml)		NO ₃ -N (มก./ล.)		NH ₃ -N (มก./ล.)		ความ ขุ่น	
		2544	2545	2544	2545	2544	2545	2544	2545	2544	2545	2544	2545		
● แม่น้ำเจ้าพระยา															
- ตอนบน	2	5.8	5.9	1.1	1.2	10,329	6,400	9,215	2,300	0.44	-	0.05	0.13	180	
- ตอนกลาง	3	4.6	3.9	1.4	1.3	21,073	27,000	13,827	2,800	0.50	-	0.07	0.15	95	
- ตอนล่าง	4	2.2	1.0	2.6	4.2	163,833	158,500	132,889	70,000	0.97	-	0.38	0.62	60	
● แม่น้ำท่าจีน															
- ตอนบน	2	4.4	5.2	1.8	1.2	8,511	9,600	4,389	4,800	0.23	-	0.08	0.06	70	
- ตอนกลาง	3	1.9	2.1	2.4	1.6	88,367	32,600	37,667	27,000	0.18	-	0.30	0.40	40	
- ตอนล่าง	4	1.4	1.4	2.8	2.7	31,238	107,000	20,452	84,000	0.30	-	0.75	1.13	40	
● แม่น้ำบางปะกง	3	4.7	4.1	1.9	1.2	4,296	18,400	2,728	13,000	0.81	-	0.09	0.12	80	
● แม่น้ำปราจีนบุรี	2	5.5	5.4	1.9	1.5	7,934	12,600	6,425	2,300	0.53	-	0.07	0.09	70	
● แม่น้ำนครนายก	3	4.7	3.8	2.1	1.3	4,713	34,900	3,748	1,300	0.30	-	0.12	0.11	30	
● แม่น้ำแควใหญ่	*	4.5	5.3	1.3	1.0	1,275	950	574	100	0.17	-	0.13	0.15	3	
● แม่น้ำแควน้อย	*	6.1	6.1	0.8	0.6	2,184	4,200	937	450	8.68	-	0.05	0.06	8	
● แม่น้ำแม่กลอง	3	5.9	6.2	1.0	1.2	10,075	97,600	7,243	2,000	0.37	-	0.10	0.20	18	
● ท้องสนาม	*	7.9	6.8	0.6	1.4	29	100	10	30	0.17	-	0.07	0.07	7	
● แม่น้ำตม	*	5.0	6.0	1.0	1.2	685	2,100	215	600	0.60	-	0.14	0.07	90	
● แม่น้ำเลย	*	0.0	6.4	0.0	1.6	0	278,600	0	30,000	0.00	-	0.00	0.17	310	
● แม่น้ำเสียว	*	6.0	5.6	1.1	1.6	5,150	460	2,136	400	0.09	-	0.07	0.11	30	
● แม่น้ำสงคราม	3	5.3	5.6	0.8	0.9	696	1,300	514	100	0.84	-	0.12	0.17	45	
● แม่น้ำลำปาว	*	6.8	6.0	0.6	1.4	582	800	294	500	5.23	-	0.08	0.11	70	
● แม่น้ำลำชี	*	6.8	5.4	0.9	1.1	252	740	44	300	0.25	-	0.03	0.14	30	
● ลำตะคอง															
- ตอนบน	3	7.0	6.0	0.7	2.3	19,420	292,000	4,094	55,000	1.93	-	0.04	0.10	40	
- ตอนล่าง	4	3.1	3.5	3.7	5.6	256,500	107,500	117,000	46,000	0.68	-	1.79	1.36	26	
● แม่น้ำมูล	3	6.3	5.7	1.2	1.3	1,532	770	1,067	300	0.21	-	0.05	0.15	60	
● แม่น้ำชี	3	5.7	5.4	0.8	1.5	641	4,100	367	400	0.29	-	0.07	0.09	96	
● แม่น้ำพอง	3	5.8		1.4		264		179		0.14	-	0.14			
- ตอนบน			4.3		1.6		1,800		200		-		0.12	14	
- ตอนล่าง			5.9		1.6		42,000		6,000		-		0.13	55	
● แม่น้ำอู่ทอง	*	4.7	3.4	1.4	1.5	37,260	24,400	22,470	3,700	0.30	-	0.14	0.22	70	
● แม่น้ำตรกกกั้ง	*	5.3	5.6	1.2	2.0	2,567	8,000	667	1,600	0.12	-	0.10	0.06	50	
● แม่น้ำน้อย	*	5.6	5.0	0.9	0.9	45,900	5,600	26,750	3,800	0.31	-	0.05	0.10	150	
● แม่น้ำป่าสัก	*	5.8	5.5	1.3	2.1	20,654	44,700	14,089	6,100	0.48	-	0.10	0.09	300	
● แม่น้ำระยอง	*	5.5	4.6	1.3	2.1	35,000	46,200	18,825	16,600	0.81	-	0.26	0.25	70	
● แม่น้ำปรางค์	*	4.7	3.9	1.3	2.0	5,870	26,700	2,640	17,400	0.61	-	0.21	0.39	100	
● แม่น้ำพิศณุ	*	5.6	5.4	2.5	2.2	23,475	27,200	21,242	11,900	0.32	-	0.15	0.16	20	
● แม่น้ำจันทบุรี	*	6.6	5.9	1.2	1.3	6,383	14,200	4,270	12,400	0.39	-	0.11	0.18	20	
● แม่น้ำระพี	*	5.8	5.2	1.1	1.0	562	1,100	366	700	0.16	-	0.13	0.13	20	
● แม่น้ำตรวด	*	5.7	5.6	1.3	1.0	5,113	2,100	1,225	500	0.27	-	0.08	0.27	40	
● แม่น้ำปิง	*	6.9	7.1	1.6	1.0	11,152	8,700	4,508	2,000	0.24	-	0.06	0.05	36	
● แม่น้ำวัง	*	6.8	7.3	0.9	1.0	10,255	13,700	5,982	6,300	0.34	-	0.14	0.09	51	
● แม่น้ำยม	*	5.9	6.6	1.2	1.1	5,855	26,700	3,626	5,000	0.55	-	0.07	0.02	220	
● แม่น้ำน่าน	*	6.8	7.1	0.9	0.9	9,805	20,600	8,732	7,600	0.30	-	0.07	0.01	160	
● แม่น้ำกว๊าน	*	4.9	6.1	2.8	1.3	18,752	36,000	7,427	1,900	0.38	-	0.29	0.14	46	
● แม่น้ำกก	*	6.7	7.0	0.8	1.0	6,950	33,000	2,813	5,000	0.46	-	0.13	0.01	260	
● แม่น้ำส	*	6.9	7.6	0.7	0.9	2,289	3,700	1,146	2,300	0.74	-	0.12	0.01	16	

หน้า 2.14 (ต่อ)

สรุปคุณภาพน้ำแม่น้ำทั่วประเทศ ปี 2544 และ 2545 (ค่าเฉลี่ยประจำปี)														
แหล่งน้ำ	ประเภทแหล่งน้ำที่กำหนด	ค่าเฉลี่ยคุณภาพน้ำเปรียบเทียบกับมาตรฐาน												
		DO (มก./ล.)		BOD (มก./ล.)		TCB (MPN/100ml)		FCB (MPN/100ml)		NO ₃ -N (มก./ล.)		NH ₃ -N (มก./ล.)		ความขุ่น
		2544	2545	2544	2545	2544	2545	2544	2545	2544	2545	2544	2545	
● แม่น้ำอิง	*	6.9	5.2	0.7	1.4	2,289	13,700	1,146	300	0.74	-	0.12	0.09	50
● กว๊านพะเยา	*	6.3	6.2	4.4	1.5	2,008	2,200	1,647	600	0.11	-	0.25	0.03	30
● แม่น้ำจาง	*	5.6	7.1	1.1	1.5	2,676	1,100	1,852	130	0.26	-	0.11	0.05	10
● บึงบอระเพ็ด	*	5.9	7.3	1.9	1.5	1,139	290	41	20	0.03	-	0.02	0.11	20
● แม่น้ำปาดานี	*	-	5.4	-	0.7	-	30,800	-	12,700	-	-	-	0.12	100
● - ดอนบน	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
● - ดอนล่าง	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
● แม่น้ำสายบุรี	*	-	6.7	-	0.3	-	47,200	-	27,800	-	-	-	0.09	50
● แม่น้ำตรัง	*	-	5.1	-	1.4	-	4,700	-	4,500	-	-	-	0.11	25
● ทะเลสาบสงขลา	*	4.5	4.8	5.3	2.5	1,287,233	7,500	715,140	6,600	0.94	-	1.37	-	26
● ทะเลหลวง	*	5.3	5.6	2.3	2.3	2,100	1,700	1,360	500	0.11	-	0.04	-	14
● ทะเลน้อย	*	0.0	4.8	0.0	1.3	0	1,300	0	80	0.00	-	0.00	-	14
● แม่น้ำชุมพร	*	6.0	6.2	0.7	1.4	2,533	9,600	1,500	4,000	0.89	-	0.01	-	20
● แม่น้ำฤๅษี	*	5.8	4.3	0.7	0.7	4,750	3,200	4,615	250	1.18	-	0.01	-	20
● แม่น้ำหลังสวน	*	6.3	6.7	0.9	1.5	9,326	9,000	9,076	700	0.46	-	0.01	-	30
● แม่น้ำปราณบุรี	*	6.2	5.6	0.6	1.1	4,132	3,100	3,586	500	1.35	-	0.02	-	8
● แม่น้ำเพชรบุรี	*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
● - ดอนบน	2	4.1	4.1	0.6	0.9	1,185	2,400	251	200	1.00	-	0.02	-	7
● - ดอนล่าง	3	5.5	5.2	1.4	1.7	4,825	27,300	5,500	900	0.52	-	0.01	-	30
● แม่น้ำปากพนัง	3	3.9	3.9	2.5	2.8	3,637	2,200	2,467	1,000	0.17	-	0.20	0.11	23
● แม่น้ำชุมดวง	3	4.5	4.6	0.8	1.3	1,005	2,000	1,001	400	0.64	-	0.02	0.12	10
● แม่น้ำตาปี	*	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
● - ดอนบน	2	6.5	8.1	0.6	0.3	300	900	230	300	0.08	-	0.03	0.04	3
● - ดอนล่าง	3	5.0	5.2	1.2	0.8	4,917	23,000	3,967	7,800	0.60	-	0.93	0.11	30
● คลองเทพา	*	6.1	5.4	0.7	1.0	935	1,400	870	150	0.22	-	0.02	-	13
มาตรฐานแหล่งน้ำประเภทที่ 2		ไม่น้อยกว่า 6.0		ไม่มากกว่า 1.5		ไม่มากกว่า 1,000		ไม่มากกว่า 5,000		ไม่มากกว่า 5.0		ไม่มากกว่า 0.5		
มาตรฐานแหล่งน้ำประเภทที่ 3		ไม่น้อยกว่า 4.0		ไม่มากกว่า 2.0		ไม่มากกว่า 4,000		ไม่มากกว่า 2,000		ไม่มากกว่า 5.0		ไม่มากกว่า 0.5		
มาตรฐานแหล่งน้ำประเภทที่ 4		ไม่น้อยกว่า 2.0		ไม่มากกว่า 4.0		-		-		ไม่มากกว่า 5.0		ไม่มากกว่า 0.5		
ที่มา : กรมควบคุมมลพิษ, 2546														
หมายเหตุ : * อยู่ระหว่างการขุดลอกและดำเนินการประกาศประเภทแหล่งน้ำ														
- ข้อมูลปี 2544 ไม่มีค่าความขุ่น / ข้อมูลปี 2545 ไม่มีค่า NO ₃ -N														
ความหมายด้วยย่อ : DO ออกซิเจนละลาย FCB แบคทีเรียฟิโคลไลต์ฟอร์ม NO ₃ -N ไนเตรท-ไนโตรเจน														
BOD ความสกปรกในรูปบีโอดี TCB แบคทีเรียโคลิฟอร์มทั้งหมด NH ₃ -N แอมโมเนีย-ไนโตรเจน														

ช่วงลำตะคองตอนล่างรวมระยะทาง 20 กม. คุณภาพน้ำเสื่อมโทรม เนื่องจากต้องรองรับน้ำทิ้งโดยตรงจากชุมชนและโรงงานในเขตเทศบาลนครราชสีห์มา และกิจกรรมการเกษตรตลอดสาย โดยพบว่าปริมาณออกซิเจนละลายน้ำบริเวณท้ายเทศบาลเมื่อเดือน ม.ค. 2545 มีค่าเป็นศูนย์ ขณะที่ปริมาณการปนเปื้อนของแบคทีเรียกลุ่ม

โคลิฟอร์มสูงถึง 113,500 หน่วย ส่วนความสกปรกในรูปบีโอดี 1.5 มก./ลิตร (ผู้จัดการ 13/05/45)

ลำน้ำพอง

ปัญหาน้ำเสียยังคงเรื้อรังต่อเนื่อง โดยสภาพการณ์เป็นไปในลักษณะเดิม²¹ กล่าวคือ ในเขตที่ทางโรงงานผลิต

²¹ ดูรายละเอียดในหนังสือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2542 - 2543 บทประมวลสถานการณ์เรื่อง "อุตสาหกรรม" หัวข้อ "มลพิษที่แม่น้ำพองและปัญหาโรงงานเอ็กสตรัคชัน" หน้า 279 - 284 และหนังสือสถานการณ์สิ่งแวดล้อมไทย 2540 - 2541 บทประมวลสถานการณ์เรื่อง "อุตสาหกรรม" หัวข้อ "การฉีดยาฆ่าแมลงและการปิดโรงงานเอ็กสตรัคชัน" หน้า 246 - 252

เยื่อกระดาษ ฟินิคซ์ พัลม แอนด์ เพเพอร์ จ. ขอนแก่น ไม่ยอมรับว่ามีการปล่อยน้ำเสีย ไม่ว่าจะเป็นการลักลอบปล่อยลงสู่ห้วยโจดหรือการรั่วไหลออกจากโครงการโปรเจกกรีน แต่ห้วยโจดซึ่งเป็นสาขาของลำน้ำพองก็ยังคงมีสภาพน้ำเสียไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ และส่งผลให้ลำน้ำพองเน่าเสียตามไปด้วย ส่วนพื้นที่การเกษตรที่อยู่ใกล้เคียงโปรเจกกรีนของโรงงานต่างก็ประสบความเสียหาย เช่น ต้นข้าวไม่ออกรวง ต้นอ้อยตาย²² (ข่าวสด 24/10/45 ผู้จัดการ 15/07/45)

ลำน้ำมูล ลำแซะ ลำพระเพลิง และลำเชียงสา

คุณภาพน้ำจัดอยู่ในเกณฑ์คุณภาพน้ำผิวดินประเภทที่ 3 สามารถใช้ประโยชน์ด้านเกษตรกรรมและอุปโภคได้โดยไม่ต้องผ่านการบำบัดก่อน (ผู้จัดการ 13/05/45)

คุณภาพน้ำแหล่งน้ำภาคตะวันออก

คุณภาพน้ำโดยรวมอยู่ในเกณฑ์พอใช้จนถึงต่ำ แหล่งน้ำที่อยู่ในเกณฑ์ต่ำ ได้แก่ แม่น้ำระยอง บางปะกง นครนายก ปราจีนบุรี และพังารด

ปัญหาคุณภาพน้ำภาคตะวันออกส่วนใหญ่เกิดจากการรุกรานของน้ำทะเลเข้าสู่แม่น้ำช่วงฤดูแล้ง ทำให้ไม่เหมาะกับการเพาะปลูกและอุปโภคบริโภค นอกจากนี้ยังพบการปนเปื้อนของแบคทีเรียกลุ่มฟิโคไลโอไลฟอร์มในปริมาณมากบริเวณที่แม่น้ำไหลผ่านชุมชนใหญ่ ๆ (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม 2545)

แม่น้ำนครนายก

มีคุณภาพเสื่อมโทรมที่สุดบริเวณเทศบาลเมืองนครนายก

แม่น้ำปราจีนบุรี

มีคุณภาพต่ำลงตั้งแต่ช่วงที่ผ่านเทศบาลเมืองปราจีนบุรีจนถึงปากแม่น้ำ (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม 2545) และในช่วงเดือน พ.ย. 2545 เกิดเหตุปลาในกระชังในแม่น้ำตายที่บริเวณ อ. บ้านสร้าง เนื่องจากเป็นช่วงเก็บเกี่ยวข้าว ทำให้ต้องเร่งระบายน้ำออกจากรนาข้าว (กรมควบคุมมลพิษ 2546)

แม่น้ำระยอง

มีคุณภาพต่ำลงตั้งแต่ช่วงที่ผ่านเทศบาลเมืองระยองจนถึงปากแม่น้ำ (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม 2545) และในช่วงต้นปี 2545 ถึงกับตกอยู่ในภาวะวิกฤตอย่างหนัก ส่งผลให้สัตว์น้ำตายเกลื่อน ทั้งนี้คาดว่าเกิดจากน้ำทะเลหนุนดันเอาสารพิษที่ปล่อยมาจากโรงงานแล้วกลับเข้าสู่ปากแม่น้ำ (กรุงเทพธุรกิจ 24/04/45)

แม่น้ำประแสร์

ต้นเดือน ธ.ค. 2545 เกิดเหตุแม่น้ำเน่าเสียทำให้ปลาตายจำนวนมาก เหตุเกิดจากโรงงานอุตสาหกรรมแบ่งมันสำปะหลัง ต. หุ้งควายกิน อ. แกลง ลักลอบปล่อยน้ำเสียที่มีค่าออกซิเจนเป็นศูนย์และมีสารแขวนลอยปริมาณสูงโดยไม่ผ่านการบำบัด ซึ่งต่อมาเทศบาลตำบลเมืองแกลงแจ้งความดำเนินคดีกับโรงงาน (ข่าวสด 05/12/45 มติชน 10/12/45)

แม่น้ำบางปะกง

คุณภาพน้ำยังคงมีแนวโน้มแย่มากขึ้น โดยช่วงที่อยู่ในเกณฑ์ต่ำที่สุดคือบริเวณตั้งแต่เทศบาลบางคล้าจนถึงเทศบาลเมืองฉะเชิงเทรา สำหรับแหล่งกำเนิดมลพิษหลักคือน้ำเสียจากฟาร์มสุกรที่เลี้ยงกันมากในบริเวณดังกล่าว (สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม 2545)

ตั้งแต่ต้นปี 2544 น้ำเริ่มเปลี่ยนเป็นสีแดงอีก และในเดือน มี.ค. 2545 ปริมาณออกซิเจนละลายในแม่น้ำมีค่าระหว่าง 3.8-5.2 มก./ลิตร เท่านั้น โดยจุดต่ำสุดอยู่บริเวณเขื่อนหน้าบางปะกงและหน้าที่ทำการ อ. บางคล้า (สยามรัฐ 22/03/45) นอกจากนี้ในเดือน ธ.ค. ยังเกิดเหตุปลาในกระชังตายบริเวณปากแม่น้ำ จ. ฉะเชิงเทรา อันเนื่องมาจากน้ำเน่าเสียจากตอนบนไหลมารวมกันผนวกกับสภาพน้ำนิ่งและการเกิดปรากฏการณ์ขึ้นปลาจากน้ำทะเลไหลเข้ามาที่ปากแม่น้ำในช่วงน้ำขึ้น (กรมควบคุมมลพิษ 2546)

ทั้งนี้ นับตั้งแต่มีการปิดเขื่อนหน้าบางปะกงเมื่อ ม.ค. 2543 ทำให้ระดับการหมุนเวียนของน้ำในแม่น้ำผิดปกติไป²³ ขณะที่ฟาร์มสุกร โรงงานอุตสาหกรรม ภาคเกษตรกรรม แหล่งชุมชน ปล่อยของเสียที่มีสารไนเตรต

²² ดูรายละเอียดเพิ่มเติมในเล่มเดียวกันนี้ บทประมวลสถานการณ์เรื่อง "อุตสาหกรรม" หัวข้อ "มลพิษจากโรงงานเยื่อกระดาษฟินิคซ์" หน้า 279 - 281

²³ ดูเรื่องเขื่อนบางปะกงเพิ่มเติมในบทเดียวกันนี้ หน้า 72 - 75

โพแทสเซียม ในปริมาณสูง ทำให้เพลิงก่อดอนสาหร่ายสีแดงเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว ส่งผลกระทบทำให้ปริมาณสัตว์น้ำลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว (ข่าวสด 17/01/44)

อ่างเก็บน้ำหนองปลาไหล ดอกกราย และคลองใหญ่

คุณภาพน้ำของอ่างเก็บน้ำทั้ง 3 แห่งนี้ซึ่งเป็นแหล่งน้ำดิบสำหรับผลิตน้ำประปาของ จ. ระยองและชลบุรี อยู่ในขั้นวิกฤตจากปัญหามลพิษจากอุตสาหกรรม ส่งผลให้ปลายปี 2544 สผ. เตรียมประกาศให้เป็นเขตคุ้มครองสิ่งแวดล้อม มีมาตรการควบคุมการประกอบกิจกรรมที่จะส่งผลกระทบต่อแหล่งน้ำทั้ง 3 แห่ง²⁴ (กรุงเทพธุรกิจ 19/10/44)

คุณภาพน้ำแหล่งน้ำภาคใต้

แหล่งน้ำที่อยู่ในภาชนะนำเป็นห่วง ได้แก่ ทะเลสาบสงขลา และทะเลหลวง ซึ่งเป็นแหล่งน้ำหนึ่ง พบว่ามีการปนเปื้อนของแบคทีเรียกลุ่มฟิคอลโคลิฟอร์มและมีค่าความสกปรกในรูปบีโอดีสูงมาก (สำนวนนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม 2545)

ทะเลสาบสงขลา

ปลายปี 2544 วิกฤตการณ์น้ำเน่าเสียในทะเลสาบรุนแรงขึ้นเมื่อโรงงานอุตสาหกรรมและบ่อบำบัดน้ำเสียฉวยโอกาสปล่อยน้ำเสียในช่วงฝนตกหนัก โดยปล่อยบริเวณรอบเกาะยอซึ่งเป็นพื้นที่เลี้ยงปลากระชังจำนวนมากกว่า

2,000 ครอบครัวยังส่งผลให้เกิดปัญหาน้ำเน่าเสียและปลาตายเกลื่อน (สยามรัฐ 15/11/44) และในช่วงปลายปี 2545 รัฐบาลมีนโยบายทุ่มงบประมาณฟื้นฟูทะเลสาบ²⁵

แม่น้ำปากพนัง

คพ. ตรวจสอบพบว่าคุณภาพน้ำโดยรวมปานกลาง แต่บริเวณคลองหัวไทรมีน้ำเน่าเสียจำเป็นต้องแก้ไขโดยเร่งด่วน ขณะที่ทางจังหวัดเตรียมก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียที่ อ. ปากพนัง เขียวใหญ่ และหัวไทร ในพื้นที่เขตเทศบาล (ข่าวสด 17/09/45)

แม่น้ำตาปี

จากการตรวจสอบของศูนย์อนามัยสิ่งแวดล้อมเขต 11 จ. สุราษฎร์ธานี ในปี 2544 พบว่าสภาพน้ำบางช่วง เช่น ในเขต อ. พระแสง เคียนซา ศิริรัฐนิคม และ อ. เมือง มีการปนเปื้อนของสารตะกั่วและแคดเมียมในระดับสูงเกินมาตรฐาน คือ 0.05 มก./ลิตร นอกจากนี้ยังพบเชื้อโคลิฟอร์มที่ทำให้เกิดโรคท้องร่วงสูงถึง 16,000 หน่วย ซึ่งเกินมาตรฐานเช่นกัน จัดอยู่ในแหล่งน้ำประเภท 5 คือ ไม่สามารถนำมาอุปโภคบริโภคได้ สาเหตุคาดว่ามาจากการลักลอบปล่อยน้ำเสียและการชะล้างหน้าดิน โดยน้ำฝนพัดพาโลหะหนักจากกองขยะและจากเหมืองแร่ลงสู่แม่น้ำ (เดลินิวส์ 17/04/45)

การบำบัดจัดการ

สถานการณ์ภาพรวมและนโยบาย

แนวทางการบำบัดจัดการคุณภาพน้ำของภาครัฐยังคงมีเป้าหมายที่การลงทุนก่อสร้างระบบบำบัดน้ำเสีย โดยตัวเลขการลงทุนดังกล่าวมีมากถึง 5,800 ล้านบาท หรือคิดเป็นร้อยละ 82 ของการลงทุนด้านสิ่งแวดล้อมทั้งหมด ขณะที่จากการสำรวจโรงบำบัดน้ำเสียทั่วประเทศโดย คพ. พบว่า 1 ใน 3 ของระบบบำบัดน้ำเสียที่ก่อสร้างแล้วเสร็จมีปัญหาไม่สามารถใช้งานได้ (สำเนา 2545)

ณ เดือน ส.ค. 2545 มีระบบบำบัดน้ำเสียรวมของชุมชนที่เดินระบบแล้วทั้งสิ้นจำนวน 57 แห่ง และที่ก่อสร้างแล้วเสร็จแต่อยู่ระหว่างรอส่งมอบให้ท้องถิ่นภายในปี 2545 อีกทั้งหมด 8 แห่ง ส่วนที่กำลังก่อสร้าง (โครงการใหม่) มี 21 แห่ง ทั้งนี้รวมถึงที่กำลังก่อสร้างระยะที่ 2 (ขยายระบบเดิม) จำนวน 5 แห่งด้วย รวมแล้วมีระบบบำบัดน้ำเสียทั้งหมด 86 แห่ง ครอบคลุม 74 พื้นที่ ในแหล่งชุมชนระดับเทศบาล อบต. รวมทั้งกรุงเทพฯ และเมืองพัทยา โดยเมื่อเปิดเดินระบบทั้งหมดจะสามารถรองรับน้ำเสียได้

²⁴ ดุราลัยเอียดในเล่มเดียวกันนี้ บทประมวลสถานการณ์เรื่อง "อุตสาหกรรม" หัวข้อย่อย "นโยบายและมาตรการแก้ปัญหา" หน้า 277 - 279

²⁵ ดุราลัยเอียดในเล่มเดียวกันนี้ บทประมวลสถานการณ์เรื่อง "ทะเลและทรัพยากรชายฝั่ง" หัวข้อย่อย "ทะเลสาบสงขลา" หน้า 199 - 202